www.nanafghan.com

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروابناد سيدمجيب احمد لمر د شهادت د ثلورم تلين په وياړ

د مقالو ټولګه

د تاريخ ننداره

د اسدالله غضنفرژباړه

۱۳۸۸ لـمريز لېږديز

د تاريخ ننداره

ژباړن:	اسدالله غضنفر
ډيزاين:	سيدعبدالله ولي زی
خپرندوی:	په نيدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه
مالي ملاتړ:	سادات مرستندويه ټولنه
د چاپ نوبت:	لومړی
چاپ شمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپ ځای:	کابل
چاپچاري:	سهر مطبعه
چاپ کال:	۱۳۸۸ لمريز لېږديز
ای ايس بی اېن:	ISBN 978-9936-21-069-1

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرندويې ټولنې يـــادښت

د لوی څښتن په نامه

درنو هېوادوالو ! تاسو ته پته ده، چې زموږ هېواد په وروستيو دېرشو کلنو کې د خپلمنځيو جګړو او د بهرني ښکېلاک ډګر ګرځېدلی، چې دغه غميزې تر ټولو زيات زيان د افغان ولس پوهنيزو او کلتوري ارزښتونو ته رسولی او زموږ ځوان نسل يې د نالوستۍ له ګواښ سره مخامخ کړی او د ناپوهي کندې ته يې ورټېل وهلی دی.

د افغانستان د دېرش کلنې غميزې په بهير کې د هېواد ګڼشمېر لوستي خلک يا ووژل شول او يا هم دې ته اړ شول، چې بهرنيو ملکونو ته کډوال شي، د هېواد ټول روزنيز او پوهنيز مرکزونه وران شول، چې د هېواد په ټولنيزه برخه کې يې يوه ستره پوهنيزه تشه رامنځ ته کړه، چې د دغې تشې ډکول به د سلهاوو کلونو په ترڅ کې هم بېرته بشپړ نه شي. د افغان-ولس په ټولنيزې، روزنيزې او پوهنيزې وده کې هر جوت ګام غوره ګڼل کېږي، چې د دغه کتاب د ژباړن او ټولونکي هڅې هم د قدر وړ دي او کېدای شي د ځوان نسل په روزنه کې جوتې ټولنيزې او روزنيزې اغېزې ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې پښتو ژبه د هېواد ملي او رسمي ژبه ده او د دې ژبې لپاره هر قدم د ستايلو او تقدير وړ دی، دا چې استاد اسدالله غضنفر د ډاکټر مبارک علي ليکنې ژباړلي او هغه يې په دغه شان يوه ټولګه کې را ټولې کړي دي د هېواد د ټولنپوهنې او فلسفې په ډګر کې يوه ستره لاسته راوړنه ده او ده ته د دغه لوی خدمت د ترسره کولو له کبله مبارکي وايي.

په نيدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې د يو هېواد پرمختګ د وګړو د لوستو او پوهو خلکو په شمېر او کچې پورې په نېغه تړلې ده. د ماشومانو، ځوانانو او وګړو ښوونه، روزنه او پوهونه د پرمختګ بنسټيزه برخه جوړوي، چې د کتابونو ليکل، ژباړل او خپرول د هېواد پوهنيزه پانګه پياوړې کوي، نو افغاني کلتوري ټولنه افغاني کارپوهانو، ځانګپوهانو او ليکوالو ته وړانديز کوي، چې د کتابونو په ژباړه او ليکلو لاس پورې کړي، چې په خپرولو يې د هېواد مرکزي او سيمييز کتابتونونه سمبال شي.

په درنښت
په نيدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه

نيوليک

سرليک -------------------------------------- مـخـونـه

يادونه .... ط
د ژباړن خبرې .... ل
د هنـد د پخـوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب ۱
د ټولنې بېل شوي او شړل شوي غړي ۴
د اکبر پاچا عبادتخانه ۸
مناظره ۱۲
د پيل تر پښو لاندې ۱۶
جرم او جزا ۲۰
د ټولنې دوه کلتورونه ۲۳
د پاچايانو مېلمستياوې ۲۷
په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه ۳۱
تر ۱۸۵۶ کال دمخه شاه جهان آباد ۳۵
په پرونۍ اروپا کې پاکي ۴۰
د نابرابرۍ اغېز ۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

بغاوت په تاریخ کې ۴۸
د منځنیو پېړیو په هندوستان کې بغاوتونه ۵۲
انتخابات او استازیتوب ۵۶
دوی په شریکه وده وکړه ۶۱
د شیانو تاریخ ۶۵
د ګلونو کلتور ۶۹
لمر نۀ ډوبېږي ۷۳
مذهب او سیاست ۷۷
د فرانسې انقلاب ۸۱
د ډوډۍ خوړلو آداب ۸۵
د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟ ۸۸
بې پرونه دنیا ۹۲
د یوۀ بغاوت خاطرې ۹۶
چنګېزخان ۱۰۰
نظافت ۱۰۴
وصیت ۱۰۸
ګدایي په تاریخ کې ۱۱۱
زوروې وسلې ۱۱۶
د جلاوطنۍ سیاست ۱۲۰
خاین او اتل ۱۲۳
جنت په تاریخ کې ۱۲۷

زور او مذهب ۱۳۲
سیاست د مذهب په مخالفت کې ۱۳۶
ازادي، مساوات ، وروګلوي ۱۴۱
یوازې بدلون پاتېدونی دی ۱۴۴
خیرات او ټولنه ۱۴۸
ترک غلامان ۱۵۲
دوزخ په تاریخ کې ۱۵۶
د کمزورو وسله ۱۶۰
د اکبر پاچا ډوډۍ ۱۶۴
انساني عامل ۱۶۷
د ۱۸۵۷ د واقعې تفسیر ۱۷۲
مفت خوارۀ او غوړه مالان ۱۷۶
غوړه مالي او تاوانونه یې ۱۸۰
انځورونه بدلېږي ۱۸۴
چچنامه ۱۸۸
د احساساتو ځای په تاریخ کې ۱۹۳
د سترګو شهوت ۱۹۸
کمیونالیزم او تاریخ ۲۰۲
بهکتي غورځنګ ۲۰۶
په خوراکي نظام کې تحول ۲۱۰
د محصلانو غورځنګونه ۲۱۴

تاریخ او افسانه ۲۱۸
د مغولو دولت ۲۲۱
د قبرونو ډبرلیکونه ۲۲۵
تنباکو ۲۲۹
غزنوي محمود ۲۳۳
حقونه او مقاومتونه ۲۳۶
په شمالي هند باندې د ترکو غلبه ۲۳۹
د استعماري دوران له تاریخ سره د چلند ډولونه ۲۴۲
د مغولو د زوال برطانوي روایت ۲۴۶
قهوه خانې اوس نشته ۲۵۰
ترکان ۲۵۴
د تمدن په نوم ۲۵۸
د تاریخ کشف ۲۶۱
هندوستان داسې ونیول شو ۲۶۶
اورنګزیب عالمګیر ۲۷۰
د وروستیو مغولو مالي مشکلات ۲۷۴
د اتلسمې پیړۍ هندوستان ۲۷۸
د کسات اور ۲۸۲
د زوال د ورځو غتهان ۲۸۵
د یوه مغول شهزاده کیسه ۲۸۸

یادونه

د لوی او ښښونکي څښتن په نامه

سادات مرستندویه ټولنه ویاړي چې د دغه شان فرهنګي کړنو د مالي ملاتړ له لارې د خپل هېواد په کلتوري، پوهنیزو او روزنیزو چارو کې برخه اخلي. د سادات مرستندویې ټولنې دا دویم کتاب دی چې د اروابناد سید مجیب احمد لمر په تلین یې چاپوي، لکه څنګه چې نوموړي غوښتل د هېواد د ښوونیزو او روزنیزو چارو په ډګر کې برخه واخلي، خو نیمګړي ژوند د ده دغه هیله پوره نشوای کړی نو اوس سادات مرستندویه ټولنه د دغه شان کتابونو د چاپ مالي ملاتړ د هغه، د ارواح د ښادولو په موخه په غاړه اخلي. دا چې اروابناد لمر څوک دی په لاندو څو کرښو کې به ورسره وپېژنی:

د اروابناد سید مجیب احمد لمر ژوند لیک

سید مجیب احمد د سید عبدالاحمد زوی، د سید عبدالواحد لمسی، د سید نور محمد کړوسی، د سید شبر محمد کودی او د سید لعل محمد پردی دی، چې د ۱۳۵۹ لمریز لېږدیز کال د سلواغې د میاشتې په شپږویشتمه نېټه د جوزجان ولایت د شبرغان په ښار کې زېږېدلی دی او د ۱۳۸۴ هـ ش کال د کوچني مبارک اختر په لومړۍ ورځ چې د ۱۳۸۴ هـ ش کال د لړم له ۱۲ سره سمون لري د بلخ ولایت د خلم ولسوالۍ د کفترخانې په سیمه کې د ګاډي د اوښتلو له کبله په حق ورسېد (انا الله و انا الیه راجعون).

اروابناد سید مجیب احمد د افغاني دودونو سره سم لومړی د بغدادي قاعدې په زده کړې په کور کې پیل وکړ او په ۱۳۶۵ هـ ش کال د شبرغان ښار د ابن یمین په ښوونځي کې شامل شو، د ژوند د ناخوالو له امله یې د ښوونځي لوستل

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلته سر ته ونه رسېدل او د زده کړو لپاره د پېښور ښار ته کډه شو ، چې په پېښور کې يې د ښوونځي تر څنګ د کمپيوټر او انګرېزي ژبې زده کړو ته هم اوږه ورکړه او په پوره برياليتوب سره يې د ښو پايلو تر لاسه کولو سره ښوونځی او د کمپيوټر مسلکي زده کړې پای ته ورسولې، چې په پای کې د کمپيوټر او انګرېزي ژبې د ښوونکي په توګه وګومارل شو. سيد مجيب احمد همدا ډول د ګڼشمېر ديني کتابونو زده کړه له پلاره ترلاسه کړې ده.

سيد مجيب احمد د ۲۰۰۲ م کال په پيل کې له مهاجرته بېرته هېواد ته راستون شو او په يوه غير دولتي پولندي موسسه کې يې د کمپيوټر، اداري چارو او پلان جوړونې دنده پر غاړه واخيسته، چې په هېواد کې د ښوونځيو جوړولو او د ښوونې او روزنې په نورو برخو کې په کار بوخت ؤ. سيد مجيب احمد د دغو دندو تر څنګ د کانکور د آزموينې د تر سره کولو وروسته د ښوونې او روزنې پوهنتون د ادبياتو په پوهنځي کې پوهنپال هم ؤ.

د پولندي موسسې کارونه د افغانستان په ټولو ولايتونو او لرې پرتو سيمو کې تر سره کېدل او اروا ښاد سيد مجيب احمد د زړه له تله د هېواد په بيارغاونه کې او د هېواد د بچيانو د خدمت لپاره ملا تړلې وه او د ښوونې او روزنې په بيا رغاونه کې يې هر اړخيز زيار ګاللی دی. د کارونو د ښه سمبالښت لپاره د هېواد بېلابېلو سيمو ته تللی او د ښوونځيو لپاره يې د سيمو حالات خپله څېړل او همدا ډول يې د ښوونې او روزنې د لا ښه والي لپاره د جاپان هېواد په رسمي غوښتنه هغه هېواد ته سفر هم کړی ؤ.

د سيد مجيب احمد په غوښتنه او له پلان سره سم پولندي موسسې د افغانستان په بېلابېلو سيمو کې د ښوونځيو د جوړولو تر څنګ په ښوونځيو کې د څښاک د اوبو د ستونزو د ليرې کولو لپاره د سلهاو ژورو څاګانو په جوړولو لاس پورې کړی، چې افغان ماشومان ترې برخمن شوي دي.

د يادونې وړ ګڼم، چې کله سيد مجيب احمد په ۲۰۰۲م کال کې هېواد ته راستون شو، نو د افغانستان د اداري سيستم د چارواکو لخوا ورته د کمپيوټري

چارو په برخه کې د لوړپوړي چارواکي په توګه وړانديز وشو، خو سيد مجيب احمد دغه دندې و نه منلې او داسې يې وويل:

«په هېواد کې د ډېرو زياتو ناخوالو له کبله ما ونشوای کولی چې ښوونځی په خپل هېواد کې پای ته ورسوم، نو ځکه زه ټولې هلې ځلې د ښوونې او روزنې په برخه کې کوم، چې تر څو د هېواد ټول بچيان په دې وتوانېږي چې ښوونځی په خپل ټاټوبي او خپل هېواد کې پای ته ورسوي او له پوهې برخمن شي.»

درنو هېوادوالو ! سادات مرستندويې ټولنې هڅه کړې چې د دغه کتاب د مالي ملاتړ له لارې، د تکړه ښوونکي سيد مجيب احمد يادونه وکړي او د هغه د هيلو يوه وړه برخه پوره کړي. ټولنه ستاسو څخه يوه هيله لري، چې د دغه کتاب په لوستلو سره ښوونکي سيدمجيب احمد لمر او د نورو وفات شوؤ وګړو روح ته دعا وکړئ !

سادات مرستندويه ټولنه استاد غضنفر او خپروندويې ټولنې ته، د دغه کتاب د چاپېدو له امله مبارکي وايي او د دوی د لا برياوؤ او کړنو په تمه ده.

أمين

و من الله التوفيق

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

دا د ډاکتر مبارک علي د مقالو لومړی کتاب نه دی چې په پښتو ترجمه کېږي. د مبارک علي د مقالو ترجمه ځو کاله پخوا ښاغلي محمد نوید پیل کړه. د ښاغلي نوید د ترجمه کړیو مقالو ټولګه په کوټه کې صحاف نشراتي موسسې خپره کړې ده. تېر کال دوبی د صحاف نشراتي موسسې مشر د مبارک علي د پښتو شویو مقالو یوه بله ټولګه راوښوده چې د چاپ انتظار یې کاوۀ.

مبارک علي د هندوستان تر خپلواکۍ شپږ کاله پخوا د راجستان ایالت په ټونک کې دنیا ته راغی. نهه کلن و چې کورنۍ یې پاکستان ته کډه شوه. دۀ د لوړو زده کړو لپاره د تاریخ مضمون خوښ کړ، په همدې علم پسې اروپا ته لاړ او په ۱۹۷۶ کال کې یې د جرمني په Ruhr پوهنتون کې دوکتورا واخیسته. د دوکتورا د رسالې موضوع یې په هندوستان کې د مغولو د زمانې مطالعه ده. دۀ وروسته بیا ډېره موده په پوهنتونونو کې د تاریخ معلمي وکړه او د سند پوهنتون د تاریخ څانګې مشر شو. دۀ په لاهور کې د ګویته انستیتیوت د ډایرکټر په توګه او د (تاریخ) په نوم درې میاشتنې مجلې د چلوونکي په توګه هم کار کړی دی.

مبارک علي د هند براعظمګي په اوسنو مورخانو او مفکرانو کې د خورا لوی نوم څښتن دی.

د دۀ په فکر کې اعتدال، په بیان کې وضوح، په میتود کې علمي بې طرفي او په سبک کې ایجاز وینو. دغو او ځینو نورو ځانګړنو زه هڅولی یم چې د هغه لیکنې ولولم او وژباړم.

زموږ په وطن او شاوخوا وطنونو کې له تاریخه معمولا د قام د ماضي د شانداره کولو یا د ځینو کسانو د ستر ښودلو او یا د مخالفانو د ځپلو لپاره استفاده کېږي. زما په نظر د مبارک علي په لیکنو کې دغسې تمایل نشته. دی د تاریخ د علم لویې موخې ته چې د نن د غوټو د پرانیستلو لپاره د پرون مطالعه ده، خورا وفاداره ښکاري.

دغه راز په افغانستان او شاوخوا سیمه کې تاریخ ته تر ډېره حده د پاچایانو د ماتو او بریو او داسې نورو لویو پېښو د داستان په سترګه کتل شوي دي خو مبارک علي د دې علم په موضوعاتو کې د ډېرې تنوع او وسعت قایل دی. د دۀ په لیکنو کې د تاریخ د نا اشنا او نا متعارفو ساحو له سپړنې سره دلچسپي وینو. د هغه دې دلچسپي هم هڅولی یم چې د لیکنو په ژباړه کې یې برخه واخلم.

په دې کتاب کې راغونډې شوې مقالې مې د ډان (Dawn) ورځپاڼې د میګزین (Magazine) د دوه زره دویم او دوه زره نهم تر منځ کلونو په ګڼو کې لوستې او له همدې ځایه په مختلفو وختونو کې را ژباړلې دي. دغه مقالې د موضوع وحدت نه لري خو څرنګه چې ټولې له تېر وخت او ماضي سره تعلق لري نو (د تاریخ ننداره) نوم مې ورته غوره کړ.

که د ځوان ژباړن او مهربان ملګري سید عبدالله ولي زي هڅه نه وای نو دا ژباړې به خدایزده چې په کتابي بڼه چاپ شوې او په اوسنې شکل ستاسې لاس ته درغلې وای. ښاغلي ولي زي دا ژباړې ټکي په ټکي ولوستې، چاپ ته یې چمتو کړې او ناشر یې ورته وموند. له دۀ څخه د منني په وخت مې په زړۀ کې دا دعا راګرځي چې کاشکې په وطن کې د دۀ غوندې د کار و ایثار زلمي لا زیات شي.

والسلام ، اسدالله غضنفر

د ۱۳۸۸ شمسي کال د لیندۍ پنځمه ، کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هنـــد د پـخـــوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب

په اتلسمه پېړۍ کې چې د هند د مغولو له ګوتو سياسي قدرت ووت او پخوانۍ دبدبه يې ختمه شوه، سردارخېلو يې هڅه وکړه چې د خپل حيثيت د ساتلو لپاره اجتماعي او کلتوري آداب وپالي او په دې ډول ځان تر نورو بر وښيي. دوی د ډوډۍ د خوړلو په برخه کې هم خپل تشريفات لرل چې پوره پام يې ورته کاوۀ.

د ډوډۍ دغه کلتور د مغولو د څو پېړيو اوږدۀ سلطنت په زمانه کې د شاهانه ژوند د تجربو پيداوار و، چې دوی يې ان د سياسي قدرت له زواله وروسته هم ودې ته ادامه ورکړه. له ډوډۍ او دسترخوان او مېلمستيا سره اړوند تشريفات او دودونه يوازې د مسلمانو اشرافو په کورنيو کې نه وو بلکې هندو اشرافو هم د ډوډۍ خوړلو خاصې نخرې او سامانې لرلې چې دوی يې له عادي خلکو بېلول.

د (بزم های اخير) ليکوال منشي فضل الدين په دې باره کې چې د مغولو وروستي پاچا بهادر شاه ظفر به د خپلې کورنۍ له غړيو سره ډوډۍ څنګه خوړه، جالب معلومات راکړي دي. دی وايي، د شاهي کورنۍ غړيو به تر ډوډۍ وړاندې او وروسته لاسونه د چندڼو په عطرو وينځل. دسترخوان به په غالۍ باندې اوارېدۀ. د کورنۍ غړي به د دسترخوان چارچاپېره پټه خولۀ ناست وو. سترګې غړول او د يو بل د قابونو څارل پکې نه وو.

اشرافو زرين(د سپينو اوسرو)، ډبرين او کلالي لوښي استعمالول. وروسته يې بيا له مسي لوښو هم ډېره استفاده کوله. ډوډۍ په دېګونو کې پخېده. دوی غټې، اوږدې څيمڅۍ لرلې چې په ديګ کې يې د ډوډۍ د مزې د څکلو لپاره کار ورنه اخيست. د هغه وخت په هندوستان کې د ډوډۍ د مېزونو، چوکيو، کاچوغو او پنجو رواج نه و.

که به پاچا چا ته وويل چې پلانی خوراک وخوره، هغه به د مننې لپاره سمدستي پاڅېد، ملا به يې کوپه او سربه يې کوز کړ.

د برټش ميوزيم په کتابتون کې د ميرزا نامې يوه قلمي نسخه موجوده ده. دغه کتاب چې د ليکوال نوم يې نه شته، د هندوستان د اشرافي کورنيو لارښود و. په ميرزا نامه کې د اشرافو له شان سره د مناسب چال چلند او لوړ کلتور اصول بيان شوي دي. دلته لولو چې د ډوډۍ لپاره بايد په باغ کې د فوارې څنګ ته پاک، ستره، ښکلې، ګلداره دسترخوان اوار شي. نوکرانو ته پاکې جامې او روغ صورت پکار دی. په دې کتاب کې د ټولو مېلمنو لپاره د يوۀ سايز د قابونو او د هر موسم د ډول ډول خوړو لپاره د رنګه کلالي لوښو ذکر راغلی دی. ميرزانامه له باکلتورکسه غوښتنه کوي چې اېښېدلې وريجې تر غوړو هغو بهتره وبولي، ځکه غوړې وريجې ګوتې چټلوي. دغه راز له باکلتوره شخصه غوښتنه شوې ده چې پياز يا سره مولۍ ونه خوري چې د ټېغونو سبب ګرځي او دغه شی ذهن او روح ناکراره کوي. ښۀ خو دا ده چې ډوډۍ د ګوتو په سرونو وخوړل شي. که اشرافي د چا مېلمه شي نو ورته پکار ده چې تر مړېدو دمخه لاس ونيسي چې کوربه ورباندې د وږ سترګي ګومان ونۀ کړي. د ميرزانامې په قول، د اصيل او با سليقه کس لپاره ضروري ده چې له اروا وږو او معمولي وګړيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره چې بدعادتونه لري، او یا له هغو سره چې په غاښونو کې خلال وهي، او د پان له خوړلو وروسته خبرې کوي او د نورو حساسیت ته نه ګوري، یوځای ډوډۍ ونه خوري.
یوې انګرېزي، مېرمن میر حسن علي، چې له یوه هندي مسلمان سره یې وادهٔ کړی و، (د هند د مسلمانانو په اړه مشاهدات) په نوم په زړهٔ پورې کتاب لیکلی دی. دې د لکنهو د اشرافي کورنیو د ښځو د ډوډۍ خوړلو عادتونو ته په دقت کتلي دي. دا لیکي چې د ښځو حویلۍ ته به تیاره پخه شوې ډوډۍ په کلالي لوښو کې چې په پتنوسونو به ایښې وو، وروړل کېده. دوی چې له کاچوغو او پنجو استفاده نه کوله، د ډوډۍ په پېلولو کې یې چندان ځنډ نه راتهٔ. خورا خوندورو خوړو او عالي اشپزي نورو کیسو ته ضرورت نه را منځ ته کاوه. د ډوډۍ تر شروع دمخه به هرې مېرمن ته اوبهٔ نیول کېدې چې لاسونه ووینځي او خولهٔ کنګال کړي. که به چا داسې ونهٔ کړل هغه په چټل خورو شمار وه. د مېرمن میر حسن علي دې ته هم ورپام شوي و چې دغو مېرمنو به چپ لاس لکه شل چې وي، هیڅ شي ته نه ورټیټاوهٔ. دوی به ډوډۍ ته د ګوتو سرونه وروړل چې لاسونه یې غوړ او ناولي نهٔ شي. ترډوډۍ وروسته هرې مېرمنې لاسونه د چنو په پوډرو وینځل. دغه خلک له صابون سره بلد وو خو استفاده یې ورنه نهٔ کوله.
دا دودونه تر هغو پورې ژوندي وو چې د ډوډۍ خوړلو اروپایي طرز او کلتور ورو ورو غلبه وکړه. اوس موږ د ډوډۍ کوټه، مېز، کاچوغې، پنجې او چاړې لرو خو له بده مرغه آداب یې نه لرو.

د ټولنې ببېل شوي او شړل شوي غړي

بنیادم له ډېر پخوا وخته په ټولنه کې د سولې او نظم د ساتلو لپاره اصول لرلي دي. چې چا به دغه اصول او دودونه تر پښو لاندې کول، ټولنې به له ځانه شاړهٔ چې جزا ووینې. سرغړوونکی به یوازې په دې شرط معاف کېدهٔ چې ژمنه به یې وکړه چې بیا داسې نه کوي. که به یې ژمنه ونه کړه او یا به یې سرغړاوی د بخښولو نه و نو مجبور به و چې د یوازې ژوند سختې وګالي. خو له ټولنې ببېل په تنهایي کې اوسېدل او پایېدل ممکن نه وو، همدا وجه وه چې ډېرو لږو کسانو د سرغړاوي جرات کاوهٔ.
تاریخ راته وایي چې ټولنې ځینې ډلې یا کسان په دې وجه له ځانه ببېل کړي او شړلي دي چې سیاسي، کلتوري یا اجتماعي نظریات یې د ټولنې له منل شویو اصولو سره په ټکر کې وو. په شړل شویو کې سیاسي ډلې، ناراضیان، مجرمان، روڼاندان، لېوني او کله کله خو ان لاعلاجه ناروغان شامل وو. د واکمنو سلوک له هغو کسانو سره د دښمنۍ سلوک و چې د دوی سیاسي اقتدار ته یې خطره پېښوله او د حکومت د نسکورېدو هڅه یې کوله. دغه سیاسي سرکښان نه یوازې د پاچا خپل غلیمان حسابېدل بلکې د سلطنت د ثبات لپاره خورا خطرناک عناصر بلل کېدل. نو، سمدستي به جزا ورکول کېدله. یا به د ټاکلي وخت په مخه بندیخانې ته لاړل چې په خپلو کړو د پښیمانۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچا ته د وفادارۍ د څرګندولو وخت وموميي اويا به د خيانت په تور اعدام شول.

يو بل ډول سرکښان هغه کسان وو چې د ټولنې له اخلاقي اصولو، کلتوري ارزښتونو او دودونو يې انکار کاوۀ. د غسې وګړي هم غليمان ګڼل کېدل او يوه جزا يې دا وه چې خلکو به ورسره رابطه نه ساتله. د اکثرو په نظر دوی سم کسان نه وو، دوی بې لارې او ښويېدلي وو.

يوناني فيلسوف سقراط د دارنګه خلکو يو مثال دی چې د زلمو د ذهنونو په خرابولو تورن او اعدام شو.

يوه بله ډله د مفرورانو وه، چې غلۀ او قطاع الطريق وو. داسې هم شوي دي چې دوی د واکمنې طبقې د بې انصافۍ له لاسه د حکومت پر خلاف بغاوت کړی، ځنګلونو ته تښتېدلي، هلته يې پناه اخيستې، له هغه ځايه يې د شتمنو شتۀ لوټ کړي او د لوټ مالونه يې کله کله په خوارانو چې د دوی ملاتړي او ساتندوی وو، وېشلي دي.

په لرغونې زمانه او منځنيو پېړيو کې د جذام ناروغان له اجتماعي ژونده په بشپړه توګه محرومېدل. له جذاميانو سره به تبعيض کېدۀ او کليسا به ناولي بلل. د عيسوي دين عالمانو ته جذام د روح ناروغي ښکارېدله. له همدې کبله جذاميانو اجازه نه لرله چې بازار ته لاړ شي، سودا واخلي، کليسا ته تګ راتګ وکړي اويا داسې بل ځای ته چې خلک ورځي، ورشي. د قانون حکم و چې جذامي د ميراث حق نه لري. د دې لپاره چې خلک جذامي وپېژني، هغه مجبور و چې خاصې جامې واغوندي. وروسته بيا د جذاميانو بېلې کالونۍ جوړې شوې. له نورو خلکو سره به د دې کالونيو د اوسېدونکو رابطه غوڅه وه. د خپلو

کورنيو غړيو به هم لکه هغوی چې ښخي ژوندي نه وي، هيڅ تعلق ورسره نه ساتۀ.

يو بل هغه ګروپ چې له ټولنې بېل و، د لېونيانو و. البته، ټولنې لېوني زغمل، ځکه ضرر يې نه رسېدۀ. لېوني چې د راتلونکي وخت په باره کې په غيرواضحه ژبه غږېږي، په هند براغظمګي کې ورته د بزرګانو او غيبګويانو په سترګه کتل شوي دي. عام خلک به تر لېوني راتاو وو، ډول ډول پوښتنې به يې ورڅخه کولې چې د خپل تقدير په اړه څۀ ورنه واوري. په اوسنۍ زمانه کې لېوني په لېونتونونو، روغتونونو او دارالمساکينونو کې ساتل کېږي.

د مجرمانو په باره کې بايد ووايو چې دوی ته د جرم د نوعيت مطابق ډول ډول سزاګانې ورکول کېدې. لکه اعدام، مريتوب، جلا وطني او شکنجه. اروپايانو د استعمار په زمانه کې مجرمان مستعمرو ته استول او هلته يې په جزايي ډول په کانونو او کروندو کې بې معاشه کارونه ورباندې کول. په دې سلسله کې استراليا ډېره مشهوره وه. د انګلستان حکومت به د وړو جرمونو مرتکبان په بېړيو کې استراالیا ته استول، هورې به يې د ارزانه مزدورانو کار ورنه اخيست.

په اوسنۍ زمانه کې په هغو ځايونو کې چې د صنعت او ديموکراسي رېښې ښې غځېدلي دي، خلکو له خپلو سرکښو غړيو سره سلوک بدل کړی دی. په دغو ټولنو کې د سرکښو کسانو دود- مخالف نظرونه زغمل کېږي او د دوی د فکرونو په بيان باندې بنديزونه نه لګېږي. خو په هغو ټولنو کې چې لا د منځنيو پېړيو سياسي نظام حاکم دی، له سياسي او اجتماعي مخالفانو سره د پخوا زمانو غوندې وحشيانه رويه روانه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنایت کارو په اړه باید ووایو چې په اروپا کې په ۱۸۳۰کې د جرمونو د کمولو او د ټولنې په سم غړي د جنایت کار د بدلولو لپاره د بندیخانو عصري نظام تشکیل شو. د بند یخانو د نوي سیستم لومړی مقصد دا دی چې مجرم د زندان د پنجرو شاته واچوي او په دې ډول د بل جنایت د کولو صلاحیت ورنه واخلي. د مجرم د بندي کولو یو مقصد دا هم د ی چې هغهٔ ته جزا باید حکومت ورکړي، نه د هغهٔ مدعي.

له بده مرغه په دریمه نړۍ کې د محبسونو حال دومره ناوړه دی او له بندیانو سره دومره نا انساني چلند کېږي چې مجرم په سم وګړي نه بلکې په لا بې لارې او بې رحمه وګړي بدلېږي. له بلې خوا په دریمه نړۍ کې ټولنه هم دې ته تیاره نه ده چې بندي شوی کس د توبه کړي او سم شوي غړي په حیث ومني. دلته که یو ځوک یو ځل مجرم وپېژندل شو، بیا بل هر وخت د مجرم او بې لارې کس په سترګه ورته کتل کېږي.

دا د ټولنې په تاوان ده چې ګڼ کسان او ګڼ ګروپونه له ځانه وشړي او له ټولنیز حیثیته یې محروم کړي. دغسې ټولنه ځان ژوبلوي، ټوټ ټوټ کېږي، په اجتماعي و سیاسي لحاظ شړېږي او کلتوري، اجتماعي نظم یې له منځه ځي. د سرکښو، ناراضو، او مخالفو ډلو د شړلو په ځای پکار ده چې هغوی ته د ټولنې په غېږکې ځای ورکړ شي. دا کار به د ټولنې اجتماعي جوړښت او سټرکچر مظبوط کړي.

د اکبر پاچا عبادتخانه

په منځنیو پېړیو کې مذهبي تعصب د تقوا اوفضیلت نخښه وه. که به چا په دین کې زغم او نرمي کوله، دا کار یې د تقوا کمی بلل کېدهٔ. بوسویه چې د منځنیو پېړیو مشهور دیني عالم وو، په فخر ویلي دي چې په کاتولیک مذهب کې تر بل هر دین ومذهب زغم وتحمل کم دی. په هغه زمانه کې د زغم نشتوالی او تعصب، له هر ډول بدعت او ارتداده د مومنانو د راګرځولو تر ګردو ښه وسیله او د دین د ساتلو ترګردو ښه طریقه ګڼل کېدله.

دغه حال یوازې هغه وخت بدل شو چې د عقلانیت (رنشنلیزم) دوران راغی او نویو فکرونو او نظریو د اروپایانو په ایمان کې شکونه پیدا کړل او عقل ته یې د ژوند په هر اړخ باندې د قضاوت کولو صلاحیت ورکړ. د افکارو تنویر، رنسا نس، د صنعت ودې او د سکیولر نظریو خپرېدا، په شریکه، مذهبي عقاید وګواښل.

دیني عقیدې ته تر ګردو لوی خطر کمونیستي ایدیالوژۍ پېښ کړ. د کمونیزم خطر د ټولو ادیانو علما په دې فکر کې واچول چې د خپلو عقیدو د ساتنې لارې چارې ولټوي. دوی وروسته بیا ، له الحاد سره د مقابلې او د دیني عقیدو د حفاظت په نیت د ادیانو تر منځ مذاکرات پیل کړل ځو په دې ډول د بیلو بېلو دینونو د پیروانو روابط سره نژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، د اديانو تر منځ مشترک ټکي راټول شي او د يو بل د زغملو او د يو بل د پوهېدلو امکان زيات شي.

په هغه زمانه کې چې اروپايان د مذهبي تعصب او نه زغم په لاره روان وو، په هند کې اکبر پاچا د صلح کل (له ټولو سره سوله) لار خپله کړه او په خپل نوي پايتخت فتحپورسيکري کې يې په ۱۵۷۵ميلادي کال د اسلام په بېلو بېلو اړخونو د بحث لپاره د عبادتخانې په نوم يوه موسسه جوړه کړه.

اکبر پاچا هره پنجشنبه سادات، مشايخ او اشراف په مذهبي بحث کې د ګډون لپاره عبادتخانې ته دعوتول. مورخ بدايوني په منتخب التواريخ کې ليکي چې: (د پاچا له هدايت سره سم د لمرخاتۀ خوا ته امرا، د قبلې خوا ته سادات، سويل ته علما او شمال ته مشايخ کېناستل. پخپله پاچا به کله په يوه او کله په بله ډله کې ناست و، د دوی خبرې به يې اورېدلې او د دوی د نظرياتو په اړه به يې پوښتنې ګروېږنې کولې.) که به ريفرينس ته اړتيا پېښه شوه د سلطنتي کتابتون کتابونه د دوی په خدمت کې وو.

په عبادتخانه کې به د اسلام د تاريخ، فقهې او احاديثو په باب تونډ وتېز بحثونه روان وو. علماوو به پر يو بل تور لګاوۀ او پر يوبل به يې د کفر ټاپې لګولې. دوه کسه لوی علما، ملا عبدالله سلطانپوري او عبدالنبي صدر چې يو وخت يې په اکبر پاچا ډېر اثر پروت و، له ابوالفضل سره په مناظره کې پاتې راغلل. ابوالفضل چې د عبادتخانې د جوړېدو په کال دربار ته راغلی و، په بحثونو کې ډېر تکړه و. دۀ به په بحث کې خپل مخالفان لاجوابه کول. دۀ دا خبره د ملنډو او تحقير په نيت ليکلې ده چې: متعصب علما او معمولي فقها وشرمول شول.)

وروسته بيا د حکيم ابوالفتح ګيلاني او مير شريف آملي په څېر شيعه علماوو په راتلو سره په عبادتخانه کې د اسلام يو بل ډول تعبير وړاندې شو. د علماوو تر منځ په وړو وړو خبرو شورماشوراو هاى وهوى كه څه

هم د اکبر پاچا طبيعت ورختېه کړی و مګر په خپله دا د بحث موضوعاتو ډېر خوند ورکاوۀ.

د بدايوني په قول: دۀ به د پوهانو او مشايخو په ملګرتيا ډېر وخت په عبادتخانه کې تېراوۀ او په تېره بيا د جمعې شپه خو يې تر سهاره پورې د دين د اصلي يا فرعي موضوعاتو په اړه په بحثونو او پوښتنو رونډوله.)

اکبر پاچا که دغو متفاوتو تعبيرونو ته حيرانی وړی و، دا بلکل طبيعي وه، دۀ ويلي دي: کاشکي مې د نقلي علومو له ښوونکو د نظريو دومره اختلاف نه وای اورېدلی، او کاشکي د آيتونو او حديثونو دومره متفاوت تعبير وتفسير نه وای حيران کړی.)

دی چې د اسلامي علماوو تر منځ بحثونو قانع نه کړ، نو د نورو دينونو د تعليماتو په اړه د معلوماتو د حصول لپاره يې عبادتخانې ته د نورو اديانو لوی علما راوبلل چې په بحثونو کې برخه واخلي.

دلته د هندو دين علما راغلل. دوی د برهمن ايزم اصول او عقايد شرح کړل. ورپسې د جين (دا هم په هند کې يو دين دی چې د ژوندو موجوداتو نه وژلو ته خورا اهميت ورکوي. له يوې احصاييې سره سم د هند دوه فيصده خلک د جين دين پيروان دي. ژباړن) علما راغلل چې د هغو تر اغېز لاندې اکبر په خاصو ورځو کې د مال حلاله منع کړه. د زردشتي دين عالم، دستور مهرجي رانا هم د خپل دين غوټې پرانيستلې او لکه څنګه چې بدايوني ليکلي دي، په اکبر پاچا باندې زردشتي عقيدې دومره اثر وشيندۀ چې: پر ابوالفضل يې امروکړ چې د زردشتيانو له رواج سره سم بايد د ورځې په ټولو ساعتونو کې په دربار کې د مقدس اور د بل ساتلو بندوبست وشي.)

اکبر د لټون د شوق په حکم په ګوا کې استوګن پادريان دربار ته وروبلل چې د عيسايت په باره کې معلومات ورنه واخلي. د مسيحي تبليغيانو لومړی ډله د پادري اکوا ويوا په مشرۍ فتحپورسيکري ته په ۱۵۸۰ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاړه. د دې ډلې یوۀ غړي پادري مونسرت د اکبر دربارته د سفر ډېر په زړۀ پورې راپور لیکلی دی. دۀ لیکلي دي چې: پادریانو او د مسلمانانو دیني مشرانو په ګڼو مسایلو لکه تثلیث، خدای، د خدای زوی، د هغۀ مرګ... د حساب ورځ، مرګ، بیا ژوند او نورو مختلفو سیاسي او فلسفي موضوعاتو پرله پسې بحثونه کول. البته، بې له مبالغې یا کلانکارۍ وایم چې د خدای په مرسته، پادریانو په بحث کې خپل مخالفان داسې غلي کړل چې هردم به یې ویل چې که عیسایت حق وي نو معجزه مو کومه ده.)

که څه هم پادریانو د بحث په وخت خورا ترخه ژبه کاروله خو اکبرپاچا او درباریانو یې حوصله نۀ بایلله او اجازه یې ورکوله چې خپلې خبرې په ازادۍ سره وکړي.

د منځنیو پېړیو په تاریخ کې د عبادتخانې تجربه ساری نه لري. دغه تجربه له یوې خوا د دیني علماوو وچ تعصب راښیي چې د نورو عقیدې به یې ردولې او په خپلو عقیدو به یې ټینګار کاوۀ، له بلې خوا دغو بحثونو داسې چاپېریال رامنځ ته کړ چې دیني پوهانو به خپل نظریات په ازادۍ سره پرته له ممانعته بیانول. د دینونو تر منځ دغو خبرو زغم او تحمل پیدا کړ او له اکبر سره یې مرسته وکړه چې په هندوستان باندې د حکومت کولو لپاره د صلح کل پالیسي خپله کړي.

دا یو عام سو تفاهم دی چې وایي اکبر پاچا نوی دین جوړ کړ. د (دین الهي) کلمه محسن فاني په(دبستان مذاهب) کې له ځانه جوړه کړې ده. دغه کتاب د جهانګیر په زمانه کې لیکل شوی دی. ابولفضل د دین الهي په ځای د (آیین رهنموني) اصطلاح راوړې ده چې د لارښوونې مقررات یې معنا ده. د اکبر د مذهبي زغم پالیسي د هند لپاره چې د بېلو بېلو دینونو خلک پکې اوسېدل، مناسبه وه. اکبر وغوښتل د ټولو خلکو پاچا واوسي، که د هرې عقیدې او هر توکم خلک وي.

مناظره

دینونه دوه ډوله دي: یو هغه چې په نړۍ کې د خپلې عقیدې په خپرولو او د نورو ادیانو د پیروانو په ماتولو باور لري او دې مقصد ته د رسېدو لپاره خبرې اترې او تبلیغ کوي. بل هغه ادیان دي چې له نورو سره د خبرو ضرورت نه ویني، له خپلو پیروانو بس دا غواړي چې په خپله عقیده کې کلک واوسي. اول ډول ادیان چې تبلیغي ډلې لري، له یو بل سره یې رقابت وي. دوی د پیروانو د شمېرد ډېرولو لپاره، د تبلیغ مختلفې لارې او ستراتېژۍ خپلوي چې هم د کشمکشونو او ټکرونو او هم د فکري ودې او تحرک سبب ګرځي.

اسلام چې هند براعظمګي ته راورسېد، له هندوایزم سره یې ټکر رانغی، ځکه په هندوایزم کې د خبرواترو او بحث مفکوره نه وه. خو کله چې د شرقي هند کمپنۍ د ملاتړ په سیوري کې د عیسوي دین تبلیغي ډلې هند ته راورسېدلې نو فعالیتونو یې اسلام ته خطره پېښه کړه چې په نتیجه کې یې د بېلو بېلو دینونو د علماوو تر منځ بحثونه دود شول. دې دود ته مناظره وایي. په مناظره کې چې یا به د خاصو کسانو اویا د عامو خلکو په حضور کې وه، د دین پوهانو په بېلو بېلو دیني مسایلو باندې د خپلې عقیدې په رڼا کې بحث کاوۀ. چې چا به خپل مقابل لوری بې ځوابه کړ، هغه د مناظرې ګټونکی و. د دې لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مقابل لوری په خپله عقيده کې راګير شي نو مناظره کوونکي ته پکار و چې د حريف له دينه خبر واوسي.

په هندوستان کې د داسې مذهبي مناظرو پيل د اکبر پاچا له درباره هغه وخت وشو چې دۀ په ۱۵۸۰-۱۵۷۹کې عيسوي مبلغانو ته د ورتلو بلنه ورکړه. په دربار کې په هيڅ ژبه د بايبل (د عيسويانو مقدس کتاب) نسخه نه وه خو دغو مبلغانو د بايبل عبري، لاتيني او يوناني نسخې له ځان سره لرلې. مسلمانو علماوو چې بايبل نه وو لوستی نو سم ورنه خبر نه وو، حال دا چې قران کريم په ۱۱۴۳ ميلادي کال کې لادکيتون رابرت (رابرت اف کېتون) په لاتيني ژباړلی وو. عيسايي مبلغانو چې د قران ژباړه ښه لوستې وه، له مسلمانو علماووسره په بحث کې يې ورنه استفاده کوله. د مسلمانو علماوو د معلوماتو کمی د دې سبب شو چې هغوی د عيسايي مبلغانو سوالونو ته په ځواب ورکولو کې پاتې راشي. يو ځل په يوه مباحثه کې ديني عالم شيخ قطب الدين عيسوي مبلغانو ته وويل چې راځئ اور ته ودانګو، که هر څوک ورنه روغ راووتل، معنا يې دا ده چې په حقه لار روان دی. خو اکبر پاچا دوی له دې چارې په دې دليل راوګرځول چې د اور کار سوځول وي، نه د حق و باطل معلومول.

عيسايي ډلو د د اکبر د زوی، جهانګير په زمانه کې دربار ته تګ راتګ جاري وساتۀ. دوی جهانګير پاچا ته په ۱۶۰۹ کې د بايبل فارسي ژباړه ورکړه.

دغه مذهبي بحثونه ښيي چې که څه هم د مغولو امپراطوري په سياسي لحاظ د خپل عظمت په اوج کې وه مګر د معلوماتو په لحاظ د هغه وخت د مسلمانو علماوو مزه نه وه او له تاريخ، فلسفې، منطق

او نورو دينونو ډېر خبر نه وو. دوی د استدلال په نسبت په پټو سترګو منلې عقيده باندې ډېره تکيه کوله.

کله چې شرقي هند کمپنۍ په سياسي قدرت بدله شوه، نو د هندوستانيانو د احساساتو د پارېدو له وېرې يې د عيسوي مبلغانو په راتلو بنديز ولګاوۀ. خو وروسته په ۱۸۱۳ کې د عيسايانو تبليغي ډلو بيا اجازه وموندله چې هندوستان ته راشي او عيسايت خپور کړي.

سرسيداحمدخان د ۱۸۵۷کال د بغاوت د علتونو په باب په خپله مشهوره رساله کې ليکي چې د دې بغاوت يوه وجه په هند کې د عيسايي مبلغانو تبليغ و ځکه د هند خلک يې د خپلې عقيدې د ساتلو په برخه کې انديښمن کړي وو.

هندوستان ته تلونکو تبليغيانو به عربي، فارسي، اردو او د هند نورې ژبې زده وې او د اسلام او هندوايزم په اړه به يې مطالعه لرله. دوی د عيسايت د خپرولو لپاره د نورو دينونو له علماووسره د عامو خلکو مخې ته مناظرې پيل کړې. په ۱۸۳۹کال کې يو جرمنی مبلغ چې کارل پفاندر نومېدۀ، د مسلمانانو او هندوانو د عيسايي کولو په شوق هندوستان ته راغی. دۀ د مسلمانانو په اړه فکر کاوۀ چې اوس يې د زوال وخت دی او نور نو شيمه پکې نه ده پاتې. مېرمن اورل پاول په خپل کتاب (تر بغاوت دمخه هندوستان کې د مسلمانانان او د عيسايانو تبليغي ډلې) کې ليکي: کارل پفاندر چې د اسلامي نړۍ بدې ورځې او د اروپايانو سياسي- اقتصادي قدرت ته وکتل نو دا نتيجه يې واخيسته چې مذهبي ارزښتونه به هم د اروپايانو زورور وي.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پفاندر ګومان کاوۀ چې د مسلمانانو اشراف، ملایان او عادي خلک چې د زوال په حالت کې دي، په خپل دین به یې باور کم شوی او په اسانه به عیسایت ته واوړي.

دغه وخت چې په هندوستان کې سیاسي قدرت د عیسوي مبلغانو پرخوا وو، د دوی ګوابن تر پخوا پیاوړی وو. خو له بلې خوا مسلمان علما په دې پوه شوي وو چې باید د خپل دین دفاع د دلیل په مټ وکړي نه د احساساتو په زور. نو دوی د بایبل له هغو ژباړو چې عیسوي مبلغانو د خپل دین د خپرولو په نیت کړې وې، پوره ګټه واخیسته. هغه څوک چې په دې زمانه کې د مناظرو د میدان اتل شو، هغه یو ملا نه بلکې یو ډاکتر وو چې وزیر خان نومېدۀ. وزیر خان له عیسوي مبلغانو سره د مقابلې لپاره په اروپا کې چاپ شوي کتابونه چې د عیسایت په اصولو یې نیوکې کړې وې، لوستي وو. دی چې په نوې پوهه پوره سمبال و، کارل پفاندر ته یې په څو بحثونو کې ماته ورکړه. په اخر کې مات شوی پفاندر له هندوستانه ووت.

د نولسمې پېړۍ د مذهبي مناظرو یو اهمیت په دې کې دی چې د دغو بحثونو په نتیجه کې ځینو مسلمانو علماوو په تېره سرسیداحمدخان او مولوي چراغ علي، له نویو ارزښتونو سره د اسلام د تعلیماتو د تطابق لپاره د اسلام نوی تفسیراو تعبیروړاندې کړ. سرسیداحمدخان او مولوي چراغ علي د عیسوي مبلغانو په وړاندې د خپل دین د دفاع په څنګ کې، اسلام ته له مترقي لید لوري وکتل. خو د دوی نظریاتو د مسلمانانو د اکثریت توجه جلب نه کړه او د دیوبند علماوو له خپلو دودیزو او رواجي مفکورو سره ډېر ژر د هند په مسلمانه ټولنه کې نفوذ وکاوۀ، چې په نتیجه کې زموږ دیني علما یو ځل بیا د اکبر پاچا په زمانه کې خپل دریځ ته ستانۀ شول. د نړۍ په باره کې د دوی لید محدود شو او دلید محدودیت دوی د نوې زمانې د غوښتنو له درکه عاجز کړل.

د پیل تر پښو لاندې

د براعظمګي په تېر تاریخ کې د اعدام جزاګانې له لویه سره په دوه ډوله وې: یو د قتل، غلا، زبرزما (د جبر زنا)او یا اختطاف په څېر اجتماعي جرمونو لپاره او بل د بغاوت لپاره د اعدام جزا وه.

هر هغه چا ته چې د واکمن پرخلاف به یې اقدام کاوۀ، د واکمن د وژلو هڅه به یې کوله او یا به یې د حکومت د نسکورولو دسیسه جوړوله، سخته جزا ورکول کېده. د اجتماعي جرم د جزا ټاکل د قاضي کار و. قاضي به په محکمه کې په دوسیه باندې له غوره وروسته یوه فیصله وکړه. خو د واکمن پر خلاف د جرم دوسیه به واکمن پخپله څارله، ځکه دغسې کس د واکمن شخصي دښمن ګڼل کېدۀ. د بغاوت جزا معمولا اعدام وه. البته کله کله به د درباریانو یا لویو اشرافو شفاعت د باغي د بخښلو سبب شو.

د سلطنت د زمانې (د ۱۲۰۶ او ۱۵۲۶ تر منځ) او د هند د مغولو د زمانې(له ۱۵۲۶ څخه تر ۱۸۵۷ پورې) تاریخي شواهد راښیي چې باغیانو او مجرمانو ته جزا څنګه ورکول کېده. د اعدام حکم به د سر غوڅولو، په دار کولو، حلالولو، سا تربتولو، ژوندي ښخولو، د کلا له بامه د راخطا کولو او یا د هاتي تر پښو لاندې اچولو په بڼه اجرا کېدۀ. دا دود هم وو چې د محکوم د بدن غړي دې په ژوندوني غوڅ او تر هغه وروسته دې ووژل شي. که به محکوم د سلطنتي کورنۍ غړی و نو ممکنه وه چې په زهرجنو خوړو باندې په اسانه ختم شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت يا پاچا پرضد باغيانو يا دسيسه جوړوونکو ته خورا سختې جزاوې ورکول کېدلې. د داسې کسانو خپلوانو به د اعدام شوي د ښخولو ا جازه نه لرله. د محکوم مړی به په ورځو ورځو د ښار په چوک يا داسې بل معلوم ځای کې تر هغو ځړېدلی وو چې غوښې به يې وشرېدې اويا به ځناورو او مرغانو وخوړې. په ځينو مواردو کې د محکوم مړی په ښار کې ګرځول شوی دی.

سياسي بنديان د واکمن مخې ته اعدامېدل. په پاچهي ماڼۍ کې به هاتيانو ته روزنه ورکول کېده چې د واکمن په يوه اشاره باندې محکوم چخنې کړي. محکوم به ميدان ته لاس و پښې تړلی راوستل شو. هالئ به روزل شوی پيل محکوم ته مخامخ ودرېد او د واکمن په اشاره به يې پر محکوم باندې پښه کېښوده. دا دردوونکې جزا وه خو د هند براعظمګې په تېر تاريخ کې ډېره تکرار شوې ده.

همدا جزا د جلال الدين خلجي په دورکې(له ۱۲۹۰ تر ۱۲۹۶ پورې) سيدي مولا ته ورکړه شوه چې د واکمن پرخلاف يوه دسيسه کې د لاس لرلو شک ورباندې و. علاوالدين چې په جلال الدين پسې له ۱۲۶۹ تر ۱۳۱۶پورې پاچهي وکړه، د چنګېزي مغولو د يرغل له تمبولو وروسته ټول جنګي اسيران د پيلانو تر پښو لاندې چخنې کړل. د دې پېښې په اړه د دغه سلطان د زمانې مورخ ضياالدين برني ليکلي دي چې سلطنتي تخت د وينو په درياب کې ډوب شو. چنګېزي لښکرې چې له دا رنګه جزا وېرېدلي وې، پر هند باندې له حملې منصرفې شوې.

جلال الدين محمد اکبر(۱۵۵۸-۱۶۰۶) د خپل رضاعي ورور ادهم خان په اړه چې په قتل متهم وو، حکم وکړ چې د ماڼۍ د ديوال له سره دې

لاندې راګوزار شي او دا عمل دې تر هغو تکرار شي چې سا يې په تن کې وي.

کله چې د جهانګير پاچا زوی، خسرو، ناکام بغاوت وکړنو جهانګير خپل زوی اوټولو هغوکسانو ته جزا ورکړه چې ملګرتوب يې ورسره کړی وو.

د لاهورد ټکسلي دروازې د باندې د دارونو يو قطار جوړ شو او ټول باغيان د خلکو مخې ته په دار شول. د شهزاده خسرو دوه ملاتړي، حسين بېګ او عبدالرحيم د خرۀ او غويي په پوستکو کې وګنډل شول او د لاهورښار په بازارونو کې په خرو سپاره وګرځول شول. د خرۀ د پوستکي د ژر وچېدو په وجه د حسين بېګ سا تربت شوه، ومړ، خو هغه بل چې د غوايي په پوستکي کې و، د خپلو ملګرو په مرسته وژغورل شو.

د حيوان په پوستکي کې د محکوم ګنډل، د چنګېزي مغولو دود و. د بابر اولادې (هندي مغول) دا جزا له هغوی زده کړې وه. البته له همدې خاص مورده وروسته موږ بل داسې سند نه لرو چې د بابر د اولادې بل پاچا دې د دا رنګه جزا حکم کړی وي.

اورنګزېب پاچا د خپل ورور داراشکوه او د داراشکوه د زوی د حلالولو حکم وکړ. د حکم له اجرا وروسته د داراشکوه مړی د پيل په شا د ډيلي په بازارونو کې وګرځول شو. د هغۀ وخت د مورخ خافي خان په قول د ډيلي خلکو د داراشکوه د مړي په ليدو ژړل او د هغۀ پر قاتلانو يې لعنت وايۀ.

د بابر د کورنۍ د وروستيو پاچاهانو په زمانه کې واکمنو د اعدام عصري طريقې خپلې کړې. مثلا په ځينو مواردو کې به محکومان د توپ خولې ته تړلي ودرول شول او توپ به ډز وکړ. دا طريقه انګرېزانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم خوښه کړه او په هند کې يې د خپل حاکميت په دوران کې ډېرځله ورنه کار واخيست.

د هند په تاريخ کې دا هم وينو چې مجرمانو ته د اعدام نه بلکې د يوې قلعې په زېرزمينۍ کې د بندي کېدو او تدريجي مرګ سزا ورکول شوې ده. بنديان به په دغو زېرزمينيو کې د ناوړې تغذيې، د تازه هوا د نشتوالي او د بدو صحي شرايطو په علت ورو ورو په زجر مړۀ کېدل. يو ايټاليايي سيلاني، منوچي، چې د ۱۶۵۸ او ۱۷۰۳کلونو تر منځ هند ته تللی و، ليکي چې د هند د مغولو پاچايانو دا عادت دی چې سياسي بندي ته داسې زهر ورکوي چې صحت يې ورو ورو خراب شي او په اخر کې ومري.

جرم او جزا

د قانون غوښتنه دا ده چې که څوک له قانوني مقرراتو يا د ټولنې له اصولو غاړه غړوي، جزا يې پکار ده. جرم په هره ټولنه کې له جزا سره غوټه وي.

جزا له وهلو ټکولو، جريمې، جلا وطنۍ او د محکوم له مريي کولو رانيولې تر اعدام او عمري قيده پورې بېلابېلې بڼې لري. په لرغونې زمانه او منځنيو پېړيو کې منظمې بنديخانې نه وې. مجرمان به يا په کورونو کې حبس وو، يا به په داسې ودانيو کې ساتل کېدل چې د سرکار پيرې به پې ولاړې وې او دا امکان به ډېر کم و چې بنديا ن وتښتي يا د باندې ووځي.

په پخواني يونان کې موږ د دا رنګه قيدوبند يو مثال د سقراط په قضيه کې وينو چې د اعدام د فيصلې له اعلانېدو وروسته بندي شو. که څۀ هم د سقراط ملګرو د هغۀ د تېښتې پلان جوړ کړ خو دۀ تېښته ونه منله، دا يې غوره وبلله چې قانون ته د وفادار تبعه په توګه ومري.

مورخانو په لرغوني مصر کې هم د بنديخانې د يوډول سيستم نخښې ليدلې دي. په دې هېواد کې د بنديانو د چارو د بندوبست لپاره مديران، کاتبان او پيره داران مقرر وو. بنديانو به کار کاوۀ. د بندي تېښته لوی جرم و او تښتېدلې ته سخته سزا ورکول کېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني روم کې پوروړکوونکي حق درلود چې پوروړي بندي کړي، ويې وژني يا يې د مريي غونډې په بل چا وپلوري. د روم د وطن مالکانو کورنۍ بنديخانې لرلې. دوی به خپل نوکران اوغلامان بنديانول چې سم وچليږي.

په انګلستان کې پاچا ويليم (۱۰۶۰ – ۱۰۸۶) د لندن برج د سلطنتي کورنۍ د قيدي غړيو لپاره جوړ کړ. دغه برج څو پېړۍ د سلطنتي کورنۍ د غړيو، د لويو باغيانو او مشهورو شخصيتونو د قيدېدو ځای و. دلته مثلا والټر رالي او ملکې ان بولين د بند ورځې شپې تېرې کړې دي. له دې برج سره متعلقه يوه جالبه کيسه د دورهام د بيشپ (اسقف) ده. دغه سړی د مالي فساد په تور دلته بندي و. د دهٔ وخت په برج کې ښهٔ تېرېدهٔ ځکه د پيرې کسانو ته يې رشوت ورکاوهٔ او هغوی په مقابل کې ورته هر ډول اسا نتياوې برابرولې. يوه ورځ بيشپ (اسقف، عالي رتبه روحاني) پيره داران مېلمانهٔ کړل، ښهٔ خوندوره ډوډۍ يې ورکړه او بېتوله مشروب يې ورباندې وڅښل. چې دوی سم نشه شول، بيشپ د رسۍ په ذريعه له برجه راکښته شو، وتښتېد.

دويم هانري د خپل قلمرو په ګوټ ګوټ کې بنديخانې جوړې کړې. له مقرراتو سره سم، بندي مکلف و چې د ځای، ډوډۍ او سونګ پيسې ورکړي. که به بندي بېوزلی و، خيريه اداري يې د محبس لګښت ورکاوهٔ. ويل کېږي چې اتلسمه پېړۍ په اروپا کې د عصري محبسونو د نظام د زېږېدو زمانه ده.

د منځنيو پېړيو په هند کې د بنديخانې نظام نه و. مجرمان به وهل کېدل، جريمه به يې ورکوله، اعدامېدل به او يا به په کوتوالۍ کې د لنډ وخت لپاره توقيف کېدل. د هند د مغولو په دور کې د شاهي

کورنۍ غړي او امرا په ګواليار قلعه کې حبس کېدل. جهانګير په تزک کې ليکلي دي چې دهٔ، مذهبي عالم او صوفي احمد سرهندي ګواليار قلعې ته واستاوهٔ چې په خپلو نظرياتو کې تغيير راولي. اورنګزېب هم شهزاده مراد په ګواليار کې بندي کړ. په هند کې څو نورې قلعې هم د اشرافو د حبس او قيد لپاره پکارېدلې.

داسې ښکاري چې د بغاوت په قضيه يا د لويو اشرافو په مورد کې، له کورونو څخه د محبس کار اخيستل کېدهٔ. شهزاده دارا شکوه په يوهٔ کور کې قيد و او په همدې کور کې د اورنګزېب په حکم ووژل شو. شيوا جي له اورنګزېب سره له ملاقاته وروسته په کور کې نظربند و چې وروسته بيا په يوهٔ لوی زنبيل کې پټ شو او ځان يې وايست.

يو بل دود دا و چې بنديان به ځينو اعتباري اشرافو ته وسپارل شول چې ويې ساتي. د سپارل شوي کس د تېښتې مسووليت د نوموړي اشرافي په غاړه و. پاچا ته به ځواب دهٔ ورکاوهٔ.

شهزاده خسرو د خپل پلار جهانګير پر خلاف د بغاوت په جرم په قصر کې بندي شو. چې جهانګير به چيرته سفر کاوهٔ، دی به هم ورسره و. وروسته بيا شهزاده خسرو شهزاده خرم ته وسپارل شو. هغه ته چې خسرو د تخت په نيولو کې خپل سيال ښکارېدهٔ نو دکن ته د لښکر لېږد په وخت يې په پټه زهر ورکړل. په هند کې د بنديخانو او محبسونو نوی نظام انګرېزانو رواج کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولنې دوه کلتورونه

بکهتي او دليت غورځنګونه که څۀ هم په بېخي بېلو وختونو کې وو ، خو په دواړو کې له مسلط او لاسبري کلتور سره د سيال او حريف کلتور د مبارزې او مقابلې زور او شور وينو.

د ولسونو په عام پسنده کلچر کې د مسلطو طبقو د بې رحميو، استثمار او بې انصافيو د افشا کولو لپاره د کيسو د مجلسونو غونډې جالبې وسيلې پيدا کولای شو. د دې کيسو اصلي اتلان باچهان، جنرالان او يا نور لوی مقامات نه وو، بلکې هغه کسان وو چې له حاکم نظام سره يې مخالفت او د هغۀ په مقابل کې يې بغاوت کاوۀ. د د غو کيسو اتلان به د عوامو زامن وو او د عوامو په ګټه به له ظالمانو سره جنګېدل چې عدالت راولي. دغه راز په ولسي کلچر کې ټوکيان، ټګماران او خندوونکي ممثلان وينو چې د خپلو چلونو او هنرونو په مرسته به يې د عادي خلکو د ژوند په تيارو کې د څو شېبو خوشحالي او رڼايي راوسته.

ډاکوان او مسلح غلۀ چې د حکومت د قدرت پروا يې نه لرله، د عوامو په کلچر کې سمدستي په اتلانو بدل شول.

دغه کسان د خلکو د ځواک او د دوی د ارزوګانو سمبولونه وو. له سيا سي اقتدار سره د د غو کسانو مقابله او مبارزه نه يوازې په کيسو کې بيان شوې بلکې په سندرو کې راغلې او په خورا شوق و

جذبه ويل شوې ده. د هند په شمال کې سلطانه ډاکو عادي خلکو ته د روحيې ورکولو الهه شوه. په پنجاب کې نظام لوهار تر اوسه پورې په فولکوريک ادب کې د هيرو غونډې ستايل کېږي. په سند کې چې قطاع الطريق پرو چانديو ووژل شو، ګڼ خلک يې جنازې ته ورغلل او ډېر وستايل شو، ځکه دۀ د مظبوط مرکز او دولتي ادارو پر خلاف بغاوت کړی و. دغه ادارې او موسسې د سند عوامو ته ظالمې ښکارېدې. موږ دا رنګه مثالونه، لږ يا ډېر، د هند براعظمګي په بل هر ځای کې موندلی شو.

په يو بل مثال کې وينو چې خلکو د اوازو په وسيله د حاکمې طبقې د شرمولو هڅه کړې ده. د اوازو او ګونګوسو کلچر يوه ډېره زوروره وسله ده چې اوس هم د پخوا په څېر په پراخه پيمانه استعمالېږي. په سرکاري رسنۍ او رسمي تبليغاتو کې واکمن، جنرالان او مقامات شريف، سخي او ديندار معرفي کېدل خو د خلکو په اوازو کې به دا معرفي سرچپه شوه. د عوامو اوازو، ګونګسو او پسپسي به دوی مستبد، زنا کار، بد اخلاق او بې رحمه انځورول.

ايټاليايي سيلاني منوسي، چې د شاه جهان پاچا په زمانه کې هند ته تللی و، په خپل کتاب ستوريا ډو مګور کې داسې ګڼې اوازې ثبت کړې دي چې په هغو کې شاه جهان ډېر عياش او بد لمنی راپېژندل کېږي او سلطنتي حرم د فساد ځاله انځورېږي. دغو اوازو او ګنګوسو د سلطنت حيثيت له خاورو سره خاورې کاوۀ.

په ولسي نکلونو لکه هير رانجها، سسي پنو، سوهني ماهيوال او ميرزا صاحبان کې اصلي خبره د ټولنې له منل شويو دودونو او رسمونو سرغړاوی دی. چې نکلچيانو به دغه نکلونه په مجلسونو کې ويل او يا به د سندرو په بڼه اورول کېدل خلکو به ورنه الهامونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخيستل او د هغو نارينه وو او مېرمنو مېړانه او زړهٔ ورتيا به يې ستايله چې د سر په بيه يې د ټولنې له مسلطو ارزښتونو سره مبارزه کړې وه.

شاعري هم د عوامو د کلچر يوه اثرناکه وسله وه چې مذهبي تعصبات يې کمول او په خلکو کې يې زغم پيدا کاوهٔ. د شاعرۍ په کاٰبو ټولو ډولونو کې په ملايانو ، برهمنانو ، شېخانو او زاهدانو ټکونه شوي او ريا کار او دنيا پرسته معرفي شوي دي. د ولس د کلچر ټولو دغو عناصرو د ټولنې ورځنې ژوند ته لاره کوله او په پټه خولهٔ يې د ټولنې نرۍ ليد بدلاوهٔ.

مورِ مېلې، لمانځنې او قسم قسم مذهبي و کلتوري غونډې او اجتماعات هم د عوامو د کلچر برخه بللای شو. د دغو غونډو او اجتماعاتو يو مهم اړخ دا و چې طبقاتي توپيرونه يې نه پېژندل. برخه والو به يې له ا جتماعي خنډونو پرته په جوش او جذبه سندرې ويلې او نڅاوې کولې. د لته دخان وغريب يا زورور و کمزوري فرق نه و. ټول به سره يو ځای وو او د جشن خوشحالۍ به يې له يو بل سره شريکولې.

سيال او حريف کلچر د بې وسو او بې واکو پرګنو کلچر و. د خلکو پرګنې د موزيک، ادب، تياتر، داستانونو او فستيوالونو د عام پسنده ډولونو د خپلولو له لارې په ټولنه کې د خپل ځای د پيدا کولو او د زورورو د زور د اوبهٔ کولو لپاره له حريف کلتوره استفاده کوي. دغه کلتور دوی ته شعور ورکوي او د ژوند د ربړو د زغملو حوصله وربخښي.

کلتوري ارزښتونه او دودونه ټولنه کنټرولوي او د اجتماع د چلند ، آدابو ، لرليد او رويې په جوړېدو او دغه راز د سياسي و اقتصادي

غورځنګونو په زېږېدو او جوړېدو کې برخه اخلي. ټولنه، مادي کلچر چې له ټکنالوژي سره کلک تړلی دی، د معنوي کلچر په نسبت چې له سلوک او آدابو سره تړاو لري، په آسانۍ مني. ځکه معنوي کلچر د ټولنې له اخلاقي يا ملي پېژندګلوۍ سره غوټه دی.

د تاريخ په بهير کې سياسي، اقتصادي او اجتماعي ځواکونه د ټولنې جوړښت بدلوي چې ورپسې نوي کلتوري ارزښتونه او دودونه زېږي. د ټولنې لوړې طبقې د خپلې برلاسۍ د ادامې لپاره د کلتور په دغه نوي حالت کې هغه څهٔ خپلوي چې دوی له عادي خلکو بر او بېل کړي. د ټولنې نتلې او ځپلي خلک عوامي کلتور ته مخه کوي چې په ټولنه کې بهتري راولي، البته دوی د لاډېرو خلکو خير په نظر کې ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاچایانو مېلمستیاوې

خلکو ته ډوډۍ ورکولو همېشه سیاسي او اجتماعي مقصدونه لرلي دي. واکمنو او اشرافو له مېلمستیاوو څخه د وسیلې کار اخیستی او په دې ډول یې نورو ته خپل سخاوت ورښکاره کړی دی. د دې لپاره هم مېلمستیاوې شوې دي چې نور د دربار له بې مثاله آشپزۍ خبر شي. په مېلمستیاوو کې به په ډوډۍ سربېره ساتېري اوتفریح هم وه. نه یوازې نڅا او موسیقي بلکې شعرویل، د مداریانو لوبې او علمي بحثونه په دغو محفلونو کې دود وو.

اشرافي به خپل مېلمه ته پوره بندوبست کاوۀ، د ډول ډول خوړو په برابرولو به یې ډېرې پیسې لګولې. که به مېلمه پاچا و، نو کوربه به قیمتي سوغاتونه ورکول، چې د دۀ بلنه یې منلې او د دۀ سر یې لوړ کړی دی. کله کله نورو مېلمنو ته هم سوغاتو ورکول کېدل.

د پاچایانو له خوا پرله پسې مېلمستیاوې د هغوی لپاره ضروري وې. نظام الملک په خپل کلاسیک اثر(سیاست نامه) کې لیکي چې اشرافو ته ضیافت د پاچایانو دستور و. په تېره بیا د سلطان طغرل (۱۰۳۶-۱۰۶۳) عادت و چې هر سهار به یې په درباریانو او ملازمانو خوندوره ډوډۍ خوړوله. دۀ به د سفر په وخت او یا که به په ښکار وتی و، هم، دغه مېلمستیاوې ورکولې. د دې ډوډۍ به دومره ښه انتظام شوی و او دومره به پریمانه وه چې په درباریانو سربېره، له پاچا سره د لارې ملو عادي خلکو ته هم رسېده. د نظام الملک په قول د ترکستان

واکمن په دې پوهېدل چې خلکو ته د ښې مېلمستیا د ورکولو په ذریعه څنګه پر هغوی حکومت وکړي.

په هندوستان کې د سلطنت په زمانه اود مغولو په دور کې،واکمنو خپلو درباریانو اوپردو مېلمنو ته تل مېلمستیاوې ورکولې. د تاریخ فیروز شاهي لیکوال ضیا الدین برني لیکي چې دا د ډیلي د سلاطینو رواج و چې له علماوو سره به یې ډوډۍ خوړه. اشراف هم په دغو مېلمستیاوو سرلوړي کېدل. برني د اشرافو ترمنځ د ډوډۍ کولو په سر سیالي یاده کړې او کښلي یې دي چې دا د دوی لپاره د حیثیت او پرستیژ خبره وه. دغه مورخ لیکلي دي چې که به یوۀ اشرافي واورېدل چې سیال یې پنځۀ سوه کسه مېلمانۀ کړي نو دۀ به زرو کسانو ته مېلمستیا وکړه چې تر هغۀ یې واړوي. د اشرافو ډېرې پیسې په مېلمستیاوو لګېدې او د مصارفو د پوره کولو لپاره یې له سودخورو او ملتاني سوداګرو په ډېره ګټه پیسې پورولې. د بدخرڅیو نتیجه به د دوی بېوسه کېدل او هغه د چا خبره د پولۍ ټک ته کېناستل وو.

تاریخ د هغې مېلمستیا جزییات ثبت کړي چې کیقباد(۱۲۸۷-۱۲۹۰) خپل پلار بغرا خان ته کړې وه. په دې مېلمستیا کې زر ډوله خوارۀ پاخۀ شوي وو. په دې سربېره قسم قسم وچې ډوډۍ، کلچې او میټهایانې هم د مېلمنو مخې ته ایښې وې.

ابن بطوطه چې د محمد تغلق (۱۳۲۵-۱۳۵۱) په وخت کې هند ته راغلی و، لیکي چې په دربار کې دوه ډوله ډوډۍ وه. یوه د اشرافو او بل د عامو خلکو لپاره. سلطان به له خپلو نژدې امراوو، اشرافو او لوړرتبه مقاماتو سره ډوډۍ خوړه. کله کله به دۀ د خپلې خوښې اشرافي ته د خاص قسم ډوډۍ ست وکړ چې دا هغۀ ته لوی ویاړ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عزت و. له يوۀ اټکل سره سم، د محمد تغلق د پخلنځي ډوډۍ کابو شل زره کسانو ته رسېده. هره ورځ لږ تر لږ دوه زره غوايي او دوه نيم زره اوزې او پسونه حلالېدل، چې خلکو ته ډوډۍ ورسېږي. غواګانې نه حلالېدلې.

نورو سلاطينو هم د مېلمستياوو دود پاللی دی. سکندر لودي(۱۴۸۹-۱۵۱۷) ديني علما او پوهان مېلمانۀ کول، خو دغو مېلمنو د سلطان مخې ته د ډوډۍ خوړلو اجازه نه لرله. دوی به خپله برخه کورونو ته ورسره وړه. سلطان به د دوی مخې ته يوازې په ډوډۍ ناست وو.

د مغولو په زمانه کې چې سلطنت په امپراطورۍ بدل شو، سلاطين او اشراف لا شتمن شول او مهمانۍ يې لا شانداره شوې. د ډوډۍ د ډولونو په لست کې هغه خوارۀ هم راغلل چې مغول ورسره په منځنۍ اسيا کې بلد وو. وروسته بيا له ايراني خوړو سره بلدتيا دسترخوان لا رنګين کړ. د ډوډۍ د پخولو او برابرولو نظافت ته به خاصه توجه کېدله. د چاپېريال د جذابيت لپاره به عطرونه پاشل کېدل. لا ډېرو خوندورو خوړو اشتهاوې لا زياتې پارولې او ځينې اشراف د ډېرې اشتها په لرلو مشهور شول. ويل شوي دي چې د اکبر پاچا نژدې ملګری او مورخ ابوالفضل، په متنوع خوراکونو عادت و. ابوالفضل چې به ډوډۍ خوړه، زوی به يې چې د دۀ د پخلنځي د چارو مسوول و، د پلار څنګ ته ناست و، څار به يې کاوۀ چې پلار يې کوم ډول خوارۀ خوښ نه کړل. هغه خوارۀ به بيا نه پخېدل. له ابوالفضله پاتې شوې ډوډۍ به د رتبې په لحاظ راټيټو اشرافو خوړه. عادي خلکو ته په حضر او سفر دواړو کې کېچړی ورکول کېدۀ. د نورجهان ورور اصف خان هم د ډېرې اشتها په لرلو مشهور و.

د مغولو د امپراطورۍ له زواله وروسته د لکنهو او دکن حکومتونو د مېلمستياوو دغه دود وپالۀ او د ډوډۍ د کلچر د غوړولو لپاره يې پوره پوره هڅه وکړه.عبدالکريم شرر په خپل اثر(ګذشته لکنهو)او نصيرالدين هاشمي په خپل اثر (دکني کلچر) کې د دکن او لکنهو د دربارونو د ډوډۍ د خاصو او بې نظيرو ډولونو ذکر کړی دی.

مېلمستياوې يوازې د مېلمنو د خوشحالولو لپاره نه وې، بلکې له مېلمنو څخه د ځان د خلاصولو لپاره هم وې. واکمنو به کله کله خپل مخالفان مېلمانۀ کړل او په ډوډۍ کې به يې زهر ورکړل. نظام الملک په سياست نامه کې ليکلي دي چې انوشېروان د مزدک لارويانو ته مېلمستيا وکړه. کله چې دوی د ډوډۍ او شرابو له څښلو وروسته پوره بې حاله شول، ټول يې تر تېغ تېر کړل. اورنګزېب(۱۶۵۸-۱۷۰۷) هم د خپل ورور شهزاده مراد د وژلو لپاره همدا کار وکړ. مراد يې د ماښام ډوډۍ ته مېلمه کړ. کله چې مراد په مېلمستيا کې د ډېرو شرابو له څښلو وروسته پوره نشه شو، اورنګ زېب يې د نيولو حکم وکړ او ګواليار قلعې ته يې واستاوۀ. مراد هلته د قتل په تور محاکمه او اعدام شو. د بنګال واکمن علي وردي خان، مرهټه ليډر بهاشکر او د هغۀ ملګري مېلمانۀ کړل او ووژل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه

جنايت کارو، باغيانو، ناراضيانو او مرتدانو ته د دې لپاره سخته سزا ورکول چې نورو ته عبرت شي، په منځنيو پېړيو کې عام وو. ډېره بوړنده جزا د اعدام وه. په هغه زمانه کې حتی د اعدام په سزا کې هم طبقاتي توپير ته پام کېدۀ. د منځنيو پېړيو اروپايانو په سرغوڅېدا کې عزت او په دار کېدا کې بې عزتي ليده. ځکه خو اشراف د سرغوڅولو او عادي خلک د په دار کولو لايق بلل کېدل. ښځې نۀ په دار کېدلې. د هغوی به يې ساه ورتربتوله.

په اعدام کې دغه تبعيض د فرانسې انقلاب په زمانه کې چې ډاکتر جوزوف ګيولتين د اعدام نوې وسيله اختراع کړه، ختم شو. دا وسيله چې د خپل مخترع په نوم ده، د هرې طبقې د محکوم لپاره وکارېدله. په فرانسه کې انقلابي حکومت د انقلاب د برابرۍ د اصل په اساس په ۱۷۹۱کې اعلان وکړ چې د هر چا د اعدام جزا به د سر غوڅولو په بڼه عملي کېږي.

د اروپا په منځنيو پېړيو کې د اعدام لپاره داسې بندوبست کېدۀ لکه تماشه چې وي او خلک يې بايد سمه ننداره وکړي.

پتر پيرنبرګ په خپله ليکنه کې چې (د معاصرې اروپا په اوايلو کې وګړي او دولت) نومېږي او په ۱۹۹۸ کې چاپ شوې ده، په پخوانۍ اروپا کې د اعدام د مراسمو او د دغو مراسمو په مقابل کې د خلکو د غبرګون په اړه په تفصيل غږېدلی دی.

دۀ په دې باره کې چې په اعدام محکوم به څنګه د خلکو په جلوس کې د اعدام ځای ته بيول کېدۀ، بشپړ جزييات بيان کړي دي. د اعدام په ورځ به په ټول ښار کې د کليسا زنګونه ووهل شول. د سړک دواړو غاړو ته به خلک ولاړ وو چې د اعدام ځای ته د مجرم د وړلو ننداره وکړي. کله کله به خلکو د مجرم په خلاف خپل قهر ښکاره کړ. ګنځلې به يې ورته کولې او په تېږو به يې ويشتۀ. خو يو نيم ځل به د غم څرګندونه هم وه.

د اعدام په ځای کې به دار ولاړ و، قاضيانو او څارنوالانو به رسمي چپنې اغوستې، په خپلو چوکيو ناست وو. خلکو معمولا د اعدام د حکم له اعلانېدو سره سم د خوشحالۍ چيغې سورې او چکچې شروع کولې. له مجرمه توقع کېده چې حکم ومنې او ندامت ښکاره کړي. خو کله کله به مجرم د اعدام حکم غير عادلانه باللۀ، قاضيانو او دا نورو خلکو ته به يې سپکې سپورې ويلې او د ځان د بې ګناهي دلايل به يې راوړل. دغسې کس سرکښ او نافرمانه بلل کېدۀ.

د اعدام د مراسمو په وخت روحانيونو مذهبي مراسم تر سره کول چې محکوم د خپل روح ژغورنې ته چمتو کړي او قاضيان له چوکيو دم په دم راولاړېدل چې خلک د اعدام دايرې ته له ننوتو منع کړي.

د اعدام ځای په هر ملک کې فرق کاوۀ. په فرانسه کې مجرم معمولا ټيک په هماغه ځای کې په دار ځوړندېدۀ چې جنايت يې کړی و. په نورو ملکونو کې بيا د اعدام خاص ځايونه وو. مثلا په انګلستان کې د لندن ټايبورن غونډۍ د اعدامونو ځای و.

ميشل فوکو په خپل کتاب (انظباط او مجازات) کې ليکي چې: د خلکو مخې ته اعدامونه يوازې قضايي نه بلکې سياسي معنا هم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغسې اعدامونه، حتی په ورو قضیو کې، له داسې مراسمو سره غوټه وي چې د حاکمیت مخ روښې ورباندې کېږي.

البته، په ځینو مواردو کې د خلکو مخې ته اعدامونو جنجالونه جوړ کړي دي. خلکو ته که محکوم بې ګناه ښکاره شوی او د هغهٔ د اعدام فیصله یې ناسمه بللې نو توند غبرګون یې ښودلی دی. دوی هڅه کړې چې محکوم د اعدام کوونکو له لاسه راوباسي. فوکو د دغسې پېښو یوځو مثالونه ورکړي چې د خلکو بهیر د اعدام په مامورینو ورمات شوی او محکوم یې ورنه ژغورلی دی. په دغسې پېښو کې خلکو نه یوازې له قانونه سرغړونه کړې بلکې په عدالت او حاکمیت پورې یې هم ملنډې وهلې دي.

ځینې وختونه داسې شوي چې د اعدام شوي مړی د دې لپاره چې خلک ووېرېږي او په اینده کې قانون مات نه کړي او د حکومت له اطاعته غاړه ونه غړوي، د ځو شپو لپاره د دار په سر ځوړند پاتې شوی دی. په انګلستان کې جراحانو د انسان د بدن د سپړلو او د خپلو معلوماتو د زیاتولو په نیت د اعدام شوي د مړي غوښتنه کوله، خو د اعدام شوي خپلوانو او دوستانو د مړي په عزت سره خښول غوښتل او د جراحانو تقاضا یې غندله.

د ښکاره اعدامونو په مقابل کې د خلکو رویه وار په وار بدله شوه. ښکاره اعدام که په منځنیو پېړیو کې خلکو ته تفریح او ننداره وه نو د قانون د قوت د ځرګندولو وسیله او ذریعه هم وه.

خو، په اتلسمه پېړۍ کې خلکو په اعدام محکوم شوي ته رسېدل، هغهٔ ته د احترام د ځرګندولو لپاره ملا لیندۍ کول او د مرګ د منلو په خاطر د هغهٔ د زړهٔ ورتیا ستایل، پیل کړل. په همدې پېړۍ کې د خلکو مخې ته په درو وهل او اعدامول پای ته ورسېدل. اوس اعدامونه د

بندیخانې د دیوالونو په منځ کې د محبس د مامورینو مخې ته د خلکو له نظره چپ تر سره کېږي. ځینو ملکونو خو ان د اعدام سزا منعه کړې ده. په ځینو نورو کې لا د اعدام جزا موجوده ده.

د منځنیو پېړیو خلکو ښکاره اعدامونو ته ولې د تفریح په سترګه کتل؟ دا ځکه چې د هغې زمانې د هر وګړي په روح کې د خشونت ښامار پروت و. دوی له دا رنګه هرې پېښې خوند اخیستلای شوی. لکه رومیانو چې د ګلادیاتورانو د خونړۍ مقابلې ننداره په خوند خوند کوله.

او شاید هم دا به د جنایت او جنایت کارو په مقابل کې د دوی د کرکې د ځرګندولو او قانون ته د دوی د اطاعت د اظهار لاره وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۱۸۵۶ کال دمخه شاه جهان آباد

کله چې شاه جهان پاچا په ۱۶۳۹کې دیوۀ نوي ښار بنسټونه اېښودل، د مغولو امپراطورۍ په خپل اوج کې وه. سلطنتي خزانې تر خولې ډکې وې او په خارج یا داخل کې داسې څه لویه خطره نه وه چې حکومت دې ورته اندېښمن وي. د مغولو دربار چې تر ګردو لایق کسان راغونډ کړي وو، کلچر یې په مهارت او نزاکت کې تر نورو بر و. مورږ دا ټولې ځانګړنې د شاه جهان د عصر په معمارۍ کې له ورایه وینو. د اکبر د زمانې د ودانیو جلال او عظمت خپل ځای د دې زمانې د ودانیو ښکلا، نزاکت او ظرافت ته ورکړ او دا د کلچر د بلوغ یوه نخښنه وه.

شاه جهان پاچا د داسې ښار د جوړولو په فکر کې و چې د مغولو د امپراطورۍ د قوت او ښکلا، دوارو، نمایندګي وکړي او د دې ستر واکۍ له غوړېدلي کلتور او د دې کلتور له آدابو او دودونو سره سمون وخوري.

نوی ښار شاه جهان آباد ونومول شو. د سلطنتي کورنۍ د استوګنې لپاره په شاه جهان آباد کې لال قلعه (سره کلا) جوړه شوه چې په رسمي اسنادو کې یې نوم (قلعۀ مبارک) و. په سره کلا کې د امپراطورمخې ته هم د عوامو او هم د خواصو د حاضرېدو لپاره ځایونه ودان شول. دلته د عوامو د شرفیابۍ لپاره څو هالونه وو. د سلاکارو لپاره بېل هال جوړ شوی وو. جهاروکا درشن (د عامو حضارو لپاره کړکۍ)،

نقارخانه(د موسیقۍ خونه)، برجونه، موتي مسجد (د ملغلرو جومات) ، او د حرم لپاره کوټې د کلا مهم ځایونه دي. سره کلا چې د شاهي ځواک و اقتدار سمبول وه، د د یوالونو په منځ کې ژوند یې له خلکو پټ و. خلک ډېر نه پوهېدل چې دلته څۀ کېږي. دوی چې د کلا له منځه نۀ خبرېدل نو د سلطنتي کورنۍ په باره کې یې اوازو ته مخه کړه. ځینو اروپایي سیلانیانو ته دا اوازې رشتیانۍ تاریخي پېښې ښکاره شوې او په خپلو سفرنامو کې یې په دې نیت راواخیستې چې لوستونکو ته په زړۀ پورې رسواکوونکي مطالب برابر کړي.

د جامع جومات عظیم الشانه ودانۍ چې له کلا د باندې ولاړه وه، دین ته د وفادارۍ او د زهد و دینداری ښرګنده نخښنه وه. راوروسته بیا مختلفو مغولو امراوو او شهزاده ګانو د خپلې تقوا د یادګار به توګه جوماتونه ودان کړل. لکه فتحپوري جومات، اکبرآبادي جومات، اورنګ آبادي جومات او سنهري مسجد. سربېره پر دې په بېلو بېلو بازارونو او ځایونو کې د خلکو د جماعت د لمانځۀ د اسانتیا لپاره جوماتونه جوړ شول.

په منځنیو پېړیو کې بازار یوازې د سودا اخیستلو ځای نه و، بلکې د تفریح ځای هم و. په شاهجهان آباد کې فیض بازار، اردو بازار، خانم بازاراو خاص بازار مشهور بازارونه وو. په دې ښار کې د ځینو خاصو مالونو لکه د جواهرو، بوټانو او یا مثلا د بنګړیو لپاره هم خاصې راستې وې. په ټولو کې ښکلی بازار، چاندني چوک و. هغوی چې چاندني چوک یې د برم او پرتم په زمانه کې لیدلی، ډېر یې ستایلی دی.

د چاندني چوک په زړۀ کې یو جنتي نهر بهېدۀ. د دغه بازار دواړو غاړو ته ونې قطار ولاړې وې چې چاپېریال یې سوړ او پر سکون ساتۀ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرسيد په خپل کتاب آثار السناديد کې ليکي چې د چاندني چوک د ښکلا له بيانه ژبه عاجزه ده. مازديګرو ماښام به اشراف او شهزاده ګان دغه بازار ته راتلل چې وګرځي او تفريح وکړي.

د وخت په تېرېدو سره شاه جهان آباد بشپړ او نفوس يې زيات شو. د دې ښار واټونه، کوڅې او محلې د خپلې خاصې جاذبې په وجه مشهور شول. هنرمنو، سازنده وو، شاعرانو، خطاطانو، نڅاګرو، نکلچيانو، صنعتګرو، دوی ټولو، شاه جهان آباد ته نوی ژوند او نوی کلچر ورکړ.

ډېره موده نه وه تېره چې شاه جهان آباد د کلچر او ادب مرکز شو. په رسمياتو کې شاه جهان آباد پاتې شو خو عامو خلکو ډيلی بالۀ.

کله چې د مغولو امپراطوري زوال وموند، نو خارجي يرغلګرو لکه نادرشاه افشار په ډيلي باندې حملې وکړې چې د مغولو راټول کړي ثروتونه وتروړي. دوی په دې حملو کې وينې وبهولې او پيسې يې يووړې.

خو دغو حملو د ډيلي اوسيدونکي نه يوازې له پښتو ونه غورځول بلکې په پياوړې روحيه او قوي جذبه يې د ښار د ماضي مخ په زوال جلال بيا راژوندی کړ. دې ښار د مرهټه وو استيلا هم وليده. مرهټه وو په ښار باندې له غلبې او حکومت کولو سره سره، د سرې کلا د څښتن درناوی کاوۀ.

کله چې په ۱۸۰۳کال کې لرډ لېک ډيلی ونيو، نو امپراطور د شرقي هند کمپنۍ په ګوډاګي بدل شو. امپراطور سياسي واک او اقتدار له لاسه ورکړ او په مالي لحاظ کمپنۍ ته محتاج شو. دغه نوي حالت د سرې کلا په اړه د خلکو په نظر کې تغيير راووست. نور نو سره کلا د

سياسي واک سمبول او علامه نه بلکې د کلتوري فعاليتونو مرکز او منځۍ شوه.

د ښار د اوسېدونکو لپاره کلا د ماضي ميراث، پخوانۍ مينه او زړه خزانه وه. ستر واکۍ د سياسي تحولاتو په وجه زوال کړی و خو کلچر يې له ټولو رنګونو او جلوو سره ژوندی پاتې و. دغه کلچر د خپلې غنا او ځلا په برکت د سياسي بايلات خلا ډکوله.

بهادر شاه ظفر هم د مالي امکاناتو له لږ والي سره سره، چې د شرقي هند کمپنۍ ورکول، د دربار آداب او تشريفات وساتل. درباريان مکلف وو د ټولو هغو دودونو اوآدابو خيال وساتي چې د اکبر پاچا په زمانه کې پيل شوي وو. امپراطور ته هم پکار وه چې خپل وظايف په منظم ډول اجرا کړي. دۀ بايد د خپلې فوق العاده لوېي کورنۍ د غړيو خرڅ ورکړی وای چې شمېر يې له يوۀ اټکل سره سم، درې زره کسانو ته رسېدۀ. البته د امپراطورۍ د زوال په ورځو کې به د شاهي کورنيو غړي مجبورېدل چې په بېوزلۍ کې واوسي ځکه د دوی خرڅ به شاهي خزانې په منظم ډول نه شو ورکولای. له بلې خوا د سلطنت د کورنۍ کسانو اجازه نه لرله چې له کلا د باندې ژوند وکړي. نو دوی به خپل وخت په بې فايدې تفريحي چارو او شوقي کارونو تېراوۀ.

د سياسي واک له لاسه ورکولو وروسته، د امپراطور ډېر وخت په مختلفو فيستوالونو لکه نوروز، ديوالي، هولي، محرم، اخترونو، دسهرا او د ګلونو په خورا محبوب جشن تېرېدۀ. د (داستان غدر) د ليکوال ظهير دهلوي په قول، دۀ داسې جشنونه بيا په ټول ژوند کې ونه ليدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سرې کلا ژبه د اهل ادب لپاره د معيارژبه شوه. په کلا کې به هميشه مشاعرې کېدلې. په دغو مشاعرو کې به غالب، مومن او ذوق هم ناست وو.

له کلا د باندې هم کلتوري فعاليتونه روان وو. لوړې او غورې طبقې په دغو فعاليتونو کې د ګډون لپاره په کافي اندازه امکانات لرل. د ښار کلتوري ژوند متحرک و. ښار حتی د سياسي زوال په ورځو کې لوی شاعران، قصه ويونکي، خطاطان، طبيبان، نڅاګر او سازيان وزېږول. ډيلی د براعظمګي د نورو ښاورنو لپاره يو ماډل او اعلی مثال و.

په هاغو وختونو کې دا د فخر خبره وه چې څوک ځان د ډيلي وبولي. ژوند په کراره روان و. وروسته بيا يوه حادثه پېښه شوه. داسې حادثه چې د ښار هيڅ اوسېدونکي يې توقع نه لرله خو ورسره د هندوستان د تاريخ لوری بدل شو.

(په وروستيو کرښو کې ليکوال له سرې کلا څخه د مغولو د وروستي پاچا بهادر شاه ظفر ايستلو او د بريتانيا امپراطورۍ د يوې برخې په توګه د هند اعلانېدلو ته اشاره کوي. ژباړن)

په پرونۍ اروپا کې پاکي

کله چې د روم امپراطور کنستانتين مسيحيت ومانهٔ نو د کليسا موسسه د امپراطورۍ يوه برخه وګرځېده او عيسوي روحانيونو د تېرې زماني له اثراتو څخه د ټولنې د را ايستلو په نيت، په پوره شوق او ولوله، د ټولو هغو دودونو، رواجونو او آدابو د ختمولو کوښښ وکړ چې دوی ته د کفر د زمانې يادګارونه ښکارېدل.

په دې سلسله کې د عمومي حمامونو دود ته هم صدمه ورسېده، ځکه دا شی د کافرو روميانو يادګار ګڼل کېدهٔ، د هغو خلکوچې د عيسويت مخالف وو او روحانيونو د هغوی د کلتور د نهٔ ادامې لپاره تبليغات کول.

عيسوي روحانيونو د انسان بدن د ګناهونو کور او فنا کېدونکی شی بالهٔ. دوی د بدن په پاکېدو بې باوره خو د روح په تطهير او تذکيې باورمن وو. دوی به تبليغ کاوهٔ چې بنيادم بايد د بلې دنيا سفر ته ځان چمتو او د سفر توښه يې برابره کړي.

ورو ورو داسې فکر عام شو چې که څوک ځان خيرن ساتي نو ګويا د تقوا څښتن دی او په دې توګه د وخت په تېرېدو سره ، د ځان وينځلو او حمام کولو ته د ايمان خاوندانو په ښه سترګه ونهٔ کتل. د کليسا مقاماتو به په هغو کسانو بد ويل چې په حمام کې يې ډېر وخت تېراوهٔ خو په کليسا کې لږ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کليسا د غندنو او مخالفتونو نتيجه دا راووته چې پاکي د ګناه او د شهواني شوق يوه نخښه وګرځېده. ناپاک او خيرن حالت وقدرول شو ، ارزښت وبلل شو او نۀ يوازې د معنويت منبع بلکې د جراثيمو په مقابل کې د ډال او سپر په سترګه ورته وکتل شو.

د اروپا په ډېرو سړو وطنونو کې عادي خلکو ته دا سخته او په اقتصادي لحاظ مشکله وه چې د ځان د وينځلو لپاره اوبه تودې کړي. نو کله چې به د يوې کورنۍ غړيو د ځانونو د وينځلو پروګرام جوړ کړ، په ټب کې به يې تودې اوبۀ واچولې او اول کس به د کورنۍ مشر و چې ټب ته به ورغی. بيا به د کورنۍ د نورو غړيو نوبت و. وروستی کس به د کورنۍ ماشوم و چې په هماغه اوبو کې وينځل کېدۀ. تر دې وخته به دغه اوبۀ بې حده ناولې شوې وې. د ټولنې تر ګردو بېوزلې طبقه د بزګرانو وه. د دوی لپاره حمام کول د هوس او تجمل کار و او په ژوند کې يې ډېر لږ دا وس او امکان پيدا کاوۀ چې حمام وکړي.

ځينو مورخانو ليکلي دي چې بزګرانو په کال کې دوه ځله ځان وينځۀ. ځينو نورو ليکلي دي چې د بزګرو مخ د باران له څاڅکو پرته نور په عمر کې اوبۀ نۀ ليدلې. يو شمېر نورو ويلي دي چې د بزګر بدن په عمر کې درې ځله اوبۀ ليدلې. يو د زوکړې په وخت، بل د وادۀ په ورځ او دريم چې وبه مړ. د دغو دريو وينځنو مقصد هم تر ډېره حده د رواجونو او شعايرو تر سره کول وو ، نه د ځان پاکول.

د پاکۍ او نظافت په اړه نظر په هره طبقه کې بېل و. د اشرافو دا عادت و چې تر ډوډۍ وروسته او وړاندې لاسونه ووينځي. خو جالبه دا ده چې انګرېزانو دا کار نۀ کاوۀ. دوی به د لاس له وينځلو پرته په ډوډۍ کېناستل. څرنګه چې د هغه وخت په اروپا کې د ځان وينځل عام

عادت نۀ و نو شتمنو به زېرجامې اغوستې او عطرونه به يې استعمالول چې د بدن د بد بويي مخه ونيسي.

کله چې صليبيان د بيت المقدس د نيولو لپاره فلسطين ته لاړل او عرب يې وليدل چې پاکۍ او ځان وينځلو ته يې خاصه توجه کوله، نو په اروپايانو کې هم د نظافت په اړه نوي فکرونه پيدا شول. په ختيځ کې صليبي فاتحانو د ګرمو، ارام بخښونکو، معطرو حمامونو مزه وليده او د غه کلچر يې اروپا ته ورسره يووړ.

تاودۀ،معطر حمامونه وار په وار د اروپا د شواليه وو په طبعه ولګېدل او استحمام ورته د مود او فيشن حيثيت پيدا کړ. شواليه وو د لومړي ځل لپاره لرګين ټبونه جوړ کړل. دغه ټبونه به له تودو اوبو ډک وو. داسې هم کېدل چې شواليه به په ټب کې و چې مېمله به يې راغی. دۀ به مېلمه ومانۀ خو له ټبه ورته نۀ پاڅېدۀ، د پردې له شا به يې خبرې ورسره کولې.

د وخت په تېرېدو سره استحمام د شواليه توب په آدابو او دودونو کې مهم ځای پيدا کړ. کله چې به يوۀ ځوان ته د شواليه رتبه ورکول کېده، دی له څو پړاوونو تېرېدۀ او د تېر ژوند له شرارتونو د پاکېدو لپاره به يې تشريفاتي غسل کاوۀ.

خو له دې سره سره، د ځان وينځلو په خلاف د کليسا مخالفت ادامه ومونده، ځکه د عيسوي روحانيونو په نظر، ځان وينځل د مسلمانانو او غير مسيحي خلکو رواج و. کله چې مسلمانه اسپانيا عيسايي ځواکونو ونيوله نو فاتحانو له مسلمانانو او يهودو وغوښتل چې يا عيسايت ومني او يا اسپانيا پرېږدي. دغه وخت ځينې مسلمانان د ځان د ژغورلو په نيت په ظاهره مسيحيان شول. د کليسا مقاماتو د داسې کسانو د حقيقت د معلومولو لپاره د هغوی څار پيل کړ او هره

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمعه به يې کتل چې ايا ځان خو يې نه دی وينځلی. که به وليدل شول چې ځان وينځي يا يې ځان وينځلی دی، جزا ورکول کېده.

البته د وخت تېرېدو او د وبا او طاعون بيا بيا خپرېدو د نظافت او استحمام په اړه نظر بدل کړ.

له بلې خوا د طب علم ثابته کړه چې اوبهٔ مضرې نهٔ دي بلکې د ډېرو ناروغيو شفا ورسره کېږي. د نظافت او روغتيا په اړه نوي شعور خلک وپوهول چې نظافت د وباوو او ساري ناروغيو په مخنيوي کې مرسته کوي. نو خلکو د بدن د پاک ساتلو لپاره له صابون او نورو شيانو استفاده پيل کړه او ځينې چينې د خپلو اوبو د روغتيايي خاصيت په خاطر مشهورې شوې.

د نابرابرۍ اغېز

تمدنونه له هماغه پيله د تغيير او بدلانهٔ په حال کې وو. په هغو ډېرو تغييراتو کې چې دوی يې اوسني حال ته راوستي دي، يوه هم دا خبره ده چې متمدنو ټولنو څنګه ځانونه په لوړو او ټيټو طبقو باندې ووېشل.

اجتماعي مقام د ثروت، قدرت، او وينې په اساس ټاکل کېدهٔ. خلکو کله کله خپل قدرت او ثروت د خپلو کورنيو لپاره د روښانه تاريخ د جوړولو لپاره پکاراوهٔ او له اشرافو او درنو ټبرونو سره به يې د تعلق لرلو خبرې په دروغو جوړولې.

د اجتماع له اغېزمنې طبقې سره تعلق نه يوازې د وياړ او عزت سبب و، بلکې د دې طبقې غړيو ته يې حق ورکاوهٔ چې د ټولنې په بې وسه او بې مقامه عادي خلکو باندې باداري وکړي او حکم ورباندې وچلوي. دلته همېشه داسې لاره وه چې يو څوک له ټيټې څخه لوړې طبقې ته لاړ شي. که څه هم دې شي به وخت اخيست چې لوړه طبقه يو څوک په خپله غېږ کې ومنې خو بيا هم ځينې کسان له ټيټې طبقې لوړې طبقې ته ختل او ځينو بيا قدرت له لاسه ورکاوهٔ.

هغه کورنۍ چې له غوريزو سره يوځای کېدلې هڅه يې کوله چې د نوي طبقاتي موقف د ساتلو لپاره شجرې جوړې او په دې ډول خپل اصيل والی ثابت کړي. که به اصيلې کورنۍ بې وسه او بې شتو هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي، دغه شجرې د دوی د اجتماعي حيثيت د ساتلو لپاره وروستۍ وسله وه.

کله چې د نادرشاه افشار زوی له يوې مغولې شهزادګۍ سره واده وکړ، د واده په مراسمو کې قاضي د مغولو له دود سره سم، له زومه د شجرې پوښتنه وکړه. نادرشاه افشار خپله توره راوايستله او ويې ويل: نادرشاه، د تورې زوی، د تورې لمسی او د تورې کړوسی.

د دې خبرې له کولو وروسته نادرشاه افشار خپلو مېلمنو ته وکتل، ورته ويې ويل چې د کورنۍ په باب مې نور معلومات هم غواړئ؟ خو چا د بلې پوښتنې جرءات ونکړ.

لوړو طبقو له عادي خلکو ځان په کلتوري بنيادونو بېل ساتۀ. د دوی د ژبې، جامو، د معاشرت د آدابو، د ژوند د طريقې او د دودونو سويه تر معمولي خلکو دومره لوړه وه چې هغوی يې پيروي نه شوای کولی. دغو کلتوري توپيرونو د ټيټې طبقې خلک نالوستي، ناخبره، لڼ او بې اهميته ساتل. يوه مشهوره خبره ده چې پاچا بايد خلک په نس ماړۀ کړي خو د ذهني ودې اجازه دې هيڅ وخت نۀ ورکوي. دی بايد د هغوی بدن پياوړی خو د هغوی شخصيت کمزوری وساتي.

د هندو مذهب د عالمانو په نظر د عادي خلکو تر منځ ډول ډول شخړې چې په ټولنه کې يې ګډوډي او انارشي راوسته، د سلطنت د پيدا کېدو اصلي وجه ده. خدايانو فيصله وکړه چې د زور په وسيله د سولې د ساتلو او د پرګنو د کنټرولولو لپاره پاچايان راواستوي. څرنګه چې هر کاسټ په ټولنه کې له خپل موقفه خبر و او په دی موقف يې ايمان درلود، نو د کاسټ د بدلولو ضرورت نه احساسېدۀ. ځکه خو د هند په تاريخ کې د ټيټې طبقې هيڅ غړي د لوړې طبقې په خلاف قيام نه دی کړی. د هرچا طبقه د تولد له ورځې معلومه وه او دغه شي

چې طبقاتي نظام مظبوط ساتۀ، له يوې طبقې يې بلې ته تګ ناممکن ګرځاوۀ.

د ارتشاسترا مولف واکمنو ته نصيحت کوي چې عالي رتبه مقامات بايد همېشه له اشرافي کورنيو او لوړو طبقو انتخاب کړي. که ساري ناروغي، يا وچکالي يا کاختي عادي خلک مړۀ کړي، د دوی په مړينه وير نه دی پکار ځکه دوی د مځکې په اوږو د يو بار حيثيت لري، خو اشراف او با کلتوره کسان دې نۀ مري ځکه د دوی مړينه ملک و نظام ته لوی تاوان دی. د ارتشاسترا د مولف په نظر اشراف باارزښه دي ځکه پوهه يې حاصله کړې او دا نور خلک بې ارزښه دي ځکه نالوستي دي او کلتوري و اجتماعي شعور نه لري.

په ميسوپوتاميا (بين النهرين) کې ټولنه په دريو طبقو وېشل شوې وه: روحاني، پاچا او عام ولس. له روحاني سره خدايي قدرت مل و. دغه شي د دۀ اهميت تر پاچا زيات کړی و. دعا کول د روحاني امتياز و. دۀ له خدايانو څخه د خلکو د خير غوښتنه کوله خو د ځان لپاره يې د بل چا دعا ته ضرورت نۀ درلود. عادي خلکو ته دا اجازه نۀ وه چې دعا وکړي يا د روحاني له لارې پرته نيغ په نيغه خدايانو ته ورنژدې شي.

مسلمانه ټولنه هم په بېلو، بېلو طبقو وېشل شوې وه. د عباسي دوران د يوۀ برمکي وزير په قول، تر ګردو لوړ مقام خليفه و چې د قدرت، شان وشوکت، ذکاوت او پوهې سمبول ګڼل کېدۀ. ورپسې د وزير مقام و چې د حکومت او پوهې نماينده ګي يې کوله. په دريمه طبقه کې شتمن اشراف وو. د منځنۍ طبقې تعليم يافته کسان په ورپسې پوړۍ کې ولاړ وو او تر دوی را لاندې د ټولنې عادي وګړي وو، چې تر ګردو ټيټه طبقه يې تشکيلوله. په نهۀ سووه دريم ميلادي کال کې ابن

(c) ketabton.com: The Digital Library

الفقه اسلامي ټولنه په څلورو طبقو وېشله: پاچا، د هغهٔ وزیران او اشراف چې قدرت او ثروت ورسره و، لومړۍ درې پوړۍ وې او دا نور خلک چې وروستۍ طبقه یې جوړوله، بې اهمیته وو ځکه بې فایدې ګڼل کېدل.

په راوروسته زمانو کې سیدانو ته چې د پیغبر اولاد وو، درناوی پیل شو. د عثماني سلطنت په زمانه کې د هر ښار او ولایت د سیدانو نومونه ثبتیدل او دوی ته په نورو خلکو ترجیح ورکول کېدله. دغه راز په هندوستان کې واکمنو، سیدانو ته قیمتي سوغاتونه، مځکې او جایدادونه بخښل او دوی یې په لوړو چوکیو مقررول.

بغاوت په تاریخ کې

د تاریخ مطالعه راښیي چې شورش او بغاوت په منځنیو پېړیو کې، په شرق او غرب دواړو کې، د استثمار او بې عدالتۍ پر خلاف د مبارزې او غږ اوچتولو لپاره د ناراضو کسانو خورا اغېزمنه ذریعه وه. خو د شورش ماهیت او سببونو وخت په وخت او له ځایه تر ځایه توپیر لرلی دی. مثلا د سلطنتي کورنۍ غړیو د قدرت د نیولو لپاره د حکومت نسکورولو ته متې رانغښتې دي او یا اشرافو او نجباوو د لا ډېرو طبقاتي امتیازونو د ترلاسه کولو په نیت شورش کړی دی. په دې منځ کې تر ګردو ګواښونکي بغاوتونه د بزګرو وو چې سیاسي اقتدار ته یې ګواښ پېښاوهٔ او د دولت په جوړښت کې یې د خپلې طبقې په ګټه د ریفورم غوښتنه کوله. ځکه خو واکمنو په دغسې بغاوتونو کې لوی خطر لید او سمدستي یې د هغو د ځپلو اقدام کاوهٔ.

مورخانو د شلمې پېړۍ په سر کې د بزګري شورشونو له مطالعې سره ډېره دلچسپي پیدا کړه او د رسمي اسنادو، د ادارو د مدارکو، د قضایي جریانونو او ولسي ادب په مرسته یې د دوی غورځنګونه د تاریخ له پټو ګوټونو څخه رڼا ته راو ایستل. دغو مورخانو د بزګرانو په اړه، چې د بېسوادو او په سیاسي مسایلو کې بې تجربې کسانو په حیث معرفي شوي وو، ډېرې اسطورې ناسمې ثابتې کړې. اسنادو وښودله چې بزګرانو د لیکو د منظم کولو، د خپل منځي اختلافونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوځولو، خبرواترو ته د کېنا ستلو، او مبارزې ته د خپلو ملګرو د هڅولو وړتيا لرلرلې ده.

په رسمي تاريخونو کې کله کله د بزګرو د شورشونو هيڅ ذکر نه وي، لکه دوی چې پرته له مقاومته په اسانۍ سره ځپل شوي وي، خو ژور مطالعات ښيي چې د دوی د شورشونو په نتيجه کې واکمن طبقات او سياسي قدرتونه مجبور شوي چې خپلې ستراتېژۍ بدلې کړي او په ځينو مواردو کې خو بغاوت د ټول نظام او د هغه د موسسو د بيا جوړېد و سبب ګرځېدلی دی. دا څېړنې مو په دې هم پوهوي چې دا يو ناسم تاثر دی چې عادي خلکو د تاريخ په جوړولو کې برخه نه ده اخيستې. برعکس، د دوی برخه لويه ده. دوی هسې پسيف نندارچيان نه وو، بلکې د تاريخ د بهير فعال برخه وال وو.

مورخ وين تي، بريک په خپل کتاب کې چې (د تاريخ جوړېدا: له ۱۵۰۰ تر ۱۷۰۰ کال پورې د اروپا په سياست کې عادي خلک) نومېږي، د بزګرانو بغاوتونه او په دولت او ټولنه کې د دغو بغاوتونو غبرګونونه، څېړلي دي. دۀ په خپل کتاب کې هغه بغاوتونه ځيرلي چې په شپاړلسمه او اوولسمه پېړۍ کې د اروپا په بېلو بېلو هېوادونو کې د پاچايانو او لويو فيوډالانو پرخلاف شوي دي. دغه بغاوتونه ښۀ تنظيم شوي وو او برخه والو ته يې پياوړې انګېزه ورکړې شوې وه.

پاڅون کوونکو بزګرانو به د ځان لپاره داسې ليډران ټاکل چې لښکرې جوړې کړي، لام وترې او له سلطنتي پوځ سره مقابله وکاندي. دغو مشرانو به بزګرانو ته چې اکثرو يې حربي تجربه نلرله، د جګړې د مهارتونو روزنه ورکوله او د بې عدالتۍ پرخلاف مبارزې ته يې هڅول. دغه راز مشرانو به د شورشيانو د مختلفو ګروپونو د متحد ساتلو هڅه کوله. د بغاوتونو په دوران کې د بزګرو اعلاميې او

مانيفستونه د هغوی د سياسي بصيرت او له خپل مقصد سره د هغوی د ژمنتيا او تعهد ښوندوی دي. په دغو مانيفستونو کې چې د واکمنو د اقتدار د کميدا او د دولت د ادارې د ريفورم غوښتنه شوې، د داسې ايندې انځور وينو چې هر څوک پکې خپل حق او سهم لري. په دغو اعلاميو کې تر ګردو جذابه مفکوره په ټولنه کې د برابرۍ مفکوره وه او دا يوه داسې رويا وه چې ټولو محرمو طبقو يې ارزو کوله.

د دغو شورشونو يو خصوصيت دا و چې له مذهبه دواړو غاړو په خپله ګټه کار اخيست. د واک خاوندانو بزګران هڅول چې پاچا ته وفاداره واوسي او د پاچا د اقتدار له انکاره لاس واخلي. دوی به د مقدس کتاب خبره کوله چې عيسی له خلکو مينه، صبر او تسليم غواړي. له بلې خوا دهقانانو هم مذهب په خپله ګټه کاراوۀ. په ۱۵۲۶ کې د جرمني په سوابيا کې بزګرو د بغاوت په وخت د خپلو غوښتنو په څنګ کې دا هم وويل چې: د مالکانو دا عادت دی چې دوی ته د خپل مال په سترګه وګوري او دا بده خبره ده. ځکه عيسی په خپلو قيمتي وينو زموږ د ګناهونو کفاره ورکړه او موږ يې ټول، که هغه خورا بېوزله شپون دی يا لوی ملاک، پرته له استثنا ازاد کړو. نو مقدس کتاب دا ثابتوي چې موږ ازاد يو او موږ غواړو چې ازاد واوسو.

کله چې لوتر د پاپ او کليسا پر خلاف بغاوت وکړ، دې شي کليسا په دوو څانګو ووېشله: پروتستانت او کاتوليک. د دې وېش او بغاوت په نتيجه کې دواړو فرقو د خپلو سازمانونو اصلاح ته توجه وکړه څو په دې توګه د ورپېښو ستونزو او خطرونو مقابله وکړای شي. کاتوليکې کليسا چې اقتدار يې کم شوی او پيروان يې له ګوتو وتي وو، له ريفورماسيون سره په مخالفت کې ځان دوباره سمبال او ترميم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. د کلیسا پر خلاف دغه بغاوت بزګرانو ته په ګرده اروپا کې الهام ورکړ چې د خپلو حقونو لپاره پاڅون وکوي. دوی ته دا فکر پیدا شو چې که کلیسا د پاڅون په نتیجه کې اصلاح کیدای شي نو دولت ولې اصلاح نه شي؟ دغه استدلال په ټوله اروپا کې د بزګرانو شورشونو ته لارپرانیستله. په جرمني کې لوتر چې مذهبي بغاوت یې د محلي واکمنو په مټ کامیاب شوی و، د واکمنو په ګټه د بزګرو پاڅون وغانده. دۀ له واکمنو وغوښتل چې دغه پاڅونونه په شدت سره وځپي. لوتر اعلام وکړ چې د دولت اقتدار ډېر مهم دی. که دولت د شورشونو په وجه کمزوری او له خطر سره مخامخ شي نو ټولنه به وشړېږي.
شورشونو په تاریخ کې ډېر مهم رول لوبولی دی. شورشونو د ټولنې ولاړ حالت ختم کړی او ځینې اقشار یې منظم کړي چې د تاریختېرو استبدادي دودونو او اجتماعي سیاسي موسسو د بدلولو لپاره متې راونغاړي.
که څه هم اکثره دغه بغاوتونه وځپل شول خو په ټولنه کې بې تاثیره نه وو. واکمنو ان د شورشونو له ناکامولو وروسته هم ځانونه مجبور ولیدل چې ریفورم راولي. که د ټولنې واکداران ځان ونه خوځوي او د تغییر له راوستلو انکار وکړي، نو ټولنه خو یا له بیا بیا بغاوتونو او اختلافونو سره مخامخ کېږي او یا راکده او له پرمختګه محرومه پاتېږي.

د منځنیو پېړیو په هندوستان کې بغاوتونه

د هندوستان د منځنیو پېړیو په تاریخ کې چې د ډیلي د سلطنت دور او د مغولو دور پکې شامل دی، د واکمنو کورنیو پر خلاف څو ډوله بغاوتونه وینو. دلته هم د بزګرو پاڅونونه وو او هم د ځینو افرادو او ګروپونو د سیاسي جاه طلبیو بغاوتونه. دغه زمانه له شورشونو مالامال ده. د دا دومره ډېرو شورشونو تر ګردو لوی سبب دا و چې دولت هیڅ ډول اپوزیسیون نۀ زغامۀ او هیچا ته یې اجازه نه ورکوله چې د واکمنو له غوښتنو سرغړاوی وکړي.
د شورشونو یو بل عامل چې البته د سلطنت د وخت له هند سره تعلق لري، دا و چې د سلطنت د دور په هندوستان کې (له ۱۲۰۶ تر ۱۵۲۶ پورې) کابو ټولو واکمنو لړیو له پوځي قدرته پرته بل مشروعیت نه درلود. د قدرت د استعمال پرنسیپ، ټولو په سیاسي لحاظ جاه طلبو کسانو ته الهام ورکاوۀ چې د واکمن پاچا په پل، پل کېږدي او د هغه لرې کېدل او د قدرت غصب کېدل وغواړي. د داسې هڅو کامیابو مثالونو به دوی هڅول چې ریسک ومني او د حکومت نسکورولو ته متې راونغاړي. موږ د سلطنت د زماني په تاریخ کې دا رنګه ګڼ مثالونه موندلی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلال الدین خلجي (۱۲۹۶-۱۲۹۰) د بلبن له کورنۍ څخه واک وتروړۀ. له بلې خوا د جلال الدین ورارۀ علاوالدین (۱۳۱۶-۱۲۹۶) د ترۀ پر خلاف بغاوت وکاوۀ او د هغۀ له تروره وروسته يې سلطنت تر لاسه کړ. دی هم له يوشمېر بغاوتونو سره مخامخ شو او دغو بغاوتونو مجبور کړ چې ځينې سياسي او اجتماعي تغييرات راولي. مثلا په شرابو يې بنديز ولګاوۀ، د پاچا له اجازې پرته يې د اشرافي کورنيو تر منځ ودونه منع کړل، د اشرافو د ژوند ځارنه يې لازمه وبلله او د يو شمېر کسانو جايدادونه يې ضبط کړل.

د مغولو په دور کې (۱۸۵۷-۱۵۲۶) د بغاوتونو ماهيت بدل شو. دا ځکه چې د مغولو لړۍ خپل اقتدار ته د خپل سياسي واک د ټينګولو له لارې قانونيت ورکړ. د دې دور شورشونه دوه ډوله وو: يو ډول يې محلي او ځايي بغاوتونه وو چې مځکه والو يا مغولو اشرافو به په اداره کې د تغييراتو د راوستلو لپاره کول او بل ډول يې د سلطنتي کورنۍ په منځ کې د سياسي قدرت د تر لاسه کولو لپاره بغاوتونه وو. لکه جهانګير، خسرو، شاه جهان او د شاه جهان زامنو چې د سلطنت مقام ته د رسېدو لپاره شورشونه وکړل.

د هند د منځنۍ پېر د بغاوتونو يو جالب اړخ دا و چې د لښکر د پيدا کولو او د وګړيو د جذبولو کار يې مشکل نه و. چې څنګه به باغي ليډر د بغاوت اعلان وکړ، خلکو په تېره بيا بزګرو به د هغه په خوا کې جنګېدلو ته تياري وښود. ليډرانو د جنګ لپاره مقصد درلود خو جګړه مارو بزګرو مقصد نه درلود. کليوال د کار د نشتوالي او بې روزګارۍ په خاطر او د لوټ په هيله له بغاوت کوونکو سره ملګري کېدل. دغو جګړه مارو ته د منظم معاش ورکولو سيستم نه و. باغي ليډرانو به کله کله د لښکرلېږد او لام تړلو په وخت لښکريانو ته

معاش ورکاوۀ خو چې معاش به نه و نو ليډر ته تعهد او ژمنتيا به هم نه وه. همدا علت دی چې دغه عسکر د ټينګې نه وو، چې څنګه به يې د جنګ په ميدان کې د ماتې نخښې وليدې، سمدستي به تېښتې ته تيار شول. د باغيانو لښکرو به نه د سلطنتي عسکرو هومره ښې وسلې لرلې او نه به يې د هغو په اندازه حربي مهارتونه لرل، ځکه خو يې اکثره وخت ماتې په نصيب کېدله.

دغو بغاوتونو چې سلطنتي کورنۍ ګواښله، د نظام په استحکام باندې ګوزارونه کول. مثلا محمد تغلق (۱۳۲۵ـ ۱۳۵۱) له دومره ګڼو شورشونو سره مخامخ شو چې ستومان يې کړاو په ځپلو کې يې پاتې راغی. ځکه خو مورخ ضيا الدين برني د دۀ په مړينه وليکل چې: (دی له خلکو خلاص شو او خلک له دۀ خلاص شول.)

که به واکمن نظام د بغاوتونو په ځپلو کې کامياب شو او وبه يې ځپل نو دا به ثابته شوه چې نظام د دا رنګه زلزلو تاب لري.

جلال الدين اکبر چې ځان خوندي احساساوۀ، ډېر ځله يې باغيانو ته د جزا ورکولو په ځای هغوی معاف کړي دي. دغه مثال راښيي چې د مغولو امپراطوري دومره مظبوطه وه چې شورشونو يې موجوديت ته خطر نه پېښاوۀ. ان په وروستيو وختونو کې د فرخ سير په زمانه کې (۱۷۱۹-۱۷۱۳) مغول په داسې موقف کې وو چې د سيک باغي، باندۀ بهادر بغاوت وځپي. خو، نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي، مغول دومره بې سېکه او قدرت يې دومره ورکم کړ چې د مرهټه وو او د شرقي هند کمپنۍ په لاسونو کې په مازې ګوډاګيانو بدل شول.

څرنګه چې واکمنو ټول قدرت په خپل لاس کې راغونډ کړی و، نو دوی ته باغيان خپل شخصي دښمنان ښکارېدل. له ماتې وروسته به باغيان چټ وپټ اعدام او يا به د دربار د بانفوذو کسانو د شفاعت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عذرونو په برکت وبخښل شول. خو پالیسي دا وه چې باغیانو ته باید مثالي جزا ورکړه شي چې بیا بل داسې ونکړي. مثلا کله چې په ۱۲۷۹ میلادي کال کې په بنګال کې طغرل د بلبن پر خلاف بغاوت وکاوۀ نو بلبن له زړبودن سره سره پخپله پسې ورغی او ویې ځاپۀ. دۀ د باغیانو د سپکاوي په منظور د لکناوتي بازار په دواړو غاړو کې د دارونو د درولو امر وکړ او د طغرل ملګري یې ورباندې له یو مخه وځړول. دۀ د دوی ټولو له اعدامولو وروسته خپل زوی بغرا خان ته چې د بنګال والي یې مقرر کړ، وویل چې که هر شیطان صفت او دسیسه بازه سړي لمسولې او ډیلي ته یې ستا وفاداري کموله نو په بازار کې په خپلو سترګو لیدلی انتقام دریاد کړه.

په ۱۶۰۶ میلادي کال د جهانګیر په خلاف د هغه د زوی شهزاده خسرو په بغاوت کې شاملو کسانو ته په بې رحمۍ سره جزا ورکړه شوه. د شهزاده دوه ملاتړي حسین بېګ د غویي او عبدالرحیم د خرۀ په تازه پوستونو کې وګنډل شول. حسین بېګ د ساه د ډوبېدو په وجه ومړ خو عبدالرحیم د ځینو مقتدرو اشرافو خواستونو او زاریو له مرګه وژغورۀ. په دې سربېره کابو پنځه سوه عسکر ونیول شول او په ښکاره اعدام شول. خسرو ته امر وشو چې د دارونو د لړۍ په منځ کې تېر شي او د خپلو ملګرو د انجام ننداره وکړي.

دا د تاریخ یو درس دی چې واکمنان او حکومتونه باید د خلکو شکایات واوري، ریفورم راولي او د دولت جوړښت د وخت له غوښتنو سره سم بیا ورغوي. دا شی دولت با ثباته ساتي.کنه نو د واک ښتنان مجبورېږي چې خپل امکانات د مخالفو قوتونو د ځپلو لپاره ولګوي چې په نتیجه کې به ځانونه کمزوري کړي.

انتخابات او استازیتوب

په دیموکراتو ټولنو کې انتخابات معمولا د دې لپاره کېږي چې رایه ورکوونکي د حکومت د کار د ادامې یا د بل حکومت د لرلو په باب د نظر د څرګندولو فرصت ومومي.

که د واکمنې ډلې یا ډلو کار و چلند د خپل حکومت په موده کې ښۀ وي نو دوی د خپلې واکمنۍ د عمر د اوږدېدو لپاره د خلکو ملاتړ ترلاسه کوي او که دوی په خپلو پروګرامونو کې ناکام وي نو خلک حق لري چې واکمنه ډله له واکه لرې کړي. دغه بهیر د خلکو حاکمیت، اقتدار او برلاسي زېږوي چې د دموکراسي بنیادي اصل دی.

د انتخاباتو سیستم د تمدن په تاریخ کې له ډېرو پړاوونو تېر شوی او د انتخاباتو په سټرکچر او میتودونو کې د وخت شرایطو ته په پام سره بدلون راغلی دی. مثلا په ابتدا کې د رایې اظهار یا په خولۀ کېدۀ او یا د لاس د جګولو له لارې و . په دواړو ډولونو کې رایه ورکوونکو ته مشکلات پېښېدای شوی. په تېره بیا د انګلستان د اتلسمې پېړۍ د فیوډالي ټولنې په څېر ټولنه کې چې ملاکانو به بزګران ویرول او تر اغېز لاندې راوستل چې دوی ته رایه ورکړي. له بلې خوا د رایه ورکولو په سیستم کې درغلي ډېره وه. هغه وخت په انتخاباتو کې د خپلې رایې د استعمالولو لپاره د نوم راجستر کول مفته نه وو.رایه ورکوونکی مجبور و چې د نوم د ثبولو په خاطر یو شلینګ ورکړي. کاندیدانو معمولا له دې فرصته د ځان په ګټه استفاده کوله او رایه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوونکو ته يې د نوم د ثبتولو پيسې ورکولې. د درغلۍ بل ميتود دا و چې کانديد شوي به له رايه ورکوونکي سره ژمنه وکړه چې د رايې په بدل کې به دۀ ته کار پيدا کړي، يا به يې په حکومت کې مامور کړي، يا به د کومې ټيکې امتياز ورته وګټي او که به نور څه نۀ وو نو د انتخاباتو په ورځ خو به يې د يو ګيلاس بيرو وعده ورسره وکړه. دغه راز په پيسو باندې د رايې اخيستلو رواج هم و. له اسنادو سره سم، په ۱۸۳۰ کال کې په ليورپول کې د يوې رايې بيه پنځلس پونډه وه چې وروسته بيا يو سلو پنځوس پونډو ته وخته.

همدا علت و چې په انګلستان کې د انتخاباتو د سيستم د اصلاح غوښتنه وشوه. د يوټليټيريانيزم د فلسفې ملاتړي جرمي بنتهام په ۱۸۱۷ کې يو پامفليټ خپور کړ او په هغه کې يې د پټې رايې، کال په کال انتخاباتو او د رايه ورکولو لپاره د لږ تر لږه يو ويشت کلونو عمر غوښتنه وکړه. په هاغه وخت کې دا غوښتنې خورا راديکالې او افراطي ښکارېدې مګر دا رنګه وړانديزونو د پارلماني اصلاحاتو لپاره مبارزه پياوړې او غښتلې کړه. له کالنيو انتخاباتو څخه مقصد دا و چې د حکومت د بدلولو په چاره کې د رايه ورکوونکو دريځ پياوړی شي او دوی د واکمن ګوند کار په اغيزمن ډول وڅاري.

د انتخاباتو په چاره کې کاغذي رايه په لومړي ځل په ۱۶۲۹ کې په شمالي امريکا کې وکارېده خو په عمومي نه بلکې د يوې کليسا په انتخاباتو کې. وروسته بيا په نورو انتخاباتو کې هم د کاغذي رايې استعمال ته توجه وشوه.

د رايو د صندوق ايډيه په لومړي ځل د لندن له يوې کافي څخه واخيستل شوه. داسې چې کافي والا يو صندوق کېښود او له خپلو

مشتريانو يې وغوښتل چې د سياسي او اجتماعي مسايلو په باب خپل نظرونه په کاغذ وليکي او کاغذ صندوق ته واچوي.

د پټو رايو دود په ۱۸۵۰ کال په استراليا کې پيل شو او په دې ډول د رايه ورکوونکو لسټ، کاغذي رايې، پټې رايې او د رايو صندوقونه ورو ورو د انتخاباتو لپاره په معياري ميتودونو بدل شول. دغه راز د درغليو او په بيه باندې د رايو د رانيولو د مخنيوي لپاره د کانديدانو د مصارفو لپاره هم اصول او مقررات جوړ شول.

په اوله کې د انتخاباتو د عموميت مفکوره نه وه. په کابو ټولو ديموکراتو هېوادونو کې د رايو حق محدودو خلکو ته ورکړ شوی و. ښځې، کارګران او بزګران د رايه ورکولو له حقه بې برخې وو. څرنګه چې د قوانينو د پاس کولو واک د پارلمان او شورا په لاس کې و، نو نتيجه دا وه چې د بې برخې شويو له استازو خالي شورا کې به ټول قوانين د شتمنو او ممتازو طبقو په ګټه تصويب کېدل. دغو څنډې ته پورې وهل شويو او ځپ وهل شويو ګروپونو د استازيتوب د لرلو لپاره د مبارزې اړتيا احساس کړه او دا مبارزه د امريکا له مستعمرو پيل شوه. د مستعمرو اوسېدونکو د بريتانيا د پارلمان له خوا د ټکسونو د لګولو سره مخالفت وکاوه او دا شعار يې وچت کړ چې: له استازيتوبه پرته ټکس نه شته. د امريکايانو د دې غوښتنې ملاتړ د انګلستان سوداګرو، کسبګرو، صنعت کارو او نورو ټولو هغو اقشارو وکاوۀ چې د رايې حق يې نه و او غوښتل يې چې د بريتانيا په پارلمان کې خپل استازي ولري. دغو انګرېزانو د امريکايانو شعار د خپلو غوښتنو لپاره خورا مناسب وباله.

په نولسمه پېړۍ کې په بريتانيا کې د استازيتوب د لرلو غورځنګ لا پياوړی شو. ښځو د رايو د لرلو لپاره خپل کمپاين وچلاوۀ ځکه دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوره پوهیدلې وې چې له استازیتوبه پرته به سیاسي او اجتماعي حقونه تر لاسه نه کړي. دوی په دې لاره کې شکنجې ولیدې، بندیانې شوې او مظاهرې یې وکړې.

دغه وخت د لومړۍ نړیوالې جګړې اورونه بل شول. دې ښځو ته د خپل هویت د څرګندولو لازم فرصت برابر کړ. کله چې اکثره نارینه د جګړې محاذونو ته لاړل، ښځې فابریکو ته لاړې، په عمومي فعالیتونو کې یې برخه واخیسته او د ژوند په هر ډګر کې یې خپله وړتیا ثابته کړه. د دې نوي حالت نتیجه دا راووته چې له جګړې وروسته ښځو په امریکا، انګلستان او نورو اروپایي هېوادونو کې بالاخره د رایې حق تر لاسه کړ.

د صنعتي کېدو په نتیجه کې په انګلستان کې د کارګرو شمېر زیات شو. په اوله کې دوی په کارګري اتحادیو کې تنظیم شول او د معاشونو د زیاتېدو، د کار د ساعتونو د کمېدو، د رخصتیو او نورو اسانتیاوو لپاره یې سخته مبارزه وکړه. خو څرنګه چې په پارلمان کې یې استازي نهٔ لرل نو خپلو حقونو ته په رسېدو کې ناکام شول. نو دوی د خپلې سیاسي ډلې د جوړولو فیصله وکړه او له دې لارې یې پارلمان ته د خپلو استازو د استولو هڅه وکوله. په دې ډول په انګلستان کې د اوسني کارګر ګوند اساس کېښودل شو.

په هند براعظمګي کې د انتخاباتو سیستم په اول ځل د انګرېزانو د اقتدار په زمانه کې مخې ته راغی او د استازیتوب د ادارو د جوړولو لپاره بېل بېل قانوني ریفورمونه وشول. مثلا په ۱۹۰۹ کال کې د مورلي- مینټو ریفورم، په ۱۹۱۹ کې د مونټاګ- چلمسفورډ ریفورم او په ۱۹۳۵ کې د هند د حکومت قانون، هندیانو ته د رایه ورکولو محدود حق ورکړ. حتی د ۱۹۴۶ کال انتخابات چې وروسته یې بیا د

براعظمګي د وېش په ګټه فیصله وکړه، د عمومي رایو د حق په اساس نهٔ وو. په دغو انتخاباتو کې د خلکو یوازې یوهٔ محدود ګروپ ته، هغوی ته چې جایداد یې درلود او یا یې ټکس ورکاوهٔ د رایې حق ورکړ شوی و. په هند او پاکستان دواړو کې د عمومي رایو حق له استقلاله وروسته خلکو ته ورکړ شو.

که موږ په پاکستان کې سیاسي وضعیت او د تر اوسه شویو انتخاباتو نتایج تحلیل کړو نو دې نتیجې ته رسېږو چې ملي او صوبایي شوراګانې د فیوډالانو او ملاکانو تر سلطې لاندې دي. د دې ملک په شوراګانو کې د کارګرو او بزګرو استازي نه شته او چې د دوی استازي نشته نو قوانین هم د دوی په ګټه نه تصویب کېږي. که په استازیتوب کې کوم تغییر رانهٔ شي نو دا تمه نه کېږي چې څنډې ته پورې وهل شوې ګروپونه او اقشار به خپل بنیادي حقونه تر لاسه کړي. دغه ډول انتخابات دوی یوازې د رایه ورکوونکو په توګه ساتي خو دا وس نهٔ ورکوي چې قانون جوړوونکي شي او خپل وضعیت بدل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی په شریکه وده وکړه

د تاريخ د انل مکتب (دا د تاريخ ليکني د يوۀ مشهور مکتب نوم دی چې په شلمه پېړۍ کې په فرانسه کې وغوړېد. د دغه مکتب پيروانو د تاريخ د سياسي او نظامي اړخونو په ځای د تېر ژوند اجتماعي اړخونو ته ډېر اهميت ورکړ. د ليډرانو په نسبت يې عادي خلکو ته ډېر پام واړاوۀ او د زراعت، تجارت، ترانسپورت، آب وهوا او دا رنګه نورو مسايلو بيان ته يې توجه وکړه. دوی همدا راز د ټول تاريخ په ځای د يوې وړې سيمې مثلا د څو کليو د تاريخ ليکلو ته متې راونغښتلې. ژباړن) نامتو مورخ برادل استدلال کوي چې د اروپا د بخت لمر هله راوخوت چې دغه لويه وچه د هونانو، مغولو او عربو په څېر پردو يرغلګرو له حملو څخه خوندي پاتې شوه.

د برادل په نظر د صليبي جګړو په دوران کې چې اروپايانو ته د امنيت احساس ورپيدا شو او د مديترانې سمندرګي له منابعو څخه يې استفاده وکړه نو دوی وتوانېدل چې خپلې ټولنيزې موسسې په پښو ودروي او د خپلو اصلي تاسيساتو جوړولو ته متې راونغاړي.

له اتمې تر لسمې پېړۍ پورې چې وايکنګانو (د سکاندنېويا سوداګر او سمندري غلۀ) په لويديځې اروپا يرغلونه وکړل، د اروپا د تاريخ لوری ورسره بدل شو.

وايکنګان نۀ يوازې لويديځې اروپا ته ورغلل بلکې نوې دنيا (د امريکا لويې وچې) ته هم ورسېدل. د بلجيمي مورخ پرن په قول،

اروپا په هاغه وخت کې نوې دنيا ته چندان اهميت ورنه کړ او د هغې کشف يې ژر له حافظې وايست. وايکنګانو په لويديځې اروپا باندې د بلوسو په موده کې شوکې وکولې، قتلونه يې وکول، او په کليسا ګانو کې په پېړيو پېړيو زېرمه شوې شتمنې يې ولوټله.دوی دغه ثروت بازار ته وايست چې په نتيجه کې يې په اروپا کې اقتصادي تحرک راغی.

د برادل په نظر په نهمۀ او لسمه پېړۍ کې په اروپا کې د تاريخ توره شپه وه. د دې وخت اروپا په اقتصادي لحاظ دومره کمزورې وه چې د لويو امپراطوريو د درنو مصارفو د پوره کولو وس ورسره نۀ و. شارلمان لويه امپراطوري جوړه کړه خو لنډه موده وروسته په ۸۱۴ کې وشړېده او په وړو وړو حکومتونو ووېشل شوه. دې شي په اروپا کې فيوډالي کلچر وزېږاوۀ چې تر معاصرې زمانې پورې يې عمر وکړ.

د اروپا په تاريخ کې دوو عنصرو مهم رول لوبولی دی. لومړی عنصر د يووالي روح دی چې دغه لويه وچه يې له کورنيو شخړو سره سره متحده وساتله. دوی هنر، معماري، ادب، نڅا، موزيک او فلسفې ته په شريکه وده ورکوله او له دې لارې د هر هېواد خپل بېل هويت، بېله ژبه او بېل کلتور هم غوړېدل. مثلا که به په ايټاليا کې يو فلسفي حرکت پيل شو او يا به په جرمني کې په موزيک يا معماري کې څۀ نوښت راغی، دغه نوښت او حرکت به نورو اروپايي هېوادونو د خپل ګډ کلچر په توګه سمدستي ومانۀ. دې ګډون يو مشترک اروپايي تمدن رامنځ ته کړ چې د دې لويې وچې هېوادونه يې له يوبل سره وتړل، اروپا يې د چيلنجونو په وړاندې له دننه مظبوطه کړه او دا وړتيا يې ورکړه چې د ټولو خارجي مداخلو مقابله وکاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فردي ازاديو ته اهميت ورکول د اروپايي تمدن بل خاص عنصر و. فردي ازادي ان د مطلقه سلطنت په وخت کې، د کليسا د غلبې په زمانه کې او د فيوډاليزم د استبداد په مهال، د اروپايي ژوند يوه مهمه ځانګړنه وه. د اروپا خلکو د ذکر شويو موسسو په خلاف په پېرپيو پېرپيو مبارزه وکړه. فردي ازادۍ ته د اهميت ورکولو د يو شاخص او ښوونديوی په توګه د بزګرانو پاڅون يادولی شو چې د ځپلو لپاره يې ډېرې هڅې وشوې مګر ادامه يې ومونده څو بالاخره د فرانسې په انقلاب کې د فردي حقونو اعلاميه خپره شوه او پاڅون نتيجه ورکړه. دې اعلاميې د فرد ازادي په رسميت وپېژندله او وګړي يې د قانون په مقابل کې برابر وبلل.

د اروپا د تاريخ په اول دور کې ډلو او ټولنو کله کله او په وړه پيمانه د ازادۍ لپاره مبارزه کوله خو ورو ورو او وار په وار د ازادۍ غوښتنه د مبارزې اصلي خبره شوه. د فکر دې بهير د يوه کس يا يوې ادارې په لاس کې د قدرت تمرکز له سوال سره مخ کړ او قضاييه او مقننه موسسې يې پياوړې کړې چې په نتيجه کې د ليبرالو اساسي قوانينو تدوين ته لار پرانيستل شوه. دغو قوانينو د وګړو اساسي حقونه تضمين کړل. براډل په خپل کتاب (د تمدنونو تاريخ) کې ليکي چې:

خو څوک به دا ثابته کړي چې ليبرليزم، چې له روان سياسته ايستل شوی او ارزښت يې کم شوی، نن واقعا مړ دی؟ ليبراليزم په کوم ځانګړي سياسي دور پورې محدود نه دی او نه د کومې خاصې طبقې وسيله و دسيسه او د تېر ايستلو ذريعه ده. د لويديځ تمدن لپاره ليبراليزم يو لوړ ايډيال دی. له دې ايډيال سره به خيانت شوی وي، دا ايډيال به کمزوری شوی وي، خو تر اوسه لا زموږ د ميراث برخه ده او

زموږ دويم فطرت دی. په فردي ازاديو هرګوزار د ځان لپاره سپکاوی احساسوو او په غصه کوي مو.)

د ازادۍ روح اروپا فعاله او له نورو تمدنونو ځانګړې وساتله. په داسې حال کې چې د اروپا خلکو د ازادۍ لپاره مبارزه کوله د اسيا خلکو د مستبدو رژيمونو تر تېغ لاندې سلګۍ وهلې او د ابتکار و نوښت اراده يې وژل کېدله. ان په لرغونو زمانو کې د لرغوني يونان مورخ، هيرودوتس، د يونان او فارس تر منځ جګړه د ازادۍ او استبداد تر منځ مقابله بللې وه.

براډل وايي چې سياسي حقونه وګړي هڅوي چې خپله شخصيت و هويت ولري او همدا وجه ده چې خلک د استبدادي ادارو په خلاف مبارزې ته دانګي.

ځينو نورو مورخانو ويلي دي چې د قانون په جوړېدو او په تطبيق کې تفاوت د لويديځ او ختيځ د تمدنونو د انکشاف د توپير سبب شوی دی. په ختيځ کې کابو ټول قوانين له حامورابي او جوديزمه رانيولې تر مسيحيت او اسلامه پورې په خدايي لارښوونه ولاړ دي. خو برعکس په لويديځ کې کابو ټول قوانين بشري دي. د ليکرګوس، سولون او د روم د قانون سيستم د هغه وخت د ضرورت مطابق وضع شوي و. ځکه نو شرقي او غربي ټولنو په بېلو ډولونو وده وکړه. خدايي قانون بدلېدلای نه شي، حال دا چې بشري قوانين نه يوازې بدلېږي بلکې چې ضرورت يې نهٔ وي، الغا کېږي. دې شي لويديځ تمدن د زمانې له پرمختګ سره سم، په خپلو اقدارو او دودونو کې بيا کتنې ته تيار کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیانو تاریخ

د تاریخ د علم یو نوی ژانر چې د شیانو د تاریخ نوم ورکړ شوی دی، د ټولنې د هغو اړخونو د سپړلو هڅه کوي چې معمولا ورته پام نهٔ کېږي. موږ له ځان سره مختلف شیان ساتو او په ورځني ژوند کې ورنه کار اخلو خو په دې به شاید نه یو خبر چې دا هر یو، خپله بېله ماضي و مخینه لري. موږ ته دا شیان بې روحه، بې تاثیره ښکاري مګر دا سې نهٔ ده. د دې هر یوهٔ تر شا، اوږده او په زړهٔ پورې ماضي پرته ده چې سپړنه، پلټنه او شننه غواړي خو په دې ډول د ټولنې په کلتوري، سیاسي، اقتصادي او اجتماعي اړخونو باندې د دې ماضي په اثر او اغېز پوه شو.

ارکیالوجي په پخوانو کنډوالو، لرغونو ځایونو او نسکورو ډېریو کې د لټون په برکت، د تېرو زمانو د خلکو په لاس د جوړو شویو شیانو اهمیت او فایده رابرسېره کړه. چې لیکلي اسناد نهٔ وي نو د لیکنو ځای هم په لاس جوړ کړي اشیا نیسي چې د حال په ژبه د تېر وخت کیسه راته تېره کړي. له تېرو تمدنونو راپاتې جواهر، کلالي لوښي، کار افزار، وسلې او د لوبو سامانونه په هغو زمانو کې د ژوند کیسې راته کوي. دغه شیان د تاریخ د یوې منبع په توګه ماضي له حال سره وصلوي، له موږ سره مرسته کوي چې د بشر د تحول بهیر و پېژنو او بل، په دې مو پوهوي چې یو تمدن له کومو کومو پړاوونو تېر شوی دی.

شیان موږ د پخوانو خلکو له مهارتونو، د ابتکار له وړتیاوو او د ښکلا له ذوقه خبروي، ځکه خو له پخوانو راپاتې شیان په موزیمونو کې ساتو.

په دې سربېره، شیان او وسایل له یوې سیمې بلې ته د کلتوري ارزښتونو په خپرېدو او د ولسونو په نږدې کېدو کې لویه ونډه لري. په تېرو پېړیو کې ارتباطات کم او انتقالات ورو و. خو کله چې به د دنیا له یوهٔ کونجه بل ته یو نوی شی ورسېد، نو دې واقعې به د خلکو د ژوند طرز بدل کړ. په مثال کې به اور او ارابه راواخلو چې په ټوله دنیا کې خپارهٔ شول او د ژوند په عادي بهیر کې یې انقلاب راوست.

د تاریخ معرفت مو د شیانو په هغه اهمیت خبروي چې زموږ په ژوند کې یې لري.

تر هر څه ړومبی شاید په دې باندې خبرېدل پکار وي چې شیانو څنګه د بشر په چلند او سلوک باندې اثر کړی دی. د مثال لپاره به ووایو چې د ختیځ خلک تر دې وروستیو وختونو پورې د کورنۍ له غړیو یا مېلمنو سره په فرش باندې کېناستل. څرنګه چې په غالۍ یا ګېلم باندې د کوچ و چوکۍ په نسبت ډېر کسان ځایېدلی شي نو ویلی شو چې له فرشونو سره، د ګڼ او سېدلو عادت پیاوړی کېدهٔ. زموږ مشران چې په فرش کېناستل، په ازادو جامو کې به خوشحاله وو خو نن سبا دغسې جامې له موده وتلې دي. اوس په چوکیو او کوچونو باندې له دربښي او پطلون سره ناسته غوره بولو. د وسایلو دې بدلېدا زموږ په سلوک او د بدن په حرکاتو باندې اثر کړی دی.

په دې وروستیو کې یوه سروې ښیي چې په هندوستان کې ځوانې نجونې د پخوانو په اندازه ساړۍ نهٔ خوښوي، دوی کمیس و پرتوګ ورباندې ښهٔ بولي ځکه حرکت پکې اسانه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نويو اختراعاتو او د خلکو د اړتياوو د بدلېدو له کبله زاړهٔ شيان په نويو هغو بدلېږي. د اوسنو ښارونو اوسېدونکو د کليو د پخلنځيو پخواني وسايل ببخي هېر کړي دي. د عصري پخلنځيو وسايلو د پخلي په طريقو کې پوره بدلون راوستی دی.

له بلې خوا، شيان او وسايل د ماهرو کسبګرو يوهٔ ګروپ ته هويت وربخښي او يا د يوهٔ ښار و سيمې د پېژندګلوۍ په سمبول بدلېدلی شي. په ډاکه کې توليد شوي مازلين ټوکر د لطافت و ظرافت په خاطر مشهور و او په بنارس کې د وريښمينو ساړيواوبدونکي د خپل مهارت په برکت په ټول هندوستان کې نوم لري. په اوسني پاکستان کې د سند صوبې هاله او د پنجاب صوبې چينيوټ ښارونو د فرنيچر جوړولو په کاروبار کې د ماهرو کسانو د لرلو په وجه بېل اهميت موندلی دی.

شيان د يوهٔ کس د حال په بيان کې هم مرسته راسره کوي. شتمن ممکن قيمتي زېورات ولري او خواران شايد په ارزان بيه مصنوعي پسول قناعت وکړي. جامې هم، همداسې درواخله. په لرغوني چين کې يوازې شتمنو ته اجازه وه چې وريښمينې جامې واغوندي. د اروپا په منځنيو پېړيو کې وسله ګرځول او په لوکسو بګيو کې سپرېدل، د اشرافو د امتياز په ذريعو کې حساب وو. د نن سبا خلک ممکن په دې باندې ووياړي او وغتېږي چې وروستی ماډل موټر لري، يا يې د وروستني مود بوټونه په پښو دي يا مثلا تر ګردو نوی ډول ساعت يې په لاس کړی دی.

دغه راز په تېره زمانه کې د تخت، تاج او امسا په څېر وسيلې د پاچايانو د ځواک نخښې وې او په پوځي دفترونو کې د ډنډې ساتل د اقتدار سمبول و. په اوسني وخت کې د دا رنګه سمبولونو ځای د

مهمو شخصيتونو په موټرو باندې بېرغ لګولو، په غونډو کې د مهمو کسانو خاصو چوکيو او داسې نورو علايمو نيولی دی.

څرنګه چې شيان، اجتماعي تفاوتونه زېږوي او خلک د امتياز په خاوندانو او عادي کسانو وېشي نو ځينو راديکالو حرکتونو او ځينو انقلابونو چې د مثال لپاره د فرانسې، روسيې او چين انقلابونه يادولای شو، له دې سره مخالفت کړی دی چې شيان دې د اقتدار او برلاسۍ د سمبولونو په توګه وکاورل شي، خو دا مخالفتونه بې اثره وو. د زور او ثروت خاوندان لا تر ننه پورې په عادي خلکو باندې د برلاسۍ او د ځان د ممتاز ګرځولو لپاره له خاصو شيانو استفاده کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګلونو کلتور

په هر ځای او هرې خوا کې د ګلفروشيو له غرفو او دوکانونو را معلومېږي چې نن سبا د ګلونو کلچر ډېر عام شوی دی. دا اوس يو دود ګرځېدلی چې د مينې يا احترام د ښکارندولو په خاطر يو چاته د ګلو ګېډۍ ورکړو يا په غاړه کې د ګلو امېل ورواچوو.
خو په تېرو زمانو کې هم له درې لويو سامي اديانو، يهوديت، عيسويت او اسلامه پرته، نور نو په کابو ټولو تمدنونو کې، ګل د مينې د سمبول په توګه کارېدلی دی. ګل له خورا لرغوني وختونو بيا تر ننه پورې د محبت علامت و. روښاندي، شاعران او هنرمندان د ګلونو رنګونو، لطافت او ښکلا دومره ورجذب کړي چې ډېر ځله د خپلو باطني عواطفو او احساساتو بيان د طبيعت د دې نازکې لوربينې په ذريعه کوي.
د ګلونو د کلتور د تاريخ په لټون کې مورږ ان لرغوني مصر ته رسېږو. لرغونو مصريانو نيلوفرګل مقدس بالۀ او مذهبي جشنونو ته به يې د خپل ايمان او درناوي د نخښې په توګه نيلوفر او نور ګلونه راوړل.
مګر په روم او يونان کې د ګلونو استعمال تر ډېره حده دنيايي او غير ديني مقاصد لرل. د دغو خلکو د خوښې ګل، ګلاب و چې په هر مناسبت کې به يې وړاندې کاوۀ. د روم او يونان د خلکو په ورځنيو خبرو او عباراتو کې دې ګل ته زياته اشاره کېدله (مثلاً د ګلابو د بستر عبارت) او وجه يې دا وه چې دغه ګل د دوی ژوند ته ډېره لاره

کړې وه. په لرغوني روم او يونان کې د ګلابو د مينه والو ورځ په ورځ زياتېدا، سوداګر او کاروباريان وهڅول چې د ګلابو باغونه کېږدي. د ښارونو په هره څنډه او ګوښه کې د ګلانو دوکانونه پرانيستل شول او ګرځنده پلورونکو په لارو، کوڅو او مارکېټونو کې د ګلونو خرڅلاو پيل کړ. په دې منځ کې يو بل لوی تغيير دا راغی چې خدايانو ته د انسان د قربانۍ ځای د ګلونو نذرانې ونيو. دا پېښه د انسان په خونکار خوی کې د بدلانۀ نخښه بللی شو.
چې د روم امپراطورۍ زوال وکړ، د ګلونو کلچر هم زوال وموند. چې د روم اختيار مسيحيانو ته په ګوتو ورغی، په روم کې د ګلونو له کلچر سره مخالفت وشو. د کليسا پلرونو د ګلونو کلچر د کفر دود وبالۀ، ويې غاندۀ. روميانو به پخوا خپلو خدايانو ته د ګلونو تاجونه جوړول، خو د کليسا پلرونو وويل چې د دوی د دين پېشوايانو نۀ د ګلونو تاجونه په سرونو ايښي وو، نۀ يې په ګلونو باندې محرابونه ښکللي وو او نۀ يې په مذهبي مراسمو کې ګلونه کارولي وو. په روم کې د مسيحيت د اقتدار په اول پړاو کې مذهبي مقاماتو نه يوازې د طبيعت د دې رنګينو پانو استعمال منع کړ بلکې د عطرو غندنه يې هم په دې دليل وکړه چې د کافرانو عادت دی.
خو ورو ورو له عطرونو او ګلونو سره تعصب کم شو او په نهمۀ ميلادي پېړۍ کې ګلونو کليساګانو او صومعو ته د ورتلو اجازه وموندہ. مختلف ګلونه د مختلفو ايډيو سمبولونه شول. مثلاً زيتون د سولې او ګلاب د شهيد د وينې سمبول او ښوونداوی شو.
د رنسانس په زمانه کې د ګلونو کلچر په زياته پيمانه وغوړېد. ګل د قلم د خاوندانو او د انځورګرو د خوښې مضمون شو. په دې زمانه کې د ګلونو شوق دومره ډېر و چې نندارتونونه به يې په سيالۍ جوړېدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د ښهٔ کيفيت ګلونو د توليد او تکثير لپاره قوريې او نرسرۍ جوړې شوې. د ګلونو د توليد په زياتېدو سره د ګلبازۍ کلچر د اشرافو له انحصاره راووت، عوامو هم د ګلبازۍ وس وموند. نور نو هغه وخت رارسېدلی و چې دعام سړي د کور په تراس و بالکون و برنډه کې يا د دوکان مخې ته ګلبوټي ليدل کېدل.

په ۱۵۵۴ کال کې د اسټريا سفير په عثماني دربار کې غاټول ګلونه وليدل. سفير ته غاټول ډېر ښکلي ښکاره شول، ويانا ته يې ورسره يوووړل. په ۱۵۶۰ کې غاټول په جرمني، هالنډ او بلجيم کې وکرل شول. په ۱۷۷۸ کال کې په هالنډ کې غاټول ګلونه دومره عام وو چې د دغه هېواد په ملي سمبول بدل شول.

په انګلستان کې د ګلونو کلتور هغه وخت صدمه وليده چې د کرامول تر اثر لاندې پارلمان د قدرت واګې په لاس کې واخيستې. د مسيحيت پيورټن فرقې په کليساګانو کې د ګلونو او عطرو استعمال منع کړ. په ۱۶۶۰ کې د پارلمان له خوا يوهٔ تصويب شوي قانون ښځې د عطرو او ګلونو له کارولو منع کړې. خو د سلطنت له اعادې او د دين او سياست له بېلوالي سره په انګلستان کې د ګلونو کلچر يو ځل بيا وغوړېد. وروسته بيا صنعتي انقلاب له دغه کلچر سره نوره مرسته هم وکړه او دغه دود يې د عصري ټولنې د ورځني ژوند په يوې مهمې برخې بدل کړ.

جک ګوډي په خپل کتاب کې چې (د ګلونو کلتور) نومېږي، په هندي کلچر کې د ګلونو په اهميت غږېدلی دی. دی ليکي چې: د يوې جذابې ښځې سينګار له شګوفو، له غونچو، له ګلونو او د ګلونو له تاج او پېچکه پرته نيمګړی و. د هندو مذهب په مشهوره حماسه رامايانا کې لولو چې سيتا (د رامايانا د کيسو د اصلي اتل راما مېرمن ده. د دې

مېرهٔ د هندو خدای ويشنو مظهر دی. ژباړن) د ګلونو د ټولولو شوقي او د نيلوفرو لېواله وه. دې به نيلوفر ګلان په خپلو زلفو کې ټومبل.

په هند کې نارينه هم ګلبازه وو، په تېره بيا د خوب د وخت لپاره د ګلونو سينګار خورا خوند ورکاوه. دوی نه يوازې ځانونه بلکې خپلې بګۍ، لارې، کورونه، ځايونه او ان ښارونه په ګلونو سينګارول. د ګلونو د ګېډۍ ډالۍ له مينې او واده سره رابطه لرله.)

نيلوفر د مصر په څېر په هندو ټولنه کې مقدس ګڼل کېږي. دا د ويشنو، کريشنا او لاکشمي د خوښې ګل و. (اوس هم د بي، جي، پي ګوندي سمبول دی.)

د هند مسلمانان د هندوانو د ګلونو د کلچر تر اغېز لاندې راغلل. مغولو له ګلونو سره ډېره دلچسپي لرله او لکه څنګه چې جهانګير په خپل تزک کې ليکلي، د ګلابو عطر په اول ځل د نورجهان مور توليد کړل. په نولسمه پېړۍ کې د مسلمانانو او هندوانو ګډ کلچر د مغولو په دربار کې د ګلونو جشن (پهولون والون کي سير) پيل کړ چې د ډهلي د دربار په ملاتړ هر کال جوړېدهٔ. (ميرزا فتح الله بيګ په دې اړه خورا عالي ليکنه کړې ده.) خو په همدې وخت کې مذهبي افراطيونو د روم د کليسا د پلرونو په شان هم د دين او هم د دنيا په چارو کې ګلبازي وغندله. سيد اسماعيل شهيد په خپلو اثارو تقوية الايمان او صراط المستقيم کې د وادهٔ په وخت د زوم په غاړه کې د ګلونو د امېلونو اچول ناروا وبلل. جالبه دا ده چې د صوفي بزرګانو په قبرونو باندې مريدانو او مخلصانو په خلاص مټ ګلونه اېښودل او په زيارتونو کې په لويه پيمانه ګلبازي روانه وه. تاريخ راته وايي چې مذهبي افراط د ګلونو د کلتور مخالفت کړی خو سکيولر مفکورو دا دود غوړولی دی. نن هم کيسه همدا شان ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر نهٔ ډوبېږي

د مختلفو تمدنونو د طلوع و غروب مطالعې مورخان پوهولي دي چې د هر تمدن د زېږېدو، ودې او زوال لاره بېله ده. د يوۀ تمدن د ظهور و زوال يون د خاص قانون پيروي نهٔ کوي. مورخانو ته، چې د ټولنې د پېژندلو او د هغې د پټو رازونو د معلوملو په لټه کې دي، د دغو غوټو د سپړلو کار ورپه غاړه دی.

هغه مورخان چې د لويديځ تمدن د ظهور په مطالعه بوخت دي، په دې اړه يې بېل بېل نظريات وړاندې کړې دي. په دغو کې يوه نظريه د ايروسنټريزم ده چې دغه تمدن له نورو هغو بلکل بېل بولي. د دې نظريې پلويانو ته لويديځ تمدن يوه داسې معجزه ښکاري چې د اروپايانو له توکميزو ځانګړنو سره رابطه لري. د ايرو سنټريزم له نظريې سره سم ، لويديځ تمدن د اروپا د اقليم، جغرافيايي موقعيت او د اروپايانو د توکميزو ځانګړنو په وجه وده وکړه اوبلکل بېل هويت يې پيدا کړ. د دې نظريې يو شارح او مفسر ډېويد لينډيز دی چې همدا ليد يې په خپل کتاب (د ملتونو ثروت او فقر) کې په تفصيل بيان کړی دی.

لينډيز په سر کې د اروپا د اقليم په امتياز غږېږي. دی وايي د لويديځې اروپا په خورا سړه هوا کې ميکروب و جراثيم يخ وهي او ناروغۍ په اسانه نهٔ خپرېږي. خو د مديترانې د سواحلو په پسته هوا کې چې اروپايان په جسماني لحاظ کمزوري او د ناروغيو په مقابل

کې ډېر خوندي نه وو، ساري مرضونو ډېره تباهي راوسته. نو دغو خلکو د طب علم ته انکشاف ورکړ چې د وبا چاره وکړي او روغتونونه يې ودان کړل چې د ناروغانو علاج وکاندي. دغو هڅو له دوی سره د ناروغيو په کنټرول کې او د ساري مرضونو په مخنيوي کې مرسته وکوله.

د لويديځ او ختيځ تر منځ بل توپير دا و چې په ختيځ کې اوبهٔ حکومتونو کنټرولولې او دې شي د داسې حکومتونو جوړېدو ته لاره اواره کړه چې د قدرت تږي وو. په مقابل کې په لويديځ کې اوبهٔ پريمانه وې، خلک اړ نه وو چې د اوبو لګولو د نظام د جوړولو لپاره په حکومتي بيروکراسي تکيه وکړي.

د مورخانو په نظر خواړهٔ يو بل هغه عامل دی چې په پرمختګ کې برخه لري. اروپايانو کوچ، شيدې او غوښه خوړله چې دوی يې روغ او پياوړي ساتل او د سختو کارونو د تر سره کولو وس يې ورکاوهٔ.

په دې سربېره په اروپا کې د ناوخته وادهٔ رواج د نفوسو له کنټرول سره مرسته کوله. دلته ماشوم نعمت نهٔ بلکې پېټی حسابېدهٔ.

لېنډيز وايي چې شرق او غرب له ابتدا لا ، له کابو هر پلوه بېل قطبونه وو. کله چې يونان مستقل ښار_ دولتونه جوړ کړل، د يونان رقيب يعنې فارس د استبداد په منګولو کې و. په لويديځ کې شخصي ملکيت خوندي و خو په ختيځ کې ټوله مځکه د واکمنو په واک کې وه.

د لويديځ تمدن په پېژندلو کې دا هم د يادولو ده چې اروپايانو له کليسا سره ځنګه چلند وکړ. لينډيز د کليسا د هژموني او برلاسي په خلاف د يو شمېر نهضتونو يادونه کوي، لکه لولارډانو چې په ۱۳۷۶ کې او مارتين لوتر چې په ۱۵۱۴ کې د کليسا د تعليماتو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي استثمار په خلاف ناره اوچته کړه. د دې اعتراض يوه نتيجه دا راووته چې مقدس کتاب په ځايي ژبو ترجمه او عادي خلکو ته د فهم وړ شو. دې شي د کليسا نفوذ کم کړ. د دين له نوي تفسير سره سم، خدای مطلق قدرت او پاپ په مځکه باندې د هغه خليفه او په مذهبي مسايلو کې د واک څښتن و خو سياسي قدرت د پاچا په لاس کې و. په دې ډول وينو چې قدرت نۀ په يوۀ لاس کې پاتې شو اونۀ په يوې اداري کې راټول شو بلکې وو يشل شو.

د غرب تمدن بله ډالۍ د داسې ښارونو ظهور و چې صنفي اتحاديو يې کاروبار اداره کاوۀ. د دغو ټولنو او اصنافو يو مهم مسووليت د سوداګرو او کسبګرو د حقونو تحفظ و. ښارونو خپلو ښاريځو (شهروندانو) ته ازادي ورکوله او واکمنو، سوداګر وکسبګر په شا ټېول چې عوايد يې زيات شي او د فيوډالانو په مقابل کې يې پياوړي کړي. واکمنو د فيوډالانو د زور د کمولو لپاره ښارونو ته امتيازات ورکړل او د سوداګرو ملاتړ يې وکاوۀ.

په ۱۰۹۶ کال کې د صليبي جګړو پيل داخلي جنګونه ختم او اروپايان يې د خپل مشترک غليم په مقابل کې متحد کړل. خو چې صليبي جګړې ختمې شوې نو له يوځونو څخه د استفادې سوال راولاړ شو او په دې ډول اروپايانو د اسيا او افريقا د خاورو لاندې کولو ته توجه واړوله. اروپايانو د خپل ثروت د زياتولو لپاره د سرو زرو، وربښمو او مساله جاتو سوداګري پيل کړه. دوی د ځان لپاره د ازادو زميني و بحري لارو د لرلو په منظور د مسلمانانو د کنټرول د ختمولو هڅه وکړه. په نتيجه کې پرتګال او اسپانيا د لويو قدرتونو په توګه راڅرګند شول. د نويو سمندري لارو په لټون کې نوې دنيا کشف شوه.

اسپانيا او پرتګال دواړو، د فتوحاتو لپاره له دين څخه پوره پوره

استفاده وکړه او د مفتوحه ملکونو منابع او شتمنۍ يې لوټ کړې. دوی نه يوازې د مفتوحه ملکونو خلک د عيسايت منلو ته اړ ايستل بلکې د هغوی د شتمنۍ د ترلاسه کولو لپاره يې د هغوی سرونه ورېبل او د کليسا روحانيونو د دوی دغسې کارونو ته دليلونه اختراع کړل.

بريتانيا او فرانسې د استعمار په لاره کې د اسپانيا او پرتګال په پل، پل کېښود. دوی کارابين ټاپوګانو ته افريقايي غلامان وروستل چې هلته په کروندو کې کار وکړي. دغو ټاپوګانو ته په دريو پېړيو کې کابو لس ميليونه غلامان وروستل شول. هغه ثروت چې د غلامانو د کار په برکت راغونډ شو په انګلستان کې يې صنعتي انقلاب راوست چې په تکنالوجي کې يې نوی پېر پرانيست.

نورو اروپايي هېوادونو هم په همدې لاره مزل وکاوۀ او خپلې ټولنې يې له فيوډالي پړاوه صنعتي مرحلې ته وروسولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهب او سياست

مذهب او سياست دواړه يو مشترک مقصد لري. دواړه غواړي چې قدرت يې په لاس کې وي او خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره استفاده ورنه وکړي. البته، مرام ته په رسېدو کې د دوی ميتودونه بېل دي. مذهب د ځان د حمايت لپاره د خپلو پيروانو مذهبي احساسات پاروي خو سياستوال له چل، سازباز او ديپلوماسي کار اخلي. سياستوال په ديموکرات سيستم کې د خلکو د رايو په خپلولو پسې ګرځي او که ټولنه وروسته پاتې وي نو د لښکرو په زور واک ته رسېدا هم نا مناسبه نه ګڼي.

د قدرت د حصول په کشمکش کې سياست و مذهب د يو بل د تخريب هڅه کوي. مذهب چې سياسي اقتدار يې ملګری وي، اسره يې دا وي چې دغه اقتدار د اسماني او غيردنيايي مقصد لپاره وکاروي. مذهب وايي چې اقتدار يې له خدايه منشا اخلي او په همدې وجه يې د روحاني لاربښوونې په رڼا کې د ټولنې د سمون مقصد مقدس دی. خو، سياست برعکس، له هر ډول ارزښته بېل، د ټولنې د اړتياوو مطابق خپلې پاليسۍ جوړوي او د اړتياوو په اساس د دولت سيستم او قوانين بدلوي.

د مذهب او سياست په طريقو کې يو بنيادي فرق په دې کې دی چې د مذهب واک او اقتدار د خدايي قوانينو په حدودو کې وي چې بشر پکې لاس نه شي وهلی خو د سياست په پراګماتيکه او عملي طريقه

کې ټولنه بايد وخوځي، په مخ لاړه شي او د وخت له نويو چلينجونو سره په ځان کې بدلون راولي. په سکيولر او غير مذهبي لاره او روده کې بنيادم پخپله د خپل تقدير د ټاکلو مسوول دی. دی د اسماني قدرت په کنټرول کې نه دی چې مطيع واوسي. بلکه برعکس، له ده تقاضا کېږي چې د خپل ليد او ارزو مطابق د ټولنې د جوړولو لپاره پلان ولري او نوښت وکاندي.

د مذهب او سياست په اړه په تاريخ کې درې ماډله وينو: په دا يوه کې مذهب او سياست د قدرت د انحصار لپاره يو بل ته لاسونه ورکړي دي. په بل ماډل کې سياست په مذهب باندې له برلاسه کېدو وروسته هغه د ځان دګټو لپاره استعمالوي. په دريم ماډل کې سياست او مذهب په ټکر کې وي چې په پای کې سره بېلېږي.

د اديانو د ابتدا او خپرېدا مطالعه راښيي چې هر دين په خاص چاپېريال او خاصه زمانه کې ظهور کوي او په همدې وجه يې لاربښوونې تر ډېره حده د هاغه وخت او چاپېريال موجودو پرابلمونو ته متوجه وي. خو چې زمانه واوړي او پرابلمونه بدل شي نو دين د خپلې بقا لپاره د دغو نويو پرابلمونو د اوارولو هڅه هم کوي. په دې بهير کې دين له نويو حالاتو سره د خپلو تعليماتو د برابرولو ضرورت محسوسوي. د وخت په تېرېدو سره داسې مرحله راځي چې دين د عصر پرابلمونو ته په ځواب موندلو کې له مشکلاتو سره مخ شي او له نويو شرايطو سره ځان عيارول ورته ګرانه واېسي. د مثال لپاره به اسلام راواخلو. د اسلام د مطابقت بهير کابو دوه نيمې پېړۍ واخيستې خو کله چې د ودې دا بهير بشپړ شو نو راسخ العقيده خلکو ته دا بيا نامکنه واېسېده چې نويو او نورو افکارو او نظريو ته لار پرانيزي. د دوی دا باور راغی چې د اسلام په اډانه کې هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدلون به د هغۀ اساس ورکمزوری کړي او په همدې پلمه د هر ډول نوي ځۀ له اضافه کولو پرته د پخوانۍ اډانې په ساتنه باندې ټینګار وشو.

د خپل ژوند په بهیر کې هر دین له دریو انتخابونو سره مخ کېږي: یو انتخاب خو دا دی چې د دین په اډانه کې له هر ډول بدلانۀ سره مخالفت وشي او د دیني تعلیماتو دهر نوي تعبیر او تفسیر هڅه د حکومت په زور او یا د مذهبي حکم په مټ (چې په اسلام کې یې فتوا بولي) شنډه شي. په دغسې حالت کې هغه کسان چې د مذهبي افکارو د بیا رغېدو ادعا کوي د دین غلیمان ګڼل کېږي او د ایمان له خاوندانو غوښتنه کېږي چې له داسې کسانو سره باید اړیکې غوڅې کړي.

په دویم انتخاب کې د مذهب غېږه نویو نظریاتو ته پرانیستې وي او دا ورته د منلو وي چې تعلیمات یې د وخت له غوښتنو سره سم له سره تفسیر او تعبیر شي.

کله چې مذهب د نویو مشکلاتو په اوارولو کې پاتې راشي او ځان نا امنه وویني نو دغه وخت د مذهب لپاره دریم انتخاب هم شته او هغه دا چې له فعال ژوندە څنډې ته شي او خپل فعالیت یوازې په روحاني مسایلو پورې محدود کاندي.

په اوسنو شرایطو کې چې ساینسي او تخنیکي ایجادات په سرعت سره دنیا بدلوي او په تېره بیا د پوهې او سیاسي و اقتصادي علومو په خپرېدو سره ټولنه ورځ په ورځ پېچلې او ماشیني کېږي نو مذهب نهیلی وینو. ساینس او د معرفت نورې څانګې اوس د یوې بېلې هستۍ فکر کوي چې د تخصص په ذریعه اداره کېدای او کاربدلی شي. مذهبي علما په دې دریځ کې نۀ دي چې د دې مهارتونو پېچلتیاوې وپېژني او له مذهبي لارښوونو سره سمون ورکړي. همدا

علت دی چې په ځینو ټولنو کې مذهب له سیاسته بېل شوی دی او په ټولنه باندې نور هاغسې غلبه نه لري لکه په منځنیو پېړیو کې یې چې لرله.

په هره ټولنه کې داسې کسان شته چې په خپل عملي ژوند کې د بدلون پلویان دي خو له دینه بېلېیدل هم نۀ غواړي. دغه ډله کسان د دین د نوي تعبیرو تفسیر تقاضا کوي، داسې چې د دوی د ژوند له طریقې سره سمون وخوري. دغه شی د نویو مذهبي فرقو او نظریو د پیدا کېدو سبب ګرځي. موږ په هر دین کې د خلکو د یوې ډلې د غوښتنو د ځواب لپاره نوې فرقې مومو چې یو وخت وي او بیا ختمې شي. خو ځینې فرقې په پایېدو ټینګار کوي او پایېدونې وي. مثلاً کله چې په مسیحي ټولنه کې بورژوازي د سود لپاره د مذهب اجازه وغوښته نو مذهبي ریفورمیسټ و سمونپال کالوین(د ۱۵۹۴ مړ) د مذهب په اساس د سود اجازه ورکړه. دغه شي تجارتي خنډونه لرې کړل او د صنعت کارو او سوداګرو کاروبار ورسره وغوړېد. آر، ایچ تاوني (۱۹۶۲-۱۸۸۰) په خپل کلاسیک اثر(مذهب او د کاپیټالیزم ظهور) کې سم ویلي دي چې: کالوین د شپاړلسمې پېړۍ د بورژوازۍ لپاره هغه څۀ وکړل چې مارکس د نولسمې پېړۍ د پرولتاریا لپاره وکول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرانسې انقلاب

اتلس سوه اتۀ څلوېښت میلادي کال په اروپا کې د انقلاب کال و. د انقلاب لمبې نۀ یوازې په فرانسه کې بلکې په جرمني او استریا کې هم بلې وې او په هر ځای کې یې برلاسي مخور پرېشانه کړل. دوی ته ویره ورولوېده چې د ټیټو طبقو رادیکالیزم یې هسې نۀ د قدرت او امتیازونو ختمېدو ته لاره اواره کړي.

یو جرمن مورخ کارل وان روټیک چې د بدلانۀ څپو په شوق راوستی و، د فرانسې د ۱۷۸۹ کال د انقلاب په باره کې ولیکل چې د اروپا تاریخ دري لویې پېښې لیدلي دي: عیسویت، مطبعه او د فرانسې انقلاب. په دغو دریو کې عیسایت او مطبعې په اروپا او نوره دنیا کې په پټه خولۀ او ورو ورو بدلون راوست خو د فرانسې انقلاب هرڅۀ په توندۍ، په چټکۍ او نابېره بدل کړل. ځکه خو دغه انقلاب د هغو کسانو لپاره یو مثال او ماډل شو چې د خپلو ټولنو د چټک بدلون غوښتنه یې کوله.

د اي. ایل. هابسباوم په قول، د فرانسې انقلاب، هغو کسانو ته چې په ټولنه کې یې بدلون غوښت، الهام ورکړ، ادبیات یې ورکړل، اصطلاحات یې ورکړل، د هغوی مخې ته یې یو ماډل کېښود او د هغوی په لاس یې د پرتلنې یو مقیاس ورکړ. دی د دې انقلاب د سیاسي اغېزو په اړه لیکي چې: د اروپا د نولسمې پېړۍ د ټولو هېوادونو د سیاسي اصطلاحاتو یوه لویه برخه له همدې انقلابه

راوتلې او دغه اصطلاحات یا له فرانسوي ژبې پور شوي یا د فرانسوي په تقلید جوړ شوي دي.

هغه څۀ چې په ۱۷۸۹ کې په فرانسه کې واقع شول، د انقلاب کلمه یې په زړۀ پورې او قدرمنه وګرځوله. اوس دا معمول ده چې د ټولنیز ژوند په بېلو بېلو اړخونو کې مثبتو تحولاتو ته د اشارې په وخت د انقلاب کلمه وکاروو.

یو جالب ټکی دا دی چې د بېلو بېلو انقلابونو له ماهیت سره بېل بېل رنګونه غوټه شوي دي. مثلاً د روسانو انقلاب سور دی. زراعتي انقلاب زرغون دی. د ایران پاچا خپل انقلاب سپین وبالۀ. پاچا په دې ډول دې ته اشاره کوله چې د دۀ انقلاب د نورو انقلابونو برخلاف چې کسات یې اخیست او خونړي وو، سوله ایز ماهیت لري. خو له دې نومونې سره سره د هغۀ ریفورمونو د ایران خلک قانع نۀ کړل او د دۀ ملاتړ یې ونۀ کاوۀ. امریکایان که څۀ هم له هر انقلاب سره مخالفت کوي خو د خپلې ازادۍ جګړه یې د انقلاب په نوم پېیل کړه چې دا نومونه به شاید د خپل محافظه کار ماهیت د پټولو او مترقي ګروپ ته د ورنژدې کېدلو په خاطر وه.

د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۰ انقلابونو ته لار پرانیستله. دغو انقلابونو د اروپا برلاسي طبقې وګواښلې او مجبورې یې کړې چې د خلکو د پرګنو په ګټه په تغییراتو فکر وکړي. د دوی سرونه په دې خلاص شول چې د پخوانو رژیمونو ورځې نورې تېرې دي او دوی ته پکار ده چې په نویو تغییراتو او د دولتي نظام په نوي جوړښت باندې غور وکوي.

موږ دغه ډول فکر د جرمني د صدراعظم بسمارک په خبرو کې لولو. هغۀ په ۱۸۶۶ کال کې ویلي وو: که انقلاب خامخا راځي نو تر دې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ يې قربانیان واوسو، بهتره ده پخپله يې راولو. د بدلون د راتلو فشار په اروپا کې سياسي، اجتماعي او اقتصادي تحولاتو ته لاراواره کړه څو په دې توګه د انقلاب څپې له کنټروله ونۀ وځي. دا يو تاريخي حقيقت دی چې د فرانسې انقلاب د نړۍ سياسي، اقتصادي او اجتماعي ژوند ته ډېر څۀ ورکړي دي او په تاريخ، ژبه او سمبولونو يې ژور اثر پروت دی. دغه انقلاب د دولت موسسې ته ځينې آلې او وسيلې لکه تور، سپين او شين درې رنګه بيرغ او د مارسي سرود په طرزملي سرود ورکړل. دغه انقلاب د اساسي قانون يو ماډل چې د بشري حقونو اعلاميه، د خلکو حاکميت او د قانون په مقابل کې مساوات پکې شامل وو، وړاندې کړ.

د دې انقلاب په پېرزوينو کې قانوني نظام، متريک سيستم، په سياسي فعاليتونو کې د ښځو ګډون، مذهبي زغم او د بنديانو او غلامانو په ګټه انساني ريفورمونه هم يادولی شو. په دې سربېره دې انقلاب د ځان د دفاع لپاره د يرغلګرو لښکرو په خلاف د ولسي پوځ ايډيه مطرح کړه. دغه راز په سياسي ژبه کې د ښي او چپ اصطلاحات چې سياسي تمايلاتو ته اشاره کوي، د همدې بدلون پيداوار دي.

دې انقلاب له پيل پيله د اجتماعي حيثيت د برابرۍ لپاره د د ځپل شويو خلکو د هيلو پوره کولو ته متې راونغښتې. د انقلاب معروف شعار يعنې ازادي، برابري او مساوات، په ټولنه کې د تفاوتونو د ختميدا ارزو بيانوي. د خلکو اجتماعي موقف ته له پامه پرته د هېواد هر وګړی د ستيزن (وطندار) په نوم يادول سمدستي دود شول. وروسته بيا د روسيې په انقلاب کې د همدې دود پيروي وشوه او يو بل ته (ملګری) ويل پکې رواج شول. د فرانسې د انقلاب بله ځانګړنه دا وه چې د نورو ورپسې انقلابونو په شان يې اتلان توليد نکړل. د

انقلاب ټول مخکښان او سرلاري د انقلاب په بهير کې بې اعتباره او د انقلاب تر تېغ تېر شول او په پای کې داسې څوک پاتې نه شو چې د انقلاب د اتل په توګه راڅرګند شي.

فرانسويان وايي چې دوی د انقلاب د کاميابۍ په لار کې ډېرې قربانۍ ورکړې دي او څرنګه چې د دې انقلاب د نړۍ د خلکو د سياسي شعور په بيدارۍ کې لويه برخه اخيستې ده او په نړۍ يې نورې ډېرې پېرزوينې کړې دي نو نړيوال بايد د فرانسويانو احسان ومني. خو د زوړ پالو او تندروو کسانو د فکرونو د تفاوت په اساس د انقلاب متفاوت تعبيرونه کېږي. د انقلاب د راتلو مخالفان وايي چې انقلابونه د انارکي او ګډوډۍ د مخنيوي لپاره جوړې شوې پولې او پيدا شوي رواجونه له منځه وړي چې په نتيجه کې ديکتاتورۍ ته لاره پرانستل کېږي، لکه د فرانسې په انقلاب کې چې همداسې وشول او په اخر کې قدرت ناپليون ته په ګوتو ورغی چې د زور حکومت يې وچلاوۀ. خو د دې استدلال مخالفان وايي چې د يوۀ انقلاب لپاره دا ضروري چاره ده چې له ماضي سره رابطه غوڅه کړي او په ټولو ماضي دودونو چليپا وباسي.

دريم نظر دا دی چې هره ټولنه په خپله ماضي کې ژورې ريښې لري او د نوي پيل لپاره د ټولو پخوانو اړيکو غوڅېدا اسانه خبره نۀ ده. ماضي په هر ډول شرايطو کې پايېدونې ده او په هر ډول حالاتو کې د ټولنې د يوې برخې په توګه ژوندۍ پاتېږي.

د انقلابونو تجربې سياستوال او روڼاندي له دې سوال سره مخامخ کړي دي چې ټولنه بايد د انقلاب په ذريعه بدله شي که د ريفورمونو په ذريعه؟ دا يوه مهمه پوښتنه ده. موږ بايد په دې پوښتنه غور وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډوډۍ خوړلو آداب

د ډوډۍ خوړلو آداب د تمدن له بهير سره نژدې تعلق لري. د خلکو د خوراک په طريقه کې د دوی د کلتوري سلوک انعکاس وينو.

د انساني تمدن په ابتدا کې چې د آدابو مفهوم نۀ و او د حفظ الصحې ضرورت نۀ احساسېدۀ، خلکو د ډوډۍ پخولو يا خوړلو په وخت پاکۍ او نظافت ته پام نۀ کاوۀ خو چې تمدن مخ په وړاندې ګام واخيست، په دې سلسله کې هم بهتري راغله.

په اروپا کې د لرغوني وخت او منځنيو پېړيو د خوړلو آداب تر شپاړلسمې پېړۍ پورې په خپل قوت پاتې وو. رنسانس د خلکو د فکر لوری بدل کړ او د دوی په دود بايدۀ کې يې تبديلي راوسته. هالنډي عالم اراسموس په ۱۵۳۰ کال کې د آدابو په باب يو جالب کتاب وليکۀ. دغه اثر سمدستي د اروپا تر ګردو ډېر خرڅېدونکی کتاب شو او مطبعو په خورا کمه موده کې يوسلو دېرش ځله له سره چاپ کړ. د دې کتاب د محبوبيت يوه وجه دا وه چې اراسموس اروپايانو ته د دوی هغه آداب وروپېژندل چې يو وخت په نادودو کې حساب وو او نامناسب ګنل کېدل. اراسموس په داسې وخت کې دغه کتاب وليکۀ چې د اشرافو په څنګ کې له بورژوا طبقې سره اړوندو خلکو هم په ټولنه کې د حيثيت لرلو احساس پيدا کاوۀ او غوښتل يې چې ظاهري بڼۀ او خويونه يې د باکلتوره او مهذبو کسانو په شان وي.

اراسموس د خوړو نامناسبو طريقو ته په ژور نظر وکتل او دا يې وښودله چې دا طريقې بايد د نويو ارزښتونو په رڼا کې څنګه بدلې شي. مثلاً دۀ وويل چې ډوډۍ بايد په لاس ماته نه شي بلکې (تاسې يې په مناسب ډول په چاړه ټوټه ټوټه کړئ.) دۀ دا نصيحت هم وکړ: په ډوډۍ باندې د وږ سترګو غوندې يرغل مۀ کوئ.

د اراسموس په زمانه کې له کاچوغو، پنجو او چاړو څخه د استفادې عادت نۀ وو. په دسترخوان به معمولاً ګوته په شمار کاچوغې ايښې وې چې ټولو مېلمنو په شريکه کارولې. اراسموس د دې ستونزې د اوارولو لپاره وويل چې له هر ځل استفادې وروسته دې اول کاچوغه پاکه شي، بيا دې ورنه بل استفاده وکړي. څرنګه چې د ډوډۍ پر مېز باندې به د خوړو ايکې يو لوښی ايښی و، نو هر مېلمه به لوښي ته لاس ټيټاوۀ او د غوښې ښه ټوټه به يې ور اخيسته. ځينو مېلمنو به لوښی خپلې خوا ته ورکش کړ چې ډېر څه ورنه واخلي. د ځينو نورو عادت و چې د خوړو د لوښي منځ ته به يې کتل. اراسموس له دوی وغوښتل چې له دا رنګه غيرمهذبو، عجيبو، غريبو عادتونو لاس په سر شي. دۀ يادونه وکړه چې: تر غوښې دمخه وچه ډوډۍ مۀ خورئ چې ارواوږي به ښکاره شئ. ياد ولرئ چې ترڅښلو دمخه خولۀ پاکه او تشه کړئ. ځينې کسان دومره غټه ګوله کوي چې بغور يې د پښ د بنۍ غوندې باد وکړي او ځينې نور بيا د خوړلو په وخت شونډې له يوبله بېلې ساتي، له خولې يې د سرکوزي غوندې غږ راوځي. په ډکه خولۀ څښل او خوړل نۀ کېدونې ده او نۀ خوندي طريقه.)

په هغو وختونو کې د بشقابونو استعمال هم عام نۀ و. د مېز په سر به څو دانې کاچوغې او چاړې، د سوپ لوښی او د اوبو جګونه ايښي وو. تر خوړلو دمخه د لاسونو وينځل ځکه ضروري وو چې خلکو ډوډۍ په لاسونو خوړه. اراسموس نصيحت کوي چې د ډوډۍ د خوړلو لپاره بايد

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوازې له ګوتو استفاده وشي. احتياط پکار دی چې ګوتې ونهٔ ښتل شي او نهٔ په جامو پاکې شي. دهٔ ليکلي دي چې دا د ادب تقاضا نهٔ ده چې ډوډۍ په غاښونو راماته او بيا په کټغ پورې شي.

د اراسموس په نظر د ډوډۍ په وخت خبرې اترې پکار دي، ځکه دا کار د ژر ژر خوړلو مخه نيسي او ورو ورو خوړل د هاضمې لپاره ښهٔ دي. دی وايي په ژر ژر او بې بريکه ډوډۍ خوړلو کې خوند هم نشته.

د اراسموس د کتاب محبوبيت ثابتوي چې د هغه وخت غوره طبقو د خوړلو په برخه کې او د ژوند په نورو برخو کې د مهذب اوسېدلو احساس پيدا کړی و. له اراسموسه وروسته ځينو نورو ليکوالو هم د ډوډۍ په آدابو او طريقو کتابونه وليکل. دوی په دې اړه ځينې داسې جالبو نتيجو ته رسېدلي دي:

۱- د خوړلو په وخت د نورو مخې ته په کاچوغو ټک وټوک او چړپ و چړوپ جوړول نامناسب کار دی.

۲- هغوی چې د خوړو په لوښو غوټې کوي، خوراک يې د خوکانو په شان دی.

۳- ځينې کسان هډوکي چيچي او بيا يې بېرته لوښي ته اچوي چې بې ادبي ده.

۴- د څښلو لپاره به جګ په سر نهٔ اړوې.

۵- هغه څوک چې د ډوډې د مېز د سر په ټوکر باندې پوزه پاکوي يا د ډوډۍ د خوړلو په وخت غاړه صافوي، سمه تربيه نهٔ لري.

د منځنيو پېړيو په اروپا کې د دستمال رواج نهٔ و، خلکو به خولهٔ او لاسونه د مېز د سر په ټوکر پاکول. په اتلسمه پېړۍ کې د روميال استعمال اول په ايټاليا او بيا په نورو اروپايي هېوادونو کې دود شو. د څورلسم لويي په زمانه کې د فرانسې اشراف د دستمال د لرلو ليوال شول او دستمال د ښه کلتور يو علامت شو. تر ۱۷۰۰ پورې خلکو په لاس ډوډۍ خوړه. کله چې پنجې راپيدا شوې، نو سخت دريځو مسيحيانو ورسره په دې پلمه مخالفت وکړ چې خدای خو د ډوډۍ لپاره ګوتې راکړې دي، دا د ډوډۍ بې حرمتي ده چې په پنجه وخوړه شي. خو پنجه ژر عامه شوه.

د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟

په ابتدا کې د امريکا مورخانو او سياستوالو خپله مبارزه د ازادۍ جګړه بلله خو وروسته يې خپله خبره بدله کړه ، هغې ته يې د امريکا د انقلاب نوم ورکړ. په دغو دوو اصطلاحاتو کې ښکاره توپير دی: د ازادۍ جنګ د يوهٔ خارجي استعماري قدرت په خلاف مقابله وي. داسې چې د مستعمرې خلک د استعماري طاقت په ضد راولاړېږي او د ښکېلاک له منګولو د ځان د ازادولو هڅه کوي. خو، انقلاب د يوهٔ هېواد داخلي موضوع ده چې د شتمن او خوار تر منځ د توپير په نتيجه کې پېښېږي او يا داسې وي چې د ټولنې ځينې ډلې او برخې د مسلح مبارزې له لارې نظام نسکوروي. انقلاب معمولا سوله ايز نهٔ وي، خونړی وي.

د مستعمرې له خپلواکۍ وروسته هم شايد د استعماري قدرت ميراث هورې پاتې شي خو په انقلاب کې په ماضي ميراث چليپا ايستل کېږي او ځای يې له انقلابي ايډيالونو سره سم نوي جوړښتونه نيسي.

د انقلاب او استقلال تر منځ دغو توپيرونو ته په پام سره دا څرګنده ده چې د انګلستان په خلاف د امريکا د مستعمرو پاڅون، انقلاب نه بلکې د ازادۍ لپاره مبارزه وه. خو د نوم دا بدلېدا د فرانسې د انقلاب په وجه وه چې نتيجو يې د اروپا او امريکا خلکو ته الهامونه ورکړل او په دې ډول د انقلاب کلمه نه يوازې محترمه بلکې رومانتيکه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه او په ټولنه کې یې د چټکو تغییراتو راتلو ته د چمتو کېدو معناورکړه. امریکایي مورخان چې د وطنپالنې ژور احساس لري، د امریکا د استقلال د مبارزې د لا مهم ښودلو کوښښونه کوي او خپل برې په بې عدالتۍ او استبداد باندې برې بولي. د امریکا نامتو مورخ بنکروفت، د امریکا ازادي د دیموکراسۍ او ازادۍ کامیابي یادوي او د خدای له لوري د الهام شوي پرمختګ د اوږد مزل د اوج ټکی یې ګڼي. مګر مترقي مورخان دې نظر ته د شک په سترګه ګوري او د امریکا د استقلال جنګ د مور وطن په خلاف یو اجتماعي غورځنګ او د خواصو په مقابل کې د دیموکراتو یو اعتراض ګڼي.

عام خلک چې د ازادۍ په غورځنګ کې شریک وو او د انګلستان په خلاف مبارزه کې یې برخه لرله، له ازادۍ وروسته پوه شول چې هغه څۀ چې دوی له ازادۍ غوښتل هغه د دوی په ګټه نه وو. د یوۀ نوي ازاد شوي هېواد د اساسي قانون د لیکلو په مقصد راغونډ شوي لیډران، د خلکو دوستان نۀ بلکې د ممتازو او شتمنو طبقو اړوندان وو چې یوازې د خپلو شتو او جایدادونو له ساتلو او ژغورلو سره یې دلچسپي وه.

موږ دغه حقیقت د توماس پین له غیابه معلومولی شو، د هغه چا چې کامن سینس یې ولیکۀ او لیکنو یې د انګلستان په خلاف مبارزه کې لوی سیاسي شعور پیدا کړ. دغه راز د لوی انقلابي لیډر جان هن کوک او مبلغ سمویل ادام له غیابه پوهېږو چې کیسه څۀ وه. دغه کسان د اساسي قانون جوړولو ته دعوت نۀ شول. دلته د ټولنې د خوارو او محرومو طبقو استازي نۀ وو. د استازو لوی اکثریت د ملاکانو، قانون پوهانو، سوداګرو، بانکرانو او د لویو کاروباریانو

وو. دغو ممتازو او شتمنو خلکو داسې اساسي قانون غوښت چې د دوی خوبونه رشتیا کړي.

هغه څۀ چې دغو استازو د اساسي قانون په غونډه کې وویل د امریکا د آیندې لپاره یې د دوی طرحه منعکسه کړه. مثلا لوی ملاک چارلس پینکني وړاندیز وکړ چې یوازې هغه څوک د ولسمشرۍ د مقام مستحق دی چې یو لک ډالره ولري. یوۀ قانونپوه جیمز موري میسون وویل چې موږ تر حد زیات دیموکرا ت شوي یو ... راځئ دې ته متوجه واوسو چې افراط رانه ونۀ شي

دغو کسانو ته عوام مازې چټل للو و پنجو ښکارېدل. دوی له عوامو وېرېدل او ویل یې: عوام د فکر او دلیل خلک نۀ دي. د حشرو غوندې دي، یو ساعت لمر ته ځانونه تودوي بل ساعت چیچل کوي.

دلته داسې عقیده هم وه چې عوام یې د دیموکراسۍ لایق نۀ بلل. د نیوانګلینډ یوۀ روحاني جرمي بکناپ خپل ملګري ته ولیکل: موږ باید د یوۀ اصل په حیث دا حقیقت ومنو او ملاتړ یې وکړو چې حکومت له خلکو سرچینه اخلي خو خلک باید په دې وپوهوو چې دوی په ځان باندې حکومت کولو ته جوړ نۀ دي.

د دغسې افکارو نتیجه دا راووته چې د امریکا نوی اساسي قانون د ممتازو طبقو له ګټو سره سم ترتیب او تنظیم شو. دا د محافظه کارو یو برې و، ځکه خو لیبرالو او مترقي عناصرو دغه قانون زرین دام وبالۀ. د قانون په لومړنۍ مسوده کې د حقونو لایحه (بیل اف رایټس) نه وه. په وروستې دوه کلنه موده کې په قانون کې لس ترمیمه وشول چې د عبادت، بیان، چاپ، غونډې، ډله ایزې غوښتنلیکنې او وسله ګرځولو په شمول ځینې حقونه پکې شامل وو. فرانسوي مورخ فرنانند براډل لیکي چې: په ټولنه کې د امتیازونو په تېره بیا د شخصي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتمنۍ چې واجب الحرمته وه، د ختمېدو سوال نۀ پيدا کېدۀ او بلکې هڅه کېده چې ثروت ته د رسېدو لاره ټولو ته پرانيستې وي. د امريکا په څېر يوۀ لوی او کرار ملک کې دا په يقين سره اسانه چاره وه.

په نتيجه کې خوارو او بې برخې طبقو غبرګون وښود. په ۱۷۸۶-۷ کلونو کې کې شېز بغاوت د دغه غبرګون يو مثال دی چې يو شمېر بزګرو د ماساچوست حکومت د بې عدالتيو په خلاف وسلې ته لاس وغځاوۀ. په بزګرو باندې د جنګ د ټکس لګول د شورش وجه وه. بزګرو استدلال کاوۀ چې تاوان به دوی کوي خو ګټه به يې شتمنو ته رسېږي ځکه شتمنو چې حکومت ته پور ورکړی دی، اوس به د نوي ټکس پيسې د خپل پور په بدل کې تر لاسه کوي.

شېز بغاوت وځپل شو او ممتازو طبقو په حکومت او دولتي موسسو باندې خپل کنټرول لا مضبوط کړ.

د امريکا د ازادۍ جنګ شتمنو طبقو ته ګټه ورسوله، نۀ عوامو ته. سياسي تغيير يوازې د خارجي واکمنې طبقې ځای داخلي واکمنې طبقې ته ورکړ. د ازادۍ ګټه د هغو په نصيب شوه چې پخوا يې لا قدرت او ثروت په برخه وو او له عادي خلکو سره يې د دغو امتيازونو شريکول نۀ غوښتل.

بې پرونه دنيا

اروپايانو چې امريکا پيدا کړه دغه موندلې لويه وچه يې نوې دنيا وبلله. د نوې دنيا په کلمه کې يوۀ نوي عصر او د بشر يوۀ نوي ژوند او نوي پيل ته هم اشاره وينو.

دا لويه وچه له پخوانۍ دنيا چې له فساد، کرکې، ګناه، جرم او تعصبه مالامال وه، بېله تصور شوه. نوې دنيا ته لېږدېدلې او مهاجر شوي کسان لکه د انګلستان کاتوليک او د فرانسې پروتستانت هغه کسان وو چې په پخوانۍ دنيا کې ځورېدلي او په سپکه سترګه ورته کتل شوي وو. په دغو دوو فرقو سربېره نورو هغو ډلو او فرقو ته هم چې په خپلو وطنونو کې نۀ زغمل کېدلې، نوې دنيا د خدای لورېينه ښکاره شوه. دوی هم د سپکاوي و بې عدالتۍ د ژغورنې په تمه په هغه لور وکوچېدلې. دغه راز ځينې داسې وګړو د امريکا مخه وکړه چې د ښۀ او سوکاله ژوند د موندلو لپاره د خطر منلو ته تيار وو. دغه ټول کسان چې د يوۀ نوي ژوند د پيلولو په نيت امريکا ته راغلي وو، ماضي ته يې په بده سترګه کتل.

دوی خپل پرون ته د مخ اړولو لېوال نۀ وو، دوی غوره بلله چې خپلې سبا ته وګوري دا ځکه چې په تېر ژوند کې د خپلو نظرياتو يا اجتماعي حيثيت په وجه ځورول شوي وو او تېرې خاطرې يې ترخې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نوې دنيا کې يو وخت د دوی ذهن په دې ډېر بوخت و چې له بې خونده پرونه څنګه ځانونه وژغوري او خپل نن و سبا څنګه د پرون له شره خوندي وساتي. موږ د مهاجرو دا انديښنې او نظرونه د هغوی د سياستوالو او ليکوالو په وينااوو او ليکنو کې ليدلای شو.

مورخ آر. ډبليو. بي ليويز ليکي چې: زموږ ملي تولد د يوه نوي دوران پيل دی... داسې دوران چې له ماضي مو را بېلوي او له سبا سره مو وصلوي.

نو، د نويو راغليو کسانو لويه ارزو دا وه چې ځانونه د تېرو کسانو د فکرونو له منګولو ازاد کړي.

توماس جفرسن چې د امريکا د ولسمشر په توګه يې هم کار کړی دی، يو ځل ويلي وو چې د امريکا نن بايد له پرونه داسې بېله شي لکه امريکا چې له اروپا بېله شوې ده. موږ بايد هر نسل يو بېل ملت وګڼو او مړه بايد په ژونديو باندې د حکومت کولو اجازه ونه لري.

سوال دا دی چې نوې دنيا ته راغلي خلک ولې له پرون سره وران وو او ولې يې له دې سره دلچسپي نه لرله چې ماضي د خپل ژوند يوه برخه وګرځوي؟ د دې شي يو دليل دا و چې امريکا ته راغلي اکثره کسان د لوړو طبقو د استبدادي حکومت په لاس ځورېدلي او ځپل شوي غريب خلک وو. د دوی په ماضي کې نه ښې خاطرې وې او نه الهام بخښونکې پېښې. نو دوی وهڅېدل چې ماضي هيسته وغورځوي او د هغې ځای روښانه آيندې ته ورکړي چې دوی فکر کاوه چې د دوی لارې څارې.

ماضي يوازې د اشرافو او لاسبرو طبقو پکار راتله چې د اصل و نسب په اساس يې د خپل اقتدار اجازه ترلاسه کوله. اصل و نسب ممتازو طبقو ته د نصيب او رسالت احساس ورکاوه او دغه احساس د ځان په

ګټه د کمزورو طبقو استثمارولو ته وربلل. د ماضي په اړه دا رنګه تجربو تر لاس لاندې طبقې د ماضي په غليمانو بدلولې. څرنګه چې په نوې دنيا کې د خپل ژوند د ښه کولو يا د اجتماعي دريځ د لوړولو لپاره د پرون تصديق ته اړتيا نه وه نو نويو راغليو د کاميابۍ لپاره په خپل لياقت و زحمت تکيه وکړه. دلته نور په کورنۍ او اصل و نسب باندې ويارکولو ته ضرورت نه و. د دغو خلکو د حيثيت درجه د دوی د کار و ابتکار په ذريعه ټاکل کېده له ځکه خو دوی ته ماضي بې ګټې وه.

ماضي مخالف احساس يو تاريخ ضد تمايل رامنځ ته کړ. هغه څه چې انګرېز مورخ جې. ايچ. پلمب (۲۰۰۱-۱۹۱۱) د اروپا په باره کې کښلي د امريکا له حال سره ښه سمون خوري: ماضي د کنجکاوي، د نستلجيا، د عواطفو په موضوع بدله شوې ده. د تېر نسل په نسبت اوس د ماضي قوت د ژوند په هر اړخ کې خورا کم شوی دی. په حقيقت کې ډېرو لږو ټولنو د ماضي دومره چټکه تباهي لرلې ده.

نو، لومړنيو امريکايانو چې پرون د ځان لپاره بې فايدې وليد نو خپل نوی ژوند يې په يوه سپينه دړه، بې له دې چې شاته وګوري، پيل کړ.

له ماضي سره د ميرڅي بله وجه له اروپا سره د پرېکون تقاضا وه. څرنګه چې کابو ټول مهاجر له اروپا راغلي وو، دوی له ځانونو سره اروپايي کلچر او ارزښتونه راوړي وو او دغه شی د امريکايانو د خپل هويت په جوړولو کې لوی خنډ و. بانفوذو طبقو به خپل اولادونه اروپا ته استول چې زده کړې وکړي او باکلتوره شي. د اروپا اثر ډېر پياوړی و او د امريکا سياستوال و روښنفکران ژر پوه شول چې د خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپايي رېښو له غوڅولو پرته ورته د امريکايي ملت جوړول ډېر مشکل دي.

همدا علتونه وو چې د امريکايي وطنپالنې د يو نوي احساس پيدا کېدو ته يې لاره پرانيستله او د يوهٔ بېل امريکايي کلتور د جوړولو لپاره شعوري هڅې وشوې. په امريکا کې د مورخانو يوهٔ نوي ټولي د دغه هېواد د سياسي او اجتماعي موسسو په جوړولو کې د اروپايانو له اغېزه انکار وکاوهٔ.

اف. جې. ټورنر وويل چې: د امريکا ديموکراسي د چا مفکر پيداوار نهٔ ده بلکې د امريکا له ځنګلونو رابوټېدلې ده.

ويل کېږي چې د کومو ملتونو په اوږو باندې د ماضي بار پروت نهٔ وي، هغوی مخ په وړاندې ګوري او په چټکۍ سره وده کوي ځکه دوی نسبت هغو قامونو ته چې شانداره ماضي لري، په روښانه سبا پورې په اسانه زړونهٔ تړي. د وياړمنې ماضي لرونکي ملتونه ممکن د پرون خوبونه ويني او نن يې په لټيې تېر شي. دغسې ملتونه د اختراع او نوښت او د نوي څهٔ د ايجاد لپاره نهٔ بلکې د احيا او د پرون د راګرځېدو په اړه فکر کوي.

د امريکا د تاريخ په لومړي پړاو کې د نوښتونو او زړو دودونو تر منځ ټکر نهٔ وينو ځکه چې هلته ورغليو خلکو جذابه ماضي نهٔ لرله. دوی چې په خپل پروني ژوند پسې ګوتې نهٔ مروړلې نو په سياسي او اجتماعي ژوند کې يې په ازادۍ سره نوې تجربې وکړې او خپلې موسسې يې له خپلو اړتياوو سره سمې جوړې کړې.

خو اوس د دې بهير لوری بدل شوی دی. اوس امريکا د ماضي څښتنه ده. يوه داسې ماضي چې د دوی په ژوند يې لوی اغېز پروت دی او دوی ته خبرداری ورکوي چې نوې دنيا نوره نوې نهٔ ده. نوې دنيا زړېږي او بوډۍ کېږي.

د يوهٔ بغاوت خاطرې

تاسې شايد د سرې کلا د مغولو د کلچر په اړه وواياست چې مخ په زوال و، د فيوډالي طبقې کلچر و او له وخت سره بې ارتباطه و. مګر دا به منئ چې د تېرو نسلونو په وسيله رامنځ ته شوي دودونه او ارزښتونه يې له ځان سره لرل.

که څهٔ هم په دې کلچرکې د خلاقيت سبکه نه وه پاتې او ټولنه يې راکده ساتله خو له کمزوريو سره سره يې فرهنګ او ظرافت درلود، د زغم يوه روحيه او نورو ته د درناوي يو احساس او شعور پکې و. په حقيقت کې دا يو مشترک کلچر و چې د بېلو بېلو قامونو او ولسونو د شريکو هڅو په نتيجه کې ورزل شو او وغوړېدهٔ. دې کلتور د ډېلي ټول استوګن د يوې ټولنې د غړيو په شان متحد وګرځول او دا کمال پکې و چې ممتاز طبقات او اشراف له سياسي بې ثباتيو سره سره د ښار له موجود کلتوري او اجتماعي چاپېرياله پوره راضي وو. ځينو يې له خپلو جاګيرونو کافي عايدات تر لاسه کول، ځينو نورو يې په سره کلا کې د خپل کار مواجب و معاشات اخيستل. يو شمېر نورو يې د شرقي هند د کمپنۍ خدمت په صداقت سره کاوهٔ او په ټولنه کې يې عزت کېدهٔ.

کله چې ښار انګرېزانو ونيو، په نيواکګرو باندې اعتراض ونه شو. خلکو د نوي نيواک په منلو کې مشکل ونه ليد. د انګرېزانو هم ښار په طبعه ولګېد او د دې ځای د کلچر په خپلولو پسې شول. دوی له هندي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمنو سره ودونه وکول، د هندي اشرافو غونډې یې حرمونه جوړ کړل، فارسي او اردو ژبې یې زده کړې او ځینو خو یې ان په دغو ژبو کې شعرونه وویل. دوی د ځایي خلکو غونډې جامې واغوستې او چلم یې وڅکاوۀ. دا د یوۀ نوي انګرېز- هندي کلچر پیلامه وه.

کله چې له میرټ څخه د ۱۸۵۷ په مي کې باغي سپاهیان ډیلي ته راورسېدل چې د انګرېزانو په خلاف د مغول امپراطور په څنګ کې ودرېږي، د ښار اوسېدونکو دغه ګډوډي خوښه نۀ شوه. د ښار باکلتوره خلکو ته دا سپاهیان غیر مدني او غیر مهذب کسان واېسېدل. د مغولو د څو پېړیو له زاړۀ کلچره ناخبره توپکیانو ډیلي ته له راتلو سره سم، د سرې کلا شاهي آداب او دودونه تر پښو لاندې کړل. دوی اشرافو یا امپراطور ته لازم درناوی نۀ و زده. دوی په لنډ وخت کې هغه ټول ارزښتونه برباد کړل چې د اشرافیت په طبعه برابر وو.

د بزګرو د دغه لښکر په موجودیت کې هغه سوچه اردو بې اهمیته شوه چې په سرې کلا او درباري کورنیو کې خبرې ورباندې کېدلې. د مغولو اشرافو په فرهنګ او دود باندې دا ګوزار، په دوی باندې د دوی تر سیاسي ماتې هم لوی ګوزار و، ځکه چې د امتیاز او هویت وروستۍ نخښه یې ختمېدله. دې پېښې دوی په روحي مړاویتوب مبتلا کړل او د خپلو اقدارو او کلتور په ساتلو کې یې خپله بې وسي د سر په سترګو ولیده.

د باغي پوځ له ماتې وروسته چې ښار بالاخره انګرېزانو ونیو، ښار له بلې تباهي سره مخ شو. برطانوي عسکرو یو مخیزې وژنې وکړې، په ښځو یې تېري وکول او د ښاریانو شتهٔ یې لوټ کړل. دا د بغاوت جزا وه.

برطانوي مقاماتو یوازې د خلکو په اعدامولو او لوټلو اکتفا ونه کړه بلکې د ښار د تخلیبي حکم یې وکاوۀ. دوی د ښار ودانۍ په سیستماتیک ډول ونړولې. سره کلا یې په عسکري قشلې بدله کړه چې د هغې کلتوري او اجتماعي اهمیت ورسره ختم شو. په جامع جومات کې عسکرو واړول. د ډیلي جوماتونه له لمونځ ګزارو تش شول. تاوده بازارونه ساړۀ شول او په تاندو باغونو د بې پامۍ دوړې پرېوتې.

ظهیر دهلوي په خپل کتاب (داستان غدر) کې کاږي چې له کابل دروازې رانیولې تر سرې کلا او له جامع جوماته تر ډیلي دروازې پورې، د بیلاقي بېګم د کوڅې، د خانم کا بازار، د خاص بازار، او د خان دوران د حویلۍ په شمول په زرګونو کورونه وران او له خاورو سره خاورې شول. ښار او اوسېدونکو یې دواړو د بغاوت بیه پرې کړه. هغوی چې له ښاره ووتل، په ټول هند کې خوارۀ وارۀ شول. د ښار لیکوال، شاعران، خطاطان، هنرمندان، قصه ویونکې، نڅاګر او سازنده ګان د تاریخ په غبار کې ورک شول.

بغاوت پای ته ورسېد خو هغوی چې ربړېدلي وو خپل ټپونه پټ وساتل او په سکوت کې یې د خپلو خاطرو ساتلو ته ادامه ورکړه. دوی خپل غمونه او خپل زخمونه لکه څنګه چې وو هغسې نه شوای بیانولی. له هیچا سره دا جرات نه وو چې د لیدلي ناورین حال تېر کړي یا یې ولیکي خو وروسته بیا دا دردونه د حالي، داغ، ازرده او میر مهدي مجروح په مرثیو او ویرنو کې له ټولو جزییاتو سره منعکس شول.

تاریخ راته وایي چې له هرې لویې واقعې، له هرې داخلي جګړې، بغاوت یا بلوا وروسته، نه یوازې کلتوري او اجتماعي ارزښتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې سوله او نيکمرغي هم بربادېږي او د نظم و قانون لاسبري ختمېږي چې ورسره ګډوډي راځي. د کور شتمني نوره د وياړ ذريعه نه وي او د هستمن او نېستمن تر منځ توپير کمېږي. د کلتور د ظرافت او نزاکت نخښې له منځه ځي او د پيسو د ټولولو او د نفوذ د موندلو لپاره په کمزورو تالان ګډېږي. خو په داسې حالاتو کې داسې کسان هم وي چې له قربانيانو سره مرسته کوي. په ۱۸۵۷ کې هم همداسې وشول.

له ماتې وروسته چې مغول شهزاده ګان او د کورنۍ غړي يې له سرې کلا راووتل، ځانونه يې بې وسه او بدمرغه وليدل. دوی په کلا کې خوندي ژوند کړی و خو د واقعي ژوند تجربه يې نه لرله.

له ۱۸۵۷ څخه وروسته د مغولو د کورنۍ غړيتوب د شرم خبره شوه.

خواجه حسن نظامي چې له بغاوته دوه ويشت کاله وروسته په ۱۸۷۹ کې دنيا ته راغی، له هغو کسانو څخه چې لا ژوندي پاتې وو، د ځينو مغولو شهزاده ګانو او شهزاده ګيو په اړه معلومات او کيسې راټولې کړې، د هغو شهزاده ګانو او شهزاده ګيو په اړه چې پاتې ژوند يې په بدلو نومونو په ګمنامۍ کې تېراوۀ. د حسن نظامي په ليکنو کې يوه انساني تراژيدي او دغه راز د يوۀ کلچر د مړينې مرثيه لولو. د ۱۸۵۷ پاڅون د يوۀ ښار ځانګړنې او کلتور له منځه يووړل.

چنګېزخان

دا د تاريخ د بهير يوه برخه ده چې اتلان پکې راڅرګندېږي، په تاريخ کې خپلې نخښې پرېږدي او د زمانې له حافظې وځي. دوی يا بېخي هېرېږي او يا که کوم ملت يا اجتماعي ګروپ د خپلو سياسي يا اجتماعي ارزوګانو د پوره کولو لپاره اړتيا ورته پيدا کړه نو يو ځل بيا حافظو ته لاره مومي. په دغسې حالت کې د اتلانو يوه نوې څېره چې په نوي چاپېريال کې د منلو وړ وي، وړاندې کېږي.

مغول واکمن چنګېز خان چې د کابو دېرشو ملکونو په لاندې کولو سره يې خپل قام د ګمنامۍ له تيارو راوايست او د شهرت و افتخار منارو ته يې ورساوۀ، همداسې يو اتل دی. مغولو چې خپل مخالفان ماتول، د هغوی خاورې يې نيولې، د هغوی ښارونه يې ورانول، کتابتونونه يې سوځول او ولسونه يې تر تېغ تېرول، نو د دوی مشر چنګېز چې په خپلو مغلوبو غليمانو يې د وحشت او تباهي بلا نازوله، د خدای د بلا په نوم ياد شو.

د منځنۍ اسيا مسلمانو مورخانو د ماتو ملتونو غمونه او دردونه ثبت کړل او د خپلو کلتوري مرکزونو او پېړيو پېړيو ټول کړي معرفت په تباه کېدو يې ساندې وويلې. د دې وطنونو اکثرو پوهانو نورو مسلمانو هېوادونو ته هجرت وکاوۀ او له ځانونو سره يې د مغولو د بې رحميو کيسې يووړې. د سلطنت په پېر کې د دغو سيمو ځينې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهان هندوستان ته هم راغلل او خلک یې د مغولو په لاس له یو مخیزو وژنو او ورانیو خبر کړل. دغه شي د خلکو په ذهنونو کې له چنګېزه یو داسې بې رحمه، وحشي او وینو ته تږی بنیادم جوړ کړ چې د مسلمانانو تمدن ته یې نۀ جبرانېدونکی تاوان اړولی دی. د چنګېز خان په اړه دغه تصور تر څورلسمه میلادي پېړۍ پورې په اسلامي نړۍ کې په خپل حال پاتې و.

خو له بلې خوا د مغولو په منځ کې چنګېز یو خدای ګوتی، یو فوق العاده انسان او یو لاربنود شو چې دوی یې نه یوازې شتمن بلکې په تاریخ کې د نوم و نشان څښتنان کړل. د چنګېز نوم او شهرت تر هغو پورې چې د دۀ اولادې د دۀ په لویه امپراطوري باندې واکمني کوله، په خپل حال پاتې و . دې امپراطورۍ یو سلو پنځوس کاله عمر وکړ، وروسته بیا وشړېده، په وړو وړو سلطنتونو بدله شوه، او د چنګېز د شهرت زوال هم پیل شو.

په څورلسمه پېړۍ کې په منځنۍ اسیا کې نوي سیاسي تغییرات راغلل او امیر تیمور (۱۳۳۶- ۱۴۰۵) قدرت ته ورسېد. له دې پېښې سره د چنګیز نوم او کارنامې یو ځل بیا په ځلېدو شول ځکه امیر تیمور د خپل نوي اقتدار مشروعیت ته اړتیا لرله او دۀ د چنګېز په کورنۍ کې د وادۀ په کولو او ځان ته د ګورګان (زوم) په ویلو سره دغه مشروعیت تر لاسه کړ. دې کار د چنګېز خان انځور چې لا تر دې دمه پورې د مرکزي اسیا د خلکو په ذهنونو کې د یوۀ فاتح په توګه پاتې و، د یوۀ لوی اتل او اثرناک ستوري په حیث را ژوندی کړ. د هند مغولو واکمنو هم چنګېز خان ته د تیمور د وفادارۍ دود جاري وساتۀ. دغه هندي واکمن په دې ویاړېدل چې د چنګېزخان د قوانینو ساتندوی دي او ادعا یې کوله چې د هغۀ میراث دوی ته پاتې دی.

د وخت په تېرېدو سره چنګېز خان جوړه کړې امپراطوري ټوک ټوک او د دۀ اولاده د هغو ملکونو شوه چې حکومتونه یې ورباندې کول. د چنګېز خپل وطن یو ځل بیا په یوۀ غیر مهم ځای بدل شو. اول تزاري روسیې او ورپسې شوروي اتحاد ته په ګوتو ورغی.

د شوروي له شړېدو وروسته منګولیا د یوۀ خپلواک هېواد په توګه راڅرګنده او د خپل ورک تاریخ د موندلو په لټه کې شوه. دغه وخت چنګېزخان ته ضرورت پېښ شو چې د منګولیا خلکو ته د یو پیاوړي تاریخي او ملي هویت الهام ورکړي. اوس عالمان لګیا دي د څۀ نا څۀ انساني څېرې د لرونکي لایق او ماهر چنګېزخان د تصور په جوړولو کې له منګولیا والو سره لاس کوي.

په دې وروستیو کې جک ویدرفورډ په چنګېز خان باندې خپل خورا عالي تحقیق خپور کړ چې، چنګېز خان او د نوي دنیا جوړېدا، نومېږي. د دغه مورخ په قول، خان په مغلوبو ملکونو کې فیوډالیزم تارومار کړ. د اصل ونسب په اساس د مقررولو تر دود یې د لیاقت په اساس مقررولو ته اهمیت ورکړ، په خپل رعیت یې تر وسه وسه کمه مالیه ولګوله او طبیبان، روحانیون او عالمان خو یې د مالیې له ورکولو بېخي معاف کړل. شکنجه یې منع کړه. د مذهبي ازادۍ اجازه یې ورکړه. د پوستې او احصایې د یوۀ نظام بندوبست یې وکاوۀ. پلونه یې ورغول چې لښکر لېږد اسانه شي، ښارونه یې سره وصل کړل چې سوداګري وغوړېږي، او د یاسا په نوم قانون یې نافذ کړ چې خپل ملت مطیع او د اصولو پابند وساتي.

جالبه دا ده چې چنګېز خان راتلونکو نسلونو ته خپل داسې انځور نه دی پرې ایښی چې د سر په سترګو ولیدل شي. دۀ نۀ انځورګرو ته اجازه ورکړه چې انځور یې وباسي او نۀ یې مجسمه جوړوونکي پرېښودل چې مجسمه یې سازه کړي. چنګېزپه کومې سکې، ډبرې یا یادګاري څلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې هم د خپل نوم د کیندلو اجازه ورنه کړه. کله چې په ۱۲۲۷ کې ومړ، په یوه پټ ځای کې ښخ شو. ویل شوي دي چې د ده د ښخېدو د میدان د پوره اوارولو او د قبر د نخښو د ختمولو لپاره اته سوه اسونه په ځلونو ځلونو وځغلول شول.

څرنګه چې د چنګېز انځور نشته نو مختلفو ملتونو د هغه په باره کې له خپل تصورسره سم، هغه په بېلو بېلو بڼو انځور کړی دی. ویدرفورد لیکي چې: چینیانو هغه د ستومانو سترګو د یوه مهربان بابا په بڼه چې نری قبضه رېږه لري، ترسیم کړ. دا د یوه قهرجن، بې رحمه، مغول جګړه مار تر انځور د یوه چورتي، چیني حکیم تصویرته ورته دی. په یوه ایراني مینیاتور کې چنګېز خان د تخت د پاسه ناست ترک سلطان په شان انځور شوی دی. اروپایانو بیا هغه د یوه بشپړ وحشي بنیادم په څېر چې بې رحمه وحشي، پوره بدرنګې څېره او تېزې خونکارې سترګې لري، انځورکړی دی.

خو د منګولیا د خلکو لپاره چنګېز یو ملي اتل دی. څرنګه چې د ده تصویر نشته نو په منګولیا کې دا خبره د متل غوندې مشهوره ده چې: موږ دې څېره په تصور کې جوړوو خو زموږ ذهنونه کاواکه دي.

شاید د دوی ذهنونه نور تش پاتې نه شي. ځکه د چنګېز په اړه یو نوی تاریخي انځور چې د اسنادو په اساس یې یو ملي اتل ښیي، د جوړېدو په حال کې دی.

په دې وروستیو کې لرغونپوهانو د چنګېز په اړه د لازیاتو معلوماتو د لرلو لپاره د هغه د قبر د موندلو هڅه پیل کړې ده. که داسې وشول نو د منګولیا ملت به په هغه ځای د یادګار ځلی ودروي.

نظافت

په کابو ټولو تمدنونو کې شخصي نظافت د روح له پاکۍ سره غوټه و. ځکه خو روحانیونو ته پکار وه چې تر مذهبي مراسمو دمخه ځانونه ووینځي. عادي خلک هم مجبورېدل چې معبد ته تر ننوتو، یا لرغونو خدایانو ته تر سوغات ورکولو او یا مقدسو شیانو ته تر لاس وروړلو دمخه باید ځانونه پاک کړي.

په لرغوني مصر کې روحانیونو ته پکار وه چې دوه ځله د ورځې او دوه ځله د شپې ځانونه ووینځي. البته، د برونز د زماني په تمدنونو کې تر بل هر ځای د انډوس وادي د خلکو د نظافت او حفظ الصحې شعور پیاوړی و. د دوی د ښارونو په خاورو کې کیندنې را ښیي چې د خپلو کورونو او ښارونو پاک ساتلو ته یې خورا توجه کوله.

په موهنجودیرو کې د هر کور یو حمام و او یو یې کوهی و چې اوبه ورنه راوباسي. ښار یو (لوی حمام) هم درلود. د ماهرانو اټکل دی چې دغه حمام به د مذهبي مراسمو او شعایرو لپاره و.

لرغونپوهانو د یونان په کریټ جزیره کې د پاچا مینوس په ماڼۍ کې د تخت له تالار سره څنګ ته یو حمام موندلی چې تر میلاد درې زره کاله پخوا جوړ شوی و.

په ویدي عصر کې هندیانو د ختې یا طبقې په اساس باندې کاست نظام ته وده ورکړه. د دې مظبوط طبقاتي نظام یوه پایله دا وه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړې طبقې خلکو په تېره بیا برهمنانو نظافت ته خورا اهمیت ورکړ او ان تر هر ځل ډوډۍ خوړلو دمخه به یې ځان وینځۀ او که به داسې پېښه شوه چې بدن به یې د ټیټې طبقې د یو کس له بدن سره ولګېد نو سمدستي به یې غسل کاوۀ چې پاک شي. دوی به پخلنځي ته تر داخلېدو دمخه هم د ځان وینځل ضروري بلل. پخلنځي ته د کور د تر ګردو سپېڅلي ځای په سترګه کتل کېدل.

ځرنګه چې اکثره پخواني تمدنونه د سیندونو په غاړه ودان وو نو اوبۀ سپېڅلې شوې. د هندوانو په اند د ګنګا اوبۀ د رحمت لویه منبع وه. دغه عقیده تر اوسه ژوندۍ ده. له هندو اساطیرو سره سم، په ګنګا کې غسل اویا هسې یوه غوپه بنیادم له ټولو کړیو ګناهونو پاکوي.

لرغونو یونانیانو هم د بدن د نظافت چارې ته ډېر پام اړولی و. دوی به خپلو خدایانو ته تر قرباني کولو دمخه همېشه خپل لاسونه وینځل. البته، ځینو یونانیانو په تودو اوبو ځان وینځلو سره په دې پلمه مخالفت کاوۀ چې له سړي نرښځوکی جوړوي او کمزوری کوي یې. سپارټانو ته چې له هلکوانې به لا په سختو نظامي مشقونو بوخت وو، په سړو اوبو ځان وینځل د نارینتوب علامه ښکارېده. ځرنګه چې سپارټانو د ژوند د لومړۍ برخې ډېره موده د نظامي مشق په کمپونو کې تېروله نو حکومت یې عمومي حمامونه ودان او رواج کړل چې ټول خلک ورنه استفاده وکولای شي.

په منځي ختیځ کې دود و چې ښار یا قبیلې ته د را رسېدلي مېلمه پښې به یې وروینځلې ځکه په څپلیو کې د راغلي مسافر پښې به له دوړو او چټلیو خوندي نۀ وې. په دې سیمه کې د مېلمه د پښو وینځل د مېلمه پالنې نخښه شوه. دغه دود ته عیسی علیه سلام او وروسته

بیا مسیحي بزرګانو ادامه ورکړه. پا پانو به د همدې سنت په پېروۍ د خوارانو پښې وینځلې چې خپله تواضع ثابته کړي.

د یهودو په ټولنه کې تر خوړو دمخه د لاسونو وینځل ضروري وو، ځکه دوی په ناوینځلیو لاسونو ډوډۍ خوړل ګناه بلل. خو وروسته بیا د لاسونو وینځل په یهودي ټولنه کې له یوۀ کار او پروګرامه د تېریدلو او لاس اخیستلو سمبول شو. موږ تر ننه پورې له یوۀ چا یا یوه پروګرامه د مخ اړولو او زړۀ صبرولو لپاره د لاس وینځلو عبارت کاروو.

د لوکسو حمامونو په لړلو کې د رومیانو ساری نه و. که څه هم ایرانیانو لوکس او شانداره حمامونه ودان کړي وو خو په دې اړه د دوی په تاریخونو کې ډېر څه نه شو موندلای. رومیانو د درې سوه دولس میلاد مخکې کال شاوخوا د لامبو حوضونه ساز کړل او په همدې لسیزه کې یې د عمومي حمامونو جوړولو ته هم مخه کړه. کله چې په دوه اتیا میلاد مخکې کال کې امپراطور کلاودیوس اوبلارې (کانالونه) جوړې کړې نو ښارونو ته پریمانه اوبه ورسېدې. کابو ټولو رومي امپراطورانو په ټولنه کې د خپل محبوبیت د زیاتولو لپاره عمومي حمامونه ودان کړل. امپراطور دایکلشن (۲۸۴-۲۰۵) په قیمتي مرمرو ښکلی شانداره حمام ودان کړ. د دې حمام په هالونو کې د نامتو هنرمندانو او آرټیسټانو مجسمې او انځورونه ایښې وو. د دې حمام د اوبو ګڼو فوارو هغه د روم په یوې بې سارې ودانۍ او د تجمل په سمبول بدل کړی و.

په روم کې عمومي حمامونه د خلکو د راټولېدو ځایونه شول. دلته خلکو غسل کاوۀ، ملګري یې لیدل، شعرونه یې اورېدل، له

(c) ketabton.com: The Digital Library

فليسوفانو سره يې خبرې کولې، ډرامې يې ليد لې، او له موزيکه يې خوند اخيست.

د روميانو به هيڅوخت بيره نه وه چې ژر حمام وکړي. دا يو پوره اوږد پروسيجر و. دروازه وان ته تر غران ورکولو وروسته ، د روم د هر تبعه دا حق و چې د حمام له ټولو اسانتياوو او خوندونو استفاده وکړي. دی بايد په سړو او تودو اوبو باندې د ځان د وينځلو لپاره له بېلو بېلو خونو تېر شوی وای. په اخر کې به دۀ خپل بدن غوړاوۀ. شتمنو روميانو له ځانونو سره عطرونه او مالشونه راوړل چې نوکران يا غلامان يې د دوی په بدنونو وموښي.

حمام د غرمې په يوه بجه پرانيستل کېدۀ او د ماښام تر تياري پورې به پرانيستی و. ځينو روميانو به کره ورځ په حمام کې تېروله او ځانونه به يې په مختلفو لوبو يا له ملګرو سره په خبرو اترو مشغول ساتل.

روميانو دغه مزې چړچې د هغې شتمنۍ په زور کولې چې په نيول شويو ملکونو کې يې لوټلې. دغه راز د غلامۍ نظام دوی ته اجازه ورکوله چې ډېر وخت ولري او په مزو کې ژوند وکړي، ځکه د کور او نور ډېر کارونه به د دوی د غلامانو په غاړه وو. بالاخره داسې وخت راغی چې له روميانو سره نور د عمومي حمامونو د لرلو امکانات نۀ وو. دا هغه وخت و چې روميانو د نيول شويو ملکونو په غلامانو او شتمنيو باندې اتکا له لاسه ورکړه او دې شي د روم د امپراطورۍ وار په وار زوال ته لاره اواره کړه.

وصيت

د شخصي ملکيت له رواجېدو سره د وصيت ليکلو دود پيدا شو. ورپسې بيا په پلارواکو ټولنو کې د ښځو لپاره لازمي شوه چې زوی وزېږوي چې د کورنۍ نوم ورسره ژوندی او ملکيت ورسره خوندي پاتې شي.

څرنګه چې د کورنۍ يا سلطنت بې وارثه پرېښودل لوی تاوان حسابېدۀ نو کله کله به د نارينه ځای ناستي د لرلو لپاره پاچايانو او اشرافو څو ښځې کولې. خو که به تر يوۀ ډېر وارثان وو نو ټکرونه او کله کله به کورني جنګونه پېښېدل چې وروستۍ ګټه به د هغه يوه په نصيب وه چې زور به يې ډېر و.

اروپايانو د کورنيو جګړو او لانجو د مخنيوي لپاره داسې قانون جوړ کړ چې ميراث يوازې مشر زوی ته رسېدۀ، نور زامن ورنه محروم پاتېدل.

اروپايي سلطنتي کورنيو د دې قانون پيروي وکړه چې په نتيجه کې يې د پلار د ځای ناستۍ موضوع په دوستانه ډول اوارېده. خو په شرقي سلطنتونو کې چې د ميراث داسې قانون نۀ و د متوفی پاچا وصيت ته ځيني وخت توجه کېده او ځيني وخت بيا سترګې ورباندې پټېدې. نو د سلطنت د ځای ناستۍ موضوع يا د کورنۍ جګړې له لارې اوارېده او يا د تخت وتاج د ټولو مدعيانو د ختمېدو او يوې خواته کېدو په بڼه.

د هند د منځنيو پېړيو په تاريخ کې د پاچا د وصيت د نه منلو ډېر مثالونه پيدا کولای شو. مثلا التمش (۱۲۲۶-۱۲۱۱) وغوښتل چې د دۀ لور

(c) ketabton.com: The Digital Library

رضیه دې د دهٔ ځای ناستې شي خو ترکو اشرافو یې وصیت ونهٔ مانهٔ او د هغې د ورور ملاتړ یې وکاوهٔ. په دې خو موږ ټول خبر یو چې سلطنت ته د رسېدو لپاره اورنګزېب (۱۷۰۷-۱۶۵۸) ځنګه خپل پلار بندي کړ او خپل ورونه له مخې لرې کړل. په هند کې سیاسي وصیت یا د تورې په زور او یا د سازباز په مرسته عملي کېدهٔ.

د صوفي بزرګانو د وصیت کیسه بیا یو څهٔ بېله وه. په اوله کې د دوی ځای ناستي د کورنۍ له خوا نهٔ نومول کېدل خو وروسته بیا د سجاده نشینو طبقه پیدا شوه چې د پیر یا شیخ د وراثت دعوه یې کوله. دا دعوه په دې استدلال ولاړه وه چې د بزرګ روحي قوتونه یوازې د دهٔ کورنۍ ته لېږدول کېږي نو دا د بزرګ د اولادې حق دی چې د دهٔ په مسند کښېني او معنوي لارې ته یې ادامه ورکړي. خو که د پیر وارثان به زیات وو نو د ځای ناستۍ پروسه همېشه سوله ییزه نهٔ وه.

د واکمنو د وصیت یو بل ډول هغه لارښوونې وې چې دوی به خپلو ځای ناستو ته کولې چې څنګه حکومت وچلوي او د حکومت د بقا لپاره کومې کومې لارې خپلې کړي. مثلا بابر (۱۵۳۰-۱۵۲۶) خپل ځای ناستي همایون ته وصیت وکړ چې په هند کې معبدونه مهٔ ورانوه او غویي مهٔ حلالوه چې د هندوانو مذهبي احساسات ژوبل نه شي. دهٔ همایون ته د مذهبي زغم د پالیسي توصیه کړې وه.

نالیکلې او ژبنۍ توصیې د وصیت څلورم ډول بللای شو. مرګ ته نژدې کس به معمولا د کورنۍ له غړیو او یا خپلو ملګرو غوښتنه کوله چې د دهٔ ځینې ارزوګانې د دهٔ له مړینې وروسته پوره کړي. مثلا بابر له خپل زوی همایونه وغوښتل چې له خپل ورور سره نرم او ښهٔ چلند وکړي. همایون د پلار و منل او تاوان یې وکړ.

د مذهبي مقاصدو لپاره د جایداد د بېلولو وصیت هم کېدهٔ. شتمنو به د دې لپاره چې خدای ورباندې ورحمېږي او په بله دنیا کې د خپل خیر

خیرات اجر وویني ، د خپل جایداد یوه برخه جوماتونو، کلیسا ګانو، معبدونو، یتیم خانو یا د تصوف د کومې طریقې د مرستې لپاره بېلوله. وصیت په ټولنه کې د بدلېدونکي تمایل ښووندوی هم دی. د فرانسې یوهٔ مورخ په فرانسوي ټولنه کې د مذهبي یا غیر مذهبي او سکیولر تمایلاتو د معلومولو لپاره د بېلو بېلو زمانو کابو درې زره وصیتونه لوستي دي. دهٔ د دغو اسنادو له مطالعې وروسته نتیجه واخیسته چې په منځینو پېړیو کې شتمنو د مذهب تر اغېز لاندې د خپلې ایمانداری د ثرګندولو لپاره د جایداد لویه برخه مذهبي ادارو ته ورکوله . خو د صنعتي کېدو او سکیولریزم په خپرېدو سره تمایل بدل شو او شتمنو اجتماعي، تعلیمي ادارو او خیریه موسسو ته د خپل جایداد یا پیسو ورکړه پیل کړه.

په دین باندې بې ایمانه کېدل د دې سبب شول چې د بلې دنیا له اجره تمه وشلېږي او دې شي د دې دنیا د چارو د بهترۍ لپاره د جایداد د وقفولو له رواج سره مرسته وکړه. موږ اوس په غربي ټولنه کې د دې تمایل لوی اغېز وینو. په دې ټولنه کې لوی شتمن او صنعت کاران خپل ګڼ امکانات د دنیایي مقاصدو لپاره وقفوي. نن ورځ تقریبا اکثره روغتونونه، پوهنتونونه، د څېړنې اداری او اجتماعي مرکزونه د دغه ډول پیسو مرسته حاصلوي. په اسلامي ټولنه کې لا تر اوسه د منځنیو پېړیو تمایل وینو او تر دنیایي موسسو مذهبي موسسو ته ورکړه زیاته ده.

د یادولو وړ ده چې د پاکستان د موسس محمد علي جناح وصیت له ټولنې سره د هغهٔ دلچسپي ښیي. دی پخپل وصیت کې د خپلې کورنۍ په غړیو سربېره، یوه ټاکلې اندازه پیسې د بمبۍ او علیګړه پوهنتونونو ته بېلوي چې متاسفانه دغو موسسو ته دا پیسې ورنه کړای شوې. د دهٔ په وصیت سترګې پټې شوې او دا پیسې نورو ادارو ته ورکړ شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګدايي په تاريخ کې

زموږ کوڅې او بازارونه له ګدايانو ډک دي چې د خيرات او صدقې لپاره له هر چله کار اخلي او پوزې ته يې را رسولي يو. خو ګدايي نوې ښکارنده او پديده نۀ ده. موږ په ټول تاريخ کې او ټولو ټولنو کې چې د ثروت وېش پکې نابرابر او د شتمن و غريب تر منځ واټن پکې زيات و ، ګدايي وينو.

هغوی چې شتمني لرله، نه يې غوښتل چې نور پکې شريک کړي او هغوی چې بېوزلي وو ، د نورو په اضافي شتمنۍ کې يې خپله برخه غوښته. نو په حقيقت کې ګدايي نه بلکې د برخې غوښتنه وه. دا غوښتنه به د وچکالۍ په وخت، د بې روزګارۍ په وخت، په داسې سياسي او اجتماعي بحرانونو کې چې خلک يې د روزي له ګټلو محرومول، را څرګندېده. محتاجو کسانو چې به بله لاره نه ليدله نو يا به يې بل ته لاس ونيو او ګدايي ته به يې مخه کړه او يا يې له شتمنو خپله برخه وغوښته.

مورخانو ته معمولا په بېلو بېلو زمانو کې د ګدايانو فعاليتونه او په دغو فعاليتونو کې د بېوزلۍ له پرابلم سره د ټولنې د چال چلند د انعکاس موضوع دومره جالبه نه ده ښکاره شوې چې څه ورباندې

وليکي. خو د خورو ورو معلوماتو په اساس اوس هڅه روانه ده چې په تاريخ کې د ګدايي بدلېدونکې حالت انځور شي.

په منځنيو پېړيو کې هم په لويديځ او هم په ختيځ کې ګدايان، مقدس کسان ګڼل کېدل او ټولنې يې درناوی کاوۀ. سوالګرو ته د ډوډۍ يا پيسې ورکړه د ديانت او تقوا نخښه وه او دا چاره خورا ستايل کېدله. عقيده دا وه چې خيرات ورکوونکی به په بله دنيا کې د خپلې سخا په خاطر اجر مومي. سوالګر چې د خلکو په مذهبي حساسيت پوهېدل نو د صدقې د ترلاسه کولو لپاره به يې د دين لمن نيوله. سوالګر به کور په کور ګرځېدل چې خير ټول کړي. د کور مېرمنو به دوی ته ډوډۍ ورکوله او د کورنۍ د نېکمرغۍ لپاره به يې ورته ويل چې دعا ورته وکړي. په سوالګرو باندې د ټولنې لورېينه په اخترونو، جشنونو او مېلو کې چې له يو بل سره د پيوستون او ګډون احساس پياوړی کېږي، لا زياته وه.

په هندوستان کې سوالګرو ته د صدقې د ورکړې دود له پېړيو پېړيو راهيسې را راوان دی. لويو سوداګرو او اشرافو د ښه نوم او شهرت د ګټلو لپاره له بېوزلو سره مرسته کوله او په خاصو مناسبتونو کې به يې د لنګر (د مفتې ډوډۍ) بندوبست کاوۀ. پاچايانو او امپراطورانو هم د صدقې ورکړه ضروري بلله.

ابوالفضل په آيين اکبري کې د اکبر پاچا په اړه ليکي چې: په دربار کې د سوالګرو لپاره همېشه پيسې موجودې وي او چې اعليحضرت هر ګدا ويني نو خامخا مرسته ورسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګه چې سوالګر بې شتو و او د دنیا د ګټلو لپاره یې منډې نه وهلې نو دوی خدای ته نژدې کسان ګڼل کېدل او دا باور موجود و چې د سوالګرو ښېرا او دعا منل کېږي. په هندي ټولنه کې به یې سوالګر ته د احترام له مخې فقیر (هغه څوک چې د ځان او خپلې کورنۍ د یوازې یوې ورځې خواړۀ لري)، بابا (پلار یا بوډا)، او ساین (ښاغلی) ویل شوي دي. ځرنګه چې دوی له ټولو دنیایي مسولیتونو او مشکلاتو ازاد ژوند کاوۀ نو ډېرو کسانو یې د ژوند حسرت کړی دی. رابرت کراولي په ۱۵۵۰ کې یو شعر ویلی چې زموږ له چاپېریال سره اوس هم سمون خوري. دی وایي:

ما د بوټو د دېوال بېخ ته د ناستو دوو ګدایانو اورېدې خبرې واورېدې. د دوی د لېنګیو د زخمونو په لیدو سترګې ځورېدلې. په هغۀ سارۀ ژمي کې دا یوۀ وویل چې خدای عادل دی چې داسې یې پیدا کړي یو کنه نو چا به ولې صدقه راکوله.

په عادي ګدایانو سربېره ځینو مذهبي ډلو هم د ګېډې د مړولو لپاره ګدایي کوله. په مسیحیت کې د فرانسیسکن او دومینیکن د مذهبي فرقو پیروان همداسې وو. دوی به ګدایي کوله چې تکیه یې په ټولنه وي او له حکومت او کلیسا مستقل پاتې شي. په بودایانو کې بهکشو داسې ملنګ دی چې دروازه په دروازه ګرځي، ګدایي کوي. ان د تایلنډ د بودایي ملک پاچا په کال کې یو ځل د بهکشو لباس اغوندي او خیرات غواړي.

د دې کار دوه دلیله دي. یو خو ملنګي په انسان کې خاکساري پیدا کوي، کبر ته یې نه پرېږدي، بله دا چې د دنیا مال و مزو چړچو ته په شا اړولو سره بنیادم فرصت مومي چې ټول عمر عبادت و مراقبې ته ورکړي. دا هغه چاره ده چې ټولنه ورته په درنه سترګه ګوري او ملنګان د ټولنې په معنوي مشرانو بدلوي. دغه راز ګدایي د دې سبب کېږي چې ملنګان له دولتي ادارو ازاد واوسي. له دولتي موسسو د ملنګانو ازادي له دولته دا امکان اخلي چې دوی د خپلو سیاسي مقصدونو لپاره استعمال کړي.

په اروپا کې په اوولسمه پېړۍ کې د سکیولریزم د زیاتېدونکي اغېز او د مذهب د کمزورۍ په وجه چې له مړینې وروسته ژوند او ژغورنې باندې باور ورسره درې ورې شو، د ګدایي په وړاندې د ټولنې په چال چلند کې تغییر راغی. د مذهبي عقایدو په سموالي باندې شکونو د ګدایانو په باره کې ټول تصور بدل کړ.

که به څوک په سوال کولو ولیدل شول، نو د جزا لپاره به سر ورخرېیل کېدۀ او کله نا کله خو به یې وهل خوړل. د ځینو سیمو خلکو خپلو ښارونو ته د ګدایانو په ورتلو بندیز ولګاوۀ. ځینو نورو ښارونو د ګدایي خلاف قوانین وضع کړل. د اروپا په ځینو برخو کې د ګدایي مستحقو کسانو ته لایسنسونه ورکړای شول چې په دې ډول د خیرات غوښتلو اجازه هر چا ته نۀ وي.

په صنعتي دوران کې چې د کار کولو ضرورت تر بل هر وخت ډېر احساس او د روغ بنیادم لپاره کار لازمي وګڼل شو، ګدایان د ټولنې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوړو پېټيي وګرځېدل. دوی یا بندیخانو ته واستول شول او یا په کار ځايونو کې ايسار شول. دغه وخت د خير او صدقې ټول مفهوم بدل شو او يوۀ سوالګر ته د صدقې ورکولو معنا دا شوه چې په لوی لاس يو څوک لټ او تيار خوره اموخته کوي. د خلکو زړونو ته دا خبره پرېوته چې بېوزلو ته د خيرات ورکولو په ځای دا بهتره ده چې کار ورته پيدا کړای شي. صدقه نوره غير مذهبي چاره شوه، نه مذهبي.

زمونږ په ټولنه کې لا تر اوسه ګدايي ته د مذهبي عقايدو په رڼا کې ليدل کېږي. دلته سوالګر د صدقې د موندلو لپاره د دين لمن نيسي او د خيرات غوښتلو لپاره هغه کلمې کاروي چې د خلکو مذهبي احساساتو ته مخاطبې وي. په دې سيمه کې ګدايان د صدقې لپاره او واکمن د قدرت لپاره لا تر اوسه پورې د مذهب استثمار ته ادامه ورکوي.

زورورې وسلې

خلکو د دې لپاره چې ستونزو ته يې د واک د خاوندانو پام ورواوړي او په اوارولو کې يې مرسته ورسره وکړي، له بېلو بېلو طريقو او رودو استفاده کړې ده.

دهرما په هند براعظمګي کې د خپلو غوښتنو د پوره کولو لپاره په لاسبرې طبقه باندې د فشار اچولو يوه خورا پخوانۍ او اغېزمنه لاره او ذريعه وه. د دهرما دود داسې و چې زيانمن شوي به د زيان رسوونکي کور محاصره کړ، څوک به يې نه پرېښودل چې دې کور ته ورشي او يا ترې راووځي. محاصره به د زيانمن شوي د غوښتنو تر پوره کېدو پورې روانه وه. دا يو سوله ايز او د عدم تشدد ميتود و. کلابند لوري به د کلابندۍ د ماتولو لپاره معمولا له زوره کار نۀ اخيست، بلکې خبرې اترې به يې کولې چې ستونزه اواره شي. دغه دود په تېره بيا په پوځيانو کې عام و ځکه عسکرو ته منظم معاش نه ورکول کېدۀ او دوی چې به د معاش د تر لاسه کولو لپاره بله لاره ونه ليده د دهرما لاره به يې خپله کړه.

د دهرما دود په نوي زمانه کې بڼه بدله کړې ده او د ګيراو په نوم په نوي شکل راڅرګند شوی دی. د نن سبا سياسي ګوندونه په حکومت باندې د خپلو غوښتنو د منلو په غرض له دې طريقې کار اخلي. خو په اوسني وخت کې د قدرت خاوندان د محاصره کوونکو د خورولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره ډېر ځله له زوره استفاده کوي. همدا وجه ده چې ګيراو نور د سياسي حقونو د ځرګندولو خامخا سوله ييزه لاره نه ده.

د هندوستان په تاريخ کې ستونزو ته د واک د خاوندانو د پام اړولو بله طريقه د هرتال وه. ځرنګه چې په براعظمګي کې کاروبار تر ډېره حده د هندو سوداګرو او دوکاندارانو په لاسونو کې وو، نو د هرتال (اعتصاب) غوښتنه به يې په ټول ملک کې منل کېدله او ان د کليو دوکاندارانو به په هرتال کې برخه اخيسته او دوکانونه به يې بندول. حکومت چې به دا حال وليد نو مجبور به شو چې د اعتصاب کوونکو غوښتنو ته غاړه کېږدي او د هرتال د بس کېدو خواست وکړي. نن سبا سياسي ګوندونه او نور بېلابېل ګروپونه د هرتال دوديزه او پخوانۍ طريقه په حکومت باندې د فشار اچولو او خپلو غوښتنو منلو ته د حکومت د رابللو لپاره استعمالوي.

البته، د وخت په تېرېدو سره دلته يو تغيير راغی. اوس د سياسي ګوندونو فعالين د دوکانونو او د موټرو د تګ راتګ د بندولو لپاره له ګواښ او فشاره کار اخلي چې اعتصاب کامياب کړي او د خپلې ډلې زور وښيي. کله کله وينو چې دوکانداران او کاروباريان نه غواړي اعتصاب وکړي خو د يوۀ ګوند د امر منلو ته مجبورېږي، اعتصاب کوي.

کارګري اتحاديې او سنډيکېټونه د فابريکو د مالکانو په خلاف د اعتصاب له طريقې کار اخلي. د کارګرو اعتصاب د فابريکې په ساحه پورې محدود وي. دوی کار بس کوي او چا ته اجازه نه ورکوي چې فابريکې ته داخل شي. په اوله کې د فابريکو د کارګرو کاربندي غير قانوني وبلل شوه او صنعت کارو يې په مقابل کې غبرګون وښود. خو

ورو ورو د کارګرو د اعتصاب حق ومنل شو او کارګر وتوانېدل چې خپل اکثره حقونه د اعتصابونو په ذريعه تر لاسه کړي.

په اوسني وخت کې زده کوونکي، محصلان او د کسبګرو اتحاديې خپلو غوښتنو او حقونو ته د رسېدو لپاره اعتصاب ته مخه کوي. محصلانو په اروپا او امريکا کې د شلمې پېړۍ په شپېتمو او اويايمو کلونو کې د پوهنتونونو ټول جوړښت بدل کړ. په فرانسه کې د محصلانو د ۱۹۶۸ کال اعتصاب د فرانسې دويم انقلاب بلل کېږي.

په پاکستان کې چې د محصلانو په اتحاديو باندې د بنديز لګېدو په وجه د محصلانو ټولنه غير سياسي شوې ده نو د محصلانو ځينې خاص ګروپونه د اعتصاب له وسلې د تعليمي نظام د ريفورم او بهترۍ په ځای تر ډېره حده د يو ډول باج په توګه د خپلو ګروپي ګټو لپاره استفاده کوي.

د واک د خاوندانو په خلاف د اعتراض د ځرګندولو يوه بله ذريعه بايکاټ ده. د دې کلمې په تاريخچې باندې خبرېدا جالبه ده. په نولسمه پېړۍ کې آيرلنډي بزګرانو او د ځمکې اجاره دارانو د پروټستانټ مذهبو انګرېز ملاکانو په خلاف مبارزه کوله. ځمکه والو د باغي بزګرانو او اجاره دارانو د شړلو اراده وکړه.. آيرلنډيانو له دې اقدام سره په مخالفت کې (د ځمکې اتحاديه) جوړه کړه او ويې پتېيله چې هر ځمکه وال که بزګر يا اجاره دار وشاړۀ نو په مقابل کې به دوی ټول له نومړي ملاک سره رابطه غوڅوي. له دې فيصلې ورسته هغه لومړنی انګرېز ملاک چې د خپلې ځمکې کرونکي يې وشړل، کپټين بايکاټ و. بزګرو له دغه ملاک سره رابطه غوڅه کړه او اوس د بايکاټ کلمه د همکارۍ د نه کولو لپاره په پراخه پيمانه استعمالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياسي ګوندونه د خلکو د خپلولو او په خلکو کې د سياسي شعور دپيدا کولو لپاره د پامفلېټونو، اعلاميو او بروشورونو د ليکلو او وېشلو له لارې هم فعاليت کوي. له دې ميتوده د امريکا د ازادۍ په جګړه کې چې د سياسي پامفليټونو د وېشلو لپاره (کارسپانډنټ ټولنه) جوړه شوه خورا اغېزمنه استفاده وشوه. دغو پامفلېټونو د امريکا په خلکو کې د ملت پالنې روحيه پيدا کړه.

په انګلستان کې د توماس هارډي په نوم يو کس همداسې ټولنه جوړه کړه او د حکومت په خلاف يې د پامفلېټونو د خورولو لپاره له پوستي نظامه کار واخيست. حکومت چې د دۀ د کار په اغېزمنتوب پوه شو نو د دۀ په کور يې حمله وکړه او د ۱۷۹۴ کال د مې په دولسمه نېټه يې ونيو. په دۀ باندې د خيانت تور ولګېدۀ خو محکمې خوشې کړ او خلکو يې تود هر کلی وکاوۀ. د بريتانيا حکومت له دې ذريعې سره د مقابلې لپاره د سانسور پاليسۍ ته مخه کړه. خو دې پاليسي د پامفلېټ ليکلو حرکت ونه دراوۀ او بې له دې چې ورو شي ادامه يې وموندہ.

د خلکو د سياسي او اجتماعي تحرک لپاره يوه بله ذريعه پوستر دی. که د واک خاوندان پوسترونه وشلوي نو سياسي فعالين د خپلو رايو د بيانولو لپاره په دېوالونو باندې شعارونه ليکي. او بالاخره خلک په سړکونو باندې د خپل زور د ښودلو او خپلو غوښتنو اورېدلو ته د حکومت د اړباسلو لپاره مظاهرې کوي.

د جلاوطنۍ سياست

د لرغوني يونان ښار- دولتونو چې د ديموکراسي، اوليګارشي او موناركي نظامونو لومړی تجربې کولې نو له سياسي ګډوډيو، د بشپړ واک له ناسمې استفادې او په لويه پيمانه مالي فساد سره هم مخامخ شول.

د سياستوالو او واکمنې طبقې د دغسې نادودو د کنټرول لپاره د ښار- دولتونو اتباعو دا رواج کېښود چې په درغلۍ لړلي سياستوال به لس کاله په جلاوطنۍ کې تېروي. دا تېره ځکه کېښودل شوه چې سياست له ناپاکۍ خوندي شي او هم نور هغه کسان چې په قدرت کې پاتېدۀ غواړي، درغلۍ ته زړۀ ښه نکړي.

موږ داسې مثالونه په کابو هر تمدن کې موندلی شو. د جلا وطنۍ سزا نۀ يوازې بدنامو او بې اعتباره شويو سياستوالو ته ورکول کېده بلکې هغو کسانو هم ليدله چې د ټولنې اجتماعي، کلتوري او مذهبي اقدارو ته يې خطر پېښاوۀ.

په روم امپراطورۍ کې اګوستوس، چې د کلکو اخلاقي اصولو په اساس يې د رومي ټولنې اصلاح غوښته، خپله لور جوليا جلا وطنه کړه. د جوليا ليبرال او په جنسي لحاظ بې باک چلند د امپراطور اګوستوس د خجالت سبب ګرځېدۀ.

يو بل مثال د نامتو شاعر اويد دی چې په رومي ټولنه کې ډېر منلی کس و خو له شاعرۍ سره د اويد مينې له هغو اخلاقي پولو تېرې کاوۀ چې د روم

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري ټاکلي وو. اګوستوس له لمسوونکې شاعرۍ څخه د اوید د راګرځولو بله لاره ونه لیده، جلا وطنه یې کړ.

د اګوستوس دغه پیل کړي دود ادامه وموند او د دۀ ځای ناستو، نامتو فیلسوف سنیکا، چې د بشپړ قدرت په خاوندانو یې نیوکې کولې، له رومه وشاړۀ. سنیکا د نرون په زمانه کې روم ته د تلو اجازه وموند خو بیا هم مجبور شو چې دغه ښار پرېږدي او پاتې ژوند په جلاوطنۍ کې تېر کړي. دۀ په جلاوطنۍ کې خودکشي وکړه.

د مسلمانانو په تاریخ کې هم د جلاوطنۍ ډېر مثالونه موندلی شو. حضرت ابوذرغفاري ته وویل شول چې له وطنه ووځي. دۀ په شتمنو باندې د ډېر ثروت د غونډولو په خاطر نیوکه کوله.

جلا وطني دوه ډوله ده. یو دا چې واکمن او لاسبرې طبقه ځینې کسان ځانونو ته خطر وګڼي او له وطنه یې وشړي. دې ته اجباري جلاوطني وایو، خو بل ډول یې اختیاري ده. داسې چې ځینې کسان په خپل وطن کې ځان په امن کې نه ویني او یا د مستبد حکومت په خلاف ازادې څرګندونې نه شي کولای، نو په خپله خوښه له ملکه ووځي.

په اوسنۍ زمانه کې د دواړو ډولونو جلاوطنیو ګڼ مثالونه مومو. کارل مارکس د خپلو سیاسي نظریو او انقلابي فعالیتونو په خاطر نه یوازې له پلارني هېواده بلکې له فرانسې او بلجیمه هم وشړل شو. په اخر کې یې په انګلستان کې سیاسي پناه تر لاسه کړه او پاتې ژوند یې هورې تېر کړ. د نولسمې پېړۍ یو بل مهم کس د استریا صدراعظم میترنیخ و چې له خپل وطنه وتښتېد او په انګلستان کې یې پناه واخیسته. په معاصره زمانه کې انګلستان، هم هغو کسانو ته سیاسي پناه ورکړه چې خپلو حکومتونو له وطنونو وشړل او هم یې هغه کسان په خپله غېږه کې ومنل چې د سیاسي دلایلو په وجه په خپله خوښه له وطنه ووتل.

د روسیې د تزارانو په استبدادي دور کې ځینې سیاستوال په خپله خوښه له هېواده ووتل چې سیاسي فعالیتونو ته ادامه ورکړای شي. لینین او په سلګونو نور کسان په تزاري دور کې په خپله خوښه له روسیې ووتل او تر هغو پورې کله په یوۀ او کله په بل اروپایي هېواد کې سرګردانه وو چې لومړي نړیوال جنګ وطن ته د ستنېدو او د خپل انقلابي دوران د پیلېدو فرصت په ګوتو ورکړ.

کله چې په جرمني کې هیټلر قدرت ته ورسېد او د نازي ایدیالوژۍ په اساس اداره یې جوړه کړه نو یو شمېر ساینسپوهانو، مفکرانو، لیکوالو او هنرمندانو د خپلې خوښې جلاوطني غوره کړه. د جرمني پوهنتونونه تش شول ځکه لویو پروفیسرانو ملک پرېښود او د پوهنتونونو روڼاندی ژوند مړاوي شو. ځینې جلا وطنه جرمنیان له جګړې وروسته خپل هېواد ته ستانۀ شول خو متحدانو نامتو لیکوال برتولت برشت ته اجازه ورنکړه چې لویدیځ جرمني ته ورشي ځکه نو هغه په ختیځ جرمني کې دیره شو.

په هندوستان کې د انګرېزانو د استعمار په وخت ګڼو هغو انقلابي او رادیکالو کسانو چې په هېواد کې یې د خپلو سیاسي فعالیتونو د ادامې په مخ کې خنډونه لیدل، په خپله خوښه جلاوطني غوره کړه. دا جلاوطنه لیډران اروپا، اسیا او امریکا ته لاړل او د استعماري حکومت خلاف یې خبرې وکولې.

په اوس وخت کې د اسیا، افریقا او لاتیني امریکا هغه سیاستوال، روڼاندي او فعالان چې مستبد رژیمونه ګواښي، یا خو له خپلو وطنونو په زور شړل شوي او یا په خپله خوښه وتلي دي چې خپلو هڅو ته ادامه ورکړي. د جلاوطنۍ د بهیر مخه یوازې په دیموکراتو ټولنو کې نیول کېدای شي ځکه دیکتاتوران او مستبدان هیڅ ډول اپوزیسیون نه زغمي او له مخالفانو څخه د ځانونو د خلاصولو په لارو چارو پسې ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاين او اتل

تاريخ اکثره وخت د نشنليزم تر اغېز لاندې ليکل کېږي. تاريخ د اتلانو او خاينانو له کيسو ډک دی. نشنلستې تحريکونه خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره اعلی مثالونو ته اړتيا لري چې نوی کهول هغوی ته وګوري او په پل يې پل کېږدي.

هغه وګړي چې د ملت له مقصد او ګټو سره جفا کوي د خاين نوم ورکول کېږي او د ملت د غليم په توګه يې غندنه کېږي. موږ دغه شی د سند د تاريخ په ناسيونالستي تعبير کې وينو. د سند د تاريخ ناسيونالستي شرحه راجا داهر (د سند د سيمې وروستی هندو مذهبه پاچا چې اموي جنرال، محمد بن قاسم يې سلطنت ورختم کړ. ژباړن) د خپل هېواد او ملت د مدافع په توګه ستايي او محمد بن قاسم د تيريګر او يرغلګر په توګه معرفي کوي.

موږ دغه راز په دې تاريخ کې هشو شيدي (چې نوم يې هوش محمد شهيد شو) د يوۀ اتل په څېره کې وينو چې د ډبې په جګړه کې يې له انګرېزانو سره په مېړانه مقابله وکړه او سيت نوامل يو خاين راښکاري چې له انګرېزانو سره د سند په نيولو کې همکارو.

په حقيقت کې د تاريخ دغسې تعبير د اوسني سياسي حالت انعکاس دی چې سندهي نشنلستې د مرکزي حکومت د غلبې مخالفت کوي او هر هغه سياستوال خاين بولي چې د مرکزي حکومت د پاليسيو ملاتړی دی.

کميونالیزم (د مذهب او توکم په بنياد سکتاريزم، فرقه ګرايي) يو تيوريکي چوکاټ دی چې د قومي يا مذهبي هويت د نوي تعبير لپاره، تاريخ د خاين او اتل په اساس جوړوي. کله چې د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې په هند براعظمګي کې کميونالیزم راڅرګند شو نو هندو او مسلمانو ټولنو خپل خاينان او اتلان د تاريخ له پاڼو راو ايستل. د مسلمانانو لپاره محمد بن قاسم، محمود غزنوي او محمد غوري هغه اتلان شول چې هندوانو ته يې ماته ورکړه او په هند کې يې د مسلمانانو د حکومت اساس کېښود. دوی فاتحان او ننګيالي وبلل شول او د دوی په پوځي برياوو هندي مسلمانان ووياړېدل او ونازېدل. له مسلمانو اتلانو سره د مقابلې لپاره د هندوستان هندو مذهبه ټولنې رانا پره تاب او شيوا جي د زړۀ ورو کسانو په توګه وړاندې کړل چې د مسلمانانو د سلطې په مقابل کې را پاڅېدل او هندوانو ته يې له لاسه وتلی وياړ بيا ور په نصيب کړ.

وروسته بيا د انګرېزانو د استعمار د دورې په تاريخونو کې موږ برطانوي فاتحان او د امپراطورۍ جوړونکي لکه رابرټ کلايف، ورن هستېنګز او کارنواليز وينو چې د اتلانو مقام ته خېژي او سراج الدوله، ټيپو سلطان، واجد علي شاه او بهادر شاه د فاسدو، عياشو، متعصبو، او نالايقو واکمنو مقام ته، چې د ختمېدو وړ دي، راکوزېږي. د دغو واکمنو دا ډول انځورېدا راته وايي چې د دوی نسکورېدل او قدرت ته د انګرېزانو رسېدل يو منطقي او معقول کارو چې وشو.

وروسته له ۱۸۵۷ کاله چې د بغاوت تاريخ وليکل شو، انګرېزانو نوي اتلان هم راوړاندې کړل چې له باغيانو سره وجنګېدل او هغوی ته يې ماته ورکړه. نيکلسون، هنري لاورنس، او هوډسن د استعماري حکومت ژغورونکي او اتلان شول خو هغوی چې د دوی د واک په خلاف وجنګېدل د جنايت کارو او خاينانو په توګه وغندل شول. د جانسي راني

(c) ketabton.com: The Digital Library

(د جانسي سيمې واکمنه) ، بېګم حضرت محل، نا نا صاحب، تانتيا توپ، منګل پنډې او عظيم الله د انګرېزانو په خوښه ليکل شوي. دې تاريخ کې د خاينانو ځای وموند. خو د نشنلستې غورځنګ په دوران کې او د براعظمګي له ازادۍ وروسته، کيسه سرچپه شوه، د ۱۸۵۷ د پېښې خاينانو او اتلانو خپل ځايونه يو بل ته ورکړل.

د تاريخ په نوي تعبير کې باغيان او شورشيان اتلان شول او د استعمار د زمانې اتلان هغه بد زړي کسان وبلل شول چې د هند د ازادۍ جګړه يې په بې رحمۍ سره وځپله.

مورخ قاسم قريشي د ډيلي د محاصري په ورځو کې برطانوي افسرانو ته د هندي جاسوسانو استولي ليکونه چې د باغيانو د کمزورۍ په اړه معلومات پکې شته، خپارۀ کړي دي. دغو معلوماتو له انګرېزانو سره د بغاوت په ځپلو کې مرسته وکړه. حکيم احسان الله خان، الهي بخش، جيون لال، او د نورو جاسوسانو يوۀ کوربه چې په منظم ډول به يې انګرېزانو ته معلومات ورکول، د باغيانو له مقصد سره جفا کړې او ان(د وروستي مغول پاچا بهادر شاه مېرمن) زينت محل په دې تورنه شوې ده چې له انګرېزانو سره يې مرسته کوله چې ګوندې د دې زوی په تخت کښېنوي.

دا رنګه پېښې يو مهم سوال را ولاړوي: وګړي ولې له خپل ملت يا هېواد سره خيانت ته زړۀ ښه کوي؟

يو علت خو حرص او د ډېرو پيسو د لرلو اسره ده چې پاتې ژوند په مزو او اسوده ګۍ کې تېر شي. خو دلته داسې مثالونه هم شته چې شتمنو کسانو له خپل ملک يا واکمن سره خيانت کړی دی. مير جعفر همداسې يو څوک و چې د سراج الدوله په خلاف يې دسيسه وکړه او د شرقي هند د کمپنۍ په لور ودرېد. دی د کمپنۍ د دې خدمت په بدل کې د بنګال نواب شو. د مير جعفر خيانت د سياسي قدرت د حصول او د اقتدار لپاره و.

البته، دی ژر له کمپنۍ مايوسه شو ځکه انګرېزانو يې د اقتدار درناوی ونۀ کاوۀ او چې بې فايدې يې وليد د دۀ ځای يې مير قاسم ته ورکړ.

له ټيپو سلطان سره بيا مير صادق خيانت وکاوۀ. ميرصادق په دې تمه و چې انګرېزان به ښه انعام ورکړي. په مير صادق سربېره ځينې نورې مسلمانې اشرافي کورنۍ هم وې چې ټيپو سلطان او د دۀ کورنۍ ورته تر ځان ټيټې ښکارېدل او د ټيپو سلطان د حکومت د ړنګولو لپاره يې د دۀ له غليمانو سره مرسته وکړه.

ځينې کسان د کسات اخيستلو لپاره هم خيانت کوي. مثلا د سيټ ناومل پلار چې په سند کې د تالپور کورنۍ د واکمنۍ په وخت بندي او په زور مسلمان او سنت شو، نو زوی يې د پلار بې عزتي هيڅوخت هيره نه کړه او چې فرصت په ګوتو ورغی، له انګرېزانو سره يې همکاري وکړه چې سند ونيسي.

په اوسني وخت کې مورډ د خيانت لپاره نور علتونه هم مومو. اوس په تېره بيا په هغو هېوادونو کې د خيانت مثالونه زيات موندلای شو چې هلته ديکتاتوري وي او له خلکو سره ستم کېږي. نو له داسې حالته د تېښتې لپاره ځينې کسان غوره ګڼي چې له خپل هېواد سره خيانت وکړي او پيسې وګټي او په هغو پيسو پاتې ژوند په بل هېواد کې په کراره تېر کړي. د دې ډول خيانت يو مثال هغه عراقي پېلوټ دی چې د ۱۹۶۷ د جګړې تر پيلېدو دمخه يې ميګ الوتکه اسراييل ته وتښتوله او اسراييلو ته يې د شوروي ساخت مېګ الوتکو د تخنيک په اړه پوره معلومات ورکړل. اسراييلو له دغو معلوماتو په جګړه کې استفاده وکړه. پيلوټ په بدل کې يو ميليون ډالره انعام واخيست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنت په تاريخ کې

په پهلوي ژبه کې فردوس داسې باغ ته وايي چې ديوالونه ورنه تاو دي، د ميوو له ونو، ګلونو، فوارو او مرغانو ډک دی. ښځې او نارينه پکې له يو بل سره خوشحاله ژوند تېروي.

په عربي کې هم جنت د ونو باغ ته وايي، او يا داسې وړه ساحه چې کجورې پکې ولاړې وي.

د يونانيانو، يهودو او عيسايانو په ټولنو کې د جنت په اړه درې بېل تصوره موجود دي. يو ګومان دا دی چې وو نه وو يو وخت په همدې خاورينه مځکه باندې زرينه زمانه وه. په زرينه زمانه کې وګړيو له يو بل سره نۀ جنجال کاوۀ، نۀ رقابت، او نۀ يې له يو بله کرکه کېدله. د ټولو ښځو او نارينه وو بې کړپه، خوشحاله ژوند و. د خوړو پريماني وه. راچاپېره طبيعت له رنګونو او ښايستونو مالامال و. د انسانانو په ټوليزه او شريکه حافظه کې د طلايي عصر خاطرې خوندي دي، ځکه خو بشر په هغه وخت پسې چې بې کشمکشه، کرار ژوند يې کاوۀ، سرې ساوې باسي.

د جنت په اړه بل تصوردا دی چې دلته په مځکه باندې داسې ټاپوګان وو چې بشر پکې بې خاره، بې جنجاله، ارام ژوند تېراوۀ.

دريم تصور جنت د اليزې د ميدانونو (اليزين فيلډز) په بڼه انځوروي. په دې ځای کې دنيايي پرابلمونه نشته او د تلپاتې کرارۍ پلوشې خپرې دي.

د زرينې زمانې په اړه رومي شاعر هيسيود وايي چې په هغه وخت کې انسان د خدايانو غوندې په بې غمه زړۀ، بې زياره او بې کړاوه ورځې شپې تېرولې.

افلاطون په خپل کتاب (سياست) کې زرينه زمانه د کرونوز (په يوناني اساطيرو کې د وخت رب النوع چې انسانان د دۀ په وخت کې پيدا شول. ژباړن) د واکمنۍ زمانه ياده کړې ده چې هلته: د مېوو پريماني وه او خلکو ډېروخت په ازاده هوا کې، بې جامو، بې بسترې او بې بړستنې ژوند کاوۀ.

راوروسته بيا د مسيحي دين عالمانو د مځکې په سر چېرته لرې، نا معلومه سيمه کې د يو داسې خاورين جنت په وجود تاکيد وکاوۀ چې د بشر له ګوتو وتلی دی. دې جنت ته يوازې ځينو کسانو له خاصې اجازې وروسته لاره موندلې ده. له يوۀ بل ليد لوري سره سم، خدای پاک خاورين جنت اسمان ته خېژولی او انسان يوازې له مړينې وروسته دا چانس لرلای شي چې ورشي.

په منځنيو پېړيو کې مسيحي علماوو عقيده لرله چې مځکنی جنت د عدن باغ دی چې په خاورينه کره باندې چرته پروت دی. په ۱۱۶۵ ميلادي کال دا عقيده عامه وه چې د عدن باغ په اسيا کې د پرسټر جون (دا د اروپايانو يو افسانوي شخصيت دی چې ويل کېدل په اسيا کې د مسلمانانو او غير مسيحيانو په منځ کې پټ يوۀ عيسوي قام باندې واکمني کوي. ژباړن) په قلمرو کې او يا په يوۀ نامعلوم ټاپو کې دی. دغو باورونو او ګومانونو د خاورين جنت د لټون او په بحر و بر کې د اکتشافاتو شوق پيدا کړ.

کله چې امريکا وموندل شوه ځينو کسانو خاورين جنت په برازيل کې وليد او ځينو نورو په کپ هرموسو کې. امريګو وسپوشي (د فلورانس

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګر او سمندر ګرځی و. په ۱۴۵۱ کې دنیا ته راغی. یو شپېتهٔ کاله یې عمر وکړ. دهٔ د پرتګال د پاچا په خدمت کې څو ځله نوې دنیا ته سفرونه وکړل. ځینې کسان وایي چې د امریکا نوم د دهٔ له نومه اخیستل شوی دی، خو اکثره کسان دا نظر نه مني. ژباړن) په خپل یوهٔ لیک کې کاږي چې: مهربانه خاوره، په خورا دنګو بې شمېرو ونو پوښلې، داسې ونې چې پاڼې یې کال دولس میاشتې شنې دي، خوږ و معطر بوی ورنه خپرېږي، او مزه ناکې مېوې یې په څانګو زانګي چې صحت ورسره ښه کېږي. د ګڼو وښو یو شین میدان چې له ګلونو مالامال دی او په زړهٔ پورې خوشبویي یې سپړمې نازوي. د ډول ډول مرغانو لوی لوی سیلونه چې د ښکلو، رنګونو او غږونو د بیان قدرت یې له چا سره نشته. زما په نظر، زهٔ د خاورین جنت په څنګ کې وم.)
په منځنیو پېړیو کې برابرې شوې نقشې، د خاورین جنت احتمالي ځایونه راښیي. له دغو نقشو سره سم، خاورین جنت په ایتوپیا کې، یا په عراق، ارمنستان، فلسطین یا جنوبي امریکا کې دی.
مسیحي عالمانو په دې هم بحثونه کړي دي چې خدای پاک جنت کله خلق کړ او ادم و حوا یې څهٔ وخت ورنه وایستل. دوی د ادم و حوا د قد په اړه او د خلقت په وخت کې د عمر په اړه نظرونه څرګند کړي دي او په دې یې غور کړی دی چې ایا په جنت کې ناورغي وه؟ او ایا ادم و حوا په جنت کې څهٔ کار کاوهٔ که وزګاره وو؟
مارتین لوتر(د شپاړلسمې پېړۍ د لومړۍ نیمایي عیسوي عالم چې د پروتستانت مذهب اساس یې کېښود) استدلال وکړ چې که ادم و حوا ګناه نه وای کړې نو انسانانو به په مځکه باندې زحمتونه نهٔ ګالل، کتاب ته به یې اړتیا نه وه، د ابدي حکمت خاوندان به وو.

دغه وخت یو بل سوال پیدا شو چې د جنت ژبه کومه وه؟ ځینو وویل چې عبري تر ګردو پخوانۍ ژبه ده او په همدې دلیل خدای پاک له ادم سره په عبري خبرې کړې دي. خو دې ځواب د بېلوبېلو ملکونو نشنلستان خوشحاله نکړل. دوی هڅه وکړه چې دا ثابته کړي چې په جنت کې سویډنې، دنمارکي او فنلنډي ژبې چلېدلې.
په جنت کې د نر او ښځې د برابرۍ پوښتنه هم راپورته شوه. ځواب دا و چې که حوا بي بي، ادم علیه سلام ګناه ته نه وای لمسولی نو بیا به د دواړو حیثیت مساوي و. خو د حوا رول د ښځو درجه راټیټه کړه. البته د ښځو د دویم درجه ګڼلو لپاره دا استدلال هم وشو چې دا د فطرت تقاضا ده چې حوا باید د ادم اطاعت کړی وای.
څرنګه چې په فیوډالي اروپا کې شخصي جایداد مقدس تصور شوی و نو دا سوال راپیدا شو چې ایا په جنت کې شخصي ملکیت و؟ د دې پوښتنې په ځواب کې سنټ امبروس (د څلورمې پېړۍ مسیحي عالم، ژباړن) ویلي وو چې په جنت کې شخصي جایداد ته اړتیا نه وه. خو په اوولسمه پېړۍ کې په دې نظر کې اصلاح راغله او وویل شول چې که به چا له یوې ونې د مېوې د ټولولو حق درلود نو د دې ونې د ملکیت حق هم ورسره و او چې خبره داسې وه نو که له دهٔ بل چا دا مېوه تروړلې وای، هغه ګناه کوله.
دغه نظرونه راښیي چې د خصوصي ملکیت موسسه په ټولنه کې پوره پیاوړې شوې وه او کلیسا یې ملاتړ کاوهٔ.
په اوولسمه پېړۍ کې اروپایي عالمانو په بایبل(مقدس کتاب ، تورات و انجیل) او د خلقت په اړه د بایبل په نظریې نیوکې وکړې چې په خاورین جنت باندې باور ورسره کمزوری شو او د ورک جنت د موندلو په ځای په مځکه باندې په خپل لاس جنت جوړولو ته پام

(c) ketabton.com: The Digital Library

واوښت، نو داسې باغونه ودان شول چې د جنت په اړه د بشر تر پخوانو تصوراتو ښکلي وو.

په اروپا کې، په ۱۵۳۳ کې په ونیز کې، په ۱۵۴۵ کې په پداوو کې، په ۱۵۴۶ کې په پیزا کې او په ۱۵۷۵ کې په پاریس کې د ونو، بوټو باغونه کېښودل شول.

په هند براعظمګي کې مغولو یو شمېر جنت نظیره باغونه کېښودل چې ونې، فوارې، ویالې او ګلونه یې لرل او دوی به په فخر سره دعوه کوله چې که د مځکې په مخ جنت وي نو همدا ځای دی، همدا ځای دی، همدا ځای دی.

زور او مذهب

په سیاست باندې مذهب معمولا هغه وخت غلبه کوي چې دولت او موسسې یې کمزورې وي. کله چې حکومت د خلکو د اړتیاوو په پوره کولو کې پاتې راشي او د خارجي و داخلي خطرونو په مقابل کې د خلکو د ساتلو وس ونه لري نو دغه وخت مذهبي عناصر چې له فاسد سیاسي نظامه د ټولنې د ژغورلو او د عدالت د راوستلو خبره کوي، د قدرت د حصول په لور ګام اخلي. په دغسې حالت کې مذهب په سیاست لاسبری کېږي او د خپلو شعایرو د عملي کولو ذریعه ورنه جوړوي.

مذهب په سیاست باندې له دوو لارو غلبه کوي: یوه لاره دا ده چې واکمن د ځان په ګټه او د خپلې کورنۍ د قدرت د ټینګښدا لپاره شریعت نافذوي او دیني علماوو ته اجازه ورکوي چې د دولت په چارو کې لویه برخه ولري. دویمه لاره دا ده چې دیني عالمان د سیاسي قدرت له ترلاسه کولو وروسته مذهبي حکومت جوړوي او خلک اړباسي چې د دوی مذهبي اجنډا ومني.

دغسې مذهبي حکومتونه که په شرق کې جوړ شوي دي یا په غرب کې، د جوړوونکو یې باور و چې بنیادم یوازې د زور له لارې او د عملونو د څارنې له لارې اصلاح کېدای شي. ځکه خو دغو حکومتونو د سوچه ټولنې د جوړولو لپاره په وړو وړو جرمونو هم سختې سزاګانې ورکړې دي چې خلک عبرت واخلي. دا باور هم و چې دنیایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

واکمنان فاسد او شرير دي، له همدې کبله يوازې مذهبي علما په صداقت سره حکومت کولای او خلکو ته خير رسولای شي.

د اروپا د جينوا ښار- دولت چې موسس يې مسيحي اصلاح غوښتونکی او ريفورميست کالوين (په ۱۵۹۹ کې مړ) و، د هغو نظامونو يو مثال بللی شو چې سياست ورکې د مذهب مربی وي.

کالوين د سياسي قدرت له حصوله وروسته د خپلو مذهبي نظريو د عملي کولو په دريغ کې و. د دهٔ لومړنی کار د ښار اوسېدونکو ته دا اعلان و چې که هر څوک يې د نظريو پلوی نه دی، له ښاره دې ووځي. هغوی چې په ښار کې پاتې شول، په لويو يا وړو ګناهونو او خطاوو يې خورا سختې جزاوې وليدلې. په دغو جزاوو کې تکفير، له ښاره شړل، قيد او اعدام شامل وو.

د کالوين په امر د ښار ټول هغه هوټلونه او مېلمستونونه چې مېلمنو ته يې د سکس اسانتياوې برابرولې، بند شول. هر سوداګر او دوکاندار ته چې تقلب يې کاوهٔ يا يې په تله کې ډنډې وهلې، سخته جزا ورکول کېدله. په بې باکو بازاري سندرو او قطعه بازۍ بنديز ولګېد. امر وشو چې مقدس کتاب بايد په هر مهم ځای کې ايښی وي. که به څوک وليدل شو چې د وعظ په وخت کې خاندي، توبيخ کېدهٔ. د ډوډۍ تر خوړلو دمخه د شکر کول اجباري شول. د کالوين د خورا سختو قوانينو په زور د جينوا اوسېدونکي د هغهٔ د مذهبي پوليسو تر پوره کنټرول او څارنې لاندې راغلل. جزاوې خورا سختې وې او د هيچا لحاظ و خاطر نهٔ کېدهٔ. مثلا يو ځل يوهٔ ماشوم ته چې خپل پلار يې وهلی و، د سر غوڅولو جزا ورکړه شوه.

ويل کېږي چې په شپږ کلنه موده کې د بدعت او ارتداد په تور يو سلو پنځوس کسه اور ته ژوندي واچول شول او ايرې شول. د دې

توندۍ او تېزۍ نتيجه دا وه چې د جينوا خلک د کالوين له نظامه ژر پوزې ته ورسېدل او چې کالوين له ښاره وايستل شو، نظام يې هم ختم شو.

په اسلامي دنيا کې په اتلسمه پېړۍ کې په نجد او حجاز کې يو مذهبي نهضت پيل شو چې ژر يې ګرده سيمه لاندې کړه. د دې نهضت مشر محمد ابن عبدالوهاب (په ۱۷۹۲ کې مړ) له غير مذهبي رواجونو د مذهب د بېلولو مبارزه پيل کړه. د سعودي سلطنتي کورنۍ موسس محمد ابن سعود د محمد ابن وهاب د تعليماتو تر اثر لاندې راغی او بيا د دواړو کورنيو تر منځ خېښي هم وشوه. کله چې د ابن سعود زوی، سعود (په ۱۸۱۴ کې مړ) قدرت تر لاسه کړ، وهابيت يې د حکومت مذهب کړ. څرنګه چې وهابيانو د مذهب د احيا او سوچه توب خبره کوله نو مقبرې يې ورانې کړې، په مقبرو کې ساتل شوي مذهبي يادګارونه يې لرې کړل او په زيارت کولو يې بنديز ولګاوهٔ.

له يوې خوا خو وهابيانو غوښتل چې د اسلام د لومړيو وختونو ايډياله ټولنه احيا کړي خو له بلې خوا يې د اسلام د تاريخ د لومړيو وختونو ټول تاريخي يادګارونه يوازې په دې وجه له منځه يوړل چې د خلکو ورسره ډېره مينه وه او مقدس يې ګڼل.

وهابيانو د مذهبي شعايرو د څارنې لپاره سخت اصول او مقررات اجرا کړل. مثلا که به چا پنځه وخته لمونځ په جماعت نه کاوهٔ نو پوليس پسې ورتلل، په زوره يې جومات ته استاوهٔ.

وهابي ماډل په نورو اسلامي هېوادونو کې هم مذهبي ريفورميستانو ته الهام ورکړ او د قدرت د حصول او د ټولنې د اصلاح لپاره ځينې نهضتونه راڅرګند شول چې مذهبي اجنډا يې لرله.

په هندوستان کې د سيد احمد شهيد (په ۱۸۳۱ کې مړ) جهاد غورځنګ همدا لاره خپله کړه. سيد احمد له شمالي هندوستانه شمال مغربي سرحد

(c) ketabton.com: The Digital Library

تهلاړ چې هلته خپل اسلامي دولت جوړ کړي. دۀ په ۱۸۲۷ کې ځان خليفه او امام وباله. دۀ او ملګرو يې د زور او فشار ټولې ذريعې وکارولې چې د سرحد په سيمه کې د تقوا په اساس ولاړه، سوچه ټولنه جوړه کړي.

ميرزا حيرت دهلوي په خپل کتاب (حيات طيبه) کې ليکي چې سيدصاحب خپلو ګڼو ملګرو ته مهم مقامونه ورکړل او امر يې ورته وکاوۀ چې په خلکو باندې به شريعت په زور عملي کوي. خو دغو مقاماتو له خپل اقتداره ناوړه استفاده وکړه او کله کله خو يې پېغلې اړايستلې چې له دوی سره ودونه وکړي. داسې هم وليدل شول چې ځينو زلمو مجاهدينو په زور او جبر ځوانې نجونې له بازارونو او سړکونو جوماتونو ته يووړې او د هغوی له رضا پرته يې ودونه ورسره وکړل. هغو افسرانو هم چې د بزګرانو او کليوالو د چارو لپاره مقرر شوي وو، خپل اختيار په غلطه وکاراوۀ او له عامو خلکو سره په کبر وچلېدل. د دوی د کړو نتيجه دا راووته چې خوار او ساده کليوال ورنه په لنډ وخت کې زړۀ توري شول.

دغو افسرانو د دې لپاره چې خلکو ته خپل زور وروښيي په هر هغه چا د کفر ټاپه ولګوله چې د دوی د تعليماتو پيروي ته يې غاړه نه ايښوده. که به د چا ږيره تر ټاکلې اندازې اوږده وليدل شوه نو په جزا کې يې شونډې غوڅېدلې. که به څوک وليدل شول چې جامې يې د پښو تر بجلکو اوږدې دي، نو جزا يې دا وه چې د بجلکو هډوکي يې ورمات شي.

په افغانستان کې د طالبانو په وخت کې او د پاچا د حکومت له رنګېدو وروسته په ايران کې، البته په څۀ نا څۀ بله بڼه، همداسې چارې وشوې او د دې لپاره چې د واکمنو د خوښې مطابق شريعت تطبيق شي د زور له ټولو طريقو استفاده وشوه.

سياست د مذهب په مخالفت کې

کله چې ټول قدرت د سياسي اکثريت په لاسونو کې راغونډ شي نو مذهب د سياست خدمتګار او د سياستوالو د ګټو ساتندوی شي.

د مثال لپاره به اسلامي تاريخ ياد کړو. له هغه وروسته چې ايرانيانو د عباسيانو انقلاب (۷۵۰ ميلادي) کامياب کړ او په نوې اداره کې د چارو واګې په ګوتو ورغلې او د حکومت پاليسي يې جوړه کړه، نو د سياست او مذهب تر منځ ټکر او کشمکش پای ته ورسېد.

ايراني بيروکراسي وغوښتل چې عباسي خليفه د بشپړ سياسي واک په څنګ کې مذهبي واک هم ولري.

که څۀ هم ديني علماوو له دې کار سره مخالفت وکاوۀ او د شريعت په رڼا کې يې د خليفه د قدرت د محدودولو هڅه وکړه مګر ايرانيانو په خپل سياسي او پوځي زور ديني علما له ميدانه وايستل، د ايران د ساساني دوران درباري آداب يې دود او خلفا يې د ايراني شاهانو په څېر کړل.

البته دا خبره سپينه شوې وه چې که څه هم خليفه به بشپړ سياسي او اداري اختيار لري خو نه به د شريعت په چارو کې ګوتې وهي او نۀ به د شريعت د بدلولو لپاره هڅه کوي. په دې ډول شريعت د ديني علماوو په قلمرو کې پاتې شو او د ا سلام د تاريخ په لومړي پړاو کې دين و سياست له يو بله بېل شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاست او مذهب تر منځ د دې ډول معاملې په نتیجه کې یو داسې سیستم راڅرګند شو چې واکمن پکې نامحدود واک درلود او دیني علما د دولت په چوکاټ کې د قاضیانو، مفتیانو (د شرعي احکامو شارحان او تعبیرونکي)، محتسبانو او امامانو (ملایانو) په توګه داخل شول.

دوی په دغو پوستونو کې د دولت همکاران شول او په دغو مقامانو کې د دوی یو مسوولیت دا و چې د واکمن او دولت اطاعت وکړي او شریعت د خلیفه له ګټو سره سم تعبیر و تفسیر کړي. څرنګه چې علماوو له دولته مواجب (میاشتنۍ یا کالنۍ تنخواه ګانې) یا جاګیرونه (د خدمت په مقابل کې ورکړه شوې مځکه) اخیستل او اقتصادي ګټې یې له دولت سره تړلې وې نو دې ته یې ډېر پام کاوهٔ چې واکمن خوشحاله وساتي.

له بلې خوا واکمنو هم له دیني علماوو سره د توافق پالیسي خپله کړې وه. واکمنو به په ظاهر کې د علماوو درناوی کاوهٔ، دربار ته به یې وربلل چې وعظ وکړي او په مهمو مسایلو کې مشوره ورنه وغواړي. خو هر وخت چې به یې د خپلو سیاسي ګټو لپاره د علماوو استعمالول وغوښتل نو د فتوا ورکولو تقاضا به یې ورنه وکړه او علماوو به فتوا جاري کړه.

دغو دیني علماوو د واکمن په حضور کې د اطاعت و تسلیم، د واکمن د پښو یا لاسونو د مچه کولو او د بې حده احترام په الفاظو باندې واکمن ته د خطاب کولو ټول هغه آداب سم وبلل چې په ایراني دربارونو کې رواج وو.

دغه راز که به د پنځه وخته لمانځهٔ یا د روژې په میاشت کې د روژه نیولو په څېر ضروري عبادتونو ته د واکمن ډېره نه لګېده نو دغو

علماوو د خلاصون لاره ورته جوړوله. واکمنو دا اجازه هم تر لاسه کړه چې څومره یې خوښه وي هغومره ښځې وادهٔ کړي او طلاقونه ورکړي او په حرم سرای کې هغومره وینځې وساتي چې څومره یې زړهٔ غواړي.

په عباسي دوران کې د خلفاوو د قدرت له زیاتېدا سره د دیني علماوو قدرت کم شو او بالاخره علما د واکمنو د هوسونو په خادمانو بدل شول.

د عباسیانو له زوال او کمزورۍ سره په بېلو بېلو سیمو کې د مستقل قدرت لرونکې کورنۍ راڅرګندې شوې چې د سلطنت موسسه یې معرفي کړه. مسلمانو فقهاوو دغه کار په دې دلیل سم وبالهٔ چې د انارکي مخه نیسي او په ټولنه کې نظم و دسپلین وساتي.

فقهاوو د زورورو نظامیانو په لاس د قدرت غصب هم په دې دلیل روا وبالهٔ چې که روا ونهٔ بلل شي نو سیاسي ناکراري ته به لار پرانیزي او د کورنۍ جګړې اور به بل شي. نامتو دیني عالم الموردي (په ۱۰۵۸ کې مړ) چې سیاسي مفکر و، په خپل کتاب الحکام السلطانیه کې وایي چې د غاصب قدرت باید د خونریزۍ د مخنیوي په خاطر مشروع وبلل شي.

د سلطنت او غصب مسلو ته له لار جوړولو وروسته بل سوال دا و چې ایا سلطان باید د مذهبي اقتدار تابع وي او که دا اختیار ولري چې مذهب د خپلو سیاسي غوښتنو لپاره استعمال کړي؟ د دې سوال او نورو مسایلو په اړه چې پاچا باید څنګه چلند وکړي، د لیکنو یو ژانر دود شو چې د امیرانو هینداره نومېږي. د دې ژانر په ځینو مهمو کتابونو کې د کیکاوس (په ۱۰۸۲ میلادي کال کې مړ) قابوس نامه، د نظام الملک (په ۱۰۹۱ میلادي کال کې مړ) سیاستنامه، د غزالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(په ۱۱۱۱ ميلادي کال کې مړ) نصيحت الملوک، او د ضياالدين برني اثر، فتاوای جهانداري يادولای شو.

د دغه ژانر په کتابونو کې سلطنت د يوې ارثي موسسې په توګه پېژندل شوی او واکمن ته د (ظل الهي) يعنې د خدای د سيوري خطاب شوی دی. د ماکياولي په نظر واکمن بايد د دين له واجباتو او قيدونو ازاد وي او د قدرت ټولې واکې يې په لاسونو کې وي. د واکمنو د هينداري په کتابونو کې هم، دې ته ورته افکار وينو. په دغو کتابونو کې واکمن ته د ايران د ساساني پاچايانو په څېر د ديني او دنيايي چارو ټول واک ورکړ شوی دی.

په هندوستان کې د ډيلي سلاطينو (۱۵۲۶-۱۲۰۶) د واکمنو د واک همدا ماډل خپل کړ خو مغول پاچا اکبر د سلطنت يوه بله تيوري وړاندې کړه چې د هند له چاپېريال سره يې سمون خوړ. د اکبر پاچا د دربار مورخ، د ده نژدې دوست او سلاکار ابوالفضل (په ۱۶۰۲ ميلادي کال کې مړ) د سلطنت په اهميت باندې د تاکيد او د دې مقام د لوړاوي او ستاينې له لارې د مغولو سلطنت ته فلسفي بنيادونه جوړ کړل. د ابوالفضل په اند سلطنت د خدای په نزد تر ګردو لوړ عزت دی چې دی ورته الهي رڼا وايي، داسې رڼا چې له خدايه سرچينه اخلي او د پاچا په زړه کې له رعيت سره پلارنۍ مينه پيدا کوي او په خدای باندې د پاچا باور و تکيه زياتوي.

له سلطنته د هغې معنا او مفهوم په باره کې چې د هند مغولو اخيسته، وانينا ليکي چې دا ظاهرا د سلطنت له اسلامي تيوري او هندو تيوري توپير نه لري.

خو که ځير شو پوهېږو چې دا د هغو غوندې نه ده بلکې بېخي ورنه بېله ده. د ابوالفضل په نظر، پاچا د خپل رعيت د خير لپاره واکمني

کوي او دې مقصد ته د رسېدو په لاره کې حق لري چې په پخوانو دودونو او اجتماعي موسسو کې تغيير راولي. څرنګه چې سلطنت د خدای له لوري دی نو پاچا د مذهبي علماوو د مشورو په منلو مجبور نه دی. ده ته الهي قدرت دا واک ورسپارلی چې د وخت له ضرورتونو سره سم، په ټولنيز جوړښت کې تغييرات راولي.

اکبر همداسې وکړل. ده د ماشومانو ودونه او دغه راز د نژدې خپلوانو تر منځ ودونه منع کړل. ده د ستي په دود هم بنديز ولګاوه چې البته پوره ختم نه شو. له دې اړخه که ورته وګورو نو اکبر د هندوستان لومړنی واکمن و چې د کورنۍ، کاسټ او ټولنې په چارو کې يې هم مداخله وکړه. پخوا به واکمنو په دې ساحو کې د مداخلې او د بدلونونو د راوستلو حق ځان ته نه ورکاوه.

اکبر پاچا چې د علماوو په موافقه د (مجتهد) اختيارات هم په خپل لاس کې واخيستل نو قدرت يې لا زيات شو. اکبر دا کار د ابوالفضل د پلار شيخ مبارک په مشوره وکړ. مبارک ورته وويل چې له ديني علماوو دې وغواړي چې يو (محضر) دستخط کړي چې ده ته د مذهب د تفسير و تعبير د اختيار وکالت ورکوي. په دې ډول اکبر پاچا هم د مذهبي او هم د سياسي چارو واکې تر لاسه کړې او له ديني علماوو سره نور د پاچا د فيصلو د چلينجولو واک پاتې نه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازادي، مساوات ، ورورګلوي

د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د سیاسي بدلون په نتیجه کې یو نوی کلتور وزېږاوهٔ چې د اروپا د ټولنې پخوانی استبدادي نظام یې ورو ورو په دیموکراسي بدل کړ. ازادي، مساوات او اخوت د انقلاب شعار و چې د اریستوکراسي او د هغې د کلچر غلبه یې ختمه کړه. په ټولنه کې هرارشي او د مراتبو سلسله هم ختمه شوه. انقلاب د ژوند په هر اړخ باندې اثر وکاوهٔ. د سلطنت او اشرافیت د امتیاز ټول سمبولونه بې اهمیته شول. خلکو د عالي جناب یا عالیقدر په څېر لقبونه له خولو وغورځول او یو بل ته یې د وطنوال (ستېزن) ویل پیل کړل.
د مساوات د مفهوم تر اغېز لاندې خلکو د (تاسې) د کلمې په ځای چې د لوړو طبقو د درناوي لپاره وه، د (تهٔ) کلمه خوښه کړه. خلکو له اشرافیته خپله کرکه د بې ادبه او شډلې ژبې په ذریعه چې اشرافو ته سپکې سپورې او کترې کنایې پکې وې، ښکاره کړه. د انقلاب په زمانه کې د بېوزلو او شتمنو طبقو تر منځ د توپیر د ختمولو لپاره هڅې وشوې.
په دې دوران کې له دولته د کلیسا بېلېدا د سکیولریزم اساس کېښود چې د مذهبي زغم سبب شو. کله چې په فرانسې باندې انقلاب مخالفو هېوادونو یرغل وکړ، په فرانسه کې د نشنلیزم یو پیاوړی احساس وغوړېد او له یرغل سره د مقابلې لپاره خلکو لښکر وکړ چې د خپل ملک دفاع وکاندي.

د انقلابي کلچر یو بل اوڅار اړخ په اجتماعي، سیاسي او کلتوري فعالیتونو کې د ښځو ګډون و. په انقلاب کې ښځو فعاله برخه واخیسته. د شلمې پېړۍ د نامتو جرمنۍ فیمنستې ټولنپوهې ماریا مایس په ژبه: دوی د پاریس په کوڅو کې له روانې مبارزې سره د یو ځای کېدو په ذریعه او دغه راز د بحثونو په ګڼو ګروپونو او ګڼو جمهوري کلبونو کې چې په ټوله فرانسه کې جوړ شوي وو ، د شاملېدو په ذریعه ارزو لرله چې د لوی انقلاب په منځ کې خپل انقلاب هم وکوي. د فیوډالزم په خلاف جګړه کې د پاریس د بېوزلو پرګنو ګڼو مېرمنو پوره برخه لرله.
د فرانسې د انقلاب خورا مهمه ځانګړنه دا وه چې خلکو د ژوند په هر ډګر کې حضور پیدا کړ. د ملي اسمبلۍ هره ناسته له خلکو ډکه وه. د اسمبلۍ غړیو به چې خبرې کولې نو عوامو به یې په دقت سره څار کاوهٔ. انقلاب عام خلک وروزل چې د خپلو حقونو لپاره د پوځ په مقابل کې وجنګېږي. د فرانسې د انقلاب په دوران کې چې عوامو کومه تجربه ترلاسه کړه، دغه تجربه یې د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۸ کال په انقلابونو کې چې کوښې یې په کامیابۍ سره بندې او مورچې یې ورکې جوړې کړې. ښکار راغله. د پاریس خلکو د اروپا د نورو هېوادونو اوسېدونکو ته چې هلته خلکو د خپلو استبدادي حکومتونو په خلاف مبارزه کوله، یو ماډل وړاندې کړ.
یو بل بدلون دا راغی چې اشرافو د عوامو د کلچر تر اغېز لاندې خپل د ښکو دودیز لباس پرېښود او په ټولنه کې یې د عادي خلکو غوندې لباس واغوست.
د انقلاب په دوران کې د شتمنو او ممتازو طبقو په خلاف د عادي کس قهر د خشونت په بڼه را څرګند شو. اشرافیت برالا توهین شو او ګېوتن په پرله پسې ډول د انقلاب د مخالفانو سرونه غوڅ کړل چې په نتیجه کې، ښکاره اعدامونه د عوامو د ساتېري په یوې ذریعې بدل شول. خلک به د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعدام د ځای شاوخوا راټولېدل او چې د مقتول پرې کړی سر به يې وليد چکچکې به يې کولې. د روبسپير د ترور دوران د تشدد په ذريعه د انقلابي اخلاقو د دودېدا د هڅې دوران و.

په ۱۷۹۴ کې د عام مصونيت د کمېټې وياند انقلابي اخلاق د پخواني رژيم په وخت کې له فسق و شرارت سره د مقايسې له لارې توضيح کړل ، دهٔ وويل : موږ غواړو په خپل هيواد کې د ايگوايزم و انانيت په ځای صداقت اود امتياز غوښتنې په ځای اصول حاکم کړو، د دودونو په ځای خپلو مکلفيتونو ته پام وکړو ، د مال او شتو په ځای د استدلال او منطق قوت پيدا کړو ، د جابرانه چلند په ځای نرمه لهجه غوره کړو، د حقارت په ځای عزت او د تشدد په ځای پراخه سينه ولرو، د تنبلۍ په ځای سترو ارمانونو ته د رسېدو تکل ولرو ، له پيسو سره د مينې په ځای له ښو خلکو سره مينه وکړو، په ښو ادارو کې لياقت معيار وگرځوو، د توطيو او دسيسو په ځای له خپل استعداده کار واخلو، د ټوکو په ځای حقيقت ته پام ولرو، د ظاهري شان و شوکت په ځای په ځان کې واقعي خوشحالي پيدا کړو، د ستومانه کوونکو شهوت پرستيو په ځای د انسان د مقام عظمت ته پام واړوو او بالاخره د وړو شيانو په ځای د سترو هدفونو په لور گامونه واخلو.

د فرانسې انقلاب يو ملي او سياسي کلچر خلق کړ. څرنگه چې دولت ملي شو نو د هغه ټولې موسسې ملي ونومول شوې. لکه ملي پوهنتون، ملي تعليم، ملي بېرغ او ملي سرود.

نورو هېوادونو د فرانسې د ماډل پيروي وکړه. نورو هم ملي بېرغ ته درې رنگه غوره کړل او د ملي هويت د بيان لپاره يې ملي سرود وموند. د سياسي او اجتماعي بدلونونو لپاره د خلکو د پارولو او پاڅولو لپاره په گرده دنيا کې د فرانسې د انقلاب ژبه او ادب وکارول شول.

هغه کلچر چې د فرانسې انقلاب رامنځ ته کړ په ټوله اروپا کې خپور شو او د اروپا سياسي او اجتماعي جوړښت يې بدل کړ.

يوازې بدلون پاتېدونی دی

څرنگه چې خلکو ته تاريخي پېښې له اوسنو حالاتو سره بې ارتباطه، مازې پخوانۍ کيسې ښکاري نو ډېر ځله يې په دې خبره چندان باور نه راځي چې د تاريخ مطالعه به گټه ولري.

په حقيقت کې له تېرو پېښو د استفادې کولو مفکوره خورا پېچلې ده. معمولا خلک غوره گڼي چې تغييرات ژر، ژر او محسوس ووينې. که تغييرات محسوس او څرگند نهٔ وي، لکه په تاريخ کې چې خبره همداسې ده، نو دغسې نظم په خلکو بوج شي.

خو تاريخ په عمل کې د ټولنې د ليدلوري د بدلولو او د خلکو د خبرولو يو لوی کار په غاړه لري. البته، د اثر د غورځولو او تاثير اچولو بهير ډېر وخت غواړي. تاريخ نه يوازې د پخوا په اړه پوهه راکوي بلکې زموږ د اوسنو پرابلمونو په باب هم خبرې را ته لري. مثلا که موږ د خپلې ټولنې د اوسني مخ په ځوړ حال په باب غور کوو نو د راغلي حالت علتونه به هم چې په تېر وخت کې ځېلي لري، ځيرو.

د يوهٔ تمدن د ظهور او زوال پديده د بدلېدونکو حالاتو د بهير پديده ده او مورخان د دې بهير په بېلو بېلو پړاوونو بحث کوي او بيانوي يې.

درې مفکرانو د ځينو قوانينو په رڼا کې چې د دوی په فکر د تاريخ د حرکت لوری ټاکي، د تمدنونو د ظهور و زوال د ټول بهير د موندلو هڅه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن خلدون (په ۱۴۰۶ میلادي کال کې مړ) دغه بهیر د وګړي د ژوند غونډې بولي چې په زوکړه پیلېږي، له ماشومتوب، زلما او زړبودنه تېرېږي او مرګ ته رسېږي. د ابن خلدون په نظر یو ملت یا تمدن دې ته ورته پړاوونه کچوي او په اخر کې مري. د دهٔ په عقیده دا بهیر نه بدلېږي او برخلیک یې نه نورېږي.

جرمن مفکر شپنګلر (په ۱۹۳۶ کې مړ) د خپل کتاب (د غرب زوال) تر لیکلو د مخه د نړۍ اتهٔ لوی تمدنونه مطالعه کړل. شپنګلر په خپل کتاب کې هغه پړاوونه راښیي چې د دهٔ په نظر هر تمدن ورسره مخ کېږي. دی وایي چې هر تمدن په ابتدا کې دین او هنر خلقوي او له همدې ځایه د تمدن د پسرلي موسم پیلېږي. فیوډالیزم او فیوډالي کلچر د تمدن د دې موسم لویه ځانګړنه ده. تمدن د خپل ژوند د دوبي په موسم کې د خپلو ښارونو په وده مشهورېږي. ورپسې بیا د عقیدې ځای تعقل او رشنلیزم نیسي او په ژمي کې د ماتریالزم سیوری خپرېږي چې زوال او بې تاریخه دوران یې په مخ کې دی.

د شپنګلر په اند ، مرګ خامخا راځي او یو تمدن باید د یوناني اتل په څېر مړینې ته تیار وي. دغه جرمن مفکر د تاریخ د بهیر لپاره د دا رنګه قوانینو په جوړولو سره د لویدیځ تمدن د زوال اټکل وکاوهٔ. د دهٔ په نظر، نولسمه پېړۍ د لویدیځ تمدن تر ګردو غوره دوران و. په دې دوران کې لویدیځ تمدن خپل کلاسیک هنر، معماري، موسیقي او ادبیات وزېږول. په شلمه پېړۍ کې د لویدیځ تمدن زوال پیل شو. په دې پېړۍ کې یې موزیک، معماري، هنر او ادبیات بازاري و برسېرن شول، عمق و ابتکار ورپاتې نه شول.

له بلې خوا ټاین بي (په ۱۹۷۴ کې مړ) وینو چې یوې بلې پایلې ته رسېدلی دی. دهٔ په خپل کتاب (د تاریخ مطالعه) کې د شپږوېشتو لویو او وړو تمدنونو په لوړ و ځوړ بحث کړی دی.

دهٔ په ټولو تمدنونو کې یو مشترک عامل چې دی یې (چلینجونه او ځواب) بولي، ومومند. ټاین بي وایي چې یو تمدن تر هغو پورې له زواله خوندي دی چې د چلینجونو د مقابلې او د خنډونو د لرې کولو وړتیا لري. زوال یې هله پیلېږي چې مشکلاتو ته په ځواب موندلو کې پاتې راشي. د ټاین بي په نظر دا د یوهٔ تمدن د روشنفکرو کار دی چې د خنډونو او چلینجونو ماهیت وپېژني او حل لارې ورته پیدا کړي.

ابن خلدون او شپنګلر دواړو د تمدن د مرګ پېش بیني وکړه خو ټاین بي خوشبینه ښکاري. البته، د تمدن د عمر په باره کې د دهٔ خوشبیني بې شرطه نهٔ ده. د تمدن د نه مړهٔ کېدلو شرط دا دی چې د روشنفکرو ټولنه به د چلینجونو او مشکلاتو ماهیت پېژني او مناسبې حل لارې به ورته مومي.

که پاکستان ته راشو نو ویلی شو چې دلته وضعیت پېچلی دی. دغه هېواد له اقتصادي بحرانه رانیولې تر اجتماعي او سیاسي بحرانونو پورې له ډول ډول چیلنجونو سره لاس وګریوان دی. له بده مرغه پاکستان داسې روشنفکران نه لري چې له دغو بحرانونو یې راوباسي.

په پاکستان کې د هغو فیلسوفانو، ټولنپوهانو، مورخانو، انتروپولجستانو او د اقتصادي او سیاسي چارو د مفکرانو کمی دی چې د ملک او ټولنې د مشکلاتو لپاره حل لارې مومي.

له بلې خوا په پاکستانی ټولنه کې دا باور موجود دی چې دوی یو بشپړ نظام لري او د موجود حالت بدلېدا ته یې اړتیا نشته. هغه افراد

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په دې مفکوره کې خو او مشکل ويني، غندل کېږي. دلته له نويو فکرونو سره سخته دښمني روانه ده. دلته د مخ په ځوړ حالت د مشکلاتو د اواري لپاره نوي فکرونه، اورېدونکي نه لري.
که موږ د ټاين بي د چلينج او ځواب مفکورې په رڼا کې لويديځ تمدن ته وګورو نو ويلی شو چې دغه تمدن د پخوانو هغو په نسبت په بر او ممتاز دريځ کې دی. دغه تمدن نه يوازې د تېرو تمدنونو مفصل تاريخ لري بلکې په اوسنۍ دنيا هم د پوهې او معرفت او لوربينې کوي. په دې سربېره د اسيا او افريقا تر ګردو تکړه کسان چې په خپلو وطنونو کې ورته امکانات نشته، لويديځ ته تللي دي. د شپنګلر د پيش بيني برخلاف، لويديځ تمدن په ستونزو لاسبری شوی او له زواله ژغورېدلی دی. د تاريخ په اړه بايد ووايو چې تاريخ چمتو دی چې يو څه رازده کړي خو سوال دا دی چې ايا موږ څۀ زده کولو ته تيار يو؟

خيرات او ټولنه

صدقه او خيرات د بېوزلۍ د فشار د کمولو او د محتاجو کسانو د مرستلو يوه ډېره ښه ذريعه بلل کېږي. افراد او موسسې دواړه، هغو کسانو ته خيرات ورکوي چې خورا نيازمن دي. له بېوزلو سره مرسته يوه مذهبي وجيبه او دغه راز ټولنيزه دنده ده.
د ډيلي د سلطنت په زمانه کې، فيروز تغلق (١٣٥١ـ ١٣٨٨ ميلادي) د صدقې د چارو لپاره يوه اداره جوړه کړه چې بې وسو نجونو ته جهيز برابرول او بېوزلو کسانو ته مالي مرسته يې دنده وه. محتاجو کسانو ته د ډوډۍ ورکولو لپاره د لنګر جوړول يو پخوانی دود دی. مغولو امپراطورانو د حکومت په پيسو په خپل ټول قلمرو کې لنګرخانې جوړې کړې.
د کاختۍ يا وچکالۍ په زمانه کې به لنګرخانې زياتېدلې. اکبر پاچا (١٦٠٥-١٥٥٦) په فتحپور کې مسلمانو او هندو بېوزلو ته لنګرخانې وداني کړې چې خيرپوره او دهرمپوره يادېدلې. ګڼو جوګيانو چې د مفتې ډوډۍ اوازه واورېده نو فتحپور ته لاړل. دوی ته د جوګيپوره په نوم بېله لنګرخانه جوړه شوه.
جهانګير پاچا (١٦٢٧-١٦٠٥) د خپل سلطنت په دوران کې په احمداباد، اله اباد، لاهور، ډيلي او اګره کې لنګرونه جاري کړل. دغه لنګرخانې به يې بولغار کهان (د خوارانو په منځ کې د پخې ډوډۍ د وېشلو ځای) بللې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صدقې په دا رنګه موسسو سربېره، د خیر خیرات ځینې اجتماعي او مذهبي رواجونه هم وو. مثلاً، د اخترونو یا جشنونو په وخت به د نقره اي او طلايي سکو ډک پتنوس د امپراطور یا اشرافي د سر د پاسه ورل کېدۀ چې وروسته بیا په بېوزلو ووېشل شي. دغو مراسمو ته یې نثار ویل. نثار د هرې موقعې رد بلا انګېرل کېدۀ. دا دود هم و چې کله به امپراطور یا اشرافي د اختر لمانځۀ یا د بزرګ د مقبرې زیارت ته په ډله کې روان و نو په هغو خلکو به یې پیسې شیندلې چې د جلوس نندارې ته به راغونډ شوي وو. په هندوستان کې د پیسو شندلو دغه دستور سخاوت بلل کېدۀ.

اکبرپاچا د صدقې د وېشلو لپاره یو ځل یوۀ نوي شي ته فکر شو. دۀ یو حوض چې اناپ الاو بلل کېدۀ، له پیسو ډک کړ چې په خوارانو یې ووېشل شي.

ابوالفضل لیکي چې، په فتحپور کې د ماڼۍ په حویلۍ کې یو ډنډ و چې شل، شل ګزه یې طول و عرض او درې ګزه یې ژوروالی و. پاچا امر وکاوۀ چې دغه ټول ډنډ په سرو، سپینو او تورو پیسو (یعنې په طلايي، نقره اي، او مسي سکو) ډک شي. خو په لومړۍ ورځ دومره ګڼه ګوڼه شوه چې ځینې کسان تر پښو لاندې شول. پاچا چې دا حال ولید امر یې وکاوۀ چې دغه کار دې نه تکرارېږي.

خو له بلې خوا، په انګلستان کې له بېوزلۍ سره مبارزه بل ډول وه. د تیر دور کورنۍ د سلطنت په دوران کې (۱۶۰۳-۱۴۸۵) په انګلستان کې د ګدایانو یو نوی ګروپ چې (روغ رمټ ګدایان) یې بلل، راڅرګند شول. دا هغه زمانه وه چې د ګلابو له جګړې او د فرانسې له جګړو فارغ شوي عسکر وزګاره شوي وو، د احاطې د سیستم په وجه خوارو بزګرانو ناکرلې مځکې نه شوای کرلی، ځنګلونه کم شوي او

بې روزګاري زیاته وه. دغو ټولو عواملو یو بل ته لاسونه سره ورکړي او په صورت پوره، روغ رمټ کسان یې ګدایي ته اړ ایستلي وو. دوی به په کلیو کې ډله ډله ګرځېدل، د خلکو ورونو ته به درېدل او خیرات به یې غوښت. ټولنه له دوی سره په تکلیف کې شوه.

د مشکل د اوارولو لپاره د انګلستان دولت له بېوزلو سره د مرستې په مقصد څو قانوني لایحې پاس کړې. دا مرسته به د اعانې له لارې برابرېده او له هرې کلیسا سره د اړوندې ناحیې خلکو به یې چارې سمبالولې. حکومت په بل قدم کې د بېوزلو لپاره کار ځایونه جوړ کړل چې بېوزلي په دې توګه له ګدایي او په مرسته باندې له تکیه کولو را وګرځوي. په ۱۷۲۳ میلادي کال کې د بېوزلو لپاره د کارځایونو یو قانون جوړ شو چې له دوی یې غوښتل چې په کارځایونو کې خپل نومونه ثبت کړي او کار کولو ته متې راونغاړي. یو بل قانون په ۱۸۳۴ کې د کوڅې او بازار ګدایي منع کړه او ګدایان یې مجبور کړل چې په کارځایونو کې واوسي.

په دغو کارځایونو کې ژوند بې مزې او تریخ و. دلته د کورنۍ د نظام درناوی نه کېدۀ. ښځې، ماشومان او مېړونه له یو بله بېل ساتل کېدل او خورا سخت مقررات یې لرل. امر و چې د ډوډۍ په وخت به څوک خبرې نه کوي. خوارۀ یې کم او نیمګړي وو. دلته د تېرو د ماتولو، د هډوکو د وړۀ کولو، د زړو رسیو د تار تار کولو او داسې نور کارونه وو. چارلز دیکنز په خپلو ناولونو کې د دغو کارځایونو د شرایطو روښانه انځورونه ایستلي دي.

یو مورخ لیکي: په اندوور کارځای کې د هډوکو د ماتولو په وخت د دې حقیقت معلومېدا چې خواران وراستۀ هډوکي چیچي او غوړ و ماغزۀ یې خوري، د لویې رسوایي سبب شوه. دا څه عجبه نه ده چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارځایونو کارکوونکي دغه ځایونه باستیل بولي. (د پاریس د مشهورې بندیخانې نوم)

په اتلس سوه پنځوسمو کلونو کې د عمومي فشار په نتیجه کې د کارځایونو شرایط بهتره شول. خو د دغو ځایونو په باب هغه بد تصور د بېوزلو په ذهنونو کې پاتې شو. د وخت په تېرېدو سره د بېوزلو په اړه د قوانینو ځای یو لړ نویو موسسو ونیو چې له محتاجو کسانو سره یې د حکومتي ادارو یا خیریه موسسو له لارې مرسته کوله.

د وګړي د خیرات او د موسسې د خیرات تر منځ لوی توپیر موجود دی. یو وګړی یوازې تر هغو خیر رسولای شي چې ژوندی وي خو موسسه ممکن په مودو مودو خیر ورسوي.

بله دا چې یو وګړی که چا ته صدقه ورکوي نو صدقه اخیستونکی ځان د هغه احسانمن او تر منت لاندې ګڼي. په مقابل کې خیرمن کس ته د غرور احساس ورپیدا کېږي. دا هم ممکنه ده چې له خپل خیر خیراته د سیاسي او اجتماعي موقف لپاره استفاده وکړي. خو د ادارو او موسسو په خیرات کې داسې څۀ نشته. له دغو موسسو سره مرسته کوونکي معمولا نه پېژندل کېږي او په دې ډول د موسسو صدقه په چا باندې منت نه ږدي او د دې باعث نه ګرځي چې یو انسان د بل انسان تر منت لاندې شي.

په یوه ټولنه کې چې دیموکراسي واکمنه وي، هلته اتباعو ته حق ورکول کېږي چې له دولت او دولتي موسسو وغواړي چې د خلکو د ستونزو غم وخوري. نو حکومت باید داسې اقدامات وکړي چې هېڅ وطنوال (تبعه، ستېزن) مجبور نه شي چې بل وطنوال ته لاس ونیسي او خیر وغواړي.

ترک غلامان

د ترکو غلامانو د اخیستلو او مقررولو دود په عباسي دوران کې پیل شو. ابن خلدون په خپله مقدمه کې په دې موضوع باندې تبصره کړې ده او لیکلي یې دي چې عباسي خلفاوو ځکه په ترکو غلامانو تکیه وکړه چې د خپلې قبیلې ملاتړ ورسره نه و او بله وجه یې دا وه چې عربي روح (عصبیت) چې د دوی د حکومت د ملا د تیر حیثیت یې درلود، کمزوری شوی و.

کله چې د دربار سیاسي قدرت ایرانیانو ته په ګوتو ورغی او عرب څنډې ته شپ وهل شول، عباسیانو د قدرت د ساتنې لپاره نورې لارې ولټولې. ترکو غلامانو ته د میدان ورکولو په نورو علتونو کې د امپراطورۍ د ساحې پراخېدا، د امپراطورۍ په جوړښت کې د بېلو بېلو توکمونو راغونډېدا، د خلیفه په لاسونو کې د بشپړ واک تمرکز او د تخت د بېلو بېلو مدعیانو جاه طلبۍ یادولای شو. دغو عواملو د وخت خلیفه مجبوراوۀ چې د داسې عسکرو یو ګروپ ولري چې دی ورباندې باور کولای شي. ترکو غلامانو دا غوښتنه پوره کوله او د خلافت د ساتندویو په توګه یې عزت او ویاړ په نصیب شو خو کله چې خلافت په زوال کې و نو دوی د انارکي او ګډوډۍ عاملان شول او دغه شي بدنامه کړل.

د عباسیانو په راوروسته دوران کې د همدې ترکو غلامانو له اجتماعي موسسې د طولونیانو (۸۶۸- ۹۰۵) او اخشیدیانو (۹۶۹-۹۳۵) په څېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهمې واکمنې لړۍ راڅرګندې شوې چې په مسلمانه ټولنه کې يې لوی نقش و.

په عباسي خلافت کې د ترکو غلامانو اجتماعي موسسه د اسلامي نړۍ تازه جوړېدونکو واکمنو لړيو ته يو مثال او ماډل شوه. هغوی ترک غلامان د شخصي باډيګاردانو په توګه په کار وګومارل او اداري مقامونه يې ورکړل. يعقوب بن ليث صفاري (۸۶۸-۸۷۸) کابو دوه زره غلامان لرل چې د دهٔ د شخصي نوکرانو او باډيګاردانو په توګه يې خدمت کاوهٔ. د يعقوب د ورور عمرو بن ليث (۹۰۰-۸۷۸ميلادي) دا عادت و چې د هلکوانې د عمر غلامان به يې پېرودل او بېل بېل مهارتونه او هنرونه به يې ورزده کول. دهٔ به دغه کسان د خپلو قوماندانانو په لښکرو کې مقررول چې دهٔ ته جاسوسي و مخبري وکړي.
سامانيانو (۸۱۹-۱۰۰۵)، قره خانيانو (۹۹۲-۱۲۱۱)، غزنويانو (۹۷۷-۱۱۸۶)، او غوريانو (۱۰۰۰-۱۲۱۵) په همدې پلونو پلونه کېښودل او د خپل اقتدار د جوړولو او ټينګولو لپاره يې له ترکو غلامانو استفاده وکړه. ترک غلامان مشهور پوځيان او اداره چيان شول. دوی په وفا او اخلاص کې بې جوړې وو. چې د دوی شمېر زيات شو نو د خپل لياقت په اساس په مختلفو درجو او کته ګوريو وويشل شول. په جنرالانو سربېره، ځنې ترکان، غلامان خاص يا غلامان سلطاني شول چې د پاچا شخصي خدمتګاران وو.

په ګرده شرقي امپراطوري کې د غلامانو د خرڅلاو بازارونه وو. په دغو بازارونو کې به ترک غلامان د نورې مال التجارې په څېر خرڅېدل. له پېرودنې وروسته به دوی ته مختلف مهارتونه ورزده کېدل. کله چې به يو غلام د پاچا په خدمت کې داخل شو نو په ابتدا کې به د پاچا شخصي چارې لکه د ساقي خاص (د پاچا د شرابو وړونکی)، چاشني ګير (مزه څکونکی او خوند معلوموونکی)، طشت دار، مشعل دار (مشال

وړونکی) او جامه دار (د جامو ساتونکی) چارې ورسپارل کېدلې. که به يې لياقت او کفايت وښود، رتبه يې لوړېده. د يوهٔ ولايت مشري يا د پاچاهي لښکرو قومانداني هغه تر ګردو لوړ مقامونه وو چې ترکو غلامانو ته ورکول کېدل.

د غلامۍ ټولنيزه موسسه د سلطنتي لړيو لپاره ګټوره ثابته شوه. د غلامۍ په برکت پاچايانو لايق او وفادار مرېيونه لرل چې دوی يې له داخلي او خارجي غليمانو ساتل. خو دې موسسې منفي نقش هم درلود. کله چې ټول سياسي قدرت د دې طبقې ګوتو ته ورغی نو قدرت يې د خپلو شخصي مقصدونو لپاره وکاراوهٔ او د سلطنتي کورنۍ يا نظام ګټې يې له پامه وغورځولې. دوی به تر هغو وفادار وو چې پاچا به زورور و. خو کله چې کمزوري پاچايان د سلطنت په ګدۍ کېناستل، نو غلامانو ټول واک په لاس کې واخيست او پاچايان يې مجبور کړل چې د دوی له خوښې سره سم وچلېږي.
شهاب الدين غوري (۱۲۰۳-۱۲۰۶) ترک غلامان هندوستان ته راوستل.
د غوريانو د زمانې د مورخ منهاج سراج په قول، سلطان شهاب الدين د ترکو غلامانو د رانيولو خورا شوقي و او د دې توکم ګڼ شمېر غلامان يې په بيه واخيستل. دغه هر غلام په ګردو ختيځو ملکونو کې په کار کې د جديت، جنګي هنرونو او مهارتونو په خاطر شهرت وموند.)
د غوري شهاب الدين غلامانو له دهٔ سره د هندوستان په نيولو کې مرسته وکړه او چې دی ومړ نو دوی په هند کې د غلامانو د سلطنت بنياد کېښود. په دوی کې دوه کسه پخپله مرېيونه وو او دا حق يې نه درلود چې پاچاهي وکړي. دوی دواړو د خپلو غلامانو په ملاتړ پوره پوره تکيه لرله.
التميش (۱۲۱۱-۱۲۳۶) د امير چهل ګن يا څلوېښتو اميرانو اداره جوړه کړه چې دی له مخالفانو وساتي. دغه اميران التمش ته وفاداره وو او خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهٔ له مړينې وروسته سرکشه شول او د پاچا جوړولو کار ته يې لاس واچاوهٔ. کله چې بلبن (۱۲۸۷-۱۲۶۶) په تخت کېناست، د دهٔ سر سم خلاص شو چې تر څو پورې دغه اميران ژوندي وي، دی به د سلطنت په خوند پوه نه شي. په اوله کې دی پخپله د همدې ګروپ يو غړی و. دوی يې هر يو له نژدې پېژاندهٔ. بلبن دوی ټول ووژل او ان د خپل ترهٔ زوی يې چې د څلوېښتو اميرانو په ډله کې يو امير و، ژوندی پرې نه ښود.
که په هندوستان کې د ترکو غلامانو د نقش جاج اخلو نو ويلی شو چې دوی د پاچا د واک په تخريب سره سياسي انارکي راوسته چې په دسيسو کې د ګډون او په خپل منځ کې له يو بل سره د جګړو په نتيجه کې يې پخپله خپله پښه په تېشه ووهله او خپل دريځ يې کمزوری کړ. د دوی ټول پام دې ته و چې څنګه ډېرې پيسې ټولې کړي. دوی په دې پوه نه شول چې سلطنت ثبات نه لري او شاوخوا ته يې تېريګرې هندو واکمنې واقع دي چې د ډيلي د سلطنت د ړنګولو او ختمولو لپاره شېبې شماري. د يو واکمن په حيث بلبن په دې مشکل پوه و او ځکه خو يې په بې رحمۍ سره د اميرانو ببخ وايست. د څلوېښتو اميرانو په ختمېدو سره په هندوستان کې د ترکو غلامانو واک پای ته ورسېد.
تاريخ دلته موږ ته يو درس راکوي. که هره اداره ټول واک په خپلو لاسونو کې راغونډ کړي او له ځانه تر ګردو لوی قدرت جوړ کړي، نو د دې ادارې ملا به تر خپل درانهٔ بار لاندې ماته شي. د يوهٔ دولت او نظام د جوړښت او سټرکچر غوښته دا ده چې د قدرت بيلانس او توازن پکې موجود وي او واک بايد له نورو سره شريک شي. که په دې منځ کې يوه اداره او موسسه تر نورو لويه او تر ټولو زوروره شوه نو نورې ډلې او نورې موسسې د بحران په وخت کې له هغې سره ملاتړ نه کوي، په ميدان يې پرېږدي او په دې ډول هغه ډله او موسسه چې تر ټولو ځان بر غواړي، پخپله خپل ببخ باسي.

دوزخ په تاريخ کې

بشري ټولنې چې وده وکړه، د ګناه وثواب او خير وشر مفاهيم راڅرګند شول. خلکو ليدل چې ځينو مجرمانو ته جزا ورکول کېږي خو ځينې نور، په تېره بيا هغوی چې قدرت ورسره دی او د امتيازاتو څښتنان دي، جزا نه ويني. څرنګه چې د خطاکارو د مجازات لپاره پياوړې اداره نه وه نو دوی د هرې ناجايزې په کولو کې ازاد وو.
بېوسي او نهيلي خلک باوري کړل چې که دغسې کسان په دې دنيا کې جزا ونه ويني په بله دنيا کې به مجازات شي. دې عقيدې چې ظالمان او جنايت کاران به د ابد لپاره په خدايي غضب ګرفتار شي، د ټولنې بېوسه پرګنې دلاسا کولې.
الن اي. برنسټين په خپل کتاب کې چې (د دروخ جوړېدا: په لرغوني زمانه او د عيسويت د ابتدا په زمانه کې مرګ او بيا ژوند) نومېږي، په دې اړه خبرې کړې دي چې د دوزخ مفکوره څنګه پيدا او له کومو کومو پړاوونو تېره شوه. د هغهٔ له څېړنو سره سم د بين النهرين په تمدن کې عقيده دا وه چې له مړينې وروسته د ګناهونو تپوس نه کېږي او د ټولو مړيو، که هغه د خير کسان وي يا د شر، انجام يو شان دی. دوی ته نهٔ د خپلو بدو عملونو جزا او نه د خپلو ښو عملونو اجر ورکول کېږي. په تېره زمانه کې يوه عامه عقيده وه چې د مړيو لپاره ببله دنيا موجوده ده. په همدې خاطر په لرغونو اساطيرو کې موږ د مړيو د دنيا د موندلو لپاره ګڼې هڅې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بین النهرین کې د سومیر د خلکو د ګیلګمش په حماسه کې لولو
چې: د اوبو او وچې یو لوی پړاو مړي او ژوندي له یوبله بېلوي.
د بین النهرین د بابل د تمدن د خلکو عقیده وه چې مړي تر دې دنیا
لاندې ژوند کوي او خپل پاچا لري. دوی د ژوندو له شره د ځان د
ساتنې لپاره تر خپلې دنیا کلاګانې او دیوالونه راتاو کړي دي او د
بهرنۍ نړۍ هیڅ اوسېدونکي ته اجازه نه ورکوي چې ورشي.
د مصر په تمدن کې شریرو ته د جزا ورکولو او خیرمنو ته د اجر
ورکولو مفکورې انکشاف وکړ. د مصریانو د عقیدې په اساس، له
مرګه وروسته هر بنیادم له ځینو پړاوونو تېرېدهٔ او د دې دنیا په ژوند
کې د خپلو کړو له مخې معامله ورسره کېده. د لرغونو مصریانو د
باور مطابق، هغوی چې د جزا لایق وي، بدنونه به یې ټوک ټوک شي.
دوی ته به وویل شي چې: اور ته دې مخه ده، لمبو ته دې مخه ده،
سوځنده تودوخې ته دې مخه ده، په توره ځب ځب کېږې او داسې ټوک
ټوک کېږې چې د دنیا د مخ ژوندي به بیا هیڅکله ونه ویني.
د یونان او روم خلکو هم عقیده لرله چې مړي تر مځکه لاندې بېله دنیا
لري. دغه ځای به یونانیانو هیډیز بالهٔ. په هیډیز کې د مړیو روحونه د
دوی له عملونو سره سم په بېلو بېلو طبقو کې وي. ګناهګارانو او
مجرمانو ته تر ابده پورې جزا ورکوله کېږي.
یهودو د بعدالموت اجر و جزا مفکوره په پوره تفصیل سره بیان کړې
ده. دوی د ګناهګارو ځای (جهنه) یعني دوزخ وبالهٔ. په تورات کې د
دوزخ ذکر او دا چې ګناهګاران به څنګه پکې عذاب ویني، په تفصیل
سره راغلی دی. په تورات کې لولو: (دوی به دخدای په غضب واوړي
او اور به یې وخوري.) په تورات کې د سرغړوونکو په باب راغلي دي
چې: وګورئ، هغه ورځ را روانه ده، د تنارهٔ په څېر سوځنده، چې ټول

کبرکوونکي او شر جوړوونکي به د سرپرېکړیو بوټو پاتې بېخونه
شي، هغه ورځ راځي چې دوی به سوځي.)
په یوهٔ مزمور کې لولو چې: خدای پاک صالحان او بدکاران خپل
اختیار ته پرې ایښې دي. دی له هغو نفرت کوي چې له تعدی او ناروا
سره مینه لري. په بدکارانو به د سکرو د اور او ګوګړو باران واوري.
سوځوونکی باد به یې د نصیب برخه شي.)
په عیسویت کې د دوزخ یادونه کمه کېږي او جزییات یې نهٔ بیانېږي.
خو وروسته بیا د کلیسا ځینو پلرونو د دوزخ مفکورې ته د
بوږنوونکو جزییاتو په بیان سره ځانګې ورکړې. د کلیسا یوهٔ مشر
پترو پناموتنتي خبرداری ورکړ چې: (هر ملعون به د سرهٔ تنارهٔ په څېر
وي، په ټټر باندې او د ټټر دننه به یې سرې لمبې بلې وي. ناولې وینه
به یې په رګونو کې ایشي او دغه حال به یې په کوپړۍ کې د ماغزو،
په سینه کې د زړهٔ او په بدمرغه بدن کې د کولمو وي.)
اسلام د دوزخ همدا ماډل ومانهٔ او د عبري ژبې جهنه په عربي کې
جهنم شو. له اسلامي باورونو سره سم، د حساب و کتاب ورځ
راتلونکې ده. په دې ورځ به ټول مړي له قبرونو را پاڅي او د هغوی د
ښو او بدو عملونو له شمېرلو وروسته به اجر یا جزا ومومي.
د تاریخ په هر پړاو کې داسې مفکران تېر شوي دي چې د دوزخ
مفکوره یې چلینج کړې ده. مثلاً د روم د تمدن په زمانه کې مورخ
پلوتارک دا سوال را اوچت کړ چې شریر او ګناهګار ولې په دې دنیا
کې جزا نه ویني؟ جزا یې ولې ځنډول کېږي؟ پلوتارک وایي، دا جزا
دلته پکار وه چې نورو عبرت اخیستی وای.
جان ګاوډس بلوم په (اور او تمدن) کې لیکي چې: د اور- دوزخ انځور
چې د روحانیونو، شاعرانو او انځورګرو پرله پسې نسلونو انکشاف

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړ، دا پوښتنه لا ځوابه پرې ایښې چې دغه انځور په کوم ډول اجتماعي او رواني چاپېريال کې خپربداى شي ؟ د متمدنو خلکو په هلو ځلو او غورځو پرځو باندې د پوهېدو لپاره دې ته اړتيا شته چې دغو مبارزو ته د پوځي- زراعتي ټولنې په پراخه زمينه کې چې ښاري نفوس په پرله پسې توګه زياتېږي، وکتل شي. هغو کسانو چې د دوزخ له اوره وېره کوله، په ښارونو کې د اور او جنګ په اړه هم څه نا څه پوهه او تجربه لرله.

د کمزورو وسله

هر وخت چې په ټولنه کې بې عدالتي او استثمار وي، په مقابل کې يې د ټولنې د استثمار شويو او کمزورو کسانو عکس العمل هم وي. دغه مقاومت کله پټ او په پټه خوله وي خو کله بيا ښکاره او خشن شي. مورخانو په دې اړه چې عامو خلکو د خپلو سرکوبګرو په خلاف خپل سبک و وس څنګه کارولی دی، خبرې کړې دي. دوی چې پوه شوي چې د پاڅون او مقابلې وس يې نه شته نو د عقل په حکم يې د پټې خولې مقاومت ته مخه کړې ده او داسې تاکتيکونه يې کارولي چې باداران يې ورته هک حيران پاتې شوي او په ځای يې کېنولي دي.
مثلا د غلامۍ او فيوډالۍ په نظامونو کې چې له بزګرانو او غلامانو سره د خپلو بادارانو د ګواښلو وس نه و، نو دوی د غلا کولو، ملکيت ته اور اچولو يا تاوان رسولو، ځان ساده اړولو، د وسايلو ماتولو، دروغ ويلو او د ورسپارل شوي کار په بشپړولو کې د ځنډ کولو په څېر د اوږدمهال خورا اغېزمن ميتودونه خپل کړي وو.
د مقاومت دغه ميتودونه ښيي چې کمزوري څنګه ممکن زورور وغولوي، چل ورسره وکړي، چالاکي ورسره وکړي او تېر يې باسي. دغه مثالونه دا هم راښيي چې د زور او فشار له ميتودونو سره سره، بنيادم د تسلمېدو نه دی او د خپلو تاکتيکونو د بدلولو را بدلولو له لارې د خپلې بقا جګړه روانه ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غلامۍ په ټولنه کې د مقاومت د نورو میتودونو تر څنګ، غلامانو د استثمار په خلاف د اعتراض په سلسله کې له کروندو د تېښتې طریقه هم کارولې او په دې ډول یې د سر په بیه د ازادۍ د ګټلو هڅه کړې ده. که څه هم دا طریقه معمولا د فردي مقاومت یا دفاع یوه هڅه وه، خو کله کله ډله ایزې تېښتې هم شوې دي چې د غلامۍ ټول نظام ته یې خطره پېښوله. دغو غلامانو له نورو لرې، بېلې ټولنې جوړولې چې د قانون له منګولو بچ پاتې شي، هغه قانون چې د دوی د ځپلو او تر لاس لاندې ساتلو لپاره جوړ شوی و. په بېلو ټولنو کې ډله ایز ژوند د غلامانو له خوندیتوب سره مرسته کوله.

لي روز په خپل کتاب (ازادي او غلامي) کې د غلامانو د مقاومت د طریقو په اړه لیکي: د قدرت په ځینو ډولونو کې کمزوري نغښتې وي او د کمزورۍ په ځینو ډولونو کې قدرت پروت وي. هغه غلامان چې د بل انسان د ښه نیت په برکت یې د ځان د خلاصون او ژوندي پاتېدو چل زده کړ، سامبو نومول شوي دي. دا بې شکه د سپکاوي او تحقیر لقب دی او د ډارن و وېرېدلي معنا پکې پرته ده. خو د هغو میتودونو په حقارت سره ردول چې د غلامانو نسلونه نسلونه یې وتوانول چې د خپل ژوند سختې وزغمي، په حقیقت کې په راتلونکو کولونو او نسلونو پورې خندا ده.

مور د پټه خولې مقاومت د فابریکو او د کورونو د منځ په مزدورانو کې هم وینو. د دوی دغه مقاومت ډېر ځله د دوی د ناوړه او بد خوی په وجه وګڼل شو. دلته یو جالب نصیحت لولئ چې پلار خپلو اولادونو ته کړی دی: ما دوی ته وویل (کشرانو ته)، په یاد ولرئ چې تاسې خپل کار پلورئ، او څوک چې یې اخلي هغه غواړي ووینې چې په مقابل کې یو څه ترلاسه کوي نو کله چې مالک وي، کار کوئ خو چې له

سترګو یې پناه شئ بیا استراحت کولای شئ. البته، هر وخت چې مفتشان وي تاسې باید ثابته کړئ چې کار کوئ.

د نظم نشتوالی د چوپ مقاومت لوی خصوصیت دی. دغه مقاومت نه لیډر لري، نه د پلان په اساس پیلېږي. بې ګونده، بې بېرغه او بې اعلامیې وي. ځکه خو معمولا له پامه غورځي او په رسنیو کې هم په دې اړه پاروونکي او جلبوونکي راپورونه نه راځي.

جېمز سي. سکاټ د خاموش مقاومت په هکله د ټولنپوهانو او مورخانو د نظر په باب په خپل کتاب کې چې د کمزورو وسله نومېږي، لیکي: څرنګه چې تاریخ او ټولنپوهنه د روشنفکرو له خوا لیکل کېږي او دوی له هغو اسنادو استفاده کوي چې تر ډېره حده تعلیم یافته مامورینو او مقاماتو لیکلي دي، نو طبعا د بزګرو د مخصوصې طبقاتي مبارزې چې په پټه خوله او له پامه غورځېدلې ده، د راڅرګندولو او سپړلو لپاره لازم او کافي وسایل نه لري.

له بلې خوا وینو چې د بزګرانو او غلامانو ښکاره او وسله وال بغاوتونه په بې رحمۍ سره ځپل شوي او دوی د ټولنې یا حکومت د غلیمانو په نوم یاد شوي دي. دوی ته له ماتې وروسته د انسان په سترګه نه دي کتل شوي او ځورېدلي دي. تاریخ راته وایي چې د روم امپراطوري څنګه د سپارتاکوس مشهورقیام مات کړ او ګرده سرغړوونکي غلامان یې ووژل شول.

په امریکا کې په ۱۷۳۷ کې د جنوبي کارولینا د غلامانو بغاوت او دغه راز په ۱۸۳۱ کې د وریجینا په ساوتامپټن کنټري کې د ناټ تورنر نومي مریی په مشري بغاوت په بې رحمۍ سره وځپل شو. په هندوستان، چین او اروپا کې هم د بزګرو له بغاوتو سره همداسې شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې شکه چې بغاوتونه د باغيانو شديد قهر او بې باوري رابښيي خو دوی له دې لارې نه دي توانېدلي چې سيستم بدل کړي. دغه پاڅونونه د خپل مقصد په لار کې د دوی په سربښندنې سره پای ته رسېدلي دي. څرنگه چې د دربار او حکومت مورخان تاريخ ليکي نو په تاريخونو کې له دغو بغاوتونو سره خواخوږي نه وينو بلکې په ټولنه کې يې د بې نظمۍ او گډوډۍ د رامنځ ته کوونکو په توگه غندنې لولو.

يو فرانسوی مورخ مارک بلوک د تاريخ دغه اړخ ته په پام سره ليکي چې دغه پاڅونونه تقريبا همېشه له استثنا پرته په ماتې او بالاخره قتل عام محکوم شوي دي. لوی قيامونه په مجموع کې دومره منسجم نه وو چې کومه پايداره نتيجه ولري خو د کليوالې ټولنې د کلونو کلونو د پټې خولې صبرناکې مبارزې تر هغه څۀ ډېر لاس ته راوړل چې په ظاهره ښکاري.

پټ يا ښکاره مقاومت دواړه را ښيي چې هم افراد او هم ډلې، عزت او درناوی غواړي. که هر سيستم د دې شي په ورکړه کې پاتې راشي نو ناراضه عناصر به د مسلط نظام دنسکورولو لپاره پرله پسې هڅې وکړي.

د محکومو او لاس لاندې طبقو په قهر او احساساتو باندې لاسبرې او ممتازې طبقې ژر نه پوهېږي او د ځنډ نتيجه دا شي چې بدلون په لويه بيه پرېوځي.

د اکبر پاچا ډوډۍ

په ختيځ کې يو وخت پخلنځی د يو چا د شان او مقام څرگندوی و. لوړو مقاماتو او غټانو به د خپل شان او مرتبې مطابق پخلنځي لرل. مغولو امپراطورانو چې د لويو کورنيو او ډېرو امکاناتو صاحبان وو، تر هر چا ښې اشپز خانې لرلې.

د دوی د کورنۍ دوو لومړيو امپراطورانو، بابر او همايون، پخلنځيو ته د پام کولو لپاره کافي وخت ونه موند. اکبر چې د مبتکر ذهن څښتن و، د کور د غړيو او درباريانو د ښۀ خدمت لپاره خپله اشپزخانه ښۀ سنبال کړه. د هغۀ پخلنځی په څو څانگو وېشل شوی و، لکه رکاب خانه (د لوښو ځای)، آبدار خانه (د اوبو ځای)، مېوه خانه، شربت خانه، افتابشي خانه او تمبل خانه. د شاهي پخلنځي په مامورينو کې مير باکاول (کنټرولر)، خزانه داران، مزه څکونکي او آشپزان شامل وو، چې دوی ټولو د صدراعظم تر مشرۍ لاندې کار کاوۀ.

د پخلنځي لپاره لازم شيان به د کال په سر کې لا وپېرودل شول. د سوخداسي وريجو په څېر عالي وريجې په دومره اندازه اخيستل کېدې چې د ټول کال مصرف پوره کړي. د پخلنځي مصارفو ته د ورځې زر روپۍ بېلې شوې وې.

آشپزانو د کار په وخت کې د کميس لمن او لستوڼي رابروهل. د آشپز خولۀ، پوزه او سر بايد پټ واى. له پخېدو وروسته به آشپز، باکاول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر باکاول د ډوډۍ مزه څکله. موږ د بابر په خاطراتو کې لولو چې یوه افسر ته د چاشنیګیر (د ډوډۍ د مزې معلوموونکی) نوم اخلي. د مزې له څکلو وروسته به خواړه په زینتي لوښو کې واچول شول. د ټولو خوړو نومونه به ثبت او د میرباکاول تر څارنې لاندې به یې سرونه بند شول.

ډوډۍ د یوه ډله کسانو په حضور کې چې باکاولان، آشپزان او نور خدمتګاران پکې وو، پاچا ته وړل کېدله. دلته به د ماښې د خدمتګارانو نوبت و چې د ډوډۍ مزه وګوري.

د دسترخوان تر اوارېدو دمخه په کوټه کې عرق ګلاب او نور عطرونه پاشل کېدل. معمولا تر څلوېښت ډوله زیات خواړه پخېدل چې د پاچا له ذوق سره سم په ترتیب په دسترخوان ایښودل کېدل. ډوډۍ په لویو لوښو کې چې د سرو او سپینو زرو وو او یا کمیابه چیني وو، خوړل کېدله.

د ډوډۍ د پخولو په وخت د اشپزخانې نظافت ته ډېر پام کېده. پخلنځي ته بې اجازې هیڅوک نه شو ورتلای. د آشپزخانې د کارکوونکو په اړه به ډېرې پوښتنې کېدلې او یوازې خورا باوري کسانو ته دا چانس و چې په اشپزخانه کې کار وکړي.

د څښلو اوبه په لویو خاورینو منګیو کې چې سرونه یې په ټوکر پوشلي وو، ساتل کېدې. وزې، هیلۍ او پسونه د سین په غاړه حلالېدل. هلته یې غوښه سمدستي وینځل کېده او په کڅوړو کې بندېده. د سبو لویه برخه د پخلنځي د باغ محصول وه.

د اکبر پاچا د دربار خواړهٔ له لویه سره په درې اصلي ډولونو وېشلی شو: له سبو یا مسالو سره پخه شوې غوښه چې د وچې ډوډۍ له مختلفو ډولونو سره خوړل کېده. له وریجو سره یو ځای پخه شوې غوښه او دریم

ډول هغه خواړهٔ وو چې غوښه پکې نه وه او اکبر به صوفیانه خواړهٔ بلل. اکبر د هندوستان د جین مذهب تر اغېز لاندې د غوښې خوړل کم کړل خو بس یې نه کړل. په ځینو ورځو کې غوښه بالکل نه پخېده.

د اکبر زوی جهانګیر د یکشنبې په ورځو غوښه نه خوړه. (دا یې د پلار د زوکړې ورځ وه.) د ګوجرات د خلکو کیچړی د جهانګېر په طبعه برابر و. دهٔ د یکشنبې په ورځو د کیچړي د پخولو امرکړی و.

ډوډۍ به هروخت تیاره وه او چې پاچا به امروکړ، سمدستي به راوړل شوه. پاچا ډوډۍ یوازې یا د حرم له مېرمنو سره خوړه. د اکبر پاچا عادت و چې د خپلې ډوډۍ تر خوړو دمخه به یې د هغې یوه برخه خوارانو ته بېلوله.

د دربار د پخلنځي لپاره میوې د هند له ګوټ ګوټه او نورو ملکونو راوړل کېدلې. د دربار د څښاک د اوبو په اداره کې ډېرو کسانو کار کاوهٔ. اکبر غوره بلله چې د ګنګا اوبه وڅښي. د ګنګا اوبه به د زېړو یا مسو په سرپوښلیو لوښو کې راوړل کېدلې. داسې بندوبست شوی و چې که پاچا د خپل ملک په هره برخه کې وي، د ګنګا اوبه باید ورورسېږي. د اکبر پاچا په زمانه کې د پخلي لپاره د باران او د ګنګا اوبه استعمالېدلې.

پاچا ته اوبه په چیني پیاله کې چې د سرو زرو نعلبکۍ یې وه، وړل کېدلې. دې نعلبکۍ د الماسو او یاقوتو غمي لرل. په ووړي کې به د پنجاب د غرنیو سیمو کنګل په بېړیو او ګاډیو کې دربار ته لېږدول کېدل.

اکبر پاچا د اوبو په څښلو سربېره د مېوو یا ګلونو له اوبو تیارشویو ډول ډول خوږو شربتونو سره هم جوړه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انساني عامل

د منځنيو پېړيو اروپا په کلتوري لحاظ د عيسويت تر ژور اغېز لاندې وه. کليسا يوه پياوړې موسسه وه چې د دين تعبير او تفسير يې کاوه او د ژوند په ګردو اړخونو يې اثر اچولی و. مذهب ترموزيک، انځورګري، مجسمه جوړونې، جشنونو او مناسکو لاسونه تاو کړي وو او د کلچر دغو ټولو اړخونو ورته وفاداري څرګندوله. ويل کېدل چې له زانګو رانيولې تر ګورستانه پورې ټول ژوند د مذهب په ولکه کې و.

خو اقتصادي او اجتماعي قوتونو ورو ورو د ژوند طريقه بدله کړه. جغرافيايي اکتشافاتو او نويو سيمو ته رسېدا ، د تجارت غوړېدا او د نورو خلکو له کلتورونو او دينونو سره مخامخېدا ، نوی ليد وزېږاوهٔ. خلکو دنيايي ژوند ته په يو بل نظر کتل پيل کړل.

په قوانينو او دغه راز په اجتماعي او سياسي موسسو کې رغاونه راغله. په څورلسمه ميلادي پېړۍ کې رنسانس اول په ايټاليا او بيا په نوره اروپا کې کلتوري تغييرات راوستل او د مذهب کنټرول يې چلينج کړ. د ټولنې اړتياوو ته د ځواب ورکولو لپاره نوې پوهه، نوی ادب، نوې معماري، نوې انځورګري او نوي اخلاقي ارزښتونه راڅرګند شول. جرمن مورخ جورج ويټ (۱۸۹۱-۱۸۲۷) په خپل کتاب کې چې د لرغونو دودونو احيا نومېږي، ليکي: دغه وخت په ايټاليا کې د نوي تمدن تخم وپاشل شو چې د هنر او ادب په کروندو کې يې

حاصل ورکړ او نه يوازې په ايټاليا بلکې په ګرده متمدنه نړۍ کې يې د علم و ادب يو ستېنډرډ او د پيروي وړ مثال رامنځ ته کړ.

د عيسويت له سلطې سره د مقابلې لپاره د رنسانس د کلچر لوی کار دا و چې د خلکو مخه يې د لرغوني يونان او روم د کلتور او ادب مطالعې ته واړوله. دغه حرکت د بشر او په تاريخ او په کايناتو کې د هغه د دريځ د نوې ارزونې غورځنګ و. د هيومانيزم (بشر پالنې) مفکورې د دې نظر له خپرېدو سره مرسته وکړه چې د انسان تقدير د هغه په خپل لاس کې دی او دی د خدايانو له مداخلې پرته دنيا بدلولای شي.

د اين. ايف. کانټر په قول، هيومانيزم، د کليسايي او فيوډالي موسسو او دودونو په مقابل کې په انساني ارزښتونو او فردي نوښتونو تاکيد کوي. د دهٔ په نظر، هيومانيزم د يوهٔ داسې تعليمي نظام ملاتړ وکاوه چې د نصاب په کتابونو کې يې د اخلاقي اصولو او روشنفکري د زده کړې لپاره د لرغوني روم او يونان د آثارو مطالعه شامله وه.

سوداګرو چې د دنيا ګوټ ګوټ ته سفرونه وکول او بلا غواړي (ماجرا جو يان) چې په سمندرونو کې تر دنيا راتاو شول نو ورسره انسان هم د منځنيو پېړيو له اجتماعي او سياسي کنټروله راووت او د خرافاتو له منګولو يې ځان راويست. څرنګه چې يوازې دغه ازاد شوي کس د خاورينې دنيا جوړولو ته اهميت ورکاوه نو دهٔ د بدلون هڅه وکړه او دغه بدلون اول د کلچر په ساحه کې و. انسان د موزيک، ادب، انځورګري، مجسمه جوړونې او نڅا په موضوع بدل شو. د هنرخاوندانو او مجسمه جوړوونکو د انسان د بدن انځورولو او ستايلو ته پام واړاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنر و ادب چې د کليسا له تابو ګانو او سانسوره راويستل شو، وغوړېد او په ټولنه کې يې د سياسي او اجتماعي شعور د خپرولو لپاره اغېزمن ګامونه واخيستل.

د هيومانيزم مفکورې په ښوونه او روزنه ژور اثر وکړ او د خلکو په سلوک او چلند کې يې بدلون راوست.

کانټر ليکي: هغه درسي پروګرام او پيداګوژي چې د رنسانس هيومانستانو تر يو زر او پنځه سوه ميلادي کاله پورې ټولې غربي اروپا ته ورسول، د اوسني وخت د فرانسې د لېسې، د جرمني د جمنازيم او د انګلستان د پبلک سکول بنياد يې بللی شو. دغو ښوونځيو د لرغوني پېر او منځنيو پېړيو کلتوري ميراث په وضوح سره معرفي کړ چې د نړيوالې فکري راکړې ورکړې او سوال و ځواب، د يوې مشترکې ژبې (معمولاً لاتين يا فرانسوي ژبه) او د يوه معياري سمبوليک کلچر د رامنځ ته کېدو سبب شو.)

د رنسانس په زمانه کې د نوي معرفت له خپرېدو سره د مطبعې اختراع لويه مرسته وکړه. په پنځلسمه پېړۍ کې کتابونه د ښارونو د يوې ممتازې ورې کړې په انحصار کې و خو د خلکو اکثريت چې پوهه يې غوښته، له کتابونو بې برخې وو. مطبعې او د ايډيټ نوې ميتودولوژي چې قلمي نسخې يې له يو بل سره مقايسه کولې او بيا يې متن د لازياتو خلکو د لوستلو لپاره خپراوۀ، د تعليم يافته کسانو کړۍ لويه کړه. د دغو تحولاتو په نتيجه کې عمومي کتابتونونه پرانيستل شول. بله دا چې د تعليم نوي نظام نوي نسلونه نه يوازې په کلاسيکه پوهه سنبالول بلکې دې ته يې هم تيارول چې پوهه د عملي مقصدونو لپاره وکاروي او په دې ډول د روشنفکري يو چاپېريال

پيدا شو چې نوې مفکورې يې وزېږولې. د ژوند په هره ساحه کې د سفر لپاره د لارښوونې مشالونه بل شول.

د رنسانس د کلچر بله ورکړه دا وه چې د اجتماعي چلند او آدابو لپاره يې نوي اصول کېښودل. نور برټ الييس په خپل کتاب (د متمدن کېدو بهير) کې چې په ۱۹۷۸ ميلادي کال کې يې ليکلی دی، دغه ټوله پروسه په دقت سره بيان کړې ده. د منځنيو پېړيو سړي د پاکۍ او حفظ الصحې له اهميته ناخبره و. دا ناخبري د خلکو د ډوډۍ خوړلو له عادتونو، د خبرو اترو له طريقو او د لباس اغوستلو له رودو ښه رامعلومېږي. د رنسانس په زمانه کې د آدابو او عادتونو د بدلانه لپاره ځينې کتابونه وليکل شول. نور برټ الييس د دغو کتابونو د محتوياتو په اړه ليکي چې د سړيتوب، د نزاکت او د ادب چلند همېشه پکې له شدل او توند و تېز چلند سره په مخالفت کې معرفي کېږي.

د رنسانس په زمانه کې د خلکو په سلوک کې دا تغيير هم راغی چې د جوړ پخيرپه لړ کې د غېږ ورکولو دود ختم شو. بله دا چې د ښځو د احترام په خاطر د هغو لاس يا پښې ښکلول غير ضروري وبلل شول. دغه راز د ډلې په ځای يوازې اوسېدو ته تمايل وينو.

د کاستيجلاين په نوم ايټاليايي ليکوال په خپل کتاب (د درباريانو کتاب) کې د متمدنو او اشرافي کسانو د خصوصياتو په اړه معلومات راکوي. دی ليکي چې يو نجيب کس بايد جذابه څېره ولري او له هره اړخه پوره وي. دی بايد د هنر او ادب څښتن وي او له لاپو شاپو دې ځان وساتي. دغه راز په خبرو او په حرکاتو کې پکار ده چې محتاط واوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رنسانس کلچر په اوله کې لوړې طبقې بدلې کړې او بیا یې د ټولنې د نورو طبقو په عادتونو او دودونو کې تغییرات راوستل.
له دغه کلچر سره چې اروپا یې له مذهبي افراطه را ویسته، د فکرونو د تنویر او لیبرالیزم دوره پیل شوه.
ریفورمېشن چې له رنسانسه وروسته پیل شو، د کلیسا د لاسبرۍ او هژموني دوران یې پای ته ورساوۀ او د ملي دولت او ملي کلچر مفکوره یې پیاوړې کړه. له خپلو ملي ژبو د استفادې په برکت، د اروپایي ملتونو د خلاقیت مخې ته ولاړ خنډونه لرې شول او د هر ملت د بېل هویت او بېل کلچر لا غوړېدلو ته مخه پرانستل شوه.

د ۱۸۵۷ د واقعې تفسیر

تاریخي پېښې د نویو اسنادو، نویو نظریاتو او اجتماعي و سیاسي تغییراتو په رڼا کې له سره تفسیرېږي او نوی تعبیر یې کېږي. د ۱۸۵۷ کال پېښه هم دغسې درواخله. کله چې په هند براعظمګي باندې انګرېزانو حکومت کاوۀ نو دغه واقعه فتنه بلل کېدله او اتلان یې هغه پرنګي قومندانان او جنرالان وو چې د پېښې له عاملانو سره جنګېدلي او هغوی یې ځپلي وو. په دې منځ کې نور اوازونه چوپ وو.
د انګرېزانو د راج په زمانه کې د دې پېښې رامنځ ته کوونکي هندوستانیان باغیان، بلواګر، اشرار، خاینان او ارذال معرفي کېدل.
په دې اړه یو نوی نظر په شلمه پېړۍ کې پیدا شو چې د هند تعلیم یافته طبقې د نشنلیزم د مفکورې تر اغېز لاندې د هندوستان د تاریخ له سره لټون پیل کړ اود خپل تاریخ له سره جوړونې ته یې متې راونغښتې. نتیجه دا وه چې هندي مورخانو د انګرېز اتلانو په څنګ کې هغه هندیان معرفي کړل چې د ازادي لپاره جنګېدلي او په دې لار کې وژل شوي وو. خو خبره له ۱۹۴۷ کاله وروسته چې تاریخ د هندوستانیانو له لیدلوري له سره تفسیر او بیا ولیکل شو، بېخي سرچپه شوه.
په ۱۹۴۷ کال کې د براعظمګي له ازادي وروسته د ۱۸۵۷ کال واقعه چې تر دې دمه فتنه یادېدله، د هند د ازادۍ لومړۍ جګړه وبلل شوه. د هغو کسانو او سیمو یادونې ته پام واوښت چې د ازادۍ په لومړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جګړه کې يې برخه اخيستې وه خو ذکر يې لږ شوی و يا نه و شوی. په ملي کچه د پېښې په وسيع روايت سربېره، مورخانو د هغو وګړيو او ښارونو په اړه چې د انګرېزانو په خلاف په دې جګړه کې يې برخه اخيستې، ببخي ډېر څه ليکلي دي. د دا ډول تاريخ ليکنې مشکل دا دی چې يوازې په هغو کسانو رڼا اچوي چې قدرت ورسره و او د رول لوبولو وس يې درلود.

هغه ګڼ کسان معمولا له پامه غورځېدلي دي چې د دغو نوميالیو تر لاس لاندې يې کار وکړ او دوی ته يې نوم و نشان وګاټه. موږ د بېګم حضرت محل او نانا صاحب د رول ستاينه او قدرونه کوو چې انګرېزانو ته سلامي نه شول او له هندوستانه نيپال ته لاړل. خو موږ دا خبره هېره کړې ده چې دوی يوازې نه وو، له دوی سره په زرګونو عسکر او پيروان وو چې هغوی هم د پردي وطن د غربت سختې تېرې کړې او په بدمرغۍ او بېوزلۍ کې ومړل. دغه راز، موږ د هغو رضاکارو د درناوي په کار کې پاتې راغلي يو چې له پردو سره د جګړې په نيت د هندوستان له ګوټ ګوټه راغلل. د راجستان له يوه کوچيني مسلمان رياست، ټونک، څخه د مسلح کسانو ډلې راووتې چې د اسلام په لار کې سرونه نذر کړي. تاريخ شهادت راکوي چې د ټونک جنګيالي نه تسليم شول او نه وتښتېدل بلکې تر پايه پورې په مېړانه وجنګېدل.

اترا پردېش، اود او روهلکنډ د ۱۸۵۷ کال په پېښه کې خپله برخه د نورو سترګو ته وځلوله خو نورې سيمې او ډلې چې په دې جګړه کې يې خپله برخه په اوله کې نورو ته وربښکاره نه کړای شوه، اوس لګيا دي د خپلو هغو هڅو ځلول غواړي. ولې؟ ځنډې ته شوي ګروپونه چې له سياسي حقونو محروم او په اجتماعي لحاظ يې دريځ ډېر ټيټ دی،

دې ته اړتيا لري چې خپل نقش ته په تاريخ کې ځای پيدا کړي او له نورو سره برابري وغواړي. موږ د پاکستان په تحريک کې هم دغه شی وينو.

د دغه تحريک ليکل شوی تاريخ يوازې د محمد علي جناح تر مشرۍ لاندې مسلم ليګ په رول باندې تاکيد کوي. په مقابل کې، وړو صوبو په سياسي قدرت کې د ونډې د لرلو لپاره د پاکستان په تحريک کې د خپلې برخې ځلولو ته اقدام کړی دی. د ښځو، محصلانو، کارګرو او قومي اقليتونو په څېر محروم ګروپونه هم په دې تحريک کې د خپلې ونډې د انځورولو په هڅه کې شول. دغه ټول ګروپونه، د قربانۍ د ادعا له لارې غواړي چې د پاکستان په تاريخ کې د قدر وړ ځای او سياسي حقونه ولري.

په هندوستان کې هم، چې ټيټې طبقې ځنډې ته پورې وهل شوې دي او د پخواني سبک مورخان يې په تاريخي رول سترګې پټوي، د پاکستان غوندې کيسه روانه ده. له هغه وروسته چې د ۱۸۵۷ واقعه د ازادۍ په جګړې بدله شوې ده، د هند محرومې طبقې هم غواړي چې په دغه ملي حماسه کې ځای پيدا کړي. بادري نرايان تيواري په خپله يوه ليکنه کې د ازادۍ په لومړي جنګ کې د ټيټې طبقې په رول خبرې کړې دي.

تر اوسه پورې د ازادۍ د جګړې په روايت کې، د لوړې طبقې رول بيان شوی او ستايل شوی دی خو د ټيټو طبقو د اړوندانو د رول يادونه نه کېږي. د ټيټې طبقې ليکوال د ۱۸۵۷ کال د واقعې د طبقاتي ليکنو په ځواب کې په تاريخ کې د خپل رول د ځايولو هڅه کوي. د هند د ټيټې طبقې ټولنه اوس د خپلو ځينو هغو اړوندانو د کوښښونو درناوی کوي چې د ازادي په جګړه کې شامل وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خبره کېږي چې کله د جانسي رانۍ (ملکه) له قلعې وتښتېده نو د ټيټې طبقې يوې مېرمنې ځان د هغې غوندې ساز کړ او د هغې په نوم يې د قلعې دفاع ته ادامه ورکړه. د هند د ټيټې طبقې ځينو ليکوالو د جانسي په ملکې نيوکه کړې ده چې ډارنه وه او د انګرېزانو خوشامندې يې کولې او ادعا کوي چې دا لکشمي بای (د جانسي ملکه) نه وه بلکې يوه د ټيټې طبقې مېرمن وه چې د هغې په ځای او په نوم جنګېدله. د ټيټې طبقې په بيا ليکل شوي تاريخ کې ليکوالو لوی ملي روايت غندلي چې د ازادۍ د جنګياليو په اړه يې د دوی روايات رد کړي دي. په مقابل کې دوی د ټيټې طبقې هندوان د ۱۸۵۷ کال د واقعې اصلي اتلان معرفي کړي دي.

دغه راز د پخواني سبک په تاريخونو کې د ښځو په رول هم سترګې پټېږي. دا يو تاريخي واقعيت دی چې په حضرت محل او لکشمي بای سربېره ځينې نورې مېرمنې هم وې چې د ازادۍ په جګړه کې يې فعاله ونډه واخيسته. په دې جګړه کې د فاحشو نقش هم لکه څنګه چې پکار ده، نه دی بيان شوی. مونږ تاريخي سند په لاس کې لرو چې د بريلي يوه فاحشه چې ازيزان نومېده، د انګرېزانو په خلاف وجنګېده. کله چې ازيزان ونيول شوه، دې دا ونه منله چې د ازادۍ لپاره په هڅه پښېمانه شي. ازيزان د يوې باغي په حيث اعدام شوه. دغه راز د لکنهو يوې فاحشې د باغيانو مالي ملاتړ کاوه او مورال يې ورکاوه. کله چې جګړه ختمه شوه د بريتانيا حکومت په بدل کې د هغې جايداد ضبط کړ.

له بده مرغه، په تاريخ کې د عامو خلکو او نا اشنا سرتېرو نقش ته پام نه د ی شوی. د تاريخ داسې بيا ليکلو او بيا تفسير ته اړه ده چې عامو خلکو ته پکې يو محترم مقام ورکړ شي

مفت خوارۀ او غوړه مالان

چې قدرت د محدودو کسانو په لاسونو او ثروت د لږو کسانو په کورونو کې را ټول وي، په ټولنه کې غوړه مالي وده کوي او له زورورو د يو څه اخيستلو لپاره په مهارت بدلېږي.

غوړه مالي معمولا دوه اړخيزه معامله وي. غوړه مال د خپلو چاپلوسيو په بدل کې د پيسو، جايداد، لقب، ترفيع يا ملاتړ په تمه وي خو دا خبره په خوله نه راوړي، بس فرصت ته ګوري چې کله به يې کرلی تخم حاصل ورکړي.

په بل چا باندې اثر پرېباسل اسانه کار نه دی. هغه څوک چې د خپلې ګټې په خاطر د غوړه مالۍ نيت لري، د مقابل لوري شخصيت په دقت سره څيري. مثلا په دې ځان پوهوي چې مقابل لوری کوم خويونه او څۀ خصوصيات لري، څۀ يې خوښېږي؟ او په څه خوشحالېږي؟ غوړه مال بايد په دې هم پوه وي چې د چاپلوسۍ مناسبه شېبه کومه ده؟ د غوړه مال همېشه دې ته پام وي چې که مقابل لوری شتمن دی نو د سخاوت او دريا دلۍ ستاينه يې پکار ده، او که يار پال او يار باز وي نو له ملګرو سره د کړيو ښو او قربانيو يادونه يې ضروري ده. د قدرت خاوند ته به دا وايي چې ډېر پوه او لايق سړی دی. غرض دا چې غوړه مال بايد د بل د زړۀ د ګټلو لپاره په شرايطو ځان ښه پوه کړي.

په دربارونو کې چې مستبد واکمن په تختونو ناست وو، د غوړه مالي مهارتونو وده وکړه. د شاهانو د خوشحالولو او له دوی څخه د څۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلاسه کولو لپاره پکار وو چې د دوی د هر عمل ستاينه وشي. په دغسې شرايطو کې نه يوازې په خبرو کې د غوړه مالۍ خاصې ژبې انکشاف وکړ بلکې په شاعرۍ کې هم د غوړه مالۍ خورا ښکلي مثالونه وړاندې شول. سربېره پر دې، کله چې به غوړه مال، خپل مخاطب ته خبرې کولې نو د خپل بدن حرکات يې هم بايد په کنټرول کې وای او د ستاينو د باران د ورولو لپاره ورته پکار وو چې د ويلو مناسبه طريقه ومومي.

په فارسي او اردو ادب کې د قصيدې ژانر د شاهانو او اشرافو د برياوو د يادولو له لارې د دوی د مدحې لپاره وکارېدۀ. دا د زورور د فتوحاتو، سخاوت او زړه ورتيا په بيا ن کې د مبالغې هنر و، داسې چې د زور ښتن به يې د دنيا تر ګردو لويو فاتحانو، واکمنو او مشهورو کسانو، لوی او بر معرفي کړ.

مثلا د هند د مغولو د زوال د زمانې واکمنو ته ټول هغه صفات منسوبېدل چې د دوی نامې نيکونو لرل. شاعرانو به دوی په مدحو خوشحالول او دوی به د مدحو په مقابل کې شاعرانو ته د وياړ چپنې وراغوستې او قيمتي سوغاتونه ورکول.

مورخانو هم د غوړه مالۍ لاره خپله کړې وه. ابوالفضل په اکبر نامه کې اکبر پاچا ته داسې لقبونه اخلي او داسې عبارات کاروي چې دی په فوق العاده انسان بدلوي. ابوالفضل ليکي: دی د نجيبې کورنۍ، خوشحاله څېرې، نېک خوی، عالي نبوغ، سپېڅلي نيت، ثابتې عقيدې او کامل حکمت خاوند دی. دی د ډول ډول استعدادونو، د عزت، د سخاوت، د فوق العاده جرات او د سم قضاوت څښتن دی. د دۀ عفوه حد نلري.

ابوالفضل تعجب څرګندوي چې يو انسان څنګه دومره زيات صلاحيتونه لرلای شي. دا د غوړه مالۍ انتها وه او اکبر پاچا ورنه خوند اخيست.

د غوړه مالۍ نخښنه کله نا کله خطا شي. ولز ګات ريجر په خپل کتاب کې چې د غوړه مالۍ ستاينه نومېږي، ځينې جالبې پېښې ليکلې دي. يوناني مورخ استرابون د مقدوني سکندر د خوشحالولو لپاره په خپل تاريخ کې د سکندر او پورس تر منځ د دوه کسيزې جګړې واقعه هم را اخيستې وه. د استرابون مقصد دا و چې پاچا وستايي او زړه ورتوب يې وځلوي. ده د خپل کتاب دغه برخه د سکندر په مجلس کې چې جنرالان يې هم ناست و و، ولوستله. سکندر يې په اورېدو دومره په قهر شو چې کتاب يې سين ته خطا کړ او مولف ته يې وويل چې ته هم سين ته د غورځولو يې.

يوه بله جالبه کيسه د هولبين ده. دۀ د ان اف کليويس څېره دومره ښکلې انځور کړه چې اتم هانري د ان د انځور له ليدو وروسته له هغې سره واده وکړ. خو وروسته بيا هانري ته پته ولګېده چې مېرمن ان هغومره ښکلې نه ده لکه په انځور کې چې ښکاري. اتم هانري له وادۀ شپږ مياشتې وروسته هغې ته طلاق ورکړ او هولبين د پاچا له قهره د ځان بچولو لپاره وطن پرېښود.

د فرانسې څورلسم لويي دومره پياوړی واکمن و چې ويل به يې دولت يعنې زه. خو د غوړه مالي حدود ورمعلوم وو او يو ځل يې د دربار شاعر راسين ته وويل چې: زه به دې ډېر وستايم که مې ته لږ وستايې.

ناپليون يو ځل يوۀ مارشال ته د خپلو درباريانو په اړه وويل چې: دوی ما د هغو تر ګردو ښکلو ويناوو ويناوال بولي چې ما يې يوه کلمه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ده ويلې. مارشال د درباريانو دا عمل په دې وجه سم وباله چې: د نظام د جلال او سرلوړي لپاره دی. د دغسې چارو پوره اجازه ورکړئ.

زموږ په خپله ټولنه کې هم د غوړه مالۍ دود غزونې کړې دي. موږ په دې کار کې تر خپلو نامي اسلافو په هيڅ وجه شاته نه يو. هرځل چې يو نوی پوځی ديکتاتور د چارو واګې تر لاسه کړي، موږ سمدستي هغه د دې زماني محمد بن قاسم يا صلاح الدين ايوبي وبولو. د طنز خبره خو دا ده چې ديکتاتور پخپله هم ورو ورو په دې فکر کې ولوېږي چې د پخوانو اتلانو روح پکې پوکل شوې ده. نتيجه دا راووځي چې هر ديکتاتور يا سياسي ليډر د غوړه مالانو او خورا نژدې دوستانو په کړۍ کې ايسار شي او هغوی ورته دم په دم دا وايي چې ته خو د ملت ناجي يې.

په فيوډالي کلچر کې د واک او ځواک خاوندان د ځانونو لپاره داسې ستاينې غواړي چې په دوی کې نشته. زموږ په سياسي او اجتماعي ادارو کې، چې مشران او آمران له مامورينو او لاس لاندې کسانو د خوشامندو او ستاينو توقع لري، د خپلو مقصدونو د پوره کولو لپاره د يوې وسيلې په توګه چاپلوسي ورځ په ورځ رخنه کوي. دا د ځان په لور د زورورو د پام د اړولو لپاره تر ګردو اسانه لاره ده.

تاريخ شاهدي راکوي چې غوړه مالي د خپل مخاطب سترګې ړندوي او په غلطو لارو يې سموي خو له هيچا سره جرات نه وي چې ورته ووايي، جناب په غلطو لارو روان شوی يې! د دې وضعيت د دوام نتيجه زوال او ناکامي وي.

غوړه مالي او تاوانونه يې

موږ د تاريخ په هر پړاو کې وينو چې په کبر جنو او مغرورو کسانو باندې د معمولي وګړيو په بدلولو کې غوړه مالي لوی لاس لرلی دی.

په اصل کې به يو ورک او معمولي سړی وي خو چې د واک په ګدۍ کېني سمدستي نوم او شهرت وګټي او د دنيا ټولې ښېګړې په دهٔ کې راټولې شي. د دهٔ په تېر ژوند سترګې پټې شي او خپل او سنی مقام يې په قهرمان بدل کړي. دی د چوکۍ په برکت د سترګو په رپ کې د وياړ او شهرت وروستيو پوړيو ته وخېژي.

د قدرت څښتن د غوړه مالۍ په ميو داسې مست شي چې ورو ورو يې زړهٔ ته ولوېږي چې د ملت ناجي او ژغورونکی دی، د خدای له خوا هدايت شوی ليډر دی او د هر ډول مشکلاتو د اوارولو فوق العاده صلاحيتونه ورسره دي. دهٔ ته د يوه غوره کس په توګه چې د ملت بېړۍ د امن او سوکالۍ په لور بيايي، درناوی کېږي. دهٔ ته نژدې ملګري ډاډ ورکوي چې په خلکو باندې تر بل هر چا ګران دی او دا ورباندې مني چې دوی يې مخلص ملګري او د ده لپاره له سره تېر کسان دي.

د واک څښتن د روشنفکرو، مامورينو او ملګرو په غوړه مالۍ باندې وغولېږي، د دغو کسانو ملاتړ ته چمتو شي او په رنګارنګ امتيازونو يې ونازوي. څرنګه چې دوی له واکمنه د ځان په ګټه ډول ډول استفادې کوي نو هڅه يې دا وي چې هغه په قدرت کې وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه چاپلوسان ښه پوهېږي چې که واکمن بې واکه شو، په دوی به امتیازونه بند شي.

غوړه مالان په حقیقت کې واکمن د هغه د شخصیت په خاطر نه بلکې د هغه د قدرت په خاطر ستایي. ځکه همدا قدرت دی چې د غوړه مال ډوډۍ په غوړو کې ده. د واک څښتن ته د دغه حقیقت پته هغه وخت لګېږي چې له واکه لرې شي. کله چې د سیاسي حالاتو د بدلېدو یا د کودتا په نتیجه کې واکدار له تخته راوغوځي نو سمدستي ځان یوازې او د غوړه مالانو له ملاتړ او خواخوږیو بې برخې شوی ویني.

دی یو ځل بیا په معمولي کس واوړي او هغه ټول ویاړونه او لقبونه چې تر دې دمه د ده له نوم سره غوټه وو، د سترګو په رپ کې پوپنا شي.

رسنۍ، روشنفکران او بیروکراتان چې یو وخت د پتنګانو غوندې د ده د واک له ډیوې راتاوېدل، د ده سپکاوي ته متې راونغاړي. هر څوک دې ته تیار شي چې په ده ګوزار وکړي، په تېرو کارونو یې نیوکه وکړي، په دې رڼا واچوي چې ده له قدرته څنګه بده استفاده وکړه او څنګه یې په فساد و درغلۍ کې لاس و. په دغسې شرایطو کې له قدرته غورځېدلي لیډران بهتره ګڼي چې وطن پرېږدي، پاتې عمر په پردېس کې تېر کړي.

موږ د پاکستان په معاصر تاریخ کې د داسې مقتدرو کسانو مثالونه لرو چې د قدرت له زواله وروسته په بې اهمیته کسانو بدل شوي او له خپلو تېرو خاطرو سره مشغولا ته یوازې پرېښودل شوي دي. کله چې مارشال ایوب خان په ۱۹۵۸ کې کودتا وکړه نو ناڅاپه په فوق العاده انسان بدل شو او د یو داسې چا په توګه ډېر وستایل شو چې ملت د ترقي منزل ته رسولی شي. ده ته د اسیا د دوګول خطاب وشو.

ذوالفقار علي بوټو مشوره ورکړه چې ته یو تجربه کار جنرال او لوی سیاستوال یې، نو د دې لپاره چې له نورو جنرالانو دې فرق وشي، ځان فیلډ مارشال وبوله. پیر علي محمد راشدي خو ان وړاندیز ورته وکړ چې د پاکستان پاچا شه.

ایوب خان چې غوړه مالانو ایسار کړی و، وار په وار یې زړه ته ولویدل چې هغه دی دی چې ملت له پرېشانۍ او بحرانه را ایستلی شي.

د قدرت په وروستیو ورځو کې که څه هم ایوب خان محبوبیت بایللی و خو نژدې کسانو او ترې راتاو ملګرو یې ورته ویل چې په خلکو هماغه شان ګران یې. ویل کېږي چې له ایوب خان څخه راتاو کسانو به د ده د غلطولو لپاره د اخبارونو هغه مطالب بیاتي کول چې د ایوب خان د خوشحالولو خبرې به پکې وې. دی له دې ناخبره ساتل کېده چې تګلارې یې غندل کېږي.

خو کله چې یې د فشار په نتیجه کې استعفا ورکړه نو خلکو د خوشحالۍ غونډې وکړې، جشنونه یې جوړ کړل. ایوب خان غلی خپل کلي ته ستون شو او هلته د یوه معمولي کس غوندې ومړ. په مرګ باندې یې نه ملي ماتم اعلان شو، نه یې ستاینې وشوې.

د ایوب خان د ځای ناستو هم همدا برخلیک و. په جنرال یحیی خان باندې له تقاعده وروسته د کترو او کنایو باران ووریږ. د ده په کړیو عیاشیو باندې هر چا بد وویل. دی په تاریخ کې د داسې چا په توګه یاد شو چې د شرقي پاکستان د وېشلو مسولیت یې په غاړه دی. کله چې یحیی خان ومړ ډېرو لږو کسانو یې مرګ ته اهمیت وکړ.

جنرال ضیاالحق چې د واک په وخت کې (مرد مومن) بلل کېده، اوس په پاکستان کې د مذهبي افراط د پالونکي او د خپلو سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصدونو د پوره کولو لپاره د ټولو قانوني شرايطو د ماتوونکي په توګه ياديږي.

حقيقت خو دا دی چې د قدرت خاوند له غوړه مالۍ خوند اخلي ځکه د ځان د لويولو تنده يې ماتيږي. چاپلوسي د واک خاوند ته دا احساس ورکوي چې دی تر نورو زيات دی.

د روسيې د نامتو لکيوال ليو تولستوی په قول: حتی په خورا تودو ، خورا دوستانه او خورا صميمانه روابطو کې هم چاپلوسي يا ستاينه داسې ضرور ده لکه ګريس چې د څرخ د تاوېدلو لپاره پکار دي.

ولز ګات رجير په خپل کتاب کې (د غوړه مالي ستاينه) د چاپلوسۍ زيانونه ياد کړي او په دې يې خبرې کړې دي چې ستاينې څنګه د ستايل شوي کس بېخ باسي. د ښاغلي رجير په قول، غوړه مالي د نشې په څېر ده چې له سره عقل اخلي. غوړه مالي خطرناکه ناروغي ده چې خپل ناروغ وژني. غوړه مالي د قدرت خاوند د بدې او ترخې خبرې اورېدو ته نه پرېږدي. غوړه مالي د انتقاد د زغملو وړتيا کموي او بنيادم کبر او کلانکارۍ ته هڅوي. لنډه دا چې د قدرت خاوند د غوړه مالۍ په دوړو کې ورک او د چاپلوسانو د کړۍ په منځ کې ايسار بندي شي.

انځورونه بدلېږي

حوادث، مدارک او شننې د تاريخ ليکنې درې اصلي عناصر دي. پېښنه ممکن د اکثرو نورو پېښو غونډې وي، بېل هويت و خصوصيت ونه لري، خو شننه ورکې معنا و جوهر پيدا کوي. يو مورخ کولای شي چې د بېلو بېلو نظريو او ليدلوريو د شننې له لارې د پېښې په اړه خپله ارزيابي بشپړه کړي.

همدا وجه ده چې تاريخ په بدلېدونکي حالت کې دی او همېشه نوي نوي الهامونه راکوي. چې نوي شواهد ، مدارک او مواد وموندل شي نو مورخ د خپل وخت د سياسي، اجتماعي او اقتصادي شرايطو په رڼا کې ممکن د پېښو نوی تعبير او تفسير وړاندې کړي.

په تاريخونو کې د طلايي او تاريکو دورونو مفکوره وړاندې شوې ده. دا رنګه مفکورې د خاص وخت او خاصو شرايطو پيداوار وي او مورخان د خپل وخت د حالاتو تر اغېز لاندې تاريخ داسې ليکي چې له هغو حالاتو او غوښتنو سره سمون وخوري. مثلا يو وخت داسې و چې منځنۍ پېړۍ يې عموما د تاريخ تورې شپې بللې او د تاريکې زمانې نوم يې ورکړی و ، خو د منځنيو پېړيو په اړه دغه احساس تر ډېره حده د رنسانس او ريفورمېشن له زمانې سره تعلق لري، له هغه وخت سره چې مورخانو خپل تېر ژوند چې په منځنيو پېړيو کې د کليسا تر هر اړخيزې سلطې لاندې و ، تور او غمجن ليدهٔ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی هغه زمانه توره بلله چې د کليسا پادريانو مزې چړچې کولې او په فساد کې يې لاس و خو که به خلکو د کليسا له لارښوونو نوکې غاړه وغړوله نو د عقيدې د لټون د ادارو له خوا يې سخته سزا ليدله. په ښځو به چې د جادوګرو ګومان وشو نو نيول او اور ته اچول يې په مخ کې وو. له کليسا او پاپ سره هر ډول مخالفت کفر و او له مرتکب سره يې بې رحمانه سلوک کېده. ښوونه او روزنه د روحانيونو په کلک کنټرول کې وه، هيڅا ته اجازه نه وه چې د مقدس کتاب د تعليماتو په اړه شک وکړي او پوښتنه راولاړه کړي.

د کليسا په غلبې سربېره سياسي وضعيت هم داسې و چې عام خلک ورکې ناراضه وو. د پاچا د بشپړ واک د چلينج امکان نه و او د امتياز خاوندانو له ټولو اسانتياوو د ځان په ګټه استفاده کوله. دوی به ټکس نه ورکاوه او تر قانون لوړ ګڼل کېدل. د دې شي نتيجه دا وه چې عادي خلک د امتياز د خاوندانو په لاس وځورول شي او سپکاوی يې وشي. له عادي خلکو سره نه د کليسا او نه د سياسي واکدارو ملاتړ ملګری و. دوی داسې خلک ګڼل کېدل چې په تاريخ کې ځای نلري.

د منځنيو پېړيو د اروپا انځور د رنسانس او ريفورمېشن په زمانو کې وکښل شو او دا هغه زمانې وې چې د کليسا زور پکې وخوت او سلطنت ته د ځو نورو دولتي ادارو په منځ کې هغه پخوانی قوت پاتې نه شو.

د نويو فکرونو او نظرونو يوه نوې ټولنه چې مطلقو اقدارو او دودونو ته يې غاړه نه ايښوده، راڅرګنده شوه. دا د هغه وخت ضرورت و چې اروپا په نوي او زوړ دوران ووېشي، ماضي وغندي او په سبا کې رڼايي ووينې.

خو وروسته چې د رومانتيسم حرکت پيل شو او د يو بل تجدد زمانه راغله نو د منځنيو پېړيو په اړه پيدا شوی نظر په خپل حال پاتې نه شو. رومانتيک روشنفکران او مورخان له خپل وخته خوشحال نه وو او په تېر وخت پسې يې سرې ساوې ايستلې. دوی په منځنيو پېړيو کې کورنی ژوند، اخلاقي اقدار، د شاهانو او اشرافو لخوا د هڅونې او مالي ملاتړ دود، سوله، هارموني، د موزيک وده، ارټ، معماري او ادبيات خورا وستايل او ايډيال يې وګڼل. له نوي عصر او د هغه له پرابلمونو په تنګ شويو مورخانو د اروپا د منځنيو پېړيو له دورانه داسې طلايي عصر جوړ کړ چې که يې د ژوند د طرز پيروي وشي نو د تجدد د زمانې ستونزې به اوارې شي.

په ۱۸۳۰ کې هګل په جينا پوهنتون کې د تاريخ د فلسفې په باب خپل مشهور لکچرونه ورکړل. دۀ ادعا وکړه چې يوازې د اروپا تاريخ اصيل دی ځکه د تحول خبره پکې کېږي. د دۀ په قول، دغه تاريخ د فطرت د رازونو غوټې پرانيستلې. دۀ وويل چې هندوستان بې تاريخه دی، لکه افريقا چې ده. د هګل په قول: افريقا د دې نړۍ د تاريخ برخه نه ده. نه پکې حرکت شته او نه پکې تحول او پرمختګ ليدل کېږي .. هغه څۀ چې په افريقا کې وينو هغه يو وروسته پاتې، بې تاريخه روح دی

د هګل نظريات تر ډېرو پورې اروپايي مورخانو منلي وو او د هغو پيروي يې کوله. د هند د تاريخ په اړه د هګل نظرهندي مورخانو چلينج کړ او ثابته يې کړه چې د هند تاريخ يوازې د واکمنو کورنيو د تغيير تاريخ نه دی بلکې نوې مفکورې او نوې نظريې يې هم وړاندې کړي دي چې په ټولنه يې اغېز کړی او پرمختګ يې راوستی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز افريقايي او ځينو اروپايي مورخانو دا خبره رد کړې ده چې افريقا بې تاريخه توره لويه وچه وبولي. د دې لويې وچې د تاريخ په اړه ځينې ليکنې په نړيوال تمدن کې د دې قارې برخه ثابتوي.

د مسلمانانو د تاريخ په اړه بايد ووايو چې مورخانو يې د طلايي زمانو يادونې کړې دي. دوی د اسلامي نړۍ د وروسته پاتې حالت په وجه د موجود احساس د شنډولو لپاره د طلايي زمانو مفکوره وړاندې کړه. دوی د خپلې ايګو د ارضا لپاره ځينې ايډيال دورانونه وموندل لکه عباسي دوران چې د سولې، نيکمرغۍ او د ادب او هنر د غوړېدو د دوران په توګه وستايل شو. دغه راز، په اسپانيا کې د عربو د واک دوران هم چې د بېلو بېلو کلتورونو او مختلفو مذهبونو ټولنې ته يې وده ورکړه او اروپا يې له کلتوري او روشنفکري اړخه مخ په وړاندې بوتله، د خورا متمدن او باکلتوره عصر په توګه وستايل شو.

مورخان د خپل وخت له شرايطو سره سم او د ټولنې د غوښتنو مطابق د تېرې زمانې انځور بدلوي را بدلوي. د دوی تعبيرونه او تفسيرونه سړو او خاموشو پېښو ته نوی ژوند وربخښي او نوې ليدلوري يې ماضي يو ځل بيا جوړوي.

چچنامه

محمد علي کوفي چچنامه (د سند تاريخ) په ۱۲۱۶ ميلادي کال کې له عربي په فارسي ترجمه کړه. دا معلومه نه ده چې د چچنامې ليکوال څوک دی خو ځينو عالمانو د اثر د متن د سبک په اساس د مولف د پېژندلو هڅه کړې ده او دې نتيجې ته رسېدلي دي چې دغه تاريخ به ممکن ال مدني ليکلی وي.

چچنامه د سند په تاريخ کې مهم ځای لري ځکه دغه اثر په دې اړه چې عربو سند څنګه ونيو او هم په دې باره کې چې د عربو تر غلبې دمخه په سند کې څه حال و، لنډ معلومات راکوي.

دغه تاريخ د د عربو فاتحانو له ليدلوري ليکل شوی او د مغلوبانو ليدلوری پکې په ښکاره له پامه غورځېدلی دی. د دغه متن تحليل راښيي چې غالبانو څنګه خپل يرغل عادلانه ښودلی او مغلوبان يې غندلي دي.

دا يو څرګند حقيقت دی چې هر يرغلګر هڅه کوي چې خپل تېری ته اخلاقي جواز ومومي. چچنامه هم له دې قاعدې وتلی اثر نه دی. په دې کتاب کې استدلال کېږي چې د چچ کورنۍ واکمني مشروع نه وه ځکه د د سيسې له لارې يې قانوني واکمن له تخته غورځولی او قدرت يې تروړلی و. نو که د داسې غاصبې کورنۍ واکمن له تخته رانسکور شي دا په اخلاقي لحاظ د منلو وړ چاره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چچنامه کې راجه داهر د قدرت تږی او بد اخلاقه بنیادم معرفي کېږي. دی د قدرت په خاطر له خپلې خور سره واده کوي ځکه نجومیانو پیش ګویي کړې وه چې د دې ښځې مېړهٔ به پاچا شي. نو داسې سړی خو د واکمنۍ لایق نه وي.

چچنامه د یو شمېر مسلمانو ښځو او ماشومانو یادونه کوي چې سمندري غلو ونیول او حجاج له داهره د هغو د خوشې کېدو غوښتنه وکړه مګر خوشې نه شول. دا پېښنه په سند باندې د یرغل اصلي دلیل بلل کېږي. البته په چچنامه کې د یرغل اقتصادي سببونو ته اشاره نه ده شوې او دا خبره ناویلې پاتېږي چې عربو د خپل تجارت د مصونیت لپاره غوښتل چې په هند سمندر برلاسي واوسي.

په چچنامه کې د عربو او سندیانو تر منځ شوې جګړې د حق و باطل او ظلم و عدل تر منځ جګړې یادېږي. د دې جګړې یوې خواته د حق او انصاف قوتونه وینو او بل لور ته یې هغه کسان وینو چې خلک استثماروي او ظلم ورسره کوي. راجا داهر کافر، لا مذهب او لعنتي بلل کېږي. د عربو په نظر راجه داهر د شر او ظلمت سمبول دی. له دغو توپیرونو دا نتیجه راوځي چې له عربو سره خدای مل دی او د کافرو ماته محتومه ده. په چچنامنه کې په دې اړه ډېر مثالونه مومو چې د اسلام لښکرې څنګه د خدای په مرسته له بلا او مصیبته وژغورل شوې.

یو ځل یوهٔ قبایلي لیډر کاکه بن کوتل وغوښتل چې په عربو باندې د شپې په تیاره کې حمله وکړي او تباه یې کړي خو له کاکه لاره ورکه شوه او سپاهیانو یې کرۍ شپه په سرګردانۍ کې تېره کړه. کله چې کاکه له عربو سره سوله وکړه نو اعتراف یې وکاوهٔ چې: خدای ورنه لاره ورکه کړې او کرۍ شپه یې په زحمت او سرګردانۍ کې تېره کړې

وه. دغه راز د دهٔ د ملک نجومیانو او صادقو کسانو د ستوریو د حساب له مخې معلومه کړې وه چې د مسلمانانو پوځونه به دغه ملک نیسي. دهٔ دا معجزه د مخه لا لیدلې وه او دی ډاډه و چې دا الهي اراده ده او هیڅ وسیله او خدعه به له مسلمانانو سره د مقابلې وس ونه لري.)

په چچنامه کې څو ځایه لولو چې سندیانو د خپلو نجومیانو پیش ګویي چې ماته به خوري، تایید کړې ده او په همدې وجه دوی عربو ته له تسلیمېدو او د هغوی د حکومت له منلو پرته بله لاره نه لري. د دغسې کسانو یو مثال برهمن دی چې د دیبال له کلا راووت او د عربو له قواوو سره ملګری شو ځکه دهٔ لیدل چې خدای د عربو پر خوا دی. برهمن عربو ته وویل چې کلا به د معبد په ورانولو سره چې یو بیرغ ورکې رپېږي، ونیول شي. برهمن، محمد بن قاسم (عادل لیډر) بولي. له یوې خوا د نجومیانو پیش ګویانې وې چې سندیان یې پخپله ماتې قانع کول او له بلې خوا د عربو عقیده وه چې خدای ورسره مل دی او د الهي هدایت په برکت به کامیابېږي. نو سند چې عربو لاندې کړ عرب یې مشروع مالکان شول. دوی په سند باندې د حکومت کولو حق وموند او د سند ثروت ورته د غنیمت په مال بدل شو.

خو سند په اسانه ونه نیول شو. راجه داهر په مېړانه وجنګېد او له عربو سره په جګړه کې ومړ. د دې معنا دا ده چې سند په سوله ییزه طریقه نه بلکې له مقاومته وروسته ونیول شو. دغه شي عربو ته د سند د نیواک او پر هغه د حکومت کولو حق ورکاوهٔ.

مورخان د چچنامې له شننې وروسته دې نتیجې ته رسېدلي دي چې دا لیکنه د تاریخ او اسطورې ګډوله ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اثر کې داسې ګڼ اصطلاحات وینو چې د عربو د نیواک په زمانه کې رواج نه وو. مثلا د شهنا کلمه په سلجوقي زمانه کې کارېده. د اقطا د توري استعمال د آل بویه په زمانه کې پیل شو. دغه راز د حیوان په خام پوستکي کې د مجرم ګنډل د مغولو دود و. نو دا کیسه چې محمد بن قاسم ته د جزا ورکولو لپاره هغه د حیوان په پوستکي کې وګنډول شو، سمه نه ده. محمد بن قاسم د بدنامۍ په حالت کې ومړ. (ځینې مورخان باوري دي چې خودکشي یې کړې ده.)

سند د هند براعظمګي یوازینۍ برخه ده چې عربو ونیو. وروسته بیا چې په سند باندې ځایي خلکو حکومت وکړ یا ترک توکمو ورباندې واکداري وچلوله، محمد بن قاسم د تاریخ له کتابونو ووت. دی د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې یو ځل بیا راڅرګند شو. دا په ټول هند کې د کمیونالزم (فرقه واریت) د خپرېدو دوران و. په دې دوران کې تاریخ هم د فرقه واریت ښکار شو. مسلمانانو د ځان لپاره داسې تاریخ اختراع کړ چې دوی ته یې ویاړ او افتخار باخښنۀ او په خپل هویت پورې یې لا زیات ښښلول. دوی سند ته باب الاسلام ویل پیل کړل او له محمد بن قاسمه یې یو داسې ځوان اتل جوړ کړ چې د کفر لښکرو ته یې ماتې ورکړه او سند یې د عباسي امپراطورۍ د برخې په توګه مسلمان کړ.

خو له ۱۹۵۵ کاله وروسته یو ځل بیا د محمد بن قاسم په اړه او د عربو په لاس د سند د نیولو په اړه په تاریخي تصور کې تغییرات راغلل. کله چې په پاکستان کې ون یونټ اعلان شو او سند صوبه ختمه او د مغربي پاکستان یوه برخه شوه نو له دغو تحولاتو سره د مقابلې لپاره سندهي نشنلیزم میدان ته راووت او د سند د تاریخ د بیا تفسیر او تحلیل هڅې پیل شوې. دغه وخت د مغلوبانو اواز چې مورخانو تر

دې دمه پورې غلی کړی و، د سند د ناسیونالیستو لیډرانو په لیکنو کې واورېدل شو. دوی د محمد بن قاسم انځور بدل کړ. هغه یې یو تیریګر او یرغلګر وباله چې پرته له کوم اخلاقي جوازه یې د سند په خاوره برید وکاوۀ. په دې نوې هڅه کې راجا داهر د خپل ملک په دفاع کې وژل شوی اتل معرفي شو.

دغو تحولاتو د سند د تاریخ د پیل وخت هم بدل کړ. تر دې دمه که د سند تاریخ د عربو له راتګه (۷۱۲-۷۱۱ میلادي) پیلېدۀ، تر دې وروسته د اندوس وادي له تمدنه پیل شو. جالبه دا ده چې هغه ماضي چې یو وخت غیر اسلامي او بې اهمیته بلل کېده، تر دې وروسته د ویاړ سبب وګرځېده او په دې ډول د سند تاریخ لیکنه غیر مذهبي شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احساساتو ځای په تاریخ کې

د انسان په ژوند باندې د احساساتو د اغېز مطالعه د اروا پوهانو د کار ساحه ګڼل کېدله خو اوس چې مورخانو د تاریخ د علم ساحه غځولې ده، د تاریخ په جوړېدو او پرمختلو کې یې د احساساتو د اغېز مطالعې ته هم متې رانغښتې دي. مورخ د احساساتو مطالعه له تاریخي منظره کوي او دا ګوري چې په بېلو بېلو زمانو کې احساساتو څۀ معنا لرلې او په کومه سترګه ورته کتل شوي دي.

د مثال لپاره به قهر راواخلو. د قهر په وسیله هر څوک خپله نهیلي، بېوسي او کله کله په نورو باندې برلاسي څرګندوي. د قهرېدلي کس کاوږ (غصه) نه یوازې د هغه د بدن له حرکاتو او له خبرې اوري بلکې د هغۀ د خبرو له ډوله هم رابښکاري.

قهر د کمزورو طبقو د کنټرول لپاره د یوې وسیلې کار هم ورکوي. له یوې خوا سپارښتنه کېږي چې ممتازې طبقې باید په خپلو نوکرانو غصه وکړي چې هغوی په وېره کې واوسي او له بلې خوا له کمزورو طبقو توقع کېږي چې د زورورو له استثمار او بې عدالتۍ سره سره باید خپله غصه څرګنده نه کړي.

د انلز د مکتب مورخان د تاریخ په مطالعه کې د نویو ساحو له موندلو سره دلچسپي لري. د دې مکتب یو مورخ ممکن د احساساتو تاریخ ولیکي. باربارا روزین وین یو کتاب خپور کړی دی چې (د قهر ماضي: په منځنیو پېړیو کې د احساساتو اجتماعي اړخ) نومېږي. دغه کتاب

په تېر وخت کې د قهر د بېلو بېلو اړخونو په باب د یو شمېر تکړه مورخانو د مقالو ټولګه ده. په دغو مقالو کې لولو چې قهر له مختلفو طبقو سره څنګه رابطه لرله او دوی په خپلو خاصو شرایطو کې خپل قهر څنګه څرګنداوۀ.

مثلا د روحاني طبقې کاوږ له مذهب سره اړوند و. واکمنو، اشرافو او فیوډالانو چې قدرت ورسره و او سلوک یې استبدادي و، له قهره د لاس لاندې کسانو د کنټرول په مقصد استفاده کوله. بېوزلو خلکو او بزګرانو خپل قهر نه څرګنداوۀ، پټ یې ساتۀ او ټولې ربړې یې په پټه خوله زغملې.

د منځنیو پېړیو د قهر مختلفې څېرې وې. یوه څېره یې د قهر په حالت کې ښېرا وه. د ښېرا ماهیت د وګړي اجتماعي او مذهبي حالت ته اشاره کوله. که به سړی مذهبي و نو هغه به له خدایه د مخالف لوري تباهي غوښته. مثلا د دۀ په ښېرا کې به دا رنګه جملې وې: خدای دې یې غوښې د هوا د مرغانو او د مځکې د ځناورو خوراک کړي! د خدای په لعنت دې ککړ شي! دوزخ دې یې ځای شي!

د خدای په لاس د یو چا د تباهي یا ځورېدو غوښتنې دوې خبرې څرګندولې. یوه دا چې قهرېدلی کس خورا کمزوری دی، د بدل اخیستلو وس نلري، نو د خدای مرسته غواړي. بله دا چې قهرېدلی د مخالف لوري د ځورېدو د مسولیت منلو ته تیار نه دی. ارزو یې دا ده چې خدای پوه شه او د مقابل لوري تباهي.

غیر مذهبي کنځلې له مذهبي هغو بېلې وې. دلته مخالف لوری داسې کنځل کېدۀ چې اجتماعي موقف ته یې صدمه رسېده. مثلا که به څوک حرموني وبلل شو نو معنا یې دا وه چې حلالي نه دی، او په دې ډول یې اجتماعي حیثیت خرابېدۀ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بلې خوا، هغوی چې لاسبري وو او د قهر په وخت يې تر لاس لاندې کسان لټ، احمق، بې سواده او بې کلتوره وحشيان بلل. شاهانو په عادي حالاتو کې هڅه کوله چې ځان ارام وښيي خو باغيانو، جنايت کارو او متمردو ته به يې د خپل قهر زور ورښود. دا يو دود و چې د پاچا د فرمان له صادرېدو وروسته به يادونه هم کېدله چې که ونه منل شو نو د پاچا له قهره به هيڅوک په امان کې پاتې نه شي.

په تېرو زمانو کې د مرات الامرا په نوم تعليمي کتابونه وو. دغسې کتابونه چې واکمنو ته به يې په مختلفو حالتونو کې د چلند او سلوک طريقې ورښودلې، په ختيځ او لويديځ دواړو کې ليکل شوي دي. په دغه ډول کتابونو کې واکمنو ته لارښودنه کېږي چې په قهر او مهرباني دواړو کې اعتدال وساتي. که اعتدال ونه ساتي نو ګډوډي او انارکي به خپره شي.

مثلا خپلو معاصرو مورخانو په جلال الدين خلجي باندې نيوکه کړې ده چې د جنايت کارو او باغيانو په مقابل کې تر حد زيات مهربان و او دا رنګه سلوک يې د حکومت د کمزورۍ سبب شو. له بلې خوا بلبن او علاوالدين خورا سخته رويه کوله او جنايت کارو او باغيانو ته يې خورا شديدې سزاګانې ورکولې. خو ځای ناستو يې برعکس، خلکو ته بې حده ازادي ورکړه چې په نتيجه کې د دوی د لړۍ د واک ختمېدو ته لار پرانستل شوه. هم په نرمۍ او هم په سختۍ کې افراط واکمن په بلا اړوي.

په منځنيو پېړيو کې چې بزګران وحشي او بې کلتوره بلل کېدل نو د دوی غصه به چې د دوی د اجتماعي حيثيت په رڼا کې ورباندې قضاوت کېدۀ، بابېزه چاره حسابېدله. د بزګر قهر يو په ځای عکس العمل نه بلکې داسې کار بلل کېده چې اغتشاش، اړودوړ، بې نظمي

او بې قانوني زېږوي. د هغه وخت مورخانو د بزګرانو شورشونه د احمقانه قهر نتايج بللي او غندلي يې دي. نهم پاپ ګريګوري په ۱۲۳۳ ميلادي کال کې په بريمن کې د باغي بزګرانو په خلاف د جهاد اعلان وکړ او بزګران يې وحشي بلاوې وبللې. واکمنو طبقو د بزګرانو په شورشونو کې دې اړخ ته پام نه کاوۀ چې له استثماره په تنګ شوي او راپاڅېدلي دي بلکې د حکومت په خلاف بغاوت ورښکارېدۀ او د اطاعت نه کولو فتنه يې پکې ليدله.

پاول فريمن په خپله مقاله (په منځنيو پېړيو کې د بزګرانو قهر) کې ليکي چې: په هغه وخت کې چا دا نه ګڼله چې د بزګرانو شورش د بې عدالتۍ په مقابل کې عکس العمل دی او دا خو ډېره لرې خبره وه چې بامقصده اجتماعي غورځنګ وبلل شي. تصور دا و چې بزګران که سم کنټرول نه شي نو د دوی په شډل فطرت کې پروت قهر طغيان کوي. دا معمولا ناممکنه ګڼل کېدله چې بزګران دې د حيثيت د ساتلو يا بدل اخيستلو لپاره حساب شوی او سوړ قهر ولري.)

په طبقاتي اساس وېشل شوې ټولنه کې د بزګرانو بغاوت ته ځکه په سپکه سترګه کتل کېدل چې د بزګرو وظيفه خو خواري مزدوري وه او دا خو د شواليه وو حق و چې جګړه وکړي. د بزګرو غصه او د غصې په نتيجه کې بغاوت نادوده چاره ګڼل کېدله، همدا وجه وه چې په بې رحمۍ سره مقابله ورسره کېدله.

فرانسوي مورخ مارک بلچ په منځنيو پېړيو کې د خلکو د احساساتي حالاتو د علتونو په باب پلټنه کړې ده. دی وايي چې د دغو خلکو د قهر يو علت دا و چې مغذي خواړۀ نه وو رسېدل، بله دا چې دغو خلکو د نظافت شعور نه درلود. دغه دوه علته وو چې د منځنيو پېړيو اوسېدونکو په ورځني ژوند کې احساساتي چلند کاوۀ. په دې سربېره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د واک له خاوندانو، له کاختی، له ساري ناروغيو، د تشدد له واقعياتو او له شکنجې وېره د دې سبب شوې وه چې د منځنيو پېړيو اوسېدونکي د ناامنۍ له احساس سره واوسي.

رنسانس په اروپا کې بدلون راوست. په نوي بدل شوي چاپېريال کې د قهر کنټرول او نرم چلېدل په اخلاقي فضيلت او حسن بدل شول. په اوسني وخت کې د ټولنې په بدن کې د ديموکراسي د روح په داخلېدو سره د قهر په ماهيت کې نور تغيير هم راغی. اوس خلک نه بلکې دا چارواکي دي چې د خلکو له قهره وېرېږي.

د سترګو شهوت

د تجسس او کنجکاوي عنصر د تاريخ په جوړېدو، بدلېدو او تکامل کې لويه برخه لرلې ده، ځکه د تجسس او کنجکاوي شوق بشر همېشه هڅولی دی چې د طبيعت رازونه راښکاره کړي، ناويلې خبرې راوسپړي او د منع شويو ساحو لټون وکړي.

لټون د نويو دنياګانو د موندلو سبب کېږي او له نويو نظريو مو خبروي. لټون د پېړيو پېړيو زاړهٔ دودونه او تاريخ تېر ارزښتونه بې اعتباره کولای شي. همدا وجه ده چې ټولنې او ممتازې طبقې د تجسس د بهير مخې ته خنډونه اچوي او د دې مخنيوي په کار کې له مذهبي او اجتماعي قوانينو چې وايي د موجود معرفت له پولو به نه ور اوړې، استفاده کوي.

په مقدس کتاب (بايبل) کې تجسس د سترګو شهوت بلل شوی دی او خبرداری ورکول کېږي چې بنيادم بايد تر هغې پوهې چې خدای پر انسان لورولې ده، ورها خوا څه زده نه کړي. د ټولنې محافظه کارو او زوړپالو کړيو د لټون او کنجکاوي پلويان باغيان بللي او غندلي يې دي.

خو تجسس دومره پياوړی اشتياق دی چې له ټولو تابوګانو او بنديزونو سره سره، ساينس پوهان، مورخان، اديبان او هنرمندان همېشه په لټون بوخت دي او د معرفت په سين کې نوې مرغلرې مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تېرو زمانو کې ښځې ملامتې وبلل شوې چې د معرفت په لټه کې يې پولې ماتې کړې، حد يې ونه پېژاند. په لرغوني ادب کې ايو (په عبري ژبه کې حوا) او پاندورا (په يوناني اساطيرو کې لومړنۍ ښځه) د سرغړوونکو مېرمنو په توګه مشهورې دي. په منځنيو پېړيو کې چې ښځې له فعال ژونده منع وې نو پخپله دوی د کنجکاوي او تجسس په موضوع بدلې شوې. په منځني پېر کې ګومان کېدهٔ چې ښځې له ځينو رازونو خبرې دي او په تېره بيا په اروپا کې ښځې د کوډګرو په نوم ونيول او وځورول شوې. دغه ښځې ګويا د ځينو بوټو له طبي خواصو خبرې وې. د دوی د تعقيب مقصد دا و چې له دې شيطاني پوهې محرومې شي. خو په حقيقت کې دا د ښځو د اېلولو او په اجتماع کې يې د اهميت د کمولو لپاره د نارينه وو هڅه وه.

کله چې اروپايي قدرتونو نوې دنيا (امريکا) وموندله او د هغې د اوسېدونکو بدوي ژوند يې وليد نو دا د لټون او کنجاوي احساس و چې کاشفانو د امريکا د اصلي اوسېدونکو د تېر تاريخ او کلتور د پېژندلو هڅه پيل کړه. دغه پېژندنه د نوې دنيا په اصلي اوسېدونکو باندې د غلبې لپاره پکار راغله. د مستعمرو د خلکو د پېژندلو لپاره د انتروپولوجي او اتنو ګرافي نوې ميتودونه وکارول شول او په دې ډول د لټون شوق له استعمار او امپرياليزم سره مرسته وکړه چې مختلفې ټولنې او د دوی کلتورونه وپېژني.

د لرغوني او منځني پېر سيلانيان چې به د نورو هېوادونو له سياحته راګرځېدل نو د ليدليو وطنونو د جالبو کيسو د کولو له لارې به يې اورېدونکي په ځان راټولول او د هغوی د کنجکاوي حس به يې تخناوهٔ. دغسې يو سيلاني مارکوپولو و چې چين ته په سفر کې يې ډېر ملکونه وليدل. د ده په سفرنامه کې د اسماعيليه وو په لاس په

الموت کلا کې د جوړ شوي جنت ذکر شوی چې په حقيقت کې د خاورينې دنيا په مخ د موجود جنت د اسطورې انعکاس دی.

مارکوپولو وايي چې په يوه دره کې د دنيا تر ګردو لوی او ښکلی باغ و. په دې باغ کې د دنيا د تر ګردو ښو مېوو ونې ولاړې وې، بې حده شانداره ودانۍ يې لرلې چې په سرو زرو او د دنيا په ټولو ښکلاوو ښکللې وې. په دې باغ کې څلور ويالې بهېدلې. يوه د شيدو، بله د شاتو، دريمه د شرابو، څلورمه د اوبو. دلته د نړۍ د مخ تر ګردو ښکلې پېغلې او مېرمنې شته وې چې په نڅا او په ساز او په سندرو کې يې مثل نه و.)

د سيلانيانو په راپورونو سربېره د خلکو د مشغولا لپاره د پردو ملکونو په باره کې کيسې هم ليکل کېدلې. په اسلامي دنيا کې سندباد او د هغه نکلونو د ګڼو کسانو توجه جلب کړې وه ځکه چې د نورو وطنونو مفصل داستانونه پکې وو.

سوداګرو نه يوازې د نورو ملکونو هغه مالونه په بازارونو کې خرڅول چې د عامو خلکو پکار وو، بلکې ځينې نادر شيان يې هم راوړل چې شتمنو يې د پېرودلو وس درلود او شتمن يې په لرلو وياړېدل.

د لټون لېوالتيا وګړي خطرناکو سفرونو او د دنيا له ګوټ ګوټه د راز راز شيانو راوړلو ته هڅول. کله چې د لرغون پېژندونکو د هڅو په برکت د لرغونو تمدنونو په خاورو کې پټ اثار وموندل شول نو دې شي د موزيم جوړولو مفکوره راپيدا کړه چې د تېرو زمانو اثار پکې د پخواني ميراث په توګه وساتل شي.

لومړنی موزيم په ۱۵۸۱ کال کې د ايټاليا په يوفيزي مانۍ کې جوړ شو. واتيکان په ۱۷۴۰ کې د موزيم څښتن شو. برټش موزيم په ۱۷۵۳ کې تاسيس شوی دی. وروسته بيا نورو اروپايي هېوادونو هم د

(c) ketabton.com: The Digital Library

موزیم لرلو هڅه وکړه او له کابو هر ښار سره دا شوق پیدا شو چې خپل موزیم ولري.
د تجسس عنصر د یو شمېر کسانو په تېره بیا هغو لپاره چې ځینې پخواني اثار سپېڅلي ګڼي او ساتي یې، د مینې او ذوق په کار بدلېږي. دغسې اثار هم په شخصي کلیکسیونونو کې او هم په کلیسا ګانو ، معبدونو او جوماتونو کې چې د ایمان خاوندان د خپلې روحي تندې د ماتېدو لپاره ورځي، ساتل کېږي.
شتمن او وسیالي په نادرو شیانو پسې ګرځي چې ویې مومي او له ځان سره یې وساتي، ځکه د نوادرو لرل یې په ټولنه کې اهمیت ورزیاتوي. هغوی چې په تاریخي شیانو خپل انحصار غواړي په حقیقت کې په نورو باندې د لاسبري لپاره د پوهې د انحصار په فکر کې دي.

کمیونالیزم او تاریخ

د مولانا شبلي دود او سنت د هغهٔ شاګرد مولانا سید سلیمان ندوي جاري وساته. البته، د استاد او شاګرد یو توپیر دا و چې شاګرد د هندوستان د تاریخ په باره کې لیکنې کولې.
سلیمان ندوي د هندیانو او عربو د روابطو په اړه ژوره څېړنه کړې ده. د دهٔ دغه څېړنه د عربو هېوادونو او هند براعظمګي تر منځ په اجتماعي او کلتوري روابطو باندې رڼا اچوي.
په اردو تاریخ لیکنه کې عبدالرزا ق کانپوري هم د ستاینې کارونه کړي دي. د هغه دوه کتابونه، الابرامکه او نظام الملک توسي د خراسان په یوې اشرافي کورنۍ او یوهٔ سلجوقي وزیر باندې بحث کوي.
په اعظم ګړ کې د مولانا شبلي په لاس جوړې شوې ادارې، دارالمصنفین، د هند او اسلام د تاریخ په موضوع باندې ګڼ کتابونه خپارهٔ کړل. که څه هم د دې انستیتیوت پوهانو عربي او فارسي ژبې ښې زده وې او د اول لاس ګڼې منابع یې لرلې چې استفاده ورنه وکړي خو دوی د تاریخ لیکنې د علم له بنیادي پرمختګونو ناخبره وو. د دوی بل مشکل دا و چې د اسلام د تاریخ په متنازع فیه موضوعاتو یې له دریځ خپلولو ډډه کوله او دا یې بهتره بلله چې د دغسې موضوعاتو له شننې تېر شي ، په مازې روایت او یادونه یې اکتفا وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نتيجه کې د دوی ليکنې په زړۀ پورې نۀ دي او لوستونکي يې هغه نتيجه ګيرۍ او کانکلوژنونه نۀ شي منلای چې د دوی د وار مخکې قضاوت پيدا وار دي.

د پان- اسلاميزم په اساس تاريخ ليکنه ځکه دود شوه چې د هند مسلمان شخصيتونه د اسلام د شانداره ماضي د روښانولو شوقيان وو. دوی د هند په تېر تاريخ کې د سلطنت او مغولو د دوران حکومتونو ته پام نه کاوۀ خو د ډيلي، اګرې او فتح پور سکري په ځای يې په پوره شوق او جذبه د بغداد ، قاهرې او قرطبې د شان و شوکت يادونې کولې. دوی مبهمې او ناڅرګندې ماضي ته مهاجرت تر دې غوره بالۀ چې د خپل عصر شډ لو او معمولي واقعيتونو ته وګوري.

د دغه وخت اردو شاعرانو ، اردو ناول ليکونکو او مورخانو د هند د مسلمانې ټولنې لپاره د منلو وړ چوکاټونو په منځ کې د خيالي ماضي د جوړولو په کار کې له يو بل سره سيالي کوله. عجبه دا ده چې دوی ته په خپل چاپېريال او شاوخوا کې د سلطنت او مغولو د وخت ورانو ويجاړو ودانيو او يادګارونو الهام نه شوای ورکولی.

دوی چې د اروپايانو په مقابل کې ځان وروسته پاتې ليدۀ او د حقارت احساس يې کاوۀ نو له دغه روحي حالت سره د مقابلې لپاره يې خپلو ګومانونو او فرضيو ته پناه يووړه. دوی وويل چې اروپايانو خپل تمدن او پرمختګ له مسلمانانو پور کړی دی او اسپانيا چې مسلمانانو، مسيحيانو او يهودو يکې په سوله کې ژوند کاوۀ د خورا پرمختللي کلچر مرکز و منځۍ وه چې د پوهې مشالونه يې بل کړل او همدې مشالونو اروپا ته رڼا يي وروسته، اروپا يې د وروسته پاتې

والي له منګولو وژغورله. د دغه ليد طبيعي نتيجه دا وه چې دوی توقع لرله چې اروپايان خپله ګرده ترقي د مسلمانانو له برکته وګڼي.

د نولسمې پېړۍ په وروستيو او د شلمې پېړۍ په ابتدا کې په اردو تاريخ ليکنه کې يو نوی تمايل پيدا شو چې د نړۍ په حالاتو کې د تغييراتو په وجه و. دا هغه وخت دی چې د اروپا استعماري قوتونو يا اسلامي ملکونه نيولي يا يې د نيولو په حال کې وو. له بلې خوا عثماني امپراطوري په چټکۍ سره مخ په زوال روانه وه. په بالکان کې د شورشونو د ځپلو لپاره د عثماني امپراطوري اقداماتو خونړۍ شخړې وزېږولې او دې پېښو هندي مسلمانانو ته انديښنه پيدا کړه چې د اروپايي قدرتونو د شريکو هڅو په نتيجه کې عثماني امپراطوري د ماتېدو په حال کې ده.

ځينو هندي مسلمانانو د بالکان ټکرونو ته د اسلام او عيسويت د ټکر په سترګه وکتل. له بلې خوا په همدې وخت کې ګڼو اروپايي مستشرقانو په اسلام او د اسلام په کلچر او تاريخ باندې حمله وکړه چې د ګڼو مسلمانانو د روحيې د کمزورۍ سبب شوه. دغه شي هم په اردو تاريخ ليکنه باندې اغېز وکړ.

په اردو تاريخ کې يو ځل بيا د هندوستان له تاريخه اسلامي تاريخ ته توجه واوښته. سرسيداحمد خان په خطبات احمديه کې يو شمېر مقالې وليکلې او شبلي خپل پام د مسلمانانو د حکومت د برياوو او د مسلمانانو واکمنو د عملونو د دفاع موضوع ته واړاوۀ.

د شلمې پېړۍ تر شلمو کلونو پورې د هند په تاريخ کې ځينې تغييرات راغلل. د خلافت او نه همکارۍ د نهضت ناکامي کميوناليزم وزېږاوۀ چې په نتيجه کې يې تاريخ هم په يو ډول سره د فرقه واريت (کميوناليزم) ښکار شو. هندو فرقه پرستو مورخانو استدلال وکاوۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مسلمانان تېريګر وو او په هند کې د دوی حکومت د پردو او بلوسګرو حکومت و. دوی هغه کسان وستايل چې له مسلمانو حمله کوونکو سره يې ډغرې وهلې وې. د دوی په نويو اتلانو کې پاراتوي راج، رانا پاراتاب او شيواجي يادولای شو. د هندي فرقه پرستو مورخانو په ځواب کې مسلمانو مورخانو محمد بن قاسم، محمد غوري او محمود غزنوي د خپلو نويو اتلانو او د اسلام د مدافعانو په توګه راوړاندې کړل.

کله چې د اورنګزيب په مذهبي پاليسي باندې نيوکه وشوه نو شبلي د اورنګزيب ناکامه دفاع وکړه. د تاريخ سياسي کولو او د اجتماعي او مذهبي ډلو د تعصباتو په خم کې د تاريخ رنګولو ، هم د هندوانو او هم د مسلمانو په روحيې باندې خورا ژور اغېز وکړ.

جالبه دا ده چې دغه وخت د هند په مسلمانه ټولنه کې يو سوال راپيدا شو چې د مغولو د حکومت د زوال مسوليت د چا په غاړه دی؟ د اکبر که د اورنګزيب؟ د مسلمانو کميوناليستو په اند، اکبر د هندي مسلمانانو د زوال ذمه دار دی ځکه دۀ په خپل حکومت کې ګڼ شمېر هندوان شامل کړل چې دا کار د دۀ له حکومته د مسلمانانو د ځنډې ته کېدو سبب شو. په اردو تاريخ ليکنه کې دغه بحث اوس هم يو له تودو بحثونو څخه دی.

بهکتي غورځنګ

په ديارلسمه او څورلسمه ميلادي پېړۍ کې په هندوستان کې ژور سياسي، اجتماعي، کلتوري او مذهبي تحولات روان وو. د ترکو واک کوچيني حکومتونه ختم کړل او د داسې سلطنت بنياد يې کېښود چې د هندوستان شمال يې په سياسي لحاظ متحد کړ. له بلې خوا ديني علماوو، چې د مسلمانې دنيا له بېلو، بېلو برخو راغلي وو، د کافر او مسلمان تر منځ د ديني توپير د رابرسېره کېدو هڅه کوله او پر حکومت يې فشار اچاوۀ چې شريعت عملي کړي. دغه راز، په دې زمانه کې د مختلفو سلسلو صوفيانو د مذهب دود شوې بڼه چلينج کړه او د مذهبي زغم تبليغ يې وکاوه. چې ترک د واک په ګدۍ کېناستل هغه واکمن د واک له ګدۍ پرېوتل چې برهمن يې نازواو پالل. دې پېښې برهمن د ټولنې د سين ځنډې ته څپ وهل. چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکريت اهميت ورسره کم شو او دې تحول برهمن نور هم کمزورې کړل.

په دې سربېره هغې تکنالوژي هم د هند ټولنه ډېره بدله کړه چې ترکو له ځان سره راوړه. دې نوې ټکنالوژي زراعتي پيداوار زيات کړل او د نويو کسبونو له رواجېدو سره يې مرسته وکړه چې ورسره د کسبګرو اجتماعي مقام لوړ شو.

د لوړو طبقو دا نه خوښېدل چې ټيټې طبقې دې د لوړو هغو ځای ته د ختلو امکان ومومي. همدا وجه ده چې د سلطنت د زمانې مورخ ضيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

الدین برني ټیټو طبقو ته په خورا سپکه سترګه ګوري او واکمنو ته نصیحت کوي چې دوی ته لوېې چوکۍ ورنه کړي.

بهکتي غورځنګ د دیارلسمې او څورلسمې پېړۍ د دغسې اجتماعي ـ کلتوري چاپېریال پیداوار و. ایا دغه نهضت د ټیټو طبقو او بې وسه خلکو اواز و چې هغه دودونه او رواجونه وګواښوي چې له دوی سره د تعصب او تبعیض سبب کېدل؟ او که یې نور سببونه لرل؟ مورخانو په دې اړه مختلفې خبرې کړې دي. د ځینو په نظر د نهضت مقصد دا و چې اسلام ته د هندوانو د اوښتلو مخه ونیسي او د هندوانو په ټولنه کې چې د اسلام له چلینج سره مخ وه، له لاندې خوا اصلاحات راولي. له بلې خوا ویل شوي دي چې بهکتي نهضت په هندوایزم کې د مسلمانانو د شاملولو هڅه وه. د مشهور مورخ کې این پینکار په نظر، د مسلمانانو غلبې هند ژوبل کړ او بهکتي نهضت د هند د زخمي بدن لپاره ملهم و. روسي مورخانو دغه نهضت د فیوډالیزم په خلاف د خلکو پاڅون تعبیر کړی دی. د ځینو نورو په اند دغه غورځنګ د هغو باورونو او مناسکو د پرېښودلو له لارې د هندو او مسلمان د وحدت نهضت و، چې د دغو دوو دیني ټولنو ترمنځ یې اختلاف پیدا کاوه.

د بهکتي غورځنګ ټول ملاتړي او شارحان د ټیټو طبقو کسان وو او په دې ویاړېدل چې له دغو طبقو سره اړه لري. دغه واقعیت دا راښیي چې په ټولنه کې تحرک پیدا شوی و او د کاست فولادي نظام د ماتېدو په حال کې و. د بهکتي نهضت بله ځانګړنه دا وه چې په مذهبي چارو کې یې د ملا او پنډت واکداري، د مذهب ظاهري او قشري تعبیر او مذهبي شعایر چلینج کړل. دوی له خدای سره په بې واسطې او مستقیم ارتباط ډېر تاکید کاوه. له خدای سره نېغې رابطې

په مذهبي ډله کې غړیتوب ته اړتیا نه لرله. د خدای مینې ټول تعصبات او اختلافونه ختمول او خلک یې طبقې، عقیدې او توکم ته له پامه پرته سره یو ځای کول. د دې نهضت دریمه لویه ځانګړنه دا وه چې مشرانو یې د خلکو د خوځولو او هڅولو لپاره د شعر مختلف ژانرونه وکارول. دا په نالوستې ټولنه کې خورا اغېزمنه او جذابه طریقه وه. دوی به کلي په کلي ګرځېدل او له خدای سره د مینې شعرونه به یې اورول. د دې غورځنګ بل مهم خصوصیت دا و چې لارویانو یې خپل فعالیت په کلیو پورې محدود وساتهٔ. د دوی په اند ښارونه د فساد او حرص ځالې وې. نو دوی د کلیو عادي خلکو ته مخاطب شول. دوی د عادي خلکو په زړونو کې د ژغورنې د امید زړی وکرل او د بدمرغیو د زغملو روحیه یې ورکړه.

بهکتي نهضت د سګونا او نیرګونا په دوو فکري مکتبونو ووېشل شو.

د سګونا په عقیده د خدایي قدرت د لمانځنې او عبادت لپاره یو شکل او فورم ته اړتیا ده. د دې فرقې پیروانو د بتانو او اصنامو عبادت اختیار کړ. د اصنامو د عبادت لپاره معبدونه پکار شول او په معبد کې د مقدسو کتابونو لوستل او اورول پکار راغلل. د دې مکتب په لویو استادانو او شارحانو کې د سر داس، تولس داس، میرا بهایي، چایتینیا، او ویدیا پي نومونه اخیستلای شو. دغه مکتب د هندوایزم په لوی سین کې حل شو.

په مقابل کې نیرګوما د خدای د عبادت لپاره په هیڅ ډول فورم عقیده نه لرله. دوی د خدای د عبادت لپاره نه کوم معبد ته تلل او نه یې مذهبي مناسک او شعایر تر سره کول. د دوی له عقیدې سره سم خدای له هر چا سره شته نو معبد یا جومات ته اړتیا نشته. کسبګر، کارګران

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وړه کي سوداګر چې د د دې فرقې غړي وو د کتابونو په معرفت پسې به یې ټوکې کولې. کبیرجي، رای داس، اخو، بهګت، چرن داس او دادو دیال د دې مکتب لیډران وو.

بهکتي غورځنګ د هندو او مسلمان روحاني د ریا او تعصب په چلینجولو سره د هندوستان په ټولنه کې زغم زیات کړ او د بېلوبېلو مذهبي ډلو د ټکرونو او تناقضاتو په منځ کې یې هارموني راوسته. که څه هم دې فرقې په مذهب کې واکداري ونه منله خو په خپلو پیروانو یې ټینګار وکړ چې د مرشد او ګورو ومني.

په دې نهضت باندې دا نیوکه کېږي چې د وګړي په ژغورنه یې تاکید وکړ خو د ټولنې د ژغورنې لپاره یې هڅه ونه کړه. بله دا چې د ژغورنې په چاره کې یې ډېر څه خدای ته حواله کړي وو او عقیده دا وه چې خدای به ظالمانو او مظلومانو ته سزا او جزا ورکوي.

خو په مهاراشترا کې، بهکتي نهضت چې رام داس خپور کړی و، مهاراشترا دهرم رامنځ ته کړ. رام داس له مغولو سره په مقابله کې د شیوا جي ملاتړ وکاوۀ او خپله امپراطوري یې جوړه کړه. په پنجاب کې ګورو نانک د نیرګونا مکتب پیروي وکړه خو پیروانو یې ورو ورو دا لاره پرېښوده او سیک ټولنه یې د مغولو پر خلاف پوځي کړه.

که څۀ هم بهکتي نهضت د تاریخ برخه ده، خو سندرې یې تر اوسه پورې خلک په هیجان کې راولي او د ورځني ژوند له هغه خشن او تریخ ماحوله یې چې پکې اوسي راباسي. خلک د سولې، روغې جوړې او هارموني دنیا ته وربولي.

په خوراکي نظام کې تحول

خوړو د ژوند په سټېج کې همېشه مهم رول لوبولی دی. نامتو انټروپولوجیسټ لویي سټراوس د بشر تاریخ د خوراک د طریقو د بدلانۀ په اساس په دریو دورونو وېشي: یو هغه دور و چې بنیادم ناپاخۀ شوي خوارۀ خوړل. بل هغه دور دی چې بشر اور کشف کړی او د غوښو وریتول یې پیل کړي دي. په دریم دور کې بشر ایشېدلي خوارۀ خوري. د ستراوس په نظر دغه هر دور د بشري تمدن د پرمختګ د یو پړاو او د خوړو په عادت کې د تحول څرګندونه کوي. چې د خوړو ذایقې وده کړې ده د بشر په جسم او ذهن کې هم بهترې راغلې ده.

خوراک له بدن سره خاصه رابطه لري. د همدې رابطې په اساس غوښتنه کېږي چې د بدن د ضرورت تر اندازې زیات خوارۀ باید ونه خوړل شي. کله چې انسان د ښکار له لارې خوارۀ ترلاسه کول نو ډاډه نه و چې په منظم ډول به خوارۀ ومومي. همدا وجه وه چې ډېره ډوډۍ یې خوړه ځکه نه پوهېده چې بل ځل به خوارۀ چېرته او څه وخت په ګوتو ورځي. چې زراعت وده وکړه د خوړو عادتونه نور شول. نور نو ډوډۍ په اسانه موندل کېدله او په ورځ کې د درې ځله خوراک کولو عادت پیدا شو.

کله چې ټولنه په طبقو ووېشل شوه، هغوی چې سخت کارونه کول، چاغ نه شول او ځانونه یې روغ وساتل خو هغوی چې د نورو د زحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډوډۍ خوړله چاغ او لټ شول. دوی ته چاغښت او کار نه کول د نېکمرغۍ او شتمنۍ نخښې ښکاره شوې. په سند کې د تالپور میرانو چاغوالی د ښکلا سمبول ګاڼۀ.

د تمدن د انکشاف په یوه پړاو کې د بشر مسالو ته پام شول چې د خوړو خوند زیاتوي. اروپایي سوداګر په مسالو پسې اسیا ته راغلل چې استعمار ته یې لار پرانیستله. په دغو مسالو کې مالګه مهمه وه. مالګې نه یوازې ډوډۍ خوندوره کوله بلکې غوښه یې هم له ورستېدو ساتله. همدا د مالګې اهمیت و چې حکومتونو د مالګې تولید انحصار کړی او ټکس یې ورباندې لګولی و. په ځینو هېوادونو کې مالګه د پیسې په توګه استعمالیده او په تنخواه کې ورکول کېده.

خواړۀ په هر کلچر کې مقدس ګڼل کېږي او د ارباب النواعو او الهو د رحمت او حمایت د ترلاسه کولو لپاره هغو ته وړاندې کېږي. دا دود هم و چې خواړۀ د اولیا و الله ګانو او مقدسینو په نوم د خوارانو په منځ کې ووېشل شي. عقیده وه چې په زیارتونو کې پخه شوې ډوډۍ خپل چاپیریال مبارکه کړې ده او چې زیارت ته راغلي کسان یې وخوري شفا به ومومي. په مذهبي مراسمو کې د خاصو خوړو د پخولو دود تر ننه پورې پاتې دی. مثلا په محرم کې حلیم (په افغانستان کې بیا شولۀ زرد پخېږي. ژباړن) او یا د برات په شپه حلوا نن هم معمول دي.

په ځینو دینونو کې ځینې خواړۀ منع دي. هغه خواړۀ چې په اسلامي کلچر کې ورباندې بندیز نشته حلال بالۀ شي او د یهودو حلال خواړۀ کوشر بلل کېږي. په هندو ټولنه کې د ډوډۍ د پاکۍ او ناپاکۍ مفهوم ژورې ریښې لري. پخوا د لوړې طبقې هندوانو د لاندې کاست له وګړیو سره ډوډۍ نه خوړه. د لوړې طبقې ځینې کسانو به غوښه ېبخي نه خوړه، تر دې حده چې پیاز او اوږه یې هم چې د غوښې په پخولو کې

پکارېدل، نه خوړل. د دوی په اند، اشپزخانه مقدسه ساحه وه چې بل هیچا د ورتلو اجازه نه لرله. البته، په اوسنۍ هندو ټولنې کې د دغو خبرو اهمیت کم شوی دی.

د اشرافو لپاره پخلنځی د حیثیت یوه ذریعه هم وه. د اشرافي د کور اشپز د ډېر اهمیت څښتن و ځکه دۀ داسې ډول ډول خواړۀ برابرولای شوی چې د بل چا د وس خبره نه وه. اشرافي به د خپل ثروت او مېلمنه پالنې د ښودلو لپاره خپل دوستان او خپلوان دعوتول او نوي نوي خواړۀ به یې ورته پخول چې مېلمانۀ تر تاثیر لاندې راشي. په یوۀ دسترخوان باندې کېناستلو وګړي سره نژدې کول. د ډوډۍ د بلنې نه منل د کوربه د سپکاوي معنا لرله.

له بلې خوا، وږی کس ټولنې ته خطر ګڼل کېدۀ. هغه د خپلې ګېډې د اور د وژلو لپاره هر جنایت ته تیار و. تاریخ دا هم راته وایي چې د کاختۍ په وختونو کې خلکو د خوړو په منځ کې د حلال او حرم فرق نه دی کړی. لوږې او کاختۍ اخلاقي اقدار هم له پښنو غورځولي دي. په داسې حالاتو کې میندو او پلرونو د یوې ګولې ډوډۍ لپاره ماشومان پلورلي دي. لوږې او کاختۍ ښځې تر نارینه وو زیاتې ځورولې او فحشا او بې عزتۍ ته یې اړایستلې دي.

د جګړې، وچکالۍ یا کاختۍ په وختونو کې به خواړۀ په جیره ورکول کېدل. په دغسې حالاتو کې به د سوداګرو غوا لګنه شوه، ښې ګټې به یې وکړې.

په ځینو دیني عقیدو کې د معنوي پیاوړتیا لپاره د لوږې ګالل هڅول شوي دي. ویل شوي دي چې بودا ځکه د معنویت لوړو مدارجو ته ورسېد چې لوږې یې وګاللې. موږ د صوفیانو په سلوک کې هم د بېوزلۍ ستاینه وینو ځکه عقیده ده چې یوازې وږی بنیادم ډېر ژور او

(c) ketabton.com: The Digital Library

متمركز فكر كولای شي. د صوفيانو په اند، خوارۀ د جسم لپاره خو لوږه د روح لپاره اړين دي. همدا وجه چې صوفي بزرگانو بېوزلي ستايلې او شتمني غندلې ده.

د حيرانتيا خبره دا ده چې د هغو طبقو خلكو چې د تاريخ جوړوونكې يې گڼو، خپلې گېډې د بزگرو په اضافي توليداتو مړې كړې دي. د ښار د اوسېدونكو ډوډۍ د استثمار شويو كليوالو په لاسونو برابرېږي. دا هم د تاريخ يو حقيقت دی چې كه ښارونو ته غلې دانې او نور خوارۀ ورنه شي، له وگړيو تشېږي، په ډاگونو بدلېږي.

د محصلانو غورځنگونه

نن سبا په گرده نړۍ كې محصلان په سياسي، كلتوري او اجتماعي فعاليتونو كې فعاله برخه اخلي او د ځپونكي دوديز سيستم په خلاف اواز اوچتوي.

دا د ديموكراسي او د هغې د موسسو نتيجه ده چې محصلان او زده كوونكي د يوۀ فعال قشر په څېر را څرگند شول. تر ديموكراسي دمخه په منځنيو پېړيو كې محصلان له هر ډول سياسي او اجتماعي ارتباطاتو جدا په خپلو تعليمي ادارو كې ايسار وو.

د محصلانو په سياسي فعاليتونو كې درې عاملونو لوی لاس لرلی دی. اول بايد صنعتي انقلاب ياد كړو چې په انگلستان كې پيل او په نوره اروپا كې خپور شو او د فيوډاليزم كلچر يې ختم كړ. د دې كلچر د ختمېدو په نتيجه كې د فرد حيثيت د هغۀ په لياقت او تخصص پورې اړه پيدا كړه او دغه شي د يوې فعالې كارگرې طبقې له پيدا كېدو سره مرسته وكړه چې د ټولنې د جوړښت د بدلېدو سبب شوه.

صنعتي انقلاب په تعليمي نصاب هم اثر واچاوۀ، ځكه فابريكو ماهرو منيجرانو او ټكنيشنانو ته اړتيا لرله. دې شي منځنيو اقشارو ته يو چانس په گوتو وركړ چې خپل اولادونه د مناسبو دندو د تر لاسه كولو لپاره تعليمي ادارو ته واستوي.

دويم لوی عامل د فرانسې د ۱۷۸۹ كال انقلاب و چې سلطنت او فيوډاليزم يې ختم كړل او د ملي دولت بنياد يې كېښود. ملي دولت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعليم کا ر د کليسا له ګوتو وايست، ملي يې کړ. دې پېښې د منځنۍ طبقې ډېرو ماشومانو ته ګټه ورسوله.

د محصلانو په سياسي کولو کې دريم لوی عامل د فيلسوفانو، مفکرانو، ناول ليکونکو، هنرمندانو، او شاعرانو وو چې ټولنې ته يې سياسي او اجتماعي شعور ورکړ. ښوونکو او استادانو شاګردان وهڅول چې په عملي ژوند کې برخه واخلي او د سياسي او اجتماعي بدلون لپاره مبارزه او مجاهده وکړي.

دغو پېښو په شريکه په اروپا کې د محصلانو د غورځنګونو پيلېدو ته لاره اواره کړه. کله چې ناپليون جرمني، روسيې، ايټاليې او استريا ته ماته ورکړه او په نتيجه کې يې په مغلوبو ولسونو کې د خپلو ملکونو د ازادۍ لپاره نشنلزم غزونې وکړې نو د محصلانو په غورځنګونو کې لا ډېر قوت پيدا شو.

په ۱۸۱۵ ميلادي کال کې د ناپليون له ماتې وروسته، د استريا صدراعظم ميترنيخ اروپا ته زوړ نظم (د اولډ ارډر) ستون کړ چې محصلانو ونۀ مانه. د ميترنيخ له اقدام سره د مقابلې لپاره د جينا پوهنتون محصلانو يوه اتحاديه جوړه کړه چې د بورشن شافتن په نوم يادېږي. د دې اتحاديې څانګې د جرمني په کابو ټولو پوهنتونونو کې په لنډ وخت کې جوړې شوې. پخوا به محصلانو نشې کولې، بلواوې به يې جوړولې يا به يې د غيرت په نوم له يو بل سره ډغرې وهلې خو دلته د محصلانو بل ډول مبارزې پيل شوې. دا سياسي مبارزې وې.

د اتحاديې غړيو د وطنپالنې جذبه لرله او شعار يې شرف، ازادي او وطن و. اتحادېې په ۱۸۱۷ کې په وارت بورګ کې د محصلانو عمومي غونډه راوبلله. راغونډېيو شويو محصلانو په خپلو کې ملګرتوب احساس کړ او د بورشن شافتن د شعار ملاتړ يې وکاوۀ.

دوی په ۱۸۱۹کې يو ځل بيا په جينا کې سره راغونډ شول او اتحاديې ته يې وفاداري څرګنده کړه. بالاخره د جرمن محصلانو لومړۍ اتحاديه جوړه شوه. دوی تور، سور او طلايي د جرمني ملي رنګونه وبلل. اتحاديې د محصلانو د ژوند په طرز کې تغييرات راوستل. دوی اوږدې څڼې او اوږدې ږيرې پرېښودې، د جرمني د منځنيو پېړيو زمانه يې ايدياله وبلله او هوډ يې وکاوۀ چې يوه کلمه فرانسوي به هم نه وايي.

د محصلانو د اتحاديې محبوبيت جرمني دولتونه ووېرول او په ۱۸۱۹کې يې د پورشن شافتن د بندولو حکم وکاوۀ. د محصلانو د توندو حرکتونو د درولو لپاره ځينې قوانين نافذ شول. تعليمي ادارو ته پټ جاسوسان واستول شول چې د محصلانو فعاليتونه وڅاري. د پروفيسرانو لکچرونو ته به جاسوسان ورتلل چې وګوري دوی څه وايي. څارګرو به د هغو کتابونو ليستونه کتل چې محصلانو لوستل. دغو محدوديتونو محصلان پټو فعاليتونو ته اړايستل چې د څار له ادارو خوندي وي.

د ۱۸۳۰ کال د انقلاب په درشل کې چې قانوني نظام غوښتنه کېدله، بورشن شافتن بيا فعاليت پيل کړ. که څه هم دغه انقلاب کامياب نه شو خو محصلانو د انقلابونو نوې تجربه وکړه. محصلان څو کاله وروسته په ۱۸۴۸ کې په پاريس، ويانا او برلين کې د نورو انقلابي ګروپونو د تکړه شريکانو په توګه راڅرګند شول. د ۱۸۴۸ کال د انقلابونو اجندا دا وه چې په اروپا کې سلطنتي نظام ختم کړي او په ځای يې د اساسي قانون حاکميت او ديموکراتيکې ادارې راولي. دوی له حکومتي قواوو سره چې پوره مسلح وې، مقابلې وکړې او په لارو کوڅو کې يې مورچې جوړې کړې چې د دغو قواوو د حرکت مخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونیسي. محصلان د لارو کوڅو په نښتو کې ډېر تکړه وو، تر اخره په میدان کې ودرېدل.

دلته مهم ټکی دا و چې محصلانو د دیموکراتیک مقصد لپاره د عادي خلکو په خوا کې مبارزه کوله. که څه هم انقلاب ناکام او په درې وارو ښارونو کې وځپل شو خو محصلانو له خپلو تجربو عملي سبقونه زده کړل چې په راتلونکو غورځنګونو کې یې ورنه استفاده وکړه.

په ایټالیا کې محصلان په یوه ګروپ کې چې د کاربوناري (د سکرو لمبه) په نوم ټولنه یې جوړه وه، شامل وو. دوی واحده ایټالیا غوښته او په دې لړ کې یې د مازیني د هڅو چې د پردو له منګلو یې د ایټالیا د را ایستلو لپاره مبارزه کوله، ملاتړ کاوۀ.

وروسته بیا په روسیه کې هم د محصلانو اتحادیه جوړه شوه چې د زار له استبداد سره مقابله وکړي. دوی په روسیه کې ترور او تشدد ته مخه کړه چې واکمنه طبقه ووېروي او دا ورته ووایي چې د خلکو منافعو په خلاف ګام مه اخلئ.

د دغو غورځنګونو تخم په اسیا، افریقا او لاتیني امریکا کې هم وکرل شو او هلته محصلانو د ازادۍ په مبارزو کې د مخکښو رول ولوباوۀ.

تاریخ او افسانه

کلاسیک مورخان خپله ټوله انرژي د جګړې او د هغې له پیله تر پایه پېښو په تفصیلي بیان لګوي. خو د جګړو حالات ممکن له بېلو بېلو زاویو وڅېړل شي. نظامي ماهران او جنرالان بې له دې چې د جګړې تباهیو ته اهمیت ورکړي، ډېر پام د جګړې د تاکتیکونو او ستراتیژي څېړلو ته کوي خو د تاریخ خپل ماهران د جګړې په علتونو او نتایجو ډېر غږېږي.

معمولاً د فاتحانو د کړو وړو په وړاندې کولو کې مبالغه کېږي او د اتلانو په څېر انځورېږي. د جګړې په ذکر کې برې ملي احساسات پاروي. دغه برې په شور وشوق و ولوله لمانځل کېږي او کله نا کله خو د برې نېټې ان ملي ورځې شي او جشن یې جوړېږي.

تاریخ چې د غالبانو له لیده ولیکل شي د مغلوبانو لید ورکې له پامه وغورځي. په دغسې لیکنو کې د تېري او مداخلې د عادلانه ښودلو هڅه روانه وي او افتخار ورباندې کېږي. هر وخت چې په یوۀ ملک تېری شوی دی، د تېري لپاره اخلاقي توجیهات تراشل شوي دي. معمولاً ویل شوي دي چې د مداخلې په برکت ولسونه د پرځېدلیو واکمنو له ظلمه ژغورل شوي او له انارکي او ګډوډي راوتلي دي.

د بابر د یرغل د عادلانه ښودلو لپاره، مغولو مورخانو لیکلي دي چې هغه وخت په هندوستان کې ګډوډي وه، وړې، وړې باچهۍ وې چې په خپلو کې سره جنګېدلې او هېواد په اجتماعي او اقتصادي بحران کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاهو و. مغولو په هند کې انارکي ختمه کړه او سیاسي ټيکاو يې راوست.

کله چې انګرېزانو د ایسټ انډیا کمپنۍ په ذریعه په هند کې سیاسي واک تر لاسه کړ نو ادعا يې کوله چې د مغولو د امپراطورۍ د زوال په نتیجه کې اداره فاسده شوه، په ملک کې ګډوډي و ناامني راغله، پرنګیانو ناسمه اداره ختمه کړه او (انګرېزي سوله) يې راوسته.

په دغو دواړو مثالونو کې د غالبانو لیدلوری بیان شوی خو د مغلوبانو لیدلوری هېر شوی دی. حقیقت خو دا دی چې هندي ټولنه نه د بابر تر یرغل دمخه او نه د انګرېزانو د مداخلې په درشل کې له بحران سره مخ وه. د مغولو او انګرېزانو د وخت مورخانو ځکه د هند منفي انځور وړاندې کړی دی چې یرغل او غلبې ته پلمې جوړې شي.

د هند د ټولو سیمو او صوبو په نیولو کې د انګرېزانو د مداخلې او غلبې لپاره د توجیه پالیسي دغه یو شان وه. کله چې انګرېزانو په ۱۸۴۳ کې سند ونیو او په ۱۸۴۹ کې يې پنجاب لاندې کړ نو د دغو سیمو د سیاسي بحران او اداري کمزورۍ په اړه يې دومره په قوت خبرې وکړې چې خلکو رشتیا وبللې، د تېریګرو نظر يې ومانهٔ او ان تر ننه پورې په هند باندې د انګرېز حکومت د خدای رحمت ګڼل کېږي.

خو همېشه داسې نه وي چې مغلوبان د غالبانو لیدلوری ومني. داسې هم شوي دي چې مغلوبانو خپله ماته نه ده منلې، هغه يې د دسیسې او خیانت نتیجه بللې او د لاسه وتلي ویاړ د ستنولو لپاره يې مبارزې ته ادامه ورکړې ده.

په دولسمه میلادي پېړۍ کې محمد غوري څو ځله په هند حمله وکړه. د هغه لویه جګړه په ۱۱۹۱ کال کې د تاراین په میدان کې له پریتویراج سره وه چې ماته يې وکړه او د اجل له غشي په تصادف کې بچ شو. له دې

پېښې کال وروسته د تاراین په دویمه جګړه کې محمد غوري خپل بدل واخیست. پریتویراج مات شو او ووژل شو، خو راجپوتو ماته ونه منله.

د پریتویراج راسا په نوم کتاب کې چې د دې جګړې بیان راغلی، تاریخ تحریف شوی دی.

د ځینو مورخانو په قول دا تاریخ هغه وخت و لیکل شو چې پریتویراج ژوندی و خو ځینې نور ادعا کوي چې دغه تاریخ څو سوه کاله وروسته په اوولسمه پېړۍ کې لیکل شوی دی. دغه کتاب د پریتویراج ماته نه مني او بلکې وایي چې راجا له ماتې وروسته محمد غوري ته بندي راوستل شو. د راجا چې سترګې تړل شوې وې، ورنه وغوښتل شول چې یوه نخښه وولي خو دهٔ محمد غوري وويشت، هغه يې وواژهٔ او بیا يې ځان وواژهٔ. دا کیسه چې له راجا یې اتل جوړ کړی دی او د پریتویراج راسا خورا مهمه برخه ده، په راجپوت قبایلو کې ډېره مشهوره شوه.

د تاراین د میدان ماته په کتاب کې په بري واوښته. دا مثال راښیي چې کله د تاریخ او افسانې تر منځ ټکر واقع کېږي نو افسانه چې احساساتي روایت کوي، له تاریخه میدان وړي.

په ۱۳۸۱ کې صرب امیر، لالازار ته عثمانیانو ماته ورکړه خو صربانو د یوې جوړې کړې افسانې په ذریعه چې د دوی په ټولنه کې خورا مشهوره شوه، ماته په بري واړوله. افسانه وایي چې د جګړې تر پیلېدو دمخه امیر ته فرشته راغله، پوښتنه يې ورنه وکړه چې ایا دی په جګړه کې بری غواړي چې په فاني دنیا حکومت وکړي او که غواړي چې شهید شي، خپل قام ته جنت وګټي. لالازار د قام د خیر په خاطر شهادت غوره کړ. په دې ډول وینو چې د جګړې په میدان کې ماته د صربو لپاره په معنوي فتحې بدله شوه. لالازار د خپلې قربانۍ له برکته د کلیسا په بزرګانو او مقدسینو کې حساب شو.

نو د تاریخ او افسانې په روایت کې دومره فرق دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغولو دولت

د اسيايي دولتونو په اړه ويل شوي دي چې استبدادي جوړښت يې درلود او زورورو واکمنو يې خپله اراده د قانون په چوکاټ کې نه ايساروله. خو سلطنتي نظامونه که په اروپا کې وو يا په اسيا کې، يو شان ځانګړنې يې لرلې. دغه نظامونه خورا متمرکز وو. سلاطينو ته چې اصلي قدرت له دوی سره وو، ځانونه د خدای له خوا ټاکل شوي ښکارېدل.

البته، دغو رژيمونو ځينې موسسې لرلې چې د سلاطينو د قدرت کاغذ باد ته يې چېلک وراچاوۀ. په اروپا کې فيوډالانو وخت په وخت د پاچا واک چلينج کاوۀ او د اداري په اډانه کې يې خپله برخه غوښته. دغه راز په اسيا کې، جاګيردارانو او ديني عالمانو هڅه کوله چې پاچا د دوی د ګټو او غوښتنو خيال وساتي او په دې برخه کې يې خود سرۍ ته پرې نه ږدي.

په اسلامي ټولنو کې د مراة الامرا په نوم يو ژانر و چې واکمنو ته پکې توصيه کېدله چې په عدل وچلېږي او د رعيت خيال وساتي. د نظام الملک سياست نامه د دې ژانر يو کتاب دی چې د منځنيو پېړيو د مسلمانو واکمنو او امراوو د خوښې اثر و. په سياست نامې سربېره د مسلمانو اميرانو د لارښودنې لپاره نور ګڼ کتابونه هم کښل شوي دي.

مورخانو د مغولو د دولت د جوړښت په اړه مختلفې خبرې کړې دي. يوه ډله وايي چې دا يو پياوړی مرکزي دولت و چې اداره يې د بيروکراسي په لاس کې وه. ځينو مورخانو ورته د (ميراثي بيروکراتيک دولت) عبارت کارولی دی. د مورخانو بلې ډلې ويلي دي چې په دغه دولت کې واک دومره متمرکز نه و بلکې په بېلوبېلو اداري واحدونو کې وېشلی و. د دغو اداري واحدونو اداره کوونکو مستقل واک درلود او له ځايي غوښتنو سره سم سياست يې کاوۀ. په دې منځ کې امپراطور د مرکز او ولايتونو تر منځ يوازې د ارتباط ذريعه وه.

د مغولو د دوران مورخانو خپل پام دربار او مرکز ته اړولی دی او د هغو په اړه يې رپورټونه ورکړي دي خو اوس د نوموړي دوران د تاريخ په مطالعه کې يو بل تمايل پيدا شوی دی. اوس پوهان غواړي چې د اداري په بدلونونو او د پاليسيو په جوړولو کې د هغه وخت د ولايتونو نقش او اهميت مطالعه کړي.

فرحت حسن په خپل کتاب کې چې (د مغولو په هند کې دولت او ولايتونه) نومېږي، وايي چې قدرت د دولت د موسسې يو مهم عنصر و. قدرت له يوې خوا، واکمنو او زورورو طبقو د خپلو ګټو د ساتلو لپاره استعمالاوۀ او له بلې خوا د حکومتي مقاماتو او ځمکه والو له فشار او ظلمه د خلکو د ساتلو لپاره استفاده ورنه کېدله. دی دا هم وايي چې په منځنۍ پېر کې د اشرافيت د وفادارۍ مفکوره نه وه. اشرافو به د خپلو شتو او امتيازونو د ساتلو لپاره د وفادارۍ لوري بدلول رابدلول.

ځينې مغول اشراف د همايون (۱۵۳۰ – ۱۵۵۵) له درباره وتښتېدل، د ګجرات د پاچا بهادرشاه (۱۵۲۷ – ۱۵۳۷) په دربارکې يې پناه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخیسته. کله چې همایون ګجرات ونیو، د بهادر شاه اشراف سمدستي د همایون ملګري شول خو بزګرو او سوداګرو د همایون واک ونه مانهٔ او خپل پاچا ته یې د مالیې ورکول جاري وساتل. د دوی دغه چلند همایون په غصه کړ، خپلو عسکرو ته یې د لوټ، تالان او قتل عام امر وکاوهٔ. دا ښیښه راښیي چې که به واکمن عادل و، عامو خلکو ورسره وفا کوله.

فرحت حسن له محبوب واکمنه د خلکو د ملاتړ یو بل مثال ورکوي. د ګجرات پاچا سلطان محمود دومره کمزوری و چې ان د خپل رعیت دوو اشرافو یې اطاعت نه کاوهٔ او همېشه یې ورته دسیسې جوړولې. سلطان یوه ورځ بازار ته ووت او په عوامو یې غږ وکاوهٔ چې له دغو دوو یې وژغوري. خلکو چې د سلطان شکایت واورېد، د دواړو کسانو په کورونو ورغلل، کورونه یې وروسځول، شتمني یې ورتالا کړه او مجبور یې کړل چې ښار پرېږدي، وتښتي.

له همایونه وروسته، نورو مغولو واکمنو د هغه له سیاسي تجربو ځینې درسونه زده کړل. فرحت حسن په نیول شویو سیمو کې د مغولو د بري په علتونوغور کړی دی. دی وایي چې د مغولو دولت محلي اشراف، علما او صوفیان په دولتي کارونو کې استخدام کړل او د دوی د وفادارۍ د ترلاسه کولو لپاره یې لقبونه او جاګیرونه ورکړل. له بلې خوا په هغه دوران کې بزګرانو ته هم خاصه توجه کېدله ځکه چې له دوی سره د عوایدو یوه لویه برخه غوټه وه.

حسن د سورت او کامبي مثالونه ورکوي چې مغولو والیانو هلته د ځایي اشرافو او سوداګرو په همکارۍ حکومت کاوهٔ. والیانو د مرکزي حکومت نمایندګي کوله او ځایي اشرافیت ته په اداره کې برخه ورکړه شوې وه. دا ښیي چې د مغولو دولت مطلق العنانه نهٔ و

بلکې د ځایي خلکو په مرسته یې حکومت چلاوهٔ. د بازار خلکو او سوداګرو به د فاسدو او نالایقو چارواکو په خلاف مظاهرې کولې او د هغو د عملونو په اړه به یې پاچا ته معلومات ورکول. پاچا معمولاً د خلکو غوښتنه منله او نامحبوب افسران یې تبدیلول.

خلکو له چارواکو د شکایت څرګندولو بېلې بېلې طریقې لرلې. یوه طریقه یې دا وه چې په چارواکي پسې به یې سپکې سپورې و ویلې، سپکه به یې ورواړوله او د خندا او د ټوکو به یې کړ.

په ۱۶۸۵ کال کې چې د مارکیټ د چارو مسوول شیخ عبدالوهاب د قیمتونو په کنټرول کې پاتې راغی، نو خلکو یې په ګاډۍ باندې تېرې وورولې او توهین یې کړ. په ۱۷۲۴ کې د کامبي د والي احسان الله په کاروان باندې هم خلکو همدا ټوکه وکړه، د تیږو باران یې ورباندې ووراوهٔ. احسان الله د خلکو خورا بد ایسېدهٔ.

د مغولو د دوران په هندوستان کې دا هم وینو چې سوداګرو او دوکاندارانو د حکومت د پالیسو خلاف خپل دوکانونه بند کړي او چارواکي یې د خپلو غوښتنو منلو ته اړ ایستلي دي.

تاریخ راته وایي چې عوامو د بې عدالتۍ او فساد پر خلاف همېشه اواز اوچت کړی دی او داسې نه وو چې دوی دې یوازې لاس تر زنه کښېنیني، د نورو د قدرت د لوبې ننداره دې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قبرونو ډبرليکونه

د مړي خښول خورا پخوانی دود دی. دا عقيده چې مړي به يوه ورځ راپاڅي او ژوندي به شي، د دې سبب شوې ده چې ټولنه او خپلوان د مړي خپل شيان په قبرکې ورسره خښ کړي چې په بيا ژوندون کې يې پکار راشي. په دغو شيانو کې ختيين لوښي، ډوډۍ، وسلې، جواهر او زيورات شامل وو. په قبرونو کې ايښودل شويو شيانو لرغونپوهانو ته د پخوانو ټولنو د کلچر او تاريخ په اړه ډېر څه وروښودل.
کله چې په ګڼو ټولنو کې د شخصي جايداد د لرلو او ميراث مفکوره خپره او د مړي د اولاد او خپلوانو تر منځ د هغهٔ د جايداد د وېشلو چاره عامه شوه، په قبرونو کې د شيانو د ايښودلو رواج له پامه وغورځېد.
د قبر د پاسه ډبرليک ځکه رواج شو چې د قبر خاوند وپېژندل شي. ډبرليکونه مازې نخښې نه وې بلکې د مړي د ژوند په اړه معلومات، د هغهٔ برياوې، وړتياوې، ځانګړنې، او د هغه لپاره دعا چې په بله دنيا کې يې جنت په نصيب شي، دا ټول پکې راتلای شوی. کله نا کله به په ډبرليک باندې د فاني دنيا په اړه او د دنيايي خوندونو په ياد د مشهور شاعر اشعار ثبت شوي وو. په ډبرليکونو به دا يادونه هم راتله چې د ژوند وروستی منزل دغه دی.
مورخانو چې د مختلفو زمانو د قبرونو ډبرليکونه ولوستل، هڅه يې وکړه چې د بېلو بېلو زمانو د کلتوري او اجتماعي اقدارو او رواجونو

د تاريخ په تدوين کې ورنه کار واخلي. مثلا که ټولنې په قيامت عقيده لرلې ده نو د هديرو ډبرليکونو يې په بله دنيا کې د اجر و جزا په اړه د خلکو باورونه را اخيستي دي. که ټولنه بېخي بې دينه وه نو د قبرونو ډبرليکونو يې د خدايانو او د هغوی د غضب او جزا ګانو په اړه خبرې نه دي کړې.
په تاريخي لحاظ د بلې دنيا وېره هالهٔ را پيدا شوه چې لويو دينونو ظهور وکړ او د ښو چارو لپاره په جنت کې د اجر او د بدو چارو لپاره په دوزخ کې د جزا مفکوره وغوړېده. په بې دينوټولنو کې د مرګ وېره نه وه. مړينه له اند ښښنې پرته طبيعي ښکارنده انګېرل کېدله.
د قبرونو د ډبرليکونو په بحث کې د روميانو د قبرونو ليکنې خورا جالبې دي. مورخانو او لرغونپېژندونکو د رومي قبرونو کابو سل زره ډبرليکونه لوستي دي. دغه ليکنې رانښيي چې دوی په قيامت باندې چندان عقيده نه لرله او ان د مرګ په وخت يې هم د دې دنيا له چارو سره دلچسپي وه. دا د روم د اشرافو او شتمنو رواج و چې له ښاره راوتلې لارې په غاړه به يې قبر جوړاوهٔ. په دې کار کې مقصد دا و چې لارويان او مسافر قبرته ودرېږي او ډبرليک ولولي. د ډبرليکونو موضوعات د مړيو له شخصي مسايلو سره اړه لري. په ګڼو ډبرليکونو باندې دوستانو او خپلوانو ته د قبر د ښښتن ورمونه او لارښوونې او غليمانو ته يې کنځلې او غندنې لولو. لارويانو ته د ښه سفر هيله يوه بله هغه خبره ده چې په رومي ډبرليکونو کې يې ډېره وينو.
د يوهٔ رومي قبر په ډبرليک باندې لاروي ته ويل شوي دي چې: لارويه، ولوله هغه څه چې ما په دې دنيا کې کړي دي. او اوس چې تا ډبرليک ولوست نو ښه سفر درته غواړم.) په ځواب کې يوهٔ لاروي په دغه قبر باندې کښلي دي چې: ځان ته يې هم وغواړه.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينو کسانو د خپلو قبرونو په ډبرو خلکو ته خپل پيغامونه پرې ايښي او ورته ويلي يې دي چې د دوی د ژوند له تجربو سبق واخلي. د يوه رومي قبر په ډبره کښل شوي دي: زما چې څومره ژوند و ټول مې په ذلت او کنجوسۍ کې تېر کړ. زه درته نصيحت کوم چې تر ما له ژونده ډېر خوند واخله. دا ژوند دی: تر دې ځايه راورسېدې او نور به يې وغځوې. ما د خپل استاد نصيحت ته هيڅوخت اعتنا ونه کړه. له ډاکترانو سره پام کوه. دوی زما په قاتلانو کې شامل دي.)

ځينو کسانو ان د قبر له منځه هم خپل غليمان او مخالفان نه دي هېر کړي او سپکې سپورې يې ورته ويلي دي. يوه اشرافي هغه څوک چې ده ازاد کړی او هغه ورسره خيانت کړی و، د خپل قبر په ډبرليک باندې قطاع الطريق او لاره وهونکی بللی دی. يوه پلار ويلي دي چې نه منونکې لور ته ميراث نه ورکوي. يوې مور په بلې ښځې تور لګولی چې د دې زوی ته يې زهر ورکړي دي. د يوه قبر په ډبرليک باندې د مړي دا ارزو کښل شوې ده چې د ده ګناهکار او شرير ملګری دې د اسمانونو د خدايانو په غضب ګرفتاره شي.

د ماشوم يا ځوان په مړينه د وير او خپګان خبرې هم د قبرونو په ډبرليکونو لوستلای شو. يو ځای لولو: باکس (په روم کې د شرابو خدای) دی وتښتاوه چې د ځان دوست او ملګری يې کړي.

د شخصي ژوند تاريخ په نوم کتاب مولف پاول وېن ليکي چې: موږ په دې باندې د يوه حقيقت په توګه پوهېدلي يو چې کله به يو رومي د يو څه مطالعې شوق وکړ نو له ښاره به ووت. د قبرونو د ډبرليکونو لوستل د بدخطو کتابونو تر لوستلو اسانه وو. هلته به هيڅا د ويرجنو د وير خبره نه کوله، ټولو د مړي د اجتماعي رول او د کورنۍ او ملګرو په مقابل کې د هغه د وفا او تر سره کړيو کارونو ذکر کاوه. دا يو

اجتماعي عيب نه و چې د چا په مېلمستيا کې دې د هغه د قبر د ډبرليک په اړه خبرې وشي. د کوربه په ذهن کې به شايد غمجن فکرونه ورتېر شوي وای خو هغه به دا ډاډ تر لاسه کړی و چې له مرګه وروسته به يې هم د خلکو په خاطرو کې درناوی کېږي.)

د تېرو وختونو د ډبرليکونو مطالعه راښيي چې څنګه د مرګ مفکوره وخت په وخت بدله شوې ده. خو يو شی يقيني دی او هغه د انسان دا ژوره ارزو ده چې له مرګه وروسته هم هېر نه شي. ځينې کسان د لنډ وخت لپاره په حافظو کې پاتېږي، ځينې نور چې نېکمرغه دي، د ژغورونکو او اتلانو په حيث د ډېر وخت لپاره په يادونو کې پاتېږي. موږ د مړه بنيادم د ياد په ژوندي ساتلو کې د قبرونو د ډبرليکونو له رول له انکار نه شو کولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تنباکو

په طبي لحاظ خو اوس دا معلومه ده چې سګرټ څکول د روغتیا لپاره د زهرو حیثیت لري او له همدې کبله د دې عادت د پرېښودلو او کمولو په مقصد قوانین تصویب شوي او اجتماعي بندیزونه لګېدلي دي چې عمومي ځایونه د تنباکو له لوګیو پاک وساتل شي.

خو داسې زمانه هم وه چې اروپایان د تنباکو په لیدو ګېنې نیول او د زړه له تله یې غوښتل چې له امریکا څخه په دې نوي راوړل شوي بوټي عادت شي. تمباکو په لومړي ځل له امریکا څخه اروپا ته اسپانویانو راوړل.

په کیوبا کې د کولمبس ملګرو د ځایي خلکو تنباکو څکول لیدلي وو. دغه مشاهده په اسنادو کې دا رنګه ثبت شوې ده: دوی دا یو سر بلوي او دا بل سر زبېښي، ژدویي یې او هغه لوګی کشوي تېر ته یې ننباسي، چې ورسره یې بدن کرخت کېږي، ګواکې نشه کېږي، دوی وایي چې دا چم وکړي بیا نو ستړیا نه پېژني.)

تمباکو په اروپا کې ژر عام شول. پرتګالیانو تمباکو جنوبي هند ته راوړل او له همدې ځایه د اسد بېګ په نوم یوه اشرافي په لاس په (۱۶۰۴ – ۱۶۰۵) کې د اکبر دربار ته راوړل شول.

اکبر پاچا، اسد بېګ بېجاپور ته د خپل استازي په حیث استولی و. دلته دهٔ تنباکو ولیدل او څرنګه چې پوهېدهٔ چې اکبر د نویو او نادرو شیانو شوقي دی نو فیصله یې وکړه چې تنباکو د سوغات په توګه

اکبر ته یوسي. د اسد بېګ په قول اکبر یې په لیدو تعجب څرګند کړ، د تمباکو په باره کې یې چې په پایپ کې و، پوښتنې وکړې، ویې ویل، دا څه دي، له کوم ځایه دې راوړي دي. نواب خان اعظم ورته وویل چې: دا تنباکو دي، په مکه او مدینه کې ورسره خلک ښه بلد دي. دغه طبیب تاسې معظم ته د دوا په توګه راوړي دي.)

اکبر کنجکاو شو او ویې غوښتل چې ویې څکوي. اسد بېګ ورته یو ښکلی چیلم راوړ. دا چیلم چې درې زرعې (د لاس د منځوی ګوتې له سره د څنګلې تر سره پورې فاصله چې په متوسط ډول نیم ګز کېږي. ژباړن) اوږد و، په ښه طریقه وچ شوی او رنګ شوی و. دواړه سرونه یې جواهر نشانه او مینایي شوي وو. د دربار طبیب هڅه وکړه چې پاچا د یوې نا اشنا دوا له څکولو راوګرځوي، ځکه شاید صحت ته خطر پېښ کړي خو اکبر ونه منله او د اسد بېګ د خوشحالولو لپاره یې لږ تمباکو وڅکول. وروسته بیا اکبر له دوا پېژندونکي څخه چې د تنباکو او د هغه د خواصو په اړه د معلومات ورکولو لپاره دربار ته رابلل شوی و، پوښتنې وکړې. دوا پېژندونکي وویل چې د دهٔ په کتابونو کې د تنباکو په باره کې هیڅ نه دي راغلي. وروسته بیا د تمباکو په اړه یو جالب بحث وشو چې د اکبر په دربار کې د روشنفکرۍ د چاپېریال ښودنه کوي. یوهٔ طبیب وویل: دا یوه ناتجربه شوې دوا ده چې طبیبانو یې په باره کې هیڅ نه دي لیکلي. نو موږ تاسې معظم ته د داسې ناپېژندل شویو شیانو خواص څنګه بیا ن کړو؟ دا به ښه نه وي چې تاسې معظم یې امتحان کړئ.)

اسد بېګ طبیب ته ځواب ورکړ: اروپایان احمق نه دي چې تنباکو به نه پېژني خو څکوي به یې. په دوی کې عاقل کسان شته چې په ندرت سره تېروځي او خطا کوي. تاسې څنګه کولای شئ چې د یو شي تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربه کولو او د هغه د خواصو تر معلوممولو دمخه، د هغه په اړه قضاوت وکړئ، د داسې شي په باره کې چې ممکن له طبیبانو، پاچهانو، لویو کسانو، او اشرافو سره تعلق ولري؟ په شیانو باید د هغو د ښو یا بدو خصوصیاتو په اساس قضاوت وشي او فیصله باید د موضوع د حقایقو مطابق وي.

طبیب ځواب ورکړ: موږ د داسې عادت په منلو کې چې زموږ عاقلانو تجربه کړی او منلی نه وي، د اروپایانو پیروي نه کوو.

اسد بېگ ورته وویل: دا نو عجبه خبره ده. له ادمه تر دې دمه هر دود یو وخت نه یو وخت نوی و. عادتونه او دودونه ورو ورو پیدا شوي دي. کله چې په یوه ټولنه کې یو نوی شی پیدا کېږي او د دنیا خلک ورسره ښه بلدېږي نو هر څوک یې مني. د یوه شي د ښه والي یا بد والي په اړه باید طبیبان او هوښیاران فیصله وکړي. د یوه شي ښۀ خصوصیات ممکن وار له واره معلوم راځرگند نه شي.)

اکبر له دې مباحثې خوند واخیست او تبصره یې وکړه چې: واقعا موږ باید یو شی چې د نورو ملتونو هوښیارانو منلی دی، یوازې په دې دلیل چې دا خو زموږ په کتابونو کې نشته، رد نه کړو. کنه نو څنگه به پرمختگ کوو؟

اسد بېگ ډېر تمباکو او یو شمېر چلمونه راوړل چې خپلو ملگرو او اشرافو ته یې سوغات ورکړي. اکبر بل ځل تمباکو ونه څکول. د مآثر رحیمي لیکوال هم دغه تنباکو چې په اول ځل د اکبر په زمانه کې راوړل شول او د مغولو اشرافو په ټولنه کې په لنډ وخت کې رواج شول، وڅکول. البته، داسې ښکاري چې د تنباکو له څکولو سره کلک مخالفت هم شوی دی. جهانگیر پاچا په ۱۶۱۷ کې په خپل توزک کې یادونه کوي چې: څرنگه چې د تنباکو څکول د ګڼو خلکو په ذهن او

صحت بد اثر کړی و نو ما امر وکړ چې هیڅوک دې یې نه څکوي. زما ورور، شاه عباس، هم د تنباکو له ناوړه اغېزو خبر دی او د هغو استعمال یې منع کړی دی.)

داسې ښکاري چې په اوولسمه پېړۍ کې د تنباکو له څکولو سره پراخ مخالفت وشو. په هغه وخت کې د انگلستان پاچا لومړي جیمز هم د تنباکو استعمال منع کړ. عثماني امپراطور سلطان مراد (۱۶۲۳ – ۱۶۴۰) هم په تنباکو بندیز ولگاوه. له بندیزه د غاړه غړوونکي جزا اعدام وه.

انگرېز سفیر توماس رو ته چې د شپاړلس سوه پنځلس او شپاړلس سوه اتلس کلونو تر منځ موده کې د مغولو دربار ته تللی و، په هندوستان کې د تنباکو موندل مشکل شول، ځکه بندیز وربانديې لگېدلی و. دۀ په انگلستان کې خپل یار، پاپ ول ته ولیکل چې د هغه د خپل مصرف لپاره څلور، پنځه پونډه تنباکو ورواستوي. کله چې جرمن سیاح ماندېسلو د شاه جهان په زمانه کې هند ته لاړ، هلته یې ولیدل چې د تنباکو استعمال هم په اشرافي ټولنه کې او هم په عادي خلکو کې عام دی.

تاریخي اسناد راښیي چې وروستنو مغولو واکمنو د باندار خانې په نوم د تنباکو د څکولو لپاره بېله شعبه لرله. شاهانو، نوابانو او اشرافو به د چلیم د څکولو لپاره خاص ترتیبات نیول. کله چې انگرېزان هندوستان ته راغلل، دوی هم په اوله کې همداسې وکړل. چې یو څه وخت تېر شو، عوامو هم د چیلم د څکلولو لپاره پېچلي رواجونه په شوق سره ومنل. چیلم د خلکو او ولس د وروړگلوۍ یو سمبول شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزنوي محمود

د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې چې د هند سیاست د فرقه پرستۍ (کمیونالیزم) ښکار شو، د هند په تاریخ باندې هم دغه ټوکه وشوه. د دواړو غاړو مورخانو خپل اتلان وغټول او د نورو په اتلانو پسې یې بد و رد وویل. هندو کمیونالستو غزنوي محمود (۹۶۸ – ۱۰۳۰) وحشي او ډبرزړی بنیادم وبالۀ چې هند ته یې تباهي راوسته، په شاهي خزانو او معبدونو کې راټوله شوې شتمني یې ولوټله او هند یې په سیاسي انارکي او اقتصادي بحران دوچاره کړ. د محمود له خوا د معبدونو ورانېدا او د بوتانو بې احترامي د هندوستان د خلکو مذهبي ژوند پرېشان کړ. د دغو کمیونالستو په نظر، محمود یوه وژونکې بلا وه چې هند ته یې نه جبران کېدونکي تاوانونه واړول.

له بلې خوا مسلمانو کمیونالستو مورخانو د محمود فتحې په ډېر شد و مد وستایلې او د بت شکن په لقب یې ولمانځۀ. ایم، ناظم په خپل کتاب (د غزنوي محمود ژوند او زمانه) کې هغه یو داسې لوی جنرال یاد کړی دی چې هیڅ وخت یې ماته ونه کړه، ټول خنډونه یې له مخې لرې کړل او په خپلو ګردو پلانونو کې بریالی شو .

محمود شیراني په خپلو څو مقالو کې د دې تور د ردولو هڅه کړې ده چې غزنوي محمود له لوی شاعر فردوسي سره په خپله ژمنه ونه درېد او هغومره پیسې یې ورنه کړې چې ورته ویلې یې وو. شیرواني وایي چې محمود سخي سړی و ،د علم او ادب د خاوندانو حامي و. د دۀ په قول، دا تورونه غلط دي چې محمود حریص او کنجوس و.

محمد حبیب په خپل کتاب (غزنوي محمود) کې د محمود نقش له سکیولر او غیر مذهبي لیدلوري شنلی دی. د حبیب په نظر محمود د فتحه شویو سیمو د نیواک او له ځان سره ساتلو شوقي نه و. د دۀ دلچسپي دا وه چې له هنده ثروت یوسي او په مرکزي اسیا کې یې د خپلې امپراطورۍ په جوړولو ولګوي. دۀ له ځان سره له هنده د کسب او کمال خاوندان بوتلل چې خپل پایتخت، غزني ورباندې ښکلی ودان کړي. غزني د محمود په زمانه کې په لنډ وخت کې د علمي او ادبي فعالیتونو زړۀ او مرکز شو. محمود د مذهب په چارو کې متعصب نه و. د زغم څښتن و او په خپل پوځ کې یې هندیان هم شامل کړل. دۀ پنجاب له خپل قلمرو سره یو ځای کړ او لاهور یې ورته پایتخت وټاکۀ. لاهور په لنډ وخت کې په یو ۀ اسلامي ښار بدل شو. دې ښار ته له ګردې اسلامي نړۍ پوهان، دیني علما، صوفیان او شاعران راغلل.

د محمود پراخې او مظبوطې امپراطورۍ د بغداد د خلیفه سیاسي قدرت ته خطره پېښوله. په نتیجه کې د غزني د سلطنت او په بغداد کې د عباسي خلافت تر منځ اختلافونه پیدا شول. چې څومره محمود سلطنت پیاوړی کاوۀ هغومره په بغداد کې د خلافت قدرت او اقتدار کمېدۀ. دغه حالت په اسلامي دنیا کې یو تغییر راوست او خلکو د خلیفه په ځای له خپل سلطان سره چې د دوی ساتندوی او مدافع و، وفاداري څرګنده کړه. خلیفه د اسلامي نړۍ تش په نوم مشر باندې بدل شو. سلاطین چې پوره مستقل شول نو د خپلو خلکو د هویت ځلولو او د ځایي کلچر غوړولو ته یې متې راونغښتې. د دې کار یوه نتیجه دا راووته چې اسلامي نړۍ ووېشل شوه او محلي واکمنو په خپلو ټولنو کې د خپل قدرت رېښې وځغلولې.

دغه سیاسي تغییر، په غزنوي دربار کې د فارسي ژبې او کلچر د احیا سبب شو. دې کار دعربي ژبې سلطه وګوابله او فارسي یې د علم و ادب په ژبې بدله کړه.

محمود خپل دربار ته د لویو ادبي څېرو او پوهانو په وربللو سره د فارسي ژبې حمایت وکاوۀ. ابن سینا یو هغه څوک و چې د محمود بلنه یې ونه منله. خو نورو د محمود بلنه ومنله، د هغه دربار ته لاړل او له امتیازونو برخور شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستر شاعر فردوسي د شاهنامې په ليکلو سره د ايران لرغونی افسانوي تاريخ تدوين کړ. شاهنامه د ايراني نشنليزم لپاره د مقدس کتاب حيثيت لري. شاهنامه له عربي کلچر سره د مقابلې او د ايراني دودونو او ارزښتونو د ستايلو او غځولو لپاره يوه پياوړې وسله وه چې له عرب امپرياليزم سره په مقابله کې د ايران نشنلستې غورځنګ ته په لاس ورغله. شاهنامې په فارسي ژبې سيمه کې د عربي کلتور وده ورو کړه او ويې دروله. د هند مسلمانې ټولنې هم تر عربي کلچر ايراني کلچر ډېر ورخپل کړ، ځکه اسلام د ايران له لارې هند براعظمګي ته ورسېد. د محمود زمانه د فارسي ژبې د رنسانس زمانه بلل کېږي.

د محمود په لاس د هند فتحې نامتو عالم البيروني ته هم دا چانس ورکړ چې هند ته راشي او هندي کلچر و تمدن له نژدې مطالعه کړي. د دهٔ تحقيق (کتاب الهند) د هند د مذهب، فلسفې، دودونو او شعايرو د پېژندلو لپاره تر ګردو ښه او تر ګردو دقيق سند دی. کتاب الهند د مسلمانې دنيا او هندوستان تر منځ د فاصلې په سين باندې د تفاهم او پوهاوي يو پل وتاړهٔ.

دلته يو تاريخي درس دی چې زده کړه يې پکار ده: د غزنوي محمود په لاس لويه جوړه شوې امپراطوري د هغه له مړينې وروسته په لنډ وخت کې ونړېده خو په ذهنونو باندې د شاهنامې او کتاب الهند اغېزان تر ننه پورې پاتې دي.

د انګرېزانو او افغانانو تر منځ د دويمې جګړې په زمانه کې برطانوي پوځ د هندوانو د خوشحالولو او د افغانانو د سپکاوي په خاطر د سومنات دروازې له غزني څخه هندوستان ته يوړې. خو مخکې تر دې چې په معبد کې ودرول شي، معلومه شوه چې دغه دروازې له خورا ورستيو وختونو سره تعلق لري. شايد مقاماتو به شرم او سپکاوی احساس کړی وي چې دروازې يې په اګره کې په يوه زېرخانه کې کېښودلې او د هغو په هکله يې بيا هيڅکله هيڅ ونه ويل. په دې ورستيو کې، روميلا تاپار د سومنات په اړه خورا عالي مقاله ليکلې او هغه ټوله افسانه يې راسپړلې چې په دې اړه موجوده ده.

حقونه او مقاومتونه

ستمګرو واکمنو طبقو د تاريخ په هر پړاو کې ولسونه استثمار کړي دي او چې ولسونو په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو، عدالت او مساوات غوښتنې کړې د دوی له غوښتنو سره مخالفت شوی دی.

د استبدادي سلطنتونو په زمانه کې چې ټول واک له ټولواک سره و، له هغه سره مخالفت بغاوت بلل کېدهٔ. بغاوت لوی جرم و او باغي ته په بې رحمۍ سره سزا ورکول کېدله. باغيان شکنجه کېدل، د دوی کولمې را ايستل کېدلې او په ښکاره اعدامېدل چې نور خلک سبق واخلي. خو له سختو سزاګانو سره سره، د خلکو چې هر وخت وس رسېدلی د ظالمانو په خلاف يې اواز اوچت کړی دی.

دا به شايد له ازادۍ، برابرۍ او عدالت سره فطري مينه وي چې خلک له رسمي او منل شويو رواجونو سره مقابلې ته وربولي. ډېر ځله وينو چې خلکو له هغې وروسته هم مبارزې ته دوام ورکړی او له سربښندنې يې لاس نه دی اخيستی چې د پوره مسلح دولتي قواوو په وړاندې يې د بري تمه شلېدلې ده. د خواشينۍ ځای دا دی چې مورخانو له خلکو سره خواخوږي نه ده لرلې. مورخانو د خلکو د مبارزو د ثبتولو په ځای پاځون کوونکي د ټولنې غليمان ياد کړي او د نظام د ثبات د ختمولو عاملان يې بللي دي. د تاريخ ليکونکو د دې سلوک نتيجه دا ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس د اکثرو تېرو مقاومتونو په باره کې معلومات نه لرو او د ماضي په دوړو کې رانه پټ و ورک دي.

په معاصره زمانه کې مورخان هڅه کوي چې د تېرو مقاومتونو تاريخ راپيدا کړي. بزګرو د ډېرو ټکسونو او د اضافي حاصلاتو د نه ترلاسه کولو په وجه د ملاکانو په خلاف پاڅونونه کړي دي. غلامان د اجباري کار او ناوړه چلند په خلاف راپاڅېدلي او کسبګر، کارګر او دوکانداران د چارواکو کبر و کلانکاري، چې د دوی وس ته يې نه کتل خو پيسې ورنه غوښتې، پاڅون ته مجبور کړي دي. خلکو په ښارونو کې مظاهرې کړې او د بدې ادارې يا د خوړو د لوړې بيې په مقابل کې يې تحريکونه چلولي دي. دغو تحريکونو د اخوت يو احساس پيدا کړی او دغه احساس خلک د خپلو غليمانو په مقابل کې يو موټی کړي دي.

د مقاومت له دغو تحريکونو سره په ټولنه باندې تلپاته اثرات پرېوتل ځکه د ټولنې حساس او مهم سياسي، کلتوري او مذهبي مسايل رڼا ته راوتل او بېداري راتله نو تغيير ته متې رانغښتل کېدې.

البته دغه اغېز د ټولنې په ټوليزه حافظه کې پاتېږي او په راتلونکو نهضتونو باندې ژور اثر غورځوي. مثلا په اوولسمه ميلادي پېړۍ کې په انګلستان کې د ډيګرز او ليولرز په نوم د مقاومت دوه نهضتونه رامنځ ته شول چې راديکالې غوښتنې يې لرلې. دوی غوښتل چې بزګرو ته دې د ناکرل شويو ځمکو د کرلو اجازه ورکړه شي، شخصي ملکيت دې لغوه شي، په اجتماعي او سياسي لحاظ دې له ټولو وګړيو سره برابر چلند وشي، د رايو حق دې لازياتو کسانو ته ورکړ شي، او د لاردانو جرګه دې ختمه شي.

دغه تحريکونه له روحانيونو سره هم وران وو ځکه هغوی د منل شويو رسمي اصولو چې د عوامو له ګټو سره په ټکر کې وو، ملاتړ کاوۀ.

خو د مقاومت ځينې تحريکونه په دومره بې رحمۍ سره ځپل شوي چې په ټولنه يې هيڅ اثر ونه شينده. په هندوستان کې بزګرو او قبايلو د استعماري حکومت په خلاف بغاوت وکاوۀ خو د دوی هڅې په کاميابۍ سره وځپل شوې.

سنتالي په ۱۸۵۵-۵۷ کې، د نيلو کرونده ګرو په ۱۸۶۲ کې، په پونه کې مرهټه بزګرو په ۱۸۷۶ کې، او د شرقي بنګال بزګرو په ۱۸۷۲ کې د استعماري دولت خلاف بغاوتونه وکول خو دغه ټول بغاوتونه وځپل شول.

د ۱۸۷۶ او ۱۸۹۶ کلونو په منځ کې د هند د جنوب د موپلا بزګرو د ملاکانو او برطانوي حکومت په خلاف دوه ويشت ځله پاڅون وکاوۀ.د دوی پاڅون هر ځل وټکول شو او په ۱۹۳۰ کال کې يو ځل بيا چحنې شو. خو هغه څه چې څرګند دي دا دي چې دغو باغيانو هيڅ وخت ماته ونه منله.

کله چې د مقاومت يو غورځنګ کاميابېږي، نو خلکو ته روحيه ورکوي چې له يوې نوې انرژي سره په ټولنه کې ريفورم راولي. خو که وځپل شي نو خلک تر څه وخته پورې په روحي لحاظ مړاوي وي. دې ته کافي وخت پکار وي چې خلک له کوما ډوله حالته راووځي او په ځان کې يو ځل بيا د مقاومت انرژي احساس کړي.

هغه ليډران چې په ماضي کې له سرونو تېر شوي د اتلانو په څېر راڅرګندېږي. مثلا د روم د امپراطورې په خلاف راپاڅېدلی غلام، سپارتاکوس چې په شپېتمو او اويايمو کلونو کې د راديکالو ګروپونو سمبول شو. نن ورځ زپاتا، چيګوارا، او بګت سينګ چې له ستمګرو رژيمونو سره وجنګېدل، د اتلانو مقام لري. که څه هم دوی په خپل وخت کې ناکام شول خو وروسته بيا د راتلونکو نسلونو لپاره د الهام بخښونکو په توګه وځلېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شمالي هند باندې د ترکو غلبه

په یولسمه او دولسمه میلادي پېړۍ کې د هندوستان په شمالي سیمو باندې ترکانو حملې وکړې چې په نتیجه کې یې د ډیلي سلطنت تاسیس شو. مورخانو د دغو فتوحاتو د اغېز په اړه بېلې بېلې خبرې کړې دي. د تاریخپوهانو یوې ډلې دا حملې، فتحې او نیونې د هندوستان لپاره مصیبت او افت بللې دي ځکه د هند د تاریخ بهیر یې مختل کړی دی او د هندي ټولنې په وده او پرمختګ کې یې ګډوډي پېښه کړې ده.

د دوی په نظر د دغو فتوحاتو په نتیجه کې یو بهرنی عنصر د هند د سیاست، ټولنې او اقتصاد په میدان کې لاسبری شو. دغه عنصر د هندوستان خپل خلک د خپل وطن په چارو کې له فعال رول لوبولو راوګرځول او په دویم درجه کسانو یې بدل کړل. بله دا چې د یرغلګرو او مدافعانو تر منځ جګړې د ګڼو هندیانو د وژلو سبب شوې او د هند خلک یې بې سپکې کړل. دغو حملو هندوستان ته په کلتوري او معنوي لحاظ لوی تاوانونه ورسول.

خو ځینې نور مورخان وایي چې د ترکو حملو هندیان له درانۀ خوبه راپاڅول او دوی یې له نویو چیلنجونو سره مقابلې ته چمتو کړل. دوی چې خطر ولید نو وسله یې راواخیسته او خونړۍ جګړې یې وکړې. د مقاومت روحیې په هندي ټولنه کې نوې سا پوه کړه او د لید ونظر ساحه یې ورپراخه کړه.

دغه مورخان دا هم وایي چې د ترکو تر فتوحاتو دمخه شمالي هند په ورو، بې اهمیته دولتونو وېشلی و چې کمزورو خو مستبدو واکمنو ورباندې حکومت کاوۀ. دغه واکمن به له خپلو غلیمانو سره په جګړو بوخت وو او

خپل قوت او امکانات یې د هیڅ لپاره لګول. د ترکو د استیلا یوه مهمه نتیجه دا وه چې دا وړې واکمنۍ ختمې او په یوه واحد سیاسي سیستم کې چې سوله او ثبات یې راوړ، مدغمې شوې.

ترکو له ځان سره یو نوی کلچر راوړ او هندي ټولنه یې په لنډ وخت کې په څو کلچرواله ټولنه بدله کړه. د کلچر تنوع د هندي ټولنې په رګونو کې چې یوازې شوې وه او نویو نظریو ته یې اړتیا وه، تازه وینه جاري کړه. یو مثال به راواخلو: د ترکو تر نیواک دمخه پوځي خدمات یوازې په کشتریا طبقې پورې محدود وو، نورو طبقو د وسلو لرلو اجازه نه لرله. د ترکانو استیلا دغه انحصار ختم کړ او ټولو طبقو ته یې د پوځي خدمت اجازه ورکړه.

څرنګه چې نویو فاتحانو په ښارونو کې واړول او خپل پوځونه یې د ښار په کلاګانو کې دېره کړل نو له دې سره ښاري انقلاب راغی چې د ښار ټول جوړښت یې بدل کړ. نوي ښارونه ودان او پخواني ښارونه پراخ و بهتره شول. د علیګړ د نامتو مورخ، محمد حبیب په نظر، دغه ښاري انقلاب په هندي ټولنه کې عظیم تغییرات راوستل.

نجس او د ټیټو طبقو خلک چې د ښار په چاردیوالي کې یې د اوسېدا اجازه نه لرله، د ښار په داخل کې له نورو طبقو سره اوسېدلو ته پرېښودل شول. د محمد حبیب په نظر دې نوې پالیسي ښاري جوړښت مظبوط او د تېري په مقابل کې د ښارونو د مقاومت قوت زیات کړ. په ښار کې ژوند د دې سبب شو چې کسبګر او صنعتګر خپل مهارتونه لا زیاتو خلکو ته وروښیي.

اشرافو او شاهي کورنیو ښې جامې، پسولونه، جواهر، فرنیچر او د اسونو او هاتیانو لپاره وسایل پکار وو. دغه صنعتګر په شاهي کارخانو کې استخدام شول چې د اړتیا وړ شیان جوړ کړي. د صنعتګرو اقتصادي سوکالي په ټولنه کې د دوی قدر زیات کړ. حال دا چې دوی په پېړیو پېړیو په بې قدرۍ کې ژوند کړی و.

کله چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکریت ژبې او برهمن طبقې چې د سانسکریټ زده کړه یې په انحصار کې وه، اهمیت کم شو. برهمنانو، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ورته په دربارونو کې ځای و ډوډۍ نه وه، نورو کارونو ته مخه کړه. دوی له سوداګرو سره کاتبان و محاسبان شول او په دې ډول یې په ټولنه کې قدر کم شو. لکه څنګه چې البیروني وايي، ځینې برهمنان د محمود له یرغله وروسته کشمیر ته او د هندوانو نورو واکمنیو ته ولېږدېدل چې په دربارونو کې ډوډۍ پیدا کړي او بې قدره نه شي.

خالق احمد نظامي په خپل کتاب (د دیارلسمې پېړۍ په هند کې د مذهب او سیاست ځینې اړخونه) کې لیکلي چې: له اتمې پېړۍ را په دې خوا هندوستان له بهرنۍ دنیا سره بې ارتباطه پاتې و. په شمالي هندوستان باندې د ترکو د غلبې یوه لویه بریا دا وه چې دغه انزوا یې ختمه کړه او هند د هغې زمانې په پېژندل شوې دنیا کې خپل ځای وموند.

په ستراتېژیکو ځایونو کې د کلاګانو جوړولو تجارتي لارې له غلو وساتلې او د هند مارکیټونه له خارجي مالونو مالامال شول. سوداګرې د دې سبب شوه چې یو قانوني سیستم وده وکړي او د تعرفو لپاره مقررات جوړ شي. کله چې ترکو پاچایانو خپلې پیسې را وایستلې، اقتصاد پولي شو او داخلي و خارجي تجارت یې وغوړاوه.

لوی مورخ عرفان حبیب وايي چې د ترکو د غلبې په وجه هند ته نوې تکنالوجي راغله او د صنعتګرو په لاس یې لا ښې وسیلې ورکړې چې د دوی تولیدي ورتیا یې لوړه کړه. د دې شي په نتیجه کې د ټیټو طبقو ټولنیز حیثیت بهتره شو او په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو په لټه کې شول.

د دې لټون په وجه پیدا شوی اجتماعي ټکر د هغه وخت په ادبیاتو کې منعکس شوی دی. لوړې طبقې او خواص د ټیټ ذاتو له لاسه، چې په ټولنه کې یې د محترم ځای د لرلو هڅه کوله، شکایت کوي چې کلانکاره شوي دي. دغه ټکر د بلبن په زمانه کې (۱۲۸۷-۱۲۴۶) چې په لوړو دولتي څوکیو کې یې د ټیټ ذاتو مقررول منع کړل، ډېر څرګند دی. خو، کله چې د بدلون بهیر پیل شو، دا مشکله شوه چې مخه یې ونیول شي. نو، کوم بدلون چې په هند کې له ترکو سره راغی په دې ټولنه یې دایمي اثر وکړ.

د استعماري دوران له تاریخ سره د چلند ډولونه

د اسیا او افریقا هغه هېوادونه چې د استعمار دوران یې لیدلی دی د استعماري قوتونو په لاس د خپل تاریخ او کلتور د شکل د بدلېدو او مسخه کېدو ترخه تجربه لري. له خپلواکۍ وروسته د دغو هېوادونو یو لومړی کار دا و چې خپل تاریخ له سره ولیکي او هغه ځایونه پکې سم کړي چې استعمار د خپلو سیاسي ګټو په خاطر بدل کړي او یا له قلمه غورځولي وو.

له استعماري ماضي سره چلند د دوی لومړی مشکل و چې ورسره مخ شول. خپلې دې ماضي دوی ته ماته، بې حیثیتي او وروسته پاتې والی وریادول. دغو هېوادونو له خپل ماضي سره دوه ډوله چلند وکړ: یو دا چې د مستعمره کېدلو له بهیره څه زده کړي او د خپلو ټولنو په وروسته پاتې حال ځانونه پوه کړي. دوی وغوښتل چې د هغه شاته پاتې حال چې په نتیجه کې یې د نورو تر لاس لاندې شول، علتونه ومومي او له تاریخه دا درس واخلي چې بیا هغسې حال ورباندې رانه شي.

دویم چلند دا و چې د خپلې ماتې د هېرولو او د استعماري قوتونو په لاس د خپلې غلامۍ د هېرولو لپاره یې په استعماري ماضي ځانونه ناګاره واچول. دغه کار اسپانیاوالو هم کړی و. د اسپانیا مورخانو د خپل ملک د تاریخ د لیکلو په وخت عرب له پامه وغورځول، لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

عرب چې بېخي اسپانيا ته راغلي نه وو. دغه پاليسي د بالکان مسيحي دولتونو هم خپله کړه. دوی د نيواک د دوران د هېرولو لپاره له خپل تاريخه د عثماني دوران خاطرې وايستلې.

د براعظمګي مورخان هم له دې مشکل سره مخ دي چې د بريتانيا د واک دوران څنګه تحليل کړي او څه معامله ورسره وکړي؟ په دې دوران سترګې پټول ممکن نه دي. دا يو داسې تاريخي حقيقت دی چې مورخ ورنه په اسانه ټوپ نه شي اچولی. پوښتنه دا ده چې: ايا د انګرېز دوران د هند د تاريخ په بهير کې مداخله وه او که له دخالت او لاس وهلو سره سره يې د داسې دور په توګه تحليل کړو چې د هند د تاريخ پيوستون او اتصال پکې په خپل حال پاتې شو؟

يوه بله فرضي پوښتنه دا ده چې که په هند کې برطانوي راج نه وای، د براعظمګي بڼه به څنګه وه؟ بې شکه چې د انګلستان راج په هند کې تغييرات راوستل او د نويو اقدارو موسسې يې جوړې کړې چې له پخوا سره يې رابطه وشلوله او د تاريخ تداوم يې ونه ساته. لا مهمه دا چې ټولنه يې په دوو ډلو ووېشله: يوه د غربي شويو ډله وه چې د اروپا په طرز يې د هند عصري کول غوښتل. دويمه ډله په وطني اقدارو پورې ونښته او له هر ډول تغيير سره يې مخالفت وکړ. لومړۍ ډله په خپله ماضي شرمېدله خو دويمه ډله پې وياړېدله. دا وېش تر اوسه پورې په هند و پاکستان کې وينو.

هغوی چې د پردو د واک پلويان دي، استدلال کوي چې که يو پرمختللی قدرت په يوه وروسته پاتې هېواد واکمني وکړي، نو د عصري کېدو بهير به يې چټک شي او کنه نو په ترقي به يې ډېر وخت ولګېږي. د دغه استدلال په اساس، بريتانيا پلوي ډلې وايي چې د انګرېزانو د واک په وجه هنديان له نويو فکرونو سره بلد شول او

سياسي ګوندونه يې جوړ کړل. د مستشرقانو څېړنو د هند د ماضي په اړه پټ او ناڅرګند معلومات رڼا ته راوايستل. د اروپايانو ساينس او فلسفې د هند په تعليم يافته طبقه کې نوی شعور او معقوليت پيدا کړ. د لويديځ مادي کلچر اقتصادي سوکالي او اسوده ګي راوړه او وګړيو هڅه وکړه چې له ژونده خوند واخلي او مزې پکې وکړي.

سياسي او اجتماعي موسسو ټيټو طبقو ته د تعليم کولو امکان برابر کړ او د عزت څښتنان يې کړل، حال دا چې په پېړيو پېړيو د دوی له محترم ګڼلو انکار شوی و. استعمار نوې کاري څانګې لکه ډاکترې او وکالت وزېږولې چې منځنۍ طبقه يې پراخه او په ټولنه کې يې د هغې رول پياوړی کړ.

دغه دلايل په دې اساس رد شوي دي چې انګرېزانو دا هر څه د خپلو ګټو لپاره وکړل. البته، تاريخ شاهدي ورکوي چې د انګرېزانو حکومت د ټولنې د بنيادي جوړښت او سټرکچر د بدلولو هڅه نه کوله. انګرېز حکومت لوړو طبقو ته اجازه ورکړه چې له حکومت سره د همکارۍ په بدل کې خپل امتيازات وساتي.

جې، الويسيوس په خپل کتاب (په هند کې بې ملته نشنليزم) کې ليکي چې د بريتانيا واکمنۍ د هند ټولنه په چټکۍ سره بدله نه کړه. د بريتانيا د راج عصر له ماضي سره د انقلابي پرېکون عصر نه بلکې تر ډېره حده د ماضي د ادامې عصر بللای شو. دی دا ادعا هم سمه نه ګڼي چې انګرېزانو هند واحد کړ. دی ليکي چې: د يوالي پروسه نيمګړې وه. د براعظمګي کابو دريمه برخه خاوره د نوابانو تر کنټرول او ادارې لاندې پاتې شوه چې له مرکز سره يې تفاوتونه لرل...

د الويسيوس استدلال دا دی چې په حقيقت کې برتانوي حکومت هندي ټولنه بدله نه کړه او بلکې د سياسي ثبات په خاطر يې د هغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زاړۀ اقدار او دودونه په ځای وساتل. مثلا کله چې انګليسي سرکاري ژبه شوه، د برهمنو په څېر لوړو طبقو زده کړه او خپل پخوانی موقف يې وساته. په تجارت او سوداګرۍ کې مرواريس او بنياس د شرقي هند کمپنۍ ته د نمايندګانو په څېر کارکاوۀ او ډېرې ګټې يې وکړې. په کليوالو سيمو کې فيوډالانو له انګرېزانو سره همکاري لرله او د دوی ملاتړ ورته حاصل و. د دې حالت په نتيجه کې دغه طبقې ونه توانېدې چې د بدلانۀ د نمايندګانو رول ولوبوي او ټولنه لږ و ډېر په خپل حال پاتې شوه.

د انګرېزانو د دوران په اړه د مطالعې يو بل اړخ وايي چې په دې دوران کې هندي او اروپايي تمدنونه سره غاړه غړې شول او دې شي د هند په بې حرکته کلچر کې نوې سا وغړوله. نويو وسايلو او ميتودولوژۍ له هندي منورينو سره مرسته وکړه چې د خپلې ټولنې د زوال علتونه وڅېړي او وپلټي او دغه راز مرسته يې ورسره وکړه چې دا وڅېړي چې نويو چلينجونو ته د ځواب ورکولو لپاره بايد څنګه پخپله ټولنه کې ريفورم راولي. د راجا رام موهن رای نهضت او د سرسيد ريفورمونه د دې پروسې نتايج دي. د ريفورم دغه حرکتونه د دوګم په ځای تر ډېره حده د عقلانيت په رڼا کې د ارزښتونو او دودونو قضاوت ته لاره پرانيستله.

نو موږ نه دا ويلی شو چې استعماري دوران بې تاثيره و او پخوانۍ ټولنه په خپل حال پاتې شوه او نه دا ويلی شو چې انقلابي بدلونونه يې راوستل او ټولنه يې ګرد سره بدله کړه. البته دا يقيني ده چې د بريتانيا رول په ځينو اړخونو کې بدلونونه راوستل خو په زوړ سټرکچر يې غرض ونه کړ. نو موږ د هند په تاريخ کې د استعمار په نتيجه کې هم اتصال او هم پرېکون وينو. دغه شی له موږ څخه د بريتانيا د وخت د هند د تاريخ دقيقه مطالعه غواړي له ټولو پېچلتياوو او ضمني اړخونو سره.

د مغولو د زوال برطانوي روايت

باور عام دا دی چې بريتانيا ځکه د هند واکمنه شوه چې د مغولو امپراطورۍ د غروب په حال کې وه. دغه وخت هندي ټولنه ټوک ټوک شوې وه او د وحدت ځای ورکې تفرقې نيولی و. د هند اقتصاد شړېدلی و، اخلاقي و معنوي ارزښتونه يې بې سبکه شوي او په دودونو او موسسو کې يې اعتبار و اقتدار پاتې نه وو. د دغو کمزوريو په وجه پيدا شوې خلا د شرقي هند کمپنۍ په اسانۍ سره ډکه کړه. کمپنۍ چې قدرت ته ورسېده، په هند کې نوې دوره پيل شوه، کورنۍ جګړې ختمې شوې، قاتلان و داړه مار وځپل شول، سوله او سوکالي بيا راغله او د يوه داسې حکومت تېره يې کېښوده چې سياسي او اقتصادي ثبات ورسره مل و.

د مغولو د دوران د ختمېدو او د انګرېزانو د دوران د پيلېدو په اړه دغه پاسنی تعبير ډېره موده منل شوی و او شک پکې نه کېدۀ. خو دې زمانې ته ژوره کتنه او نوي اسناد د نوموړي تعبير نيمګړتيا او يو اړخيزوالی رانښيي. اوس دا خبره کېږي چې برطانوي مورخانو او سياستوالو په هند باندې د انګرېزانو د سلطې د توجيه کولو لپاره د مغولو د زوال په باره کې له مبالغې سره اخښلې تيوري جوړه کړې وه.

په دې کې شک نشته چې د مغولو امپراطورۍ د اورنګزيب له مړينې وروسته (۱۷۰۷) مخ په ځوړ وه. په دربار کې توطيو او دسيسو اشرافيت په مخالفو ډلو سره ووېشۀ او دولت يې کمزوری کړ. دا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت د کمزورۍ نتیجه وه چې نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي په هندوستان حملې وکولې او د مغولو راټوله کړې شتمنې یې خپلو ملکونو ته یووړه. په اخر کې امپراطور ته اهمیت و پرستېژ پاتې نه شو او د مرهټه وو یا د کمپنۍ رحم و کرم ته کېناست. د امپراطور د شان و شوکت په ختمېدو سربېره د شاهي کورنۍ غړي او اشراف مفلس او په مالي تنګسه کې ګرفتار شول. هغوی چې د دربار او اشرافو دغه حال ته د ډیلي له لیدلوري کتل، دې زوال ته یې د ټولنې د زوال په توګه کتل. خو حقیقت بېخي بل شان و. ډیلي چې له خپل تېر برم سره خدای پاماني وکړه نو په ولایتونو کې حکومتونه د خپل رول د لوبولو لپاره له نوي ځواک او انرژۍ سره راڅرګند شول.

لکنهو، بنګال، حیدراباد، بکانر، جیپور او پونه د کلتوري فعالیتونو مرکزونه وو. د پونې دولتي اسناد د پونې د حکومت په قلمرو کې په ښارونو او کلیو کې د ژوند حال په تفصیل سره راکوي. دغه اسناد مو پوهوي چې د هغه وخت په ټولنه کې ګډوډي یا ناخوښي نه وه. جالبه دا ده چې د بریتانیا د حکومت په زمانه کې مورخانو اجازه نه لرله چې دغه اسناد وګوري، ځکه له حکومت سره وېره وه چې د زوال په افسانه باندې به شک وشي. په ۱۹۱۷ کې د بمبۍ ګورنر، سي، اې، کنکاډ ته خوښه ورنه کړه چې په مرهټه وو باندې خپل لیکلی کتاب خپور کړي. له ګورنر سره تشویش و چې دغه کتاب به د حکومت په رسمي لیدلوري باندې لوستونکي بې باوره کړي.

نوې څېړنې دا هم ښودلې ده چې د مغولو د امپراطورۍ زوال د هغې د موسسو زوال نه و. راوروسته حکومتونو لکه په بنګال کې د مرشد قلي خان او علي وردي خان ادارو په خپل قلمرو کې د مغولو سیستم

ته ادامه ورکړه او ان د نولسمې پېړۍ په منځ کې رنجیت سینګ د مغولو ډېرې موسسې په خپل حال وساتلې.

دغه راز، نه سیاسي سقوط او نه د واحد حکومت په ځای د څو حکومتونو ظهور، له هندي ټولنې خپله خلاقه انرژي واخیستلی شوه. په دې ټول دوران کې هندي ټولنې په پوره شوق و جذبې کلتوري و اجتماعي نوښتونه وکړل.

هرمان ګوتز په خپل کتاب کې چې: په اتلسمه پېړۍ او د نولسمې پېړۍ په سر کې د هندي تمدن بحران نومېږي، لیکلي چې: ایا ممکنه ده چې د جیپور، جودپور، ډګ، اودیپور، لاهور، لکنهو، مرشد اباد، اوپونې خیال ته ورته قصرونه او باغونه له پامه وغورځوو؟ ایا د هغې زمانې له بې شمېرو ظریفو، ښکلو انځورونو انکار کولای شو؟ ایا د اردو، بنګالي او مرهټه ادب زرین عصر د هېرېدو دی؟ ایا د هغو وختونو د موزیک و نڅا په عظمت کې شک کولای شو؟ او یا په هغې ټولنه کې د ښځو مهم مقام او د اجتماعي ژوند مهذب والی د دې دی چې سترګې ورباندې پټې شي؟ ایا موږ باید دې نتیجې ته ونه رسېږو چې د اتلسمې پېړۍ او د نولسمې پېړۍ د ابتدا پېر نه یوازې د سیاسي او اقتصادي زوال پېر نه و بلکې د هندي کلچر د ظرافت و لطافت د اوج مهال و؟)

د مغولو د زوال یوه مثبته نتیجه دا وه چې د دربار او اشرافو په کړۍ کې ایسار شوی عالي کلچر د درباریانو او اشرافو له انحصاره راووت، په ټول هند کې خپور شو. هنرمندان، شاعران، مورخان او د کسب و کمال خاوندان د حامیانو او پالونکو د موندلو په نیت په ټول هندوستان کې خپاره شول. دوی چې د ډیلي له درباره راوتلي وو، نوی ژوند یې تجربه کړ او نوې تجربې یې خلاقیت ور زیات کړ. دوی د کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوی چاپېریال ومومند او د اظهار لپاره نوي موضوعات په ګوتو ورغلل چې په نتیجه کې هندي کلچر لا شتمن شو.

په دې دوران کې د اقتصاد ولاړ او ساکن حالت د دې سبب نه شو چې ټولنه وشړېږي. سوداګرو خپل کار ته ادامه ورکړه او د ټول هند مارکیټونو ته یې مالونه ورسول. موږ په دې اړه ډېر جزییات موندلای شو چې په ښارونو او ښارګوټو کې څنګه نوي مارکیټونه ودان او تجارتي فعالیتونه پکې وار په وار زیات شول. سي، اې. بېلي په خپل کتاب کې (بازاریان او بازارونه: د ۱۷۷۰ او ۱۸۷۰ کلونو تر منځ د بریتانیا د نفوذ د خپرېدو په وخت د هند د شمال ټولنه) د دغو بازارونو په اړه ډېر اسناد خوندي کړي دي.

د دې وخت یو بل مهم خصوصیت دا و چې د خلکو مذهبي تعصبات کم شول. یو عام پسنده، ولسي مذهب چې د ټولو مذهبونو د خلکو یو ځای کولو ته مایل و، د راڅرګندېدو په حال کې و. مقبرې او زیارتونه به له معمولي خلکو ډک وو. دلته به خلکو خپل مذهبي توپیرونه خاورو ته وسپارل او سره ګډ او مخلوط به شول.

نو، ویلی شو چې د مغولو د زوال او د هغو په ځای د انګرېزانو د راتلو ټوله تیوري برطانوي مورخانو جوړه او په دومره قوت یې خپره کړه چې د تاریخ په ثابت حقیقت بدله شوه. د افسانو شاربل او د واقعیت او دروغو بېلول، وخت غواړي. په هندوستان کې د قدرت ګدۍ ته د انګرېزانو د ختلو او د مغولو د راکوزېدلو په اړه دغه شاربل تر سره شوي دي او اوس دا ثابته شوې ده چې د مغولو زوال په مجموع کې په هندي ټولنې اثر ونه کړ. سیاسي بلواوې ونه توانېدې چې له دې ټولنې ژوند، تحرک او انرژي واخلي.

قهوه خانه او س نشته

پخوا به خلکو د تفریح او وزګارتیا وخت له یارانو سره په ناسته او د ورځنیو مسایلو په اړه په خبرو اترو تېراوه. د دغو ناستو اسانتیا په میخانو کې مهیا وه. د شرابو نشې به بحثونه تاوده او احساساتي کړل. کله کله به نشه شویو ډلو یو بل ته لاس واچاوه، اخ و ډب به یې جوړ کړ او ګډوډي به راغله. په دغسې وختونو کې د میخانې چلوونکي ته د خشمېدلیو مشتریانو کنټرول مشکل و.

همدا وجه وه چې سپین روبو او درنو کسانو دا رنګه ځایونو ته له تلو ډډه وکړه. په فرانسه کې اشرافي مېرمنو د داسې ناستو لپاره سالونونه جوړ کړل چې منورین او فرهنګیالي به ډېر ورتلل او د مهذبو ملګرو له ملاقاته به یې خوند اخیست. په نورو هېوادونو کې هم کله دلته او کله هلته شخصي غونډې جوړېدلې چې د لوړو طبقو او لوړو سویو کسانو به په مهذبه طریقه له یو بل سره بحثونه کول او نظرونه شریکول.

نو د قهوه خانو رواج د لوړو طبقو او منورینو په کلتوري ژوند کې یو نوی تغییر راوست. قهوه خانې د لیکوالو، هنرمندانو، مهندسانو، ښوونکو، ډاکترانو، سوداګرو او حقوقپوهانو په څېر اقشارو لپاره په اول ځل د ناستې او د خپلې خوښې په موضوعاتو د بحث کولو ځای برابر کړ.

د قهوه خانو او میخانو ډېر توپیر و. په قهوه خانه کې نشې نه کېدلې. دلته راټول کسان نه بېسده کېدل. څرنګه چې دلته معمولا منورین او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهارتونو ځښتنان راغونډېدل نو ان په ډېرو شدیدو بحثونو کې هم د ادب و درناوي خیال ساتل کېدۀ. د قهوه خانو مالکانو هم د خپلو مشتریانو د اسوده ساتلو او ښه خدمت په وسیله د هغو لپاره د طبعي چاپېریال برابر کړی و. معمولا به د قهوه خانو فرنیچر ښه په سلیقه ایښودل کېدل او له یو بله به یې دومره فاصله وه چې د راز د خبرو او د خواله امکان به موجود و. د ژمي په موسم کې به د قهوه خانې د منځ د هوا د ماتولو لپاره د سکرو منقلونه ایښي وو. که به د خبرو لپاره څوک نه وو نو یوازې کس د قهوې له څښلو سره په یوه وخت کتاب لوستلای یا شعر، کیسه، یا لیک لیکلای شوی.

ستېوراټ لي الین په خپل کتاب کې چې (د شیطان پیاله) نومېږي، د قهوه خانو په تاریخ غږېدلی دی. دی لیکي چې لومړنۍ قهوه خانه په استانبول کې په ۱۵۵۵ کې پرانستل شوه. دغه نوښت د ډېرو کسانو خوښ شو او ورو ورو د ترکیې په بېلو بېلو ښارونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په هره قهوه خانه کې به یو بېل کلتوري فعالیت و. مثلا ځینې یې په دې مشهورې وې چې مشتریان پکې شعرونه وایي. په ځینو نورو کې به تمثیلي پروګرامونه وو او یو شمېر نورو قهوه خانو د موسیقي په خپرولو کې نوم درلود. د قهوه خانې دود مصر و ایران ته لاړ او په دغو هېوادونو کې په لنډ وخت کې هر ځای قهوه خانې جوړې شوې.

د استریا مرکز ویانا د اروپا لومړنی ښار و چې په اوولسمه پېړۍ کې قهوخانه پکې جوړه شوه. دلته له قهوې سره شیدې او پیروی هم یو ځای شول چې د قهوې تریخوالی کم کړي. وروسته بیا په نورو اروپایي ملکونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په لندن کې په لومړي ځل اکسفورډ قهوه خانه په ۱۶۵۲ کې یوه یهود جوړه کړه. په انګلستان کې د دې نوښت هرکلی وشو نورې قهوه خانې پرانیستل شوې او تر یو زر او اوولس سوه کاله پورې یې شمېر دوه زرو ته ورسېد. دغو قهوه خانو د

انګلستان د ټولنې په سیاسي، کلتوري او روشنفکري پرمختګ کې مثبت رول ولوباوۀ. مثلا په ترکس هیډ کافي هاوس کې مشتریانو ته د رایو یو صندوق ایښی و چې د روانو حالاتو په اړه خپل نظر په یوه ټوټه پاڼه ولیکي او صندوق ته یې واچوي. دا یوه نوې روده او طریقه وه چې وګړیو ته یې اجازه ورکوله چې د استخباراتو د ادارو له وېرې پرته په پټه د زړۀ خبره له زړۀ راوباسي. ځینو مشهورو کمپنیو هم خپلو کارکوونکو ته قهوه خانې جوړې کړې، لکه ایل، لویډس کافي هاوس، بالتیک کافي هاوس، او د شرقي هند کمپنۍ یورشلیم کافي هاوس. د قهوه خانو ارام او خلوت چاپېریال کاروباریانو ته اجازه ورکوله چې په خپلو پرابلمونو باندې په سړه سینه غور وکړي.

په انګلستان کې ځینې خاصې قهوه خانې وې چې لیکوالو، هنرمندانو او ساینسپوهانو ورته تګ راتګ کاوۀ. اسحاق نیوتن به یوناني قهوه خانې (ګرشن کافي هاوس) ته همېشه ورتۀ. جاناتان سویفت او الکساندر پوپ (ویل کافي) خوښوله. ریچارډ سټل چې په کافیانو کې جالبو خبرونو او اوازو ته پام شو نو یوه ورځپاڼه یې خپره کړه. دۀ خپل خبریالان په بېلو بېلو قهوه خانو کې کښېنول چې دۀ ته له هغو ځایونو د تازه خبرونو په اړه معلومات ورکړي. د دۀ ورځپاڼه چې ټاټلر نومېده، ډېره ژر د خپلو جالبو موضوعاتو په خاطر مشهوره او محبوبه شوه.

په فرانسه کې کافي په لومړي ځل د څورلسم لویي د دربارترک سفیر نورو ته وروپېژندله او چې فرانسویانو ته یې خوند ورکړ نو په فرانسه کې یو شمېر قهوه خانې پرانیستل شوې چې د دغه هېواد اشرافي کړی یې جذب کړې. د پروسوپیو دل کولتیلي په نوم د سیسل د ټاپو یو سړی چې په دې پوه شو چې د فرانسې د اشرافو او منورینو په خټه کې له زرق و برق سره مینه ده نو په پاریس کې یې د شاهانه سلیقې قهوه خانه پرانستله. د دې قهوه خانې مېزونه د مرمرو وو، خورا ظریفې چوکۍ یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرلې، چت او ديوالونه يې په هيندارو پوښلي وو، چلچراغونه پکې ځوړند وو او پياده ګانو يې داسې ارايش کاوه لکه د شاهي دربار نوکران چې وي. دا قهوه خانه د والتير، روسو، ناپليون او ارستو کراتو د خوښې قهوه خانه شوه. دغه ځاى اوس هم شته او سيلانيان په ګڼ شمېر کې ورځي.

په هندوستان کې شواهد ښيي چې د مغولو د اشرافو يوې محدودې کړۍ قهوه څښله. قهوه د ډېرو کسانو د خوښې څښاک نه وه. د انګرېزانو د واک په زمانه کې قهوه د منورينو او متخصصانو په قشر کې رواج شوه. په نولس سوه څلوېښتمو کلونو کې انډيا کافي بورډ د هندوستان په ټولو لويو ښارونو کې قهوه خانې پرانيستلې. په کراره او دوستانه چاپيريال کې د قهوې ارزانه پياله د دې سبب شوه چې قهوه خانې په لنډ وخت کې د منورينو د تلو راتلو ځايونه شي. په ډهلي او لکنهو کې قهوه خانو ته مشهور شاعران لکه مجاز، جوش، سلام، علي سردار جعفري او نورو تګ راتګ کاوه. د لاهور قهوه خانې هم د ادب د خاوندانو د مباحثو او خبرو اترو په خاطر مشهورې وې. د هند او پاکستان له بېلېدا وروسته په کراچۍ کې زيلين کافي هاوس او ايسټرن کافي هاوس داسې ځايونه وو چې محصلان، سياستوال، او ليکوال به ورتلل او له يو بل سره به يې نظريات مبادله کول.

د خواشينۍ ځاى دى چې د قهوه خانو په زړه پورې او ارزانه کلچر اوس نشته. امريکايانو د چټکو خوړو په شان دا دود هم راوايست چې يوه پياله کافي ژر ژر وڅښه او لاړ شه. نور نو دومره وخت نشته چې تر ډېرو پورې له يارانو سره کښېنې او له ناستې يې خوند واخلې.

البته خورا ګرانبيه قهوه خانې اوس هم شته چې يوازې شتمن کسان ورتللی شي.

ترکان

عربو مرکزي اسيا په نهمه ميلادي پېړۍ کې ونيوله. د دې پېښې په نتيجه کې ترک قبايل ورو، سوکه او وار په وار مسلمان شول. دوى د اسلامي ټولنې د ساتلو لپاره لايق او پياوړي پاچايان، زړه ور عسکر او وفادار غلامان وړاندې کړل. دوى څوک دي؟

د مورخ اندرې وينک په قول، يوازې له شپږمې ميلادي پېړۍ راهيسې وينو چې د مرکزي اسيا کوچي قبايلو ته د ترک کلمه کارول شوې ده. د چين خلکو دوى توکوى، يونانيانو تورکوى، عربو اتراک، ايرانيانو ترکان او د هند خلکو توروشکا بللي دي. هغه قامونه چې له ترکو سره مخ شوي دوى يې بد خلک معرفي کړي دي.

دا طبيعي خبره ده چې غليمان يو بل بد بولي. ترکان د مريبيونو په توګه د ټيټې درجې خلک، د عسکرو په توګه د پيسې او ټنګې لپاره جنګېدونکي کسان او د واکمنو په حيث غاصبان ګڼل کېدل.

مثلا په اسلامي ټولنه کې دوى اوله پلا د غلامانو په توګه راڅرګند شول. په هره هغه ټولنه کې چې خلک په لوړو او ټيټو طبقو وېشل شوي وي، هلته غلام ته په درنه سترګه نه کتل کېږي. همدا وجه ده چې د هغه وخت په ادبي اثارو کې ترکان د تحقير له مخې احمقان بلل شوي دي. دوى ته هغه وخت يوڅه په درنه سترګه وکتل شول چې د غلامانو په توګه د عباسي خلفاوو په شخصي ګارد کې شامل شول. چې عباسي خلفا په زور کې وو، دوى يې په اخلاص خدمت وکړ خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی د کمزورۍ او زوال په وخت یې بد نوم وګاټه او د خلیفه جوړوونکو په توګه یاد شول. همدا وجه ده چې د عباسي دورې په وقایع نامو او پېښلیکونو کې د ترکو منفي انځور وړاندې شوی دی.

دغه انځور ایرانیانو، چې له ترکو سره یې ان له هغه وخته خصومت درلود چې اسلام نه و راغلی، لا بد رنګی کړ. ایرانیانو ته ځان خورا مهذب او با کلتوره ښکارېده خو ترکان یې شډل، وحشي او بې رحمه ایسول. له ترکو سره د ایرانیانو او عربو همدا مشترک تعصب دوی رخنه ګر او د خلفاوو وژونکي معرفي کړل.

طیب الهبري په خپل کتاب کې چې اسلامي تاریخ لیکنې ته بیا کتنه نومېږي، لیکي: د اسلامي امت په بېلو بېلو ټولنو کې له یوې سره هم دومره خصمانه سلوک نه دی شوی لکه له ترکو سره. د ایرانیانو ښکاره تعصب د دې سبب شو چې ترکان د مسلمانانو په تاریخونو او روایتونو کې په بد نوم یاد شي.

په بل پړاو کې ترک د واکمنو په حیث راڅرګند شول. دوی هندوستان په یولسمه او دیارلسمه پېړۍ کې ونیو. په سانسکریټ لیکنو او ادبیاتو کې چې په ټول هندوستان کې خوارۀ دي، د ترکو نوم خورا بد دی. چاټوپدیایا په خپل کتاب (د نورو معرفي) کې د سانسکریټ یو روایت رانقل کړی چې په هغه کې ترکان تباه کوونکي او قاتلان بلل شوي دي.

د توروشکا حکومت او د دوی د غلبې نتایج داسې توصیف شوي دي : معبدونه چې عبادت پکې بس شو، له پامه وغورځېدل. د معبدونو په منځ کې د میریدانګا (د موسیقي یوه آله) د خواږه اواز په ځای د شغالانو وېرووونکې انګولاوې اورېدل کېږي. د بتې د لوګي د

خوشبویي ځای اوس د بوټیو د کباب توږم او د ترکو رذیلانو بد شورماشور نیولی دی.

اروپایان هغه وخت له ترکانو سره بلد شول چې عثمانیانو کنستنتینوپول او د بالکان مسیحي ملکونه ونیول. کله چې سلیمان په ۱۶۸۳ کې ویانا محاصره کړه، غربیانو ته ترکان لوی خطر وبرېښېدل. د ترکو په خلاف په ټوله اروپا کې دا خبرې خپرې شوې چې وحشي، جګړه مار او غیرمتمدن خلک دي.

ایچ، اې، ایل فیشر په خپل کتاب (د اروپا تاریخ) کې د ترکو په باب لیکلي دي چې: ترکان د افکارو څښتنان نه وو. دوی ان تر همدې اوسني کهوله پورې د غرنۍ اسیا د کوچیانو له ژوند او فکر سره مناسبې شیوې ساتلې وې.

اکسفورډ ډکشنري نن هم، ترک وحشي، ستمګر او نه ایلېدونکی کس تعریفوي.

د اوسني هند په تاریخ لیکنه کې دا بحث څو ځله تود شوی دی چې ایا مسلمانانو هندوستان د اسلام لپاره ونیو که د سیاسي ګټو لپاره.

هغوی چې په دې باور دي چې د غزنوي محمود یا شهاب الدین غوري په شان مسلمان واکمن د اسلام په خاطر هند ته راغلل، دوی ته دغه واکمن مقدس جنګیالي ښکاري چې اسلام یې خپور کړ او په هند کې یې اسلامي دولت تاسیس کړ.

جالبه دا ده چې د سید سلیمان ندوي په شان مذهبي عالم وایي چې د ترکو په لاس د هندوستان نیواک د اسلام لپاره نه و، ځکه نیواکګرو پخپله د اسلام په اړه کافي معلومات نه لرل. دوی نومسلمانه کسان وو چې خپل غیر اسلامي قبایلي عادتونه یې لا نه وو پرې ایښې. د دۀ په نظر د عربو په لاس د سند فتحه د اسلام لپاره وه ځکه عرب سوچه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانان وو او د اسلام د تبليغ لپاره سند ته راغلي وو. د مولانا ندوي په نظر د هندوستان په شمال باندې د ترکو غلبې دنيايي مقصدونه لرل، نه ديني. وروسته بيا د عليګړ پوهنتون خالق احمد نظامي هم د مولانا ندوي خبره وکړه. دى دا استدلال نه مني چې د هندوستان نيولو ديني انګېزې لرلې. دى وايي چې ترک جنګيالي مجاهدين نه بلکې مازې تيريګر وو.

په دغو دوو تعبيرونو کې د ليد لوري توپير وينو.

سليمان ندوي چې دغه فتوحات د سياسي انګېزو په اساس ګڼي، غواړي د اسلام په اړه تصور د دغو فاتحانو له کړو، چې لوټ يې وکړ، تالان يې وکاوۀ او د خلکو وينې يې وبهولې، بېل کړي. مولانا پوښتنه کوي چې يو مجاهد نو څنګه داسې ظلمونه کولاى شي؟ دى وايي چې دوى سم، سوچه مسلمانان نه وو. د دوى ستمونه د اسلام لپاره نه بلکې د خپلو ګټو لپاره وو. تاريخ ښيي چې دوى د مفتوحه سيمې منابع او لوټ کړي ثروتونه د خپلو شخصي اړتياوو لپاره وکارول نه د عامو مسلمانانو لپاره.

د خالق احمد نظامي تعبير و تفسير له سکيولر هندوستان سره سمون خوري. د ده په نظر، ترک تيريګر د نورو تيريګرو او بلوسګرو غونډې وو چې هر ډول جرمونه يې ځانونو ته روا ګرځولي وو. دوى په نوم مسلمانان وو مګر عملونو يې له اسلام سره تعلق نه درلود. دې ته ضرورت نشته چې دوى وستايو او د اسلام اتلان ورنه جوړ کړو.

د تمدن په نوم

د تمدن د کلمې تعريف ډېر مشکل کار دى او چې داسې ده نو دا هم مشکله ده چې څوک متمدن وبولو، څوک ونه بولو. معمولا پياوړي ملتونه ځانونه متمدن بولي او له دې شي د کمزورو هېوادونو د لاندې کولو لپاره استفاده کوي. لرغوني يونانيان د نړۍ په هغو لومړيو خلکو کې شامل دي چې د تمدن په نوم يې د ګاونډيو نيولو ته متې راونغښتې. له هغه راهسې نړۍ په متمدنو او وحشي خلکو باندې وېشل شوې او له تمدنه د نورو هېوادونو د نيولو او د هغو د طبيعي منابعو د استثمارولو لپاره يوه پلمه جوړه شوې ده.

د فرانسوي مورخ براډل په قول، د سولايزېشن (تمدن) کلمه په لومړي ځل په اتلسمه پېړۍ کې د فرانسې تر انقلاب لږ دمخه فرانسوي اشرافي ميرابو وکاروله. تر دې دمه به دغه مفهوم د پولس، پليس، يا پولايټ د کلمو په ذريعه ادا کېدۀ. کله چې د سولايزېشن کلمه جوړه شوه، ورو ورو له فرانسې، هالنډ، بيا جرمني او ورپسې انګليسي ژبو هېوادونو ته ورسېده. جرمنيان د کلچر او سولايزېشن د کلمو تر منځ توپير کوي. د دوى لپاره کلچر تر سولايزېشن ډېر بامعنا دى.

اروپايان ولې ځانونه متمدن بولي او په نورو ملتونو د وحشي او بربر ټاپه لګوي؟ د لويديځو مفکرانو په بېلوبېلو تعبيرونو کې د دې سوال ځواب موندلى شو. مثلا ، فرانسوى مورخ جيزوت، د اروپايي تمدن په جوړولو کې درې عناصره ويني: په پيل کې اروپايي تمدن له رومي تمدنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولتي موسسو، لکه سنا، ښاروالي، قضا، قوانينو او حکومت چلولو ميراث تر لاسه کړ. وروسته بيا اروپايي تمدن دين او سياست سره بېل کړل. ورپسې يې د فرديت او ازادۍ مفاهيم خپل کړل چې د خلاق ذهنيت له ودې سره يې مرسته وکړه. دغو ټولو عواملو د لويديځ تمدن په جوړېدو کې برخه واخيسته. جيزوت باوري دی چې مذهب د تمدن په وده کې لويه برخه لري او د اروپا په مورد کې وايي چې مسيحيت د تمدن په وده کې لويه ونډه واخيسته.

له بلې خوا توکم پال مفکر ګوبينو د تمدن په جوړېدو کې د مذهب له نقشه منکر دی. د ده په نظر مذهب له بلې دنيا سره تعلق لري نه د دې دنيا له چارو سره. د دهٔ په نظر يو سوچه توکم د يوهٔ پياوړي، روغ او شتمن تمدن لوی عامل دی. کله چې د توکم سوچه والي ته زيان ورسي، تمدن بې زوال مومي او بې اهميته کېږي. نو دا د سوچه توکمونو حق دی چې په ناسوچه او ختمېدونکو توکمونو حکومت وکړي. دې توکم پالې تيوري اروپايانو ته چې د وروسته پاتې او کمزورو هېوادونو د نيولو او په هغو باندې د حکومت کولو په لټه کې وو، يوه بله وسله او پلمه په لاس ورکړه. هربرت سپنسر يو بل مفکر و چې توکم پاله نظريه يې د داروين د بقای اصلح د تيوري په مرسته پياوړې کړه. دهٔ خپلې نظريې ته د اجتماعي داروينېزم نوم ورکړ او د اروپايانو استيلا يې په اسيايي او افريقايي هېوادونو باندې چې اوسېدونکي يې ګويا په توکميز لحاظ پريوتي خلک وو، توجيه کړه.

په دوی سربېره دلته ځينې نور مفکران وو چې د تمدن منشا او وده يې وڅېړله. فرويد په خپل کتاب کې چې تمدن او مخالفان يې نومېږي، استدلال کوي چې د تمدن د ودې وجه د شک و بې باورۍ هغه حالت دی چې انسان پکې ژوند پيلوي. د طبيعت په مقابل کې د ځان د حفاظت لپاره انسان خپله ټوله انرژي کاروي چې په خپله ګټه د طبيعي منابعو د

استعمالولو په مقصد په چاپېريال برلاسی شي. له طبيعت سره د مقابلې په بهير کې بشر هم وده کوي او هم له تباهي و تخريب سره مخ کېږي. خو دغه ټکرونه انسان د تمدن د ودې لپاره خلاقيت، ابتکار او فعاليت ته اړباسي.

نوربرت الېس په خپل کتاب کې چې د تمدن بهير نومېږي، ليکي چې دهر تمدن يو مهم شاخص دا دی چې خلک خپل احساسات او د بدن حرکات څنګه کنټرولوي. د دهٔ په نظر يو څوک هغه وخت د يوې ټولنې په باره کې قضاوت کولای شي چې د هغې ټولنې عادتونه او رواجونه وڅېړي او په دې ځان پوه کړي چې د دې ټولنې اوسېدونکي څنګه ډوډۍ خوري، څنګه خبرې کوي او چلند يې څه ډول دی.

دی په خپل يو بل کتاب کې چې د دربار کلچر نومېږي، وايي چې دا د درباري آدابو برکت و چې درباريان په دې پوهېدل چې څنګه د پا چا په وړاندې د خپل بدن حرکات کنټرول کړي. دغه کلچر ورو ورو له اشرافو او درباريانو عامو خلکو ته ورسېد او د ټولنې په عادت بدل شو. دی د تمدن په خپرېدو کې پياوړي دولت او د هغه موسسو ته هم اهميت ورکوي چې د اشرافو او فيوډالو ملاکانو نفوذ يې کم کړ او بورواژي يې وهڅوله چې را مخکې شي. په نتيجه کې تمدن يوازې د اشرافو په ولکه کې پاتې نه شو بلکې نورو طبقو ته هم خپور شو.

د خندا خبره دا ده چې په نړۍ کې ډېرې جګړې د تمدن په نوم شوي دي. په دې جګړو کې د نړۍ د متمدن کولو په ځای د مغلوبو ملتونو مدنيتونه تباه او دوی اړايستل شوي دي چې د غالبو هېوادونو اصول او ارزښتونه ومني. دغه پروسه ان تر ننه پورې روانه ده مثلا د امريکا امپرياليزم د تمدن په نوم نور هېوادونه نيسي چې لويديځ اقدار وساتي او د مغلوبو هېوادونو ارزښتونه ختم کړي. له خپلو ارزښتونو او کلتوره بې برخې شوي مغلوب ملتونه بې کلتوره او غير مهذب شي. دا حالت د عراق، افغانستان او فلسطين په پېښو کې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاریخ کشف

تاریخ چې په خپل وخت ونه لیکل شي یا دروغ پکې شامل شي او د حقیقت د معلومولو اصلي منابع له ګوتو ووځي، نو په داسې حالت کې د موادو راغونډول او د ورکو کړیو موندل اسانه کار نه وي. خو له دې سره سره له ازادۍ وروسته د هند براعظمګي مورخانو هڅه وکړه چې د ۱۸۵۷ کال د پېښو څرک ولګوي او له نشنلستې لیدلوري یې نوی تاریخ ولیکي. د براعظمګي مورخانو په اول قدم کې د انګرېزانو هغه اسناد ولوستل چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په اړه سرکاري پالیسي پکې بیان شوې وه.

د برطانوي لیکوالو په لیکنو کې د ځینو پېښو ذکر شوی دی چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په دوران کې مو له هندیانو سره د انګرېزانو له قهرجن چلنده خبروي. په دغو لیکنو کې د هندیانو د کلیو د سوځولو، په مازي شک د وګړیو د اعداملو، بې له پوښتنې او تحقیقه د وګړیو د وېشتلو، د مسلمانو او هندوانو په بدنونو باندې د سرکوزي او غوايي د وازدې د مښلو له لارې د خلکو د ځورولو، او د اعدام د حکم د اورولو په وخت د وګړیو د سپکولو له پېښو خبرېږو. دغسې ټول موردونه دا راښيي چې انګرېزانو د نوموړي کال د پېښو په دوران کې بې رحمۍ او شقاوت ته مخه کړې وه.

د ۱۸۵۷ کال د تاریخ د لیکلو بله منبع د هغه وخت هندۍ ورځپاڼې دي. د جګړې په دوران کې دا ورځپاڼې ازادې وې چې د باغیانو په ګټه

خبرونه او اعلامیې هم خپرې کړې. مثلاً د مولوي باقر، دهلي اردو اخبار د باغیانو د هڅو ملاتړ کاوه او دوی یې له بهرنیانو سره جګړې ته هڅول. په دې اخبار کې د نورو ښارونو خبرونه هم خپرېدل. د هغه زوی، محمد حسین ازاد، د کمپنۍ او د هغې د حکومت په خلاف یو نظم ولیکۀ.

بله ورځپاڼه صدیق الاخبار وه چې جمیل الدین هجر چلوله. دې اخبار هم خپلو لوستونکو ته د باغیانو په اړه خبرونه خپرول. دغه اخبار د انګرېزانو په خلاف د بهادرشاه ظفر شاعري خپروله. صدیق الاخبار د کافرانو په خلاف د دیني علماوو د جهاد مشترکه فتوا هم خپره کړه.

پیام ازادي یوه بله ورځپاڼه وه چې د امپراطور لمسی میرزا بیدار بخت یې چلوونکی و. د نانا صاحب یو نژدې ملګری عظیم الله د پیام ازادي په چلوولو کې د میرزا بیداربخت همکار و. په دې اخبار کې د عظیم الله یو مشهور شعر چې د هندوستان خلک یې د خپلې خاورې د ازادۍ لپاره له انګرېزانو سره مقابلې ته رابلل، خپور شو. په اردو سربېره ځینې فارسي خپرونو لکه ګلشن نوبهار، سلطان الاخبار، او سراج الاخبار د جنګ په دوران کې په منظم ډول خبرونه خپرول.

په دې دوران کې د پاچا ځینې فرامین، ځینې پامفلیټونه او پوسترونه هم خپارۀ شول چې خلک یې له پردو واکمنو سره په مقابله کې یو والي ته رابلل.

ظهیر دهلوي په خپل کتا ب (داستان غدر) کې، تر بغاوت پخوا دهلي کې د کلتوري او اجتماعي ژوند انځور او دغه راز د هغه وخت انځور چې باغي پوځ دهلي ته راننوت او هر څه بدل شول، په زړۀ راښکونکي انداز کښلی دی. دۀ د خلکو د لوټېدلو، وژلو او له ښاره د شړلو بدمرغۍ په تفصیل سره بیان کړې دي. دغه اثر د هغو خلکو یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوندی داستان دی چې د کورنۍ غړې یې له لاسه ورکړې او له خپلو کورونو او جایدادونو محروم شوي دي. دی لیکي: د انګرېزانو فاتح پوځونو د کورونو لوټ پیل کړ. که به دوی له وګړیو تش کور ولید سمدستي به ورغلل چې لوټ یې کړي،که به یې په کور کې څوک ومونډل، بې له ځنډه به یې و واژل. په یوه محله کې یو سلو څوېښت کسان ونیول شول او راجګړ ته راوستل شول. هلته په دوی ټولو د توپکو باړونه وچلېدل او مړي یې سین ته وغورځول شول. ښځې دومره پرېشانه شو ې چې له ماشومانو سره له کورونو راووتې او کوهیانو ته یې ځانونه واچول. د کوچۀ چیلان ټول کوهیان د دوی له مړیو ډک شول.. زما قلم نور وړاندې نه شي تلی.)

ډیلي د کلتوري فعالیتونو مرکز و او تباهي یې په اوسېدونکو باندې د غم، خپګان او مړاویتوب توپان راوست. مېرزا غالب خپلو نژدې دوستانو ته په خپلو مختلفو لیکونو کې د ښار په تباهي اوښکې تویوي. په هغو شاعرانو کې چې په دیلي باندې یې مرثیې کښلي دي غالب، حالي، داغ، صدرالدین ارزو، ظهیر دهلوي، میرزا قربان، علي بېګ سالک، منیر شکوه ابادي، او میر مهدي مجروح شامل دي. ماتې، چې د هند د مشرانو د وژنې، اعدام یا جلاوطنۍ سبب شوه، د هندیانو زړونه مات کړل. د انګرېزانو د برې جشن ډېر شانداره و. پي، سي جوشي په خپله یوه لیکنه کې هغه ولسي سندرې او کیسې را اخیستې دي چې له همدې پېښو سره تعلق لري. دا له احساساتو مالامالې سندرې عوامو جوړې کړې او په ولسونو کې خپرې شوې وې. په یوه ولسي سندره کې د میرټ د خلکو قیام په دغو الفاظو بیان شوی دی:

واه، راشه او وګوره!

د میرټ په بازار کې
پرنګي ته لاره نیول شوې ده، لاس ورلوېدلی دی
د میرټ په بازار کې، په رڼا ورځ
وګوره، واه، وګوره، پرنګي وهل کېږي، ټوپک ورنه تښتول کېږي
د هغه اس مړ پروت دی
د هغه تمانچه ټوک ټوک شوې ده
د میرټ په بازار کې په رڼا ورځ

د جانسي د رانۍ (د جانسي ملکه) لپاره هم ګڼې سندرې ویل شوې دي. یوه سندره وایي چې څنګه : هغه د نارینه په شان زړۀ وره وجنګېدله، اه، د جانسي رانۍ (خوب لړې مرداني، اري جانسي والي راني!) دغه راز کنور سنګ، رانا بیني مدو، تانتیا ټوپ، ګلاب سنګ، او حضرت محل په سندرو کې یاد شوي دي. دغه سندرې د ازادۍ لپاره د دوی قرباني ستایي. په دغو سندرو کې د انګرېزانو د حکومت غندنه او ورنه کرکه وینو. سندرو د ولسونو احساسات څرګند کړي دي. که څه هم د هندوستان خلکو سیاسي او پوځي ماته وخوړه خو دغو سندرو د دوی ماته په بري بدله کړه او د بغاوت کوونکو یاد یې ژوندی وساتۀ. ویل کېږي چې د هغه وخت خلکو د ملیت مفکوره نه لرله خو دا سندرې راښیي چې د هند خلکو د خپلو او پردو واکمنو تر منځ پوره فرق کاوۀ. دوی انګرېزانو ته نه بلکې ځایي لیډرانو ته وفاداره وو.

وروسته بیا خواجه حسن نظامي او راشد الخیري له ژغورېدلیو کسانو سره د مرکو او د هغو د توضیحاتو په اساس د ۱۸۵۷ کال د پېښو په اړه مواد راغونډ کړل. دا د هغې ټولنې د حال بیان و چې د بغاوت د ناکامۍ په وجه یې اډانه تباه شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د براعظمګي له ازادۍ راهيسې مورخانو د ۱۸۵۷ کال په پېښو باندې مسلسل کار کړی دی. کله چې په ۱۹۵۷ کال کې د بغاوت سليزه وه، په دې اړه د هنديانو د ليدلوري څو کتابونه خپاره شول. سږ کال (۲۰۰۷) د خپلواکۍ د جګړې د يوسلوپنځوسم کال په مناسبت يو شمېر کتابونو او مقالو د ۱۸۵۷ کال هير شوي اړخونه رڼا ته راوايستل.

د براعظمګي تر وېشلو دمخه هندوستاني اکتور او فلم جوړوونکي سهراب مودي د جانسي په رانۍ باندې يو عالي فلم جوړ کړ چې د انګلستان حکومت يې په ښودلو سمدستي بنديز ولګاوهٔ. په دې وروستيو کې په منګل پنډې باندې يو فلم چې اصلي نقش پکې اميرخان لوبولی دی، د سينما په پرده راښکار شو. دغه فلم که څه هم له تاريخي حقايقو سره پوره سمون نه خوري خو د راج (په هندوستان باندې د انګرېزانو حکومت) په خلاف يې د خلکو احساسات ښه څرګند کړي دي.

په دې وروستيو کې مورخانو د ۱۸۵۷ قيام ، د امپرياليزم او توکم پالنې په خلاف مقاومت سره غوټه کړی دی. دا به مشکله وي چې د ۱۸۵۷ حادثه يوازې پوځي بغاوت وبولو او دا ونه وايو چې د انګرېزانو د کلتوري، مذهبي، سياسي، اقتصادي او اجتماعي غلبې په مقابل کې يو عکس العمل هم و. هغه تاريخ چې ورک شوی دی، د کشف کېدو په حال کې دی. نور نو په تاريخ ليکنه باندې د انګرېزانو غلبه ختمېدونکې ده.

هندوستان داسې ونيول شو

دا د هند په تاريخ کې يو جالب خو مهم سوال دی چې انګرېزانو څنګه او ولې د هندوستان سياسي واګې په اسانۍ سره او بې درد سره تر لاسه کړې؟ ايا وجه دا وه چې د هندوستان سياسي، اجتماعي او اقتصادي نظام دومره وروست و کاواکه شوی و چې د انګرېزانو د غلبې مخه يې نه شوای نيولی؟ اياهغو تحولاتو چې په انګلستان کې راغلل او ټولنه يې بدله کړه، انګرېزانو ته په هندوستان باندې د ځان برګنلو او غلبې روحيه وبخښله؟ او کنه، دا هسې يو چانس و چې انګرېزانو ته په ګوتو ورغی او استفاده يې ورنه وکړه؟

دا هم يو مهم سوال دی چې ايا انګرېزانو واقعا هندوستان په اسانۍ سره ونيو او که له مقاومت سره مخ شول؟ په دې کې شک نشته چې په لومړي پړاو کې د شرقي هند کمپنۍ او د هغې مامورينو سياسي جاه طلبۍ او بلند پروازۍ نه لرلې. د دوی مقصد يوازې تجارت و. دوی غوښتل چې د لا زياتې ګټې لپاره له واکمنو امتيازات واخلي.

د شرقي هند کمپنۍ په داسې وضعيت کې نه وه چې ډېر عسکر ولري. دې ادارې د خپلو فابريکو او کاروباري مرکزونو د ساتلو لپاره محدود عسکر لرل. خو د مغولو د امپراطورۍ د شړېدو په وجه چې مسلح بريدونه پيل او د قطاع الطريقو ګروپونه فعال شول، نو د دې ادارې د عسکرو شمېره زياته شوه. مثلا شيوا جي څو ځله سورت ښار چې تجارتي مرکز و ، لوټ کړ. د کمپنۍ د مسلح کېدو بل علت له فرانسويانو سره رقابت و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتلسمې پېړۍ تر اواسطو پورې د بريتانيا حکومت او کمپنۍ د دغه پوځ مصارف ورکول خو تر دې وروسته حکومت دې نتيجې ته ورسېد چې دنوموړي پوځ مصارف دې يوازې د کمپنۍ په غاړه وي. کمپنۍ تر دې مودې پورې په هندوستان کې په کافي اندازه د منابعو کنټرول تر لاسه کړی و او دا يې په وس کې وه چې د انګلستان له مرستې پرته په خپلو پيسو يو لوی پوځ وساتي.

د پلاسي په جګړه کې بري،کمپنۍ له يوې تجارتي ادارې په يوه سياسي ځواک بدله کړه. کمپنۍ د سياسي ځواک په توګه له هندي دولتونو او ايالتونو سره اتحادونو او معاهدو ته ملا وتړله. دغو ځايي دولتونو ته به يې په سود پيسې ورکولې او عسکر يې وراستول چې دفاع يې وکړي. که به دغو حکومتونو د پور د ادا کولو وس نه درلود نو په بدل کې يې ورنه خاوره لاندې کوله او د خپلو خدماتو په مقابل کې يې ماليه ورنه ټولوله. د بکسر (۱۷۷۰) له جګړې وروسته کمپنۍ د بنګال، بيهار او اوريسې د مالياتو د غونډولو حق تر لاسه کړ.

د مصارفو د پوره کولو بله طريقه دا وه چې کمپنۍ به د خپلو هغو عسکرو مصارف غوښتل چې د هندي نوابيو او حکومتونو دفاع يې کوله. په ۱۷۷۰ کې د اود حکومتونو د کمپنۍ د دوو غونډونو مصارف په غاړه اخيستي وو چې د اود په سيمه کې دېره وو. د پوځي قدرت د لرلو په نتيجه کې کمپنۍ په ځايي دولتونو امر وکړ چې خپل پوځونه ختم کړي او د ځان د دفاع لپاره يوازې د دې ادارې په پوځ تکيه وکړي. دې شي د ځايي واکمنو قدرت کم کړ او وار په وار يې د کمپنۍ د بشپړ کنټرول په ولکه کې راوستل.

تاريخ شاهد دی چې هيڅ امپرياليست ځواک يوه ساحه او يوه خاوره تر هغو پورې سمه نه شي لاندې کولای چې د سيمې خلک ورسره همکار نه شي. په هندوستان کې له کمپنۍ سره په لومړي پړاو کې سوداګرو،

کسبګرو، صنعتګرو او اجنټانو همکاري وکوله ځکه د کمپنۍ په کاروبار کې دوی ته هم ګټه رسېدله. تاريخ د هغو کسانو نومونه ثبت کړي دي چې په دې سلسله کې يې ډېره ګټه وکړه او په سيټانو بدل شول. د پلاسي په جګړه کې جګټ سيټ او اوميچند د انګرېزانو ملګرتيا وکړه ځکه له دوی سره يې کاروباري تعلقات وو.

په دويم پړاو کې چې کمپنۍ په شمالي او مرکزي هند کې په سياسي قدرت بدله شوه، هغه بيروکرات ورسره يو ځا ی شول چې د مغولو د حکومت د رنګېدو په وجه په کور ناست وو او په اداره کې يې لويه تجربه وه . مولانا فضل الحق خيرابادي او سرسيداحمدخان د همدې بيروکراتو دوې مشهورې څېرې دي چې په اخلاص سره يې د کمپنۍ خدمت وکړ.

کمپنۍ د عسکرو په موندلو کې له مشکل سره مخ نه وه. په هند کې د هغو کليوالو او بزګرو کمی نه و چې کورنيو جګړو ځپلي وو او تېرېدونکو پوځونو يې کروندې ورويجاړې کړې وې. دوی بېلو بېلو جګړه مارو ډلو ته ماليې ورکولو بې وزلي کړي وو او دې ته تيار وو چې کمپنۍ غوندې يوې اداره کې کار وکړي. دغه کليوال په غالب ګومان په دې نه پوهېدل چې د خپل ملک په نيولو کې له يوه خارجي قدرت سره همکاري کوي. دا ناخبري بې دليله نه ده. اول دا چې انګرېزان خورا لږ وو او چې د کمپنۍ هندي عسکرو ته به له خپلو منصبدارانو سره د رابطې اړتيا پيدا شوه نو له ځايي منصبدارانو سره به يې رابطه نيوله، نه له خورا عالي رتبه منصبدارانو سره چې انګرېزان وو. هندي عسکرو ته د ځايي منصبدارانو د اوامرو منل مشکل نه پرېوتل.

د ناخبرۍ بل دليل به ممکن دا و چې د هندوستان په تاريخ کې پښوا هم همداسې شوي وو. يوازينی فرق دا ښکاري چې د غزنوي محمود او بابر په څېر کسان له خپلو ملکونو له پوځونو سره راغلي وو خو انګرېزان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خورا کم شمېر کې راغلل او د خپل پوځ قشلې يې په هندي عسکرو ډکې کړې. البته، انګرېزانو د جګړې خورا نوي تخنيکونه لرل چې هنديان ورسره بېخي بلد نه وو. د هند ځايي خلکو په دې تمه هم د انګرېزانو ملاتړ وکاوۀ چې ګوندې د کوچنيو حکومتونو له خپلمنځي جګړو به وژغورل شي او انګرېزان به د مغولو د وخت په څېر هندوستان واحد کړي او امن به راوړي.

د هنديانو تېره تجربه دا وه چې بلوسګرو به د هند له نيولو وروسته له خپل اصلي وطن سره رابطه غوڅه کړه، د همېشه لپاره به په هند کې دېره شول. عربو او ترکو همداسې کړي وو خو د انګرېزانو کيسه بل ډول وه. دوی د پخوانو پوځي يرغلګرو غوندې نه وو . دوی تر ډېره حده د تجارتي ادارو مامورين وو او چې په هند کې به يې د کار موده پوره شوه، انګلستان ته به ستنېدل.

البته، دا خبره سمه نه ده چې انګرېزانو له هر ډول مقاومته پرته هندوستان نيولی دی. انګرېزان دلته د هرې سيمې د نيولو لپاره جنګ ته مجبور شوي دي. مقاومت هم فردي و او هم ډله ييز. د مغولو له زواله وروسته په هند کې ځينو ځايي حکومتونو د بريتانيا د غلبې په مقابل کې ډېر مقاومت ونه کړ، په اسانۍ سره يې نيواک ته غاړه کېښوده. د حيدراباد او اود حکومتونه همداسې وو. خو ځينو نورو لکه د سيکانو، مرهټه وو او ميسور واکمنيو له انګرېزانو سره خونړۍ جګړې وکړې او له شديد مقاومته وروسته يې ماتې ومنله.

د بريتانيا د راج مطالعه او د هغې شننه موږ ته دا تاريخي بصيرت راکوي چې يو خارجي قدرت څنګه د داخليانو په همکارۍ يوۀ هېواد ته داخلېږي او نيسي يې. دا خبره که پرون سمه وه نن هم سمه ده.

اورنګزيب عالمګير

د مغولو وروستی لوی امپراطور اورنګزيب عالمګير په ۱۷۰۷کې ومړ. دۀ يوه لويه امپراطوري په ميراث پرېښوده چې د دۀ له مړينې سمدستي وروسته يې تجزيه پيل شوه. داسې ځکه وشول چې د اورنګزيب ځای ناستي بې کفايته کسان وو.

اورنګزيب د هند په تاريخ کې يو متنازع فيه شخص دی. د دۀ په باره کې متضادو قضاوتونو د شلمې پيړۍ په دويمه لسيزه کې زور واخيست. دا هغه زمانه وه چې په هند کې کميوناليزم خپور شو او تاريخ ليکنه يې هم تر اغېز لاندې راغله.

د اورنګزيب په غندنه کې ويل کېږي چې متعصب او توند لاری سړی واو دا دی و چې د مغولو امپراطوري يې د زوال لوري ته تاو کړه. د اورنګزيب ستايونکي هغه د تقوا څښتن او د عالي استعداد خاوند بولي. دوی وايي د اورنګزيب په زمانه کې ځينې لوی بحرانونه راغلل خو دۀ بيا هم، امپراطوري اداره کړای شوه.

که څه هم په پاکستان کې د مغولو د وروستي لوی امپراطور په باره کې اکاډيميک تحقيق نه دی شوی مګر ځينې کړۍ چې د ټولنې د اسلامي کولو په اړه خپل فکرونه لري، له اکبر او دارا شکوه سره د اورنګزيب د مقايسې په وخت دې نتيجې ته رسېږي چې اورنګزيب د دوی لپاره د لارې د مشال او اعلی مثال په شان دی، خو هغه نور دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلام په لار برابر نه دي او د هند د مسلمانې ټولنې ګټو ته يې تاوان رسولی دی. په هندوستان کې له جدونت سرکاره وروسته د هند په تاريخ کې د اورنګزيب د نقش په اړه ځينې مقالې او کتابونه ليکل شوي دي.

له يوۀ نوي تحقيق سره سم، اورنګزيب عالمګير بايد د قدرت د سياست په رڼا کې مطالعه شي. دی يو پراګماتيک واکمن او د عمل سړی و چې خپلو سياسي هدفونو ته د رسېدو لپاره يې له دينه استفاده کوله. دۀ د خپلو وروڼو د اعدامولو لپاره سياسي نه بلکې مذهبي دلايل وموندل ځکه دا يې په ګټه وه. دا د ملايانو يوه شورا وه چې د شهزاده داراشکوه د اعدام حکم يې وکاوۀ او دليل يې ورته دا راوړ چې شهزاده له خدايه منکر دی. د اورنګزيب د ورور د اعدام لپاره د قصاص له حکمه استفاده وشوه. ديني علما د اورنګزيب تر اغېز لاندې وو او دۀ له خپلو مقصدونو سره سمې فتواګانې ورباندې جاري کولې.

مثلاً، د ستارا د محاصرې په دوران کې څلور مسلمانان او نهۀ هندوان د جنګي اسيرانو په توګه راوستل شول. اورنګزيب له قاضي د اسيرانو د جزا پوښتنه وکړه. د قاضي فتوا دا وه چې هندو اسيران که ايمان راوړي خوشي دې شي او مسلمان اسيران دې بنديان وي. په اورنګزيب باندې دا فتوا ښه ونه لګېده. قاضي يې سپک کړ او ورته ويې ويل چې يوازې حنفي فقه خو نه ده، نورې هم شته. قاضي په خبره ورسېد او د ټولو اسيرانو د وژلو فتوا يې ورکړه.

خو له بلې خوا، د دربار سني اشرافو له اورنګزيبه خواهش وکړ چې شيعه اشراف له لويو دولتي مقامونو لرې کړي. اورنګزيب يې

غوښتنه ونه منله، ورته ويې ويل چې سياست و مذهب له يوبله بېل دي.

ځينې کسان په ګجرات، بنارس، ټاټا او ماتورا کې د اورنګزيب په لاس د هندوانو د يو شمېر معبدونو د ړنګولو خبره کوي خو د اورنګزيب پلويان وايي چې دغه معبدونه په هغه وخت کې د سياسي دسيسو مرکزونه وو. البته، داسې سند نه لرو چې د اورنګزيب د پلويانو دغه ادعا ورباندې ثابته شي. په حقيقت کې د معبدونو تخريب د اکبر پاچا د صلح کل له پاليسۍ د مخ اړولو په معنا و. د صلح کل د سياست په اساس د امپراطورۍ له ټولو اتباعو سره د مساوي کسانو په توګه د چلند غوښتنه کېدله. د معبدونو په ړنګولو سره اورنګزيب غوښتل چې خپل زور وښيي او د اکبر د سياست پيروۍ ته د پای ټکی کېږدي.

په دې وروستيو کې د اورنګزيب ځينې فرامين موندل شوي چې د هندوانو، سيکانو او جين فرقې د مختلفو معبدونو د ودانولو په کار کې مو د حکومت له مالي مرستې خبروي. اورنګزيب په دکن کې، چې د عمر وروستي کلونه يې هورې وو، هيڅ معبد ړنګ نه کړ. ځکه هلته د دۀ په ګټه نه وه چې د خلکو مذهبي احساسات وپاروي.

د اورنګزيب د جزيې د حکم په باره کې مورخ ساتيش چندرا وايي چې امپراطور دغه حکم د خپلې پاچهۍ په دوه ويشتم کال په ۱۶۷۹ کې وکړ او دا هغه وخت و چې امپراطور د دکن د امارتونو له واکمنو او راجپوتو سره په جګړه بوخت و او غوښتل يې چې د جزيې په جاري کولو سره د مسلمانې ټولنې خواخوږي تر لاسه کړي. البته، وروسته معلومه شوه چې د جزيې د ټولولو مامورين په درغلۍ بوخت دي. همدا وجه وه چې اورنګزيب په ۱۷۰۴ کې د جزيې ټولول منع کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اورنګزیب د حکومت چارې پخپله کنټرولولې. په جامو او آرایش کې یې ساده ګي خوښوله. د لوکسې زنده ګۍ شوقي نه و. دۀ هغه ټکسونه چې اسلامي نه وو او خلک ورسره په تکلیف وو، لغوه کړل. په دربار کې یې په ساز او نڅا بندیز ولګاوۀ. خو د هغه له تقوا او امساک سره سره، واکمنې طبقې بېخي بل ډول ژوند کاوۀ. کابو ټول عالي رتبه مقامات په درغلۍ بوخت وو. د اورنګزیب قومندانانو به د مرهټه وو د کلاګانو محاصره بې موجبه اوږدوله چې رشوت ورکولو ته یې مجبور کړي. خلکو د اورنګزیب د حکومت چارواکي چې په استثمار بوخت وو، بد ایسول. د دۀ په وخت کې ان قاضي عبدالوهاب هم په درغلۍ مشهور و. د دۀ د زمانې په اشرافي ټولنه کې شراب څښل او زنا کول عام وو. اورنګزیب د دغه حالت په کنټرولولو یا اصلاح کولو کې ناکام و.

د اورنګزیب په کرکټر کې ځینې کمزورۍ وې. دۀ په هیچا او ان خپلو زامنو باور نه کاوۀ. دۀ نهه څلوېښت کاله پاچهي وکړه خو په دې ټوله موده کې یې خپلو اولادونو ته اجازه ورنه کړه چې په سیاست او اداره کې تجربه تر لاسه کړي. دی دغه راز د راجپوتو، مرهټه وو او جټانو د راڅرګندېدونکو هویتونو په پېژندنه کې پاتې راغی. دغو خلکو غوښتل چې په خپلو سیمو کې مستقل رول ولوبوي او اورنګزیب یې په غوښتنو سم پوه نه شو. دۀ د دکن په سیمه کې د جنوبي هند له واکمنو سره په جګړه کې اوولس کاله تېر کړل او په دې ډول یې د خپلې امپراطورۍ انرژي ورباندې ختمه کړه. په دکن کې اوږدې استوګنې په اورنګزیب باندې د هند شمال هېر غوندې کړ، حال دا چې د هند شمال د امپراطورۍ اصلي مرکز و.

ایا اورنګزیب د مغولو د واکمنۍ د زوال ذمه وار دی؟ د دې امپراطورۍ په زوال کې د دۀ برخه شته خو یوازې دی نه بلکې نور عوامل هم وو.

د وروستیو مغولو مالي مشکلات

کله چې شاه عالم (۱۷۸۸-۱۸۰۶) د انګرېزانو تر حمایت لاندې ډیلي ته ستون شو، د دۀ واکمنې په سرې کلا پورې محدوده شوه. دی مجبور و چې د خپلو نیکونو د کورنیو ګڼ شمېر غړیو ته چې په سرې کلا کې اوسېدل، خرڅ ورکړي.

د شاه عالم محدود شوي عواید دومره نه وو چې د مغولو د سردارخېلو چاره ورباندې وشي خو د مغولو د امپراطور په توګه د دوی ساتندوی و او دا د دۀ دنده وه چې د هغوی مصارف برابر کړي.

د مغولو د زوال په زمانه کې د دربار د مالي مشکلاتو یو مثال دا دی چې کله مرهټه په قدرت کې وو نو امپراطور ته هغوی د میاشتې اوولس زره روپۍ ورکولې، حال دا چې د امپراطور لګښتونه پنځه څلوېښت زره روپیو ته رسېدل.

کله چې اکبر شاه (۱۸۰۶-۱۸۳۷) په تخت کېناست نو سلطنتي غړیو ته د ډوډۍ برابرولو لپاره کافي پیسې نه وې. دوی مجبور وو چې په بېوزلۍ او مشکلاتو کې ژوند وکړي. په ۱۸۰۹ کې ګورنر جنرال ویلزلي د سرې کلا واکمن او دربار ته د میاشتې اویا زره روپۍ مستمري وټاکله خو ان دا پیسې هم د سردارخېلو د کورنیو چې د غړیو شمېر یې ورځ په ورځ ډېرېدۀ، نه بس کېدلې. دغه وخت د امپراطور یوازینۍ اندېښنه دا وه چې د خپل دربار او اړوندانو لګښتونو ته مدارک ومومي. له هغه وخت راهیسې چې د شرقي هند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپنۍ د اداري چارو ټول کنټرول په خپل لاس کې اخيستی و
،امپراطور نه سياسي واک او نه اداري صلاحيت درلود. د سرې کلا
ښبتن يوازې په نوم پاچا و.

اکبر شاه د خپلو مالي مشکلاتو د اوارولو په فکر کې و او خواجه فريد يې وزير وټاکۀ چې له مالي بحرانه د راوتلو لپاره د عوايدو نورې منابع پيدا کړي. وزير د عوايد و د زياتولو او د مصارفو د کمولو لپاره درې لارې وموندلې : يو دا چې د سلطنتي کورنيو د غړيو معاشونه يې لس فيصده کم کړل بله دا چې ځينې سلطنتي کارخانې او د سلطنتي پخلنځي ځينې څانګې يې بندې کړې . دريم دا چې د عام دربار د سالون د چت سرۀ زر او مس واخيستل شول چې په ضرابخانه کې په سکو واوړي. د ډيلي خلکو به ويل چې د چتونو سپين زر نادرشاه افشار لوټ کړل او سرۀ زر و مس يې خواجه فريد يوړل. خو د خواجه فريد حل لارې دايمي نه وې ، د لنډ وخت چاره وربانده کېدله.

بهادر شاه (۱۸۳۷-۱۸۵۸) د خپل سلطنت په ټوله موده کې له کمپنۍ د نورو پيسو غوښتنه کوله. دۀ ته کمپنۍ د مياشتې سل زره روپۍ معاش ټاکلی و. جالبه دا ده چې د مغولو دربار دغه پيسې باج بللې خو کمپنۍ د تنخواه نوم ورکړی و. د دغو دوو اصطلاحاتو په حقوقي معنا کې ډېر توپير و. زورور له کمزورو باج اخلي خو تنخواه تر لاس لاندې او مامور ته ورکوله کېږي. کله چې کمپنۍ بهادرشاه د خاين په حيث محاکمه کاوۀ نو د تنخواه او باج په معنا کې همدا حقوقي تفاوت د محاکمې بنياد و.

مالي پرابلمونو د سلطنتي کورنيو په ژوند ډېر اثر غورځولی و. پاچا ، د هغه مېرمنو او شهزاده ګانو د وروستۍ ذريعې په توګه د خپلو زيوراتو او د کور د سامان خرڅولو ته مخه کړه.

سره کلا د مرهټه وو، جټانو، روهيله وو، او د نادرشاه افشار او احمدشاه ابدالي عسکرو لوټ کړه . لوټمارو نه يوازې د مغولو پاچايانو راغونډه کړې خزانه يووړه بلکې د سرې کلا د ديوالونو چتونه او ديوالونه يې سوري کړل چې ګوندې پټې شوې خزانې په ګوتو ورشي. غلام قادر روهيله خو ان د سلطنتي کتابتون په کتابونو هم صرفه ونه کړه ، په بازار کې يې وپلورل.

د دغو پېښو نتيجه دا وه چې د سلطنتي کورنۍ غړيو په بېوزلۍ کې ورځې شپې تېرولې. دوو خارجي مېرمنو چې سرې کلا ته ورغلې او د سلطنتي کورنۍ غړي يې ليدلي، د هغوی د تريخ ژوند په باره کې ځينې معلومات راکړي دي. مېرمن فني پارک ليکلي دي چې د سرې کلا په هغه ځای کې چې سلطنتي کورنۍ اوسېده ، د پخوانۍ عظمت پته نه لګېده. د سالون له ديوالونو خپګان ورېدۀ. شهزاده ګۍ هدايت النسا د قيمتي ملغلرو د غاړه کۍ په ځای د ګلونو امېل په غاړه و چې د لويو مغولو دود يې بېخي نه وي هېر کړی.

مېرمن حسن علي هم چې په اصل کې انګرېزه وه او د لکنهو له يوۀ مسلمان نواب سره يې وادۀ کړی و ، سرې کلا ته ورغلې وه.دې ليکلي دي چې: زه د ملکې لخوا د ګلدوزي شوي ټکري د سوغات په راکولو خوابدې شوم ځکه په دې پوه وم چې هغه تر دې ډېره بې وسه ده چې سوغاتونه ورکړي او د مېلمنو توقعات پوره کړي.البته ما يې تحفه چې زما د وياړلو په نيت راکړه شوې وه، ومنله. ما يې تحفه قبوله کړه خو د هغو احساساتو د ژوبلېدو په بيه چې ډېر ورته درناوی لرم. ملکې يوه وړه ارزانبيه ګوتې راپه ګوته کړه او ويې ويل: چې در په ياد مې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لويې امپراطورۍ د برم و بري په وختونو کې د خپل وياړ و عظمت د ښودلو لپاره لوی يادګارونه جوړوي . کله چې امپراطوري زوال ومومي او واکمنان يې د مالي مشکلاتو په وجه په ساتلو کې پاتې راشي، نو د شاندارو ماڼيو ويجاړېدا پيل شي. له مغولو سره همداسې وشول. شاه جهان آباد چې د شاه جهان پاچا د خوبونو تعبير و، او ډيلی چې د تېرونسلونو ماڼۍ، مقبرې او باغونه پکې وو، د مغولو د حکومت په وروستيو کې يې حال ابتر و.

د ډيلي د دغه وخت بد حال د ګڼو خارجي سيلانيانو په ليکنو کې انځور شوی دی. ريجلنډ هيبر د پاسني هند ولايتونو ته د خپل سفر (۱۸۲۵-۱۸۲۴) په يادښتونو کې د ډيلي په باب ليکلي چې: د اګرې له دروازې رانيولې د همايون تر مقبرې پورې په ډېرينه ، سپېره، ناکرل شوې ځمکه چې ان يوه ونه پکې نه وه ولاړه، هر ځای او هره خوا د ورانۍ او تباهۍ بوږنوونکې منظره ليدل کېدله. په کنډوالو پسې کنډوالې، په مقبرو پسې مقبرې، ماتې خښتې، د توږل شويو تيږو پارچې، د مرمرو خورې ورې ټوټې. يوازې دوه ځايه د ځمکې وړه ساحه اباده وه.)

دلته د تاريخ درس دا دی چې کله د زوال وخت راشي نو نه يوازې بېوزلي خلک بلکې واکمنې او زوروري طبقې هم تحقير، بېوزلي او بدمرغي احساسوي.

د اتلسمې پېړۍ هندوستان

د هندوستان د اتلسمې پېړۍ تاريخ په زړهٔ پورې دی. دغه دوران له جالبو پېښنو او د هند په سياسي او اجتماعي جوړښت کې له چټکو تغييراتو مالامال دی. د دې زمانې مورخانو نه يوازې سياسي پېښنې ليکلې بلکې هغه اجتماعي، کلتوري، او اقتصادي حالات يې هم کښلي دي چې دوی يې پخپله شاهدان وو.

د مغولو د قدرت د زوال او د واکمنو او اشرافو د مالي بحران په وجه مورخانو ته مشکله شوه چې په دربارونو کې کار او تنخواه پيدا کړي. مورخان له دربارونو راووتل او د حالاتو په باره کې يې د خپلې خوښې مستقلې ليکنې پيل کړې.

د دغه وخت د تاريخ ليکنې لويه ځانګړنه دا ده چې د لويو شخصيتونو له محوره نه راتاوېږي بلکې د ټولنې په نورو خواوو خبرې کوي. البته ، دغه مورخان د دربار په تباه کېدونکي حالت او د اشرافو د شخصيت په کمزوريو پټه خوله نهٔ دي پاتې شوي، په دې اړه يې ځرګندونې کړې دي. دوی په واکمنو سختې نيوکې کړې او په فساد او دسيسو لړلي اشراف يې په کلکه غندلي دي. ځينې مورخان چې په دربار کې ورته ځای نه و، نورو ولايتونو ته لاړل او د کاميابو واکمنو دربارونو ته يې ځانونه ورسول چې مالي حمايت تر لاسه کړي . ځينې نور ، خپلو ښارونو ته ستانهٔ شول او د خپلو ښارونو او کورنيو تاريخونه يې وکښل. په دې ډول ، د تاريخ ليکنې ساحه او موضوع پراخه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بلې خوا ، د منځنۍ طبقې د مورخانو يوه طبقه راڅرګنده شوه چې په اصل کې صرافان يا مثلا منشيان وو. دوی د ليکلو طرز بدل کړاو د پخواني پېچلي طرز په ځای يې چې د مورخانو لوړې طبقې يې پيروي کوله، ساده ژبه خپله کړه. موږ د همدې طبقې د مورخانو له برکته د هندوستان د اتلسمې پېړۍ په اړه ډېر معلومات لرو.

شاعران هم د خپل عصر په انځورولو کې تر مورخانو وروسته نهٔ وو. د دوی شاعري د هماغه وخت د اجتماعي، سياسي او کلتوري حالاتو څرګندويه ده. ميرتقي مير(۱۸۱۰-۱۷۰۲)، سودا (۸۱-۱۷۱۳) ، درد (۸۵-۱۷۲۰)، نظير اکبرابادي (۱۸۳۰-۱۷۴۰) او د اردو ژبې نورو شاعرانو په خپله شاعري کې د همدې دوران په اړه خپل احساسات بيان کړي دي. د دغو شعرونو غمجن انداز د هغه وخت د خلکو بېوسي او مايوسي رانښيي. مذهبي عالم، شاه ولي الله (په ۱۷۶۲ کې مړ) چې د حالاتو شننه کوي، د بحران د اواري لپاره د مغولو د قدرت د احيا په فکر کې لوېږي . البته، د دهٔ اصلي دلچسپي دا وه چې هندوان مات او تابع شي.

د اوس وخت مورخان هڅه کوي چې د اتلسمې پيړۍ مهم تحولات وپېژني. مثلا په دې زمانه کې نوي سيمه ايز هويتونه راڅرګند شول. کله چې جټان ، راجپوت، مرهټه، سيکان او روهيله پخپلو سيمو کې ځواکمن شول، نو خلک د خپلو سيمو له جنګسالارانو سره ودرېدل او مغولو واکمنو ته وفاداري يې بس کړه. خو څرنګه چې دغه نوي حکومتونه د مغولو د حکومت په نقشه جوړ وو او هماغسې استثماري اداري يې لرلې، نو د خلکو په ژوند کې بهتري رانغله. شمالي هندوستان د امپراطوري نظام له شړېدو سره مخ شو او د کورنيو جګړو او د مغولو اشرافو د تربورګلويو په ميدان بدل شو. لېږدېدونکو عسکرو کلي ويجاړ کړل او په دې ډول کرنې صدمه وليده. له کر، کروندې لاس په سر

شوي بزګر د غلو له ډلو او غديو سره ملهٔ شول. غلو او قطاع الطريقو لارې نا امنه کړې چې په نتيجه کې يې سوداګري تباه شوه.

اشين داس ګوپتا په خپله مقاله کې چې (د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې سياست او تجارت) نومېږي، ليکي چې هندوستان په دوو برخو ووېشل شو: ساحلي هند او په وچه کې ايسار هند. په ساحلي هندوستان کې د تجارت کاروبار وغوړېد خو په وچه کې ايسار هندوستان له تجارتي فعاليته بې برخې شو. په ا وله مرحله کې سورت او هوګلي مهم بندرونه وو چې په وچه کې ايسار هندوستان ته ورنه مالونه لېږدېدل. د سورت سوداګر خورا مشهور وو. په ۱۷۰۰ ميلادي کال کې انګرېز کونسل په خپل ليک کې انګلستان ته ليکلي دي چې د سورت سوداګر بېخي ډېرې بېړۍ لري، که د اروپا سوداګر ورسره مقابله ونه کړي نو اروپايان به په دې وطن کې ميدان پرېښودلو ته مجبور شي.

خو په وچه کې ايسار هندوستان کې چې لارې لازياتې نا امنه شوې، نو ساحلي سوداګري هم صدمه وليده. د ساحلي سيمو سوداګرو ته د هند له شماله د نيلو او ټوکرانو تر لاسه کول مشکل شول. مرهټه غلو په ګجرات حملې کولې او شتمنۍ يې لوټلې. دغو پېښو د ساحلي ښارونو اهميت وار په وار کم کړ. دغه وخت د شرقي هند کمپنۍ مدراس، کلکتې او بمبۍ ته وده ورکړه. دلته چې امنيت و ، هندي سوداګرو هم ورمخه کړه او په دې ډول تجارتي ګټو ځينې هنديان د انګرېزانو ملګري کړل چې وروسته بيا کمپنۍ له دې ملګرتوبه او ګډو ګټو د سياسي استيلا لپاره هم ګټه واخيسته.

هغه کسان چې پيسې به يې په پور ورکولې ، په دې زمانه کې يوه مهمه طبقه شوه. د واکمنو او اشرافو چې د عوايدو چينې وچې شوې او د ماليې په ټولولو کې ورته مشکلات پيدا شول نو د خپلو ورځنيو اړتياوو د پوره کولو لپاره يې پور ورکوونکو ته لاس ونيو. که څه هم د پور د نه ورکولو خطر موجود و ، خو پور ورکوونکي وار په وار شتمن شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن کرین لیونارد په خپله څېړنه کې چې (د لوی شرکت تیوري) نومېږي، په اتلسمه پېړۍ کې د بانکدارانو د کورنیو په راڅرګندېدا او اهمیت خبرې کړې دي. سلطنتي نظام چې د خپلو مالي چینو د وچېدو په وجه له تنګسې سره مخ شو، د پور د اخستلو لپاره یې بانکدارو کورنیو ته مخه کړه. دغو کورنیو هم پورونه ورکول او هم یې د مالیو د ټولولو او د سکو د ضربولو کار په غاړه واخیست. دوی د خزانه دارانو نقش ولوباوۀ. مېرمن کرین لیونارد د یوۀ شرکت خاصه یادونه کوي چې د جن له دین سره اړوند یوۀ سوداګر یې بنسټ کېښود. دغه شرکت په راجپوتانه، پټنه، دکن او بالاخره په مرشد اباد کې پرانیستل شو. په بنګال کې د دې شرکت مشر جګت سیټ و چې د خپلو تجارتي ګټو په خاطر یې په پلاسي جګړه کې د سراج الدوله په ځای د انګرېزانو ملا تړ وکړ. د شرقي هند کمپنۍ د خپل کار په لومړي پړاو کې د نورو بانکدارانو مرسته تر لاسه کړه خو د سیاسي واک له حصوله وروسته یې له ټولو شرکتونو سره رابطه غوڅه کړه.

که موږ د اتلسمې پېړۍ هندوستان له اوسني پاکستان سره پرتله کړو نو، ځینې مشابهتونه پکې مومو. د پاکستان سیاسي حالت د هغه وخت د هندوستان غوندې دی. په اوسني پاکستان کې د اتلسمې پېړۍ د هندوستان په څېر بې نظمي او ګډوډي وینو. وضعیت له کنټروله وتلی ښکاري. اداره شړېدلې ده او جګړه مارې ډلې پخپلو منځو کې په نښتو بوختې دي. د دغو حالاتو په نتیجه کې د پاکستان مالي نظام د شړېدو په خوا روان دی. د پاکستان حکومت د مصارفو د پوره کولو لپاره د اوسنۍ زمانې پور ورکوونکو لکه آی، ایم، ایف او نړیوال بانک ته مخه کړې ده. د دې زمانې د شرقي هند کمپنۍ د پاکستان سیاسي حالات پخپله ګټه کنټرولوي او د دې ملک چارواکي د ګوډاګیو نقش لوبوي.

البته، د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې مذهبي افراط نه و خو اوسنی پاکستان دا مشکل هم لري.

د کسات اور

د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې چې مرکزي حکومت کمزوری شو، واکمنو طبقو د خپلو شخصي ګټو په خاطر دسیسو او توطیو ته لاس واچاوۀ چې پای یې نه و. د قادر روهیله جنجالونه د دې زمانې د بې پایه جنجالونو یوه برخه او بېلګه ده چې د ټولنې زوال او فساد ورنه څرګندېږي.

غلام قادر د ضابطه خان زوی و. ضابطه خان د شاه عالم په خلاف بغاوت وکاوۀ او شاه عالم هغه ځوک و چې دی یې میر بخشي ټاکلی و. د ضابطه خان په بغاوت کې شاه عالم پخپله د جګړې میدان ته لاړ. په جګړه کې د ضابطه خان کورنۍ ونیول شوه او اګرې ته واستول شوه.

په بندیانو کې اتۀ کلن غلام قادر هم و. اوازه شوه چې دغه هلک ته ډېره سپکه واوښته او امپراطور پخپله ورسره لواطت وکړ. قادر هغه وخت له بنده خوشې شو چې د ضابطه خان او شاه عالم تر منځ د سولې موافقه وشوه. قادر پلار ته ورغی او چې پلار یې په ۱۷۸۵ کې ومړ، د هغه جاګیر دۀ ته پاتې شو.

دغه وخت نو مغول امپراطور شاه عالم ته واک و ځواک نه و ورپاتې. شاه عالم د سیندهیا نومي مرهټه لیډر د متو په زور ځان ساتۀ خو کله چې سیندهیا له خپلو عسکرو سره له ډیلي ووت، امپراطور بې دفاع پاتې شو. غلام قادر له فرصته استفاده وکړه په ډیلي یې یرغل وکړ. شاه عالم هغه ته د میربخشي لقب او د ویاړ چپنه ورکړه او قهر یې ورکېناوۀ. قادر د څه مشکل له جوړولو پرته ستون شو. خو دا د هغه وروستی یرغل نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۱۷۸۸ پورې دهٔ د سرې کلا دننه ځینې ملګري وموندل . ملګرو له سلطنتي سلاکوټه مرمۍ او باروت ورکړل. د کلا یو مقام منصور علي خان دروازې ورته پرانیستلې او قادر او د هغه عسکرو ته یې اجازه وکړه چې په کلا باندې سخته حمله وکړي او ویې نیسي.

کله چې شاه عالم ، غلام قادر ته راوستل شو ، غلام قادر ورنه وغوښتل چې د شاهي خزانې د پټېدو ځای وروښیي. شاه عالم منکر شو او غلام قادر یې د بندي کېدو امر وکړ. شاه عالم، د هغه خدمتګارانو او خواجه سرایانو ته شکنجه ورکړه شوه. دغه وخت د محمد شاه (۱۷۴۸-۱۷۱۹) کونډو غلام قادر ته وړاندیز وکړ چې که د محمد شاه زوی بیدار بخت په تخت کېنوي ، لس لکه روپۍ به ورکړي. غلام قادر وړاندیز ومانهٔ او بیدار بخت یې نوی امپراطور اعلان کړ. (۱۷۸۸)خو کله چې کونډو د لس لکه روپیو له ورکولو انکار وکړ، نو دوی هم شکنجه او د شاهي کورنۍ د نورو غړیو په څنګ کې په زندان کې کېنول شوې.

د عبرتنامې د لیکوال فقیر خیرالدین محمد په قول، غلام قادر یو رسام وروغوښت، ورته ویې ویل چې: (انځور مې وباسه چې چاړه مې په لاس کې وي ، د شاه عالم په سینه ناست یم، سترګې ورنه باسم.) البته، غلام قادر دغه بوږنوونکې صحنه تر دې دمخه په رشتیا جوړه کړې او عملي کړې وه. د دهٔ ساتیري دا وه چې د خپلو بندیانو د سپکاوي په باره کې فکر وکړي. یو ځل یې امر وکړ چې شهزادګان دې ورته ونڅېږي او بدلې دې وبولي خو شهزاده ګانو داسې ونه کړل او دهٔ پخپلو اردلیانو د شهزاده ګانو د پوزو د غوڅولو امر وکړ. شهزاده ګانو چې بله لاره ونه لیده، نڅېدلو او بدلو ته حاضر شول. وروسته بیا غلام قادر اردلیانو ته وویل چې له کوټې ووځي. هغوی ووتل او دهٔ خپله توره اوجمدر یوې خوا ته کېښودل، سترګې یې پټې کړې، شېبه نیمه پس یې پرانیستلې، شهزاده ګانو ته یې وویل: (ایا دغسې نامرده کسان د پاچهي په فکر کې دي؟ که

په تاسې کې نوکې غیرت وي، ما به زما پخپله توره، زما په خپل جمدر ووژنئ.)

غلام قادر د سلطنتي کورنیو د نجونو او مېرمنو د ځورولو او بې عزته کولو کوشش هم وکړ خو له دې کاره خپل سیک قومندان مویر سینګ راوګرځاوهٔ. مویرسینګ توندې خبرې ورته وکړې. غلام قادر په قهر شو ، ورته ویې ویل چې امپراطور د دهٔ د پلار د کور له مېرمنو سره همداسې بد سلوک کړی و. غلام قادر دا هم وویل چې نیت یې دی چې مغولې شهزادۍ په خپلو افغانو سرتېرو ووېشي چې ګوندې غیرتمن زامن ورنه وزېږي.

د سلطنتي کورنۍ د عذاب عمر هغه وخت پای ته ورسېد چې غلام قادر د امپراطور د ژغورنې لپاره د مرهټه وو د قومندان رانا خان له راتلو خبر شو. غلام قادر له لوټ کړې خزانې او څو کسه یرغمل شویو شهزاده ګانو سره له ډیلي ووت. رانا خان په قادر پسې ورغی، ویې نیو. شاه عالم له رانا خانه وغوښتل چې هغه ته بې رحمانه سزا ورکړي. رانا همداسې وکړل او د غلام قادر شونډې، پوزه، سترګې او غوږونه یې په یوه وړه صندوقچه کې شاه عالم ته د تحفې په توګه واستول. د وقایع اذفري لیکوال چې پخپله یو مغول سردار و ، له څو نورو شهزاده ګانو سره د غلام قادر په محاکمه کې حاضر و. شاید دوی ټولو به د هغه له ختمېدو سره د کرارۍ ساه ایستلې وي.

د غلام قادر د زمانې ټولنه که د خپل وخت له ټولنې سره پرتله کړو ، ګڼ مشابهتونه به پکې ووینو. په غلا او په رشوت، په ظلم او په خیانت ، په هره طریقه د پیسو پیدا کول، د مېرمنو بې عزته کول، زبرزنا (په زور زنا)، د مېرمنو لوڅول او لوڅې لغړې په کلي کې ګرځول، په بدیو کې د نجونو ورکول، دا هغه څه دي چې هغه وخت هم وو، اوس هم شته. د کسات اخیستل کسات پیدا کوي او وحشت و بې رحمي زېږوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زوال د ورځو غټان

د هندوستان د منځنيو پېړيو ټولنه په ښېخي ښېلو دووطبقو وېشل شوې وه. يوې خوا ته د امتياز خاوندان وو او بل لوري ته عام خلک. د امتياز خاوندانو ځان تر نورو زيات او تر قانون برباله. لويو ملاکانو د خپلو جاګيرونو په منځ کې ، په خپلو خدمتګارانو او بزګرو پوره کنټرول درلود او دوی ته به يې په ورو تېروتنو يا سرغړوونو جزاګانې ورکولې. دوی د خپلو لاس لاندې کسانو د ايل ساتلو لپاره له هر ډول وحشيانه طريقو استفاده کوله او دا يې خپل حق ګاڼه چې تر لاس لاندې کسان شکنجه کړي، زندان ته يې واچوي يا يې حتی په دار وځړوي.

داسې ځوک نه و چې خواران او نوکران ورشي او د نواب و جاګيردار د ناروااوو په خلاف شکايت ورته وکړي. يو مثال به راوړو. د اود د سيمې نواب وزير شجاع الدوله يو زورور اشرافي و چې په خپل حرم کې يې ګڼې ښځې لرلې . يو ځل يې د خاتري خلکو يوه ښکلې ښځه وتښتوله، خپلې ماڼې ته يې بوتله، د زور زنا يې ورسره وکړه او له ماڼې يې وشړله. خاتري خلکو د دې بې عزتۍ په خاطر اعتراض وکړ خو اعتراض يې ځای ونه نيو ، ځکه د کمزورو خلکو د اواز د اورېدو ځای نه و.

اشرافو پخپلو کې هم له يو بل سره ستم کاوه. د دوی په خپلو کړيو کې هم زور بالای زور و. د مغول پاچا احمد شاه (۱۷۵۴-۱۷۴۸) په زمانه کې د دهٔ د خوښې خواجه سرا جاويد خان، د ډېر اثر و رسوخ څښتن

شو. د پاچا د حرم د دغه خصي شوي نوکر دومره ډير نفوذ د ځينو غټانو طبعه خټه کړې وه. صفدرجنګ نومي اشرافي جاويد خان د مېلمستيا په پلمه بوت او ويې واژهٔ. پاچا په قهر شو خو ځرنګه چې د صفدر جنګ زور يې نه دلود ، د جاويد خان د قتل په خبره يې ځان غلی کړ.

چې د نظام اداري وشړېدې او پاچا کمزوری شو، مغولو اشرافو د رقيبانو د وهلو او د ځان د ګټلو لپاره په توطيو او د سيسو تکيه وکړه. د دوی لپاره د رقيبانو امتيازونه او لوړ مقامونه د زغملو نهٔ وو او په هره وسيله يې د رقيبانو مخه نيوله. مثلا د محمد شاه په دوران کې (۱۷۱۹-۱۷۴۹) سعادت خان برهان الملک د اميرالاعمارې مقام ته يو کانديد و خو کله چې دغه چوکۍ نظام الملک ته ورکړه شوه، برهان الملک ، نادرشاه افشار ته ځان ورساوهٔ. دا نو داسې وخت و چې مغول پاچا له نادرشاه افشار سره د سولې موافقه کړې وه او نادر دې ته تيار و چې بېرته ستون شي. سعادت خان برهان الملک ،نادرشاه ته وويل چې دوه کروړه روپۍ چې پاچا د سولې په مقابل کې درته منلي دي، هيڅ روپۍ نه دي، دا خو زه هم چې يو مغول سردار يم، له خپلې خزانې درکولی شم. برهان الملک په دې ډول نادرشاه افشار د ډيلي نيولو او د سلطنتي خزانې لوټلو ته وهڅاوهٔ. نادرشاه د هغه له خبرو وروسته ډيلی ونيو او د مغولو د عمرونو غونډه کړې خزانه يې ايران ته يووړه.

اشراف او غټان چې هرڅومره د شخصيت په لحاظ راپرېوتل او واړهٔ کېدل هغومره يې زړونو د غټو لقبونو هوا کوله. د دوی له لقبونو سره د خان، بهادر، جنګ، دوله او ملک غوندې کلمې غوټه وې. د لقبونو معنا د دوی له شخصيت سره اړخ نه لګاوهٔ. هغوی چې د امين او اعتماد لقبونه لرل، د خپلو شخصي ګټو لپاره له دولت سره خيانت ته چمتو ناست وو. جالبه دا ده چې د مغولو د حکومت د کمزورۍ په وخت کې د غټانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لقبونه لا شانداره او درانهٔ شول او داسې وخت راغی چې په لقبونو کې واقعي اهمیت پاتې نه شو.

که څه هم د اشرافو او غټانو سپکو عملونو په ټولنه کې د هغوی قدر خورا کم کړی و مګر دوی به د خپل زور او ثروت د ښودلو له لارې کوشش کاوهٔ چې خلک ورته په درنه سترګه وګوري.دوی به خپلو جامو ته خاصه توجه کوله. د وریښمو او نورو قیمتي ټوکرانو جامې یې اغوستې. په پګړیو کې به یې الماس ټومبل چې خلکو ته شتمن ښکاره شي او ډول ډول زیورات یې استعمالول چې د خلکو پام ورواوړي. له کورونو چې په وتل په هاتیانو به سپارهٔ وو یا به په تخت روان باندې ناست وو. ګڼ نوکران به یې په مخ کې روان وو چې لار ورته پرانیزي. غټانو دغو خوشامندګرو نوکرانو ته هغه منلې تنخواه هم په منظم ډول نه ورکوله.

د غټانو له دا رنګه چلنده په دې پوهېږو چې هغوی د خپل مقام او حیثیت د ساتلو په مساله کې ډېر حساس وو او په خلکو باندې د اثر غورځولو لپاره یې له ټولو ظاهري وسیلو استفاده کوله.خو خلکو دوی ته په بل نظر کتل، په ثروت او لقبونو یې نه غلطېدل.

شاعر جعفر زټلي به په خپلو شعرونو کې پاچا او نور غټان غندل چې شرمېدلي خویونه لري. دغه شاعر د فرخ سیر (۱۷۱۹-۱۳۱۷) د تاجپوشۍ په جشن کې د طنزیه او کنایي شعرونو د ویلو په جرم د پاچا په امر اعدام شو.

مور چې اوس خپلو غټانو ته ګورو د مغولو د زوال د زمانې غټانو ته ورته عادتونه پکې وینو.دوی ځانونه تر قانون بر ګڼي. خپلې کمزورۍ د خپل ثروت په جامه کې پټوي او د خواصو د کلچر د خپلولو له لارې له عادي خلکو ځان لرې ساتي خو په دې خبر نه دي چې عام خلک ورته درناوی نه کوي او بلکې ذلیل یې ګڼي.

د یوهٔ مغول شهزاده کیسه

د مغولو امپراطورانو اولاده به په سره کلا کې اوسېدله. دوی ته اجازه نه وه چې کلا پرېږدي. د امپراطورۍ د زوال په زمانه کې د دوی لپاره د کلا ژوند په زړهٔ پورې نه و خو اکثرو یې تقدیر ته غاړه ایښې وه او ټول عمر یې له نورې دنیا لرې، د سرې کلا د دیوالونو په منځ کې تېراوهٔ. البته، ځینو کسانو د کلا د منځ ستومانوونکی ژوند قبول نه کړ او د نوي ژوند د پیل کولو لپاره له کلا وتښتېدل. د تېښتې د مخنیوي لپاره په کلا کې څو چک پوستونه وو چې تګ راتګ وڅاري. د تښتېدلیو د بېرته نیولو او په کلا کې خپل کورته راوستلو لپاره به پوره پوره هڅه کېدله.

خو هغه کسان چې له کلا ووتل او ونه نیول شول، په خپلواکو شویو ولایتونو کې ځایي واکمنو د درنو مېلمنو په توګه ومنل. دا په هغه وخت کې د ځایي واکمن لپاره یو امتیاز و چې په دربار کې یې مغول شهزاده واوسي.

محمد ظهیر الدین علي بخت اذفري ګورګاني یو هغه شهزاده و چې له کلا وتښتېد او د هند مختلفو خپلواکو شویو دربارونو ته ورغی. دهٔ وروسته بیا خپله بیوګرافي ولیکله چې واقعات اذفري نومېږي. په دې بیوګرافي کې د لیکوال د زمانې د مهمو پېښو یادونه هم شوې ده. دغه شهزاده په ۱۷۶۰ کال کې په سره کلا کې دنیا ته راغی، همدلته یې لومړۍ زده کړې وکړې ، همدلته رالوی شو، واده یې وکړ او د اولادونو څښتن شو. دهٔ د غلام قادر روهیله د حملې په وخت کې له شاه عالم سره په دې تمه مرسته وکړه چې له کلا د وتلو اجازه به ورکړي، خو امپراطور د تېښتې اجازه ورنه کړه او دی د تېښتې په فکر کې شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی په ۱۷۸۹ کې په تېښته بریالی شو او کیسه یې جالبه ده. کیسه داسې ده چې شهزاده څو کسه نوکران وموندل چې په دسیسه کې ورسره ملګري شي ، بیا یې له خپلې ارادې خپل ورونه خبر کړل او له ورځنۍ حاضرۍ د بچېدو په خاطر یې پلمه وکړه چې سخت ناروغ دی، له هیچا سره نه شي لیدلی. د تېښتې په شپه یې په مخ باندې ټریاک وموښل چې تور ښکاره شي او د یوه سقاو جامې یې واغوستې. ورروسته بیا له څو کسه نوکرانو سره یو ځای روان شو، چا ونه پېژاند او له کلا ووت.

دی د ګوجرو په مرسته جیپور ته ورسېد او هورې خبر شو چې د جیپور راجا ته د دهٔ د تېښتې په باره کې یو مکتوب رسېدلی دی. د شهزاده په تېښته باندې د مقاماتو له خبرېدو وروسته د سرې کلا او ډیلي ټولې دروازې بندې شوې وې او ناظر یعنې د کلا د چارو سنبالګر ورپسې ډېره لټه کړې وه چې ویې نیسي.

په جیپور کې شهزاده وقدرول شو او راجا یې په حضور کې د مغولو آداب رعایت کړل. شهزاده ته جیپور یو ښکلی او پاک ښار په نظر ورغی چې اوار او پراخ سړکونه او سترې ماڼۍ لري. دی له جیپوره جودپورته لاړ. د دې ځای راجا یې هم هرکلی وکړ. په واقعات اذفري کې لولو چې د جودپور راجا په خپله سیمه کې امن و نظم راوستی و او لارې خوندي وې. د راجا په قلمرو کې ښکار منع و. شهزاده د سنبهار، اجمیر، رامپور او بریلي په لار کې لکنهو ته ورسېد. په لکنهو کې یې شاندارې ودانۍ ولیدې مګر کوڅې او سړکونه چټل وربښکاره شول.

شهزاده په لکنهو کې کابو اووهٔ کاله دېره و او نواب آصف الدوله چې نور مغول سرداران یې هم پاللي وو، د دهٔ ښه عزت وکړ. دی په ۱۷۹۲ کې د دکن په نیت له لکنهو ووت. په دې سفر کې یې بنارس، سهسرام، عظیم آباد، مرشد آباد، بارداون، کلکته او مکچلي پټان ولیدل. بالاخره مدراس ته ورسېد. د مدراس واکمن نواب عمدة الملک والاجاه د هغه رسمي هرکلی وکړاو تنخواه یې ورته وټاکله.

د شهزاده د خاطراتو له کتابه پوهېږو چې د ژورې مشاهدې خاوند و او د مختلفو موضوعاتو په باره کې یې ازادانه نظریات څرګندول. دهٔ چې هم د هندوانو او هم د مسلمانو حاکمانو په دربارونو کې وخت تېر کړ، د هند کابو ټول واکمن عیاش او درغل ولیدل چې بس موسیقي اورې او د نڅا ګرو سیل کوي. د جیپور د راجا په باره کې وایي چې د ورځې ویدهٔ وي او شپه یې له یوه ډله ښځو سره وېښه تېرېږي. د آصف الدوله وخت د نویو ودونو په کولو او تفریح تېرېدهٔ. د هند حاکمانو د خپل رعیت د ژوند ښه کولو ته پام نه و.

خو برعکس، کله چې شهزاده انګرېزان لیدلي او د هغوی ادارې ته یې کتلي دي، ډېر اثر یې ورباندې کړی دی. دی وایي په هندوستان باندې مختلفو قامونو لکه افغانانو، مغولو، او مرهټه وو حکومتونه کړي دي او دا دی اوس د انګرېزانو نوبت دی. د دهٔ په نظر انګرېزان تر نورو قامونو ممتاز دي ځکه خو په هندوستان باندې د حکومت کولو حق لري.

په واقعات اذفري کې د مغولو د عصر او په تېره بیا د ابدالي احمد شاه په باره کې ځینې نادر معلومات موندلای شو. ابدالي احمد شاه په هندوستان باندې د دویمې حملې په وخت ډیلی ونیو او د مغول واکمن محمد شاه لور حضرت محل یې په زور ځانته په نکاح کړه او ډېر جهیز یې واخیست. احمد شاه ابدالي نه یوازې ناوې بلکې د هغې مور او څو نورې ښځې هم افغانستان ته ورسره بوتلې. حضرت محل په افغانستان کې نولس کاله ژوند وکړ. کله چې مړه شوه مور یې د لور تابوت ډیلي ته ورساوهٔ او هورې یې خاورو ته وسپارله.

د شهزاده خاطرات د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې د واکمنو طبقو د سیاسي او اجتماعي ژوند په باره کې ډېر څه راته وایي.

موږ له تاریخه دا درس اخلو چې عام خلک سوله او سوکالي غواړي. که د دوی خپل واکمن سوله او سوکالي ورنه کړي، دوی د ځان د ژغورلو لپاره د خارجیانو هرکلی کوي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library